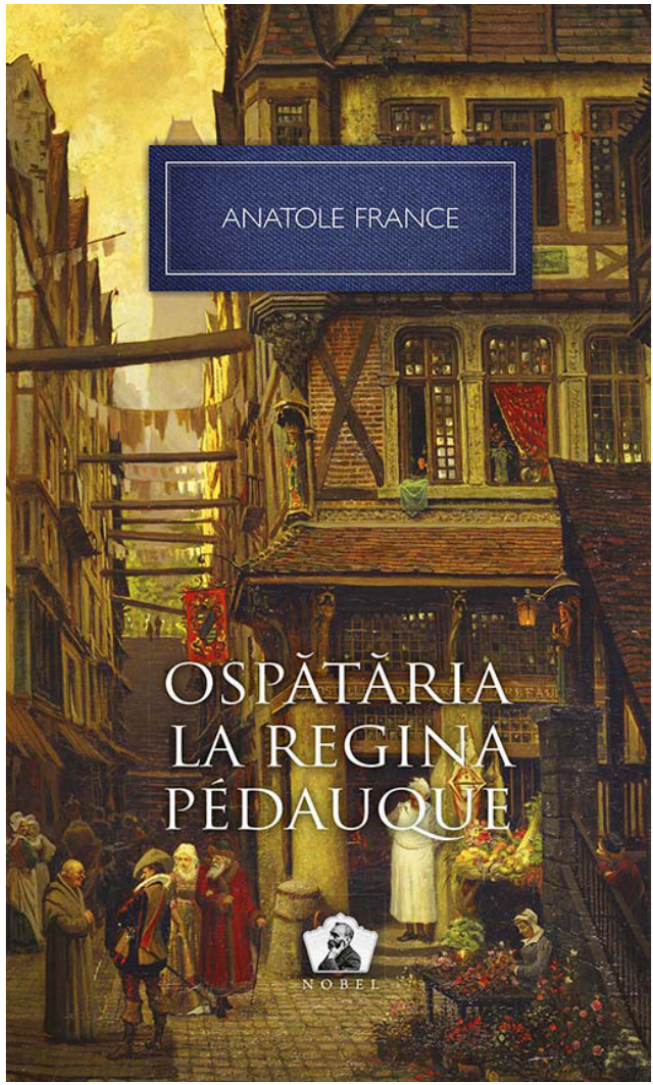
ANATOLE FRANCE
OSPĂTĂRIA LA REGINA PÉDAUQUE
NOBEL

Anatole France

Ospătăria
La regina Pédauque

Traducere din limba franceză de
Alexandru Lăzărescu şi Dan Amedeu Lăzărescu

Prefaţă de Alexandru Matei

Editura LITERA
2012

Anatole France, *La rôtisserie de la reine Pédauque*
Copyright © 2012 Editura Litera, pentru prezenta ediție
Foto copertă: Jules Tavernier, *Hostelerie des Trois Barbeaux*, Franța, 1877
© The Bridgeman Art Library
Cronologie de Mihai Iovănel

Date despre colecția BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
Director: Marius Tucă
Director general: Dan Matiescu
Coordonator colecție: Ana-Maria Vulpescu
www.jurnalul.ro
www.bibliotecapentrutoti.ro

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@lira.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Irina Ilie
Corector: Cristiana Miu
Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

ISBN ePUB: 978-606-686-538-8
ISBN PDF: 978-606-686-539-5
ISBN Print: 978-606-600-935-5

Motivația Juriului Nobel, 1921:

„Ca o recunoaștere a strălucitelor lui realizări literare, caracterizate prin noblețea stilului, o adâncă simpatie față de oameni, grație și un autentic temperament galic.”

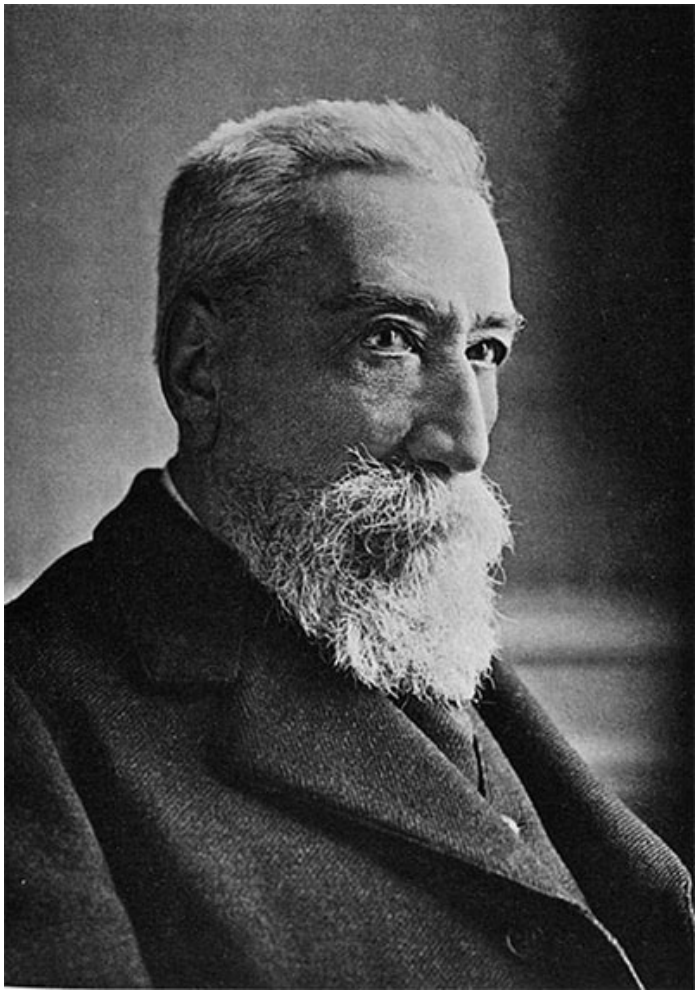

Anatole France (1844–1924)

Cronologie

1844 – Pe 16 aprilie se naşte la Paris Jacques Anatole François Thibault (pseudonimul „France”, sub care va deveni cunoscut ca scriitor, reprezintă forma diminutivală a lui „François” în provincia Touraine). Este fiul lui François-Noë Thibault, proprietarul unui anticariat de lux (Librairie politique de France-Thibault) situat pe cheiul Malaquais, apoi, din 1853, pe cheiul Voltaire, specializat în Revoluția Franceză, ocultism ș.a.

1853 – Este dat la un pension în Versailles, fiind apoi mutat la o școală din Paris.

1855 – Urmează prima clasă de liceu la Colegiul Stanislas, fiind nevoit să o repete în 1856, din cauza rezultatelor nesatisfăcătoare.

1862 – Părăsește Colegiul Stanislas. Își va trece bacalaureatul la 20 de ani.
Lucrează în anticariatul tatălui său.

1864 – Pune la cale un fals literar, pretinzând într-un articol că ar fi descoperit 10 versuri inedite ale lui André Chénier pe care, de fapt, le scrisese chiar Anatole.

1865 – Închină poezii de dragoste actriței Elise Devoyod, de care s-a îndrăgostit, la 17 ani, în 1861 (începutul unei lungi cariere de *homme à femmes*).

1866 – Începe să lucreze într-o editură aparținându-i lui Alphonse Lemerre.

1868 – Debutează cu poezii în *Gazette bibliographique*.

1871 – Războiul franco-prusac. Anatole este declarat inapt.

1873 – Debutul editorial – publică volumul *Les poèmes dorés* (*Poeme aurite*) la editura Lemerre. Frecventează cenaclul de joi al lui Mallarmé.

1876 – Publică volumele de poezii *Les noces corinthiennes* (*Nunta din Corint*) și *Idylles et légendes* (*Idile și legende*).

1876–1890 – Lucrează la Biblioteca Senatului.

1877 – Se căsătorește cu Valérie Guérin de Sauville, locuind la Neuilly-sur-Seine.

1879 – Publică volumul, compus din două nuvele, *Remușcarea* (*Jocaste et le Chat maigre*).

1881 – Publică romanul *Crima lui Sylvestre Bonnard* (*Le Crime de Sylvestre Bonnard*), recompensat cu Premiul Academiei Franceze).
I se naște fiica, Suzanne.
Este numit director literar al librăriei Charavay.

1882 – Publică romanul *Poftele lui Jean Servien* (*Les désirs de Jean Servien*).

1883 – Publică *Albina* (*Abeille*).

1884 – La sfârșitul anului devine cavaler al Legiunii de Onoare.

1885 – Publică *Cartea prietenului meu* (*Le livre de mon ami*).

1886 – Publică *Marguerite* și *Nos enfants* (*Copiii noștri*).
Devine directorul publicației de lux *Les Lettres et les Arts*.
Îi moare mama.

1887 – Începe să țină rubrica „Viața literară” în ziarul *Les Temps* (până în 1892). Textele vor apărea în patru volume, *Viața literară* (*La vie littéraire*), între 1897–1901.
Începe să corespondeze cu doamna Arman de Caillavet (Leontine Lippmann) – începutul unei mari pasiuni care va dura mai bine de douăzeci de ani.

1889 – Publică *Balthazar*.

1890 – Publică *Thaïs*. Romanul va inspira opera cu același nume a lui Jules Massenet, în 1894, și va face obiectul a două ecranizări în timpul vieții lui France: una în 1914, în regia lui Constance Crawley și Arthur Maude, și alta în 1917, regizori Hugo Ballin și Frank Hall Crane.

1892 – Publică *L'Etui de nacre* (*Cutia de sidef*) și *Paiața Maicii Domnului* (*Le jongleur de Notre Dame*).
Se separă de soție. Divorțul va fi pronunțat în 1893.

1893 – Publică *Ospătăria La regina Pédauque* (*La Rôtisserie de la reine Pédauque*) și *Les Opinions de Jérôme Coignard* (*Opiniile lui Jérôme Coignard*).

1894 – Publică *Crinul roșu* (*Le Lys rouge*).
Începe scandalul Afacerii Dreyfus: căpitanul Dreyfus este acuzat pe nedrept că ar fi vândut secrete militare Germaniei, fiind degradat și deportat. Cazul produce o uriașă reacție, atât la nivelul intelectualilor precum Zola, care îi iau apărarea (însăși formarea conceptului de intelectual este considerată a fi fost produsă de Afacere), cât și la nivelul cercurilor naționalist-antisemite care consideră din principiu că evreul Dreyfus este vinovat. France se va situa de partea dreyfusarzilor.

1895 – Publică *Le Puits de Sainte-Claire* (*Fântâna din Sainte-Claire*), un volum de

povestiri, și *Grădina lui Epicur* (*Le Jardin d'Epicure*), o culegere de aforisme.

1896 – În ianuarie este ales membru al Academiei Franceze, în fotoliul rămas vacant după moartea diplomatului Ferdinand de Lesseps (inițiatorul Canalului Suez).
Semnează prefața volumului de debut al lui Marcel Proust, *Les Plaisirs et les Jours*, însă mai mult din politețe, fără a fi prea convins de valoarea tânărului scriitor.
Călătorește în Egipt.

1897 – Publică *La umbra ulmului* (*L'orme du Mail*) și *Manechinul de nuiele* (*Le mannequin d'osier*), primele volume din tetralogia *Istorie contemporană* (*L'Histoire contemporaine*).
Solicită public ajutorarea armenilor, masacrați în Turcia.

1898 – Publică *Au petit bonheur* (*La întâmplare*) și *Pierre Nozière*.

1899 – Publică *Inelul episcopal* (*L'anneau d'améthyste*), al treilea volum din *Istorie contemporană*.

1900 – Publică *Filles et garçons: scènes de la ville et des champs* (*Fete și băieți: scene orășenești și campestre*).
Intervine din nou în cauza armenilor. Protestează, de asemenea, împotriva discriminării evreilor din România.

1901 – Publică *Domnul Bergeret la Paris* (*Monsieur Bergeret à Paris*), ultimul volum din *Istorie contemporană* (având ca obiect afacerea Dreyfus), și *Crainquebille* (*L'affaire Crainquebille*, roman ecranizat în 1922 de către Jacques Feyder).

1902 – Publică *Opinions sociales*. Pentru France începe o perioadă de activism socialist.

1903 – Este pusă în scenă *Crainquebille: pièce en trois tableaux*. Publică *Histoire comique*.

1905 – Publică *Sur la pierre blanche* (*Pe piatra albă*).

1906 – Publică *Pour le prolétariat*.

1908 – Publică *Insula pinguinilor* (*L'Ile des pingouins*), *Les contes de Jacques Tournebroche* (*Istorisirile lui Jacques Tournebroche*) și biografia în două volume *La Vie de Jeanne d'Arc*.

1909 – Publică volumele *Către timpuri mai bune* (*Vers les temps meilleurs*), *Les sept femmes de La Barbe-Bleue et autres contes merveilleux* (*Cele șapte neveste ale lui Barbă-Albastră și alte istorisiri uimitoare*) și *Rabelais*.
Participă la un turneu literar în Argentina, Uruguay și Brazilia.
Trăiește o idilă mediatizată cu actrița Jeanne Brindeau.

1910 – Moare doamna de Caillavet. France vizitează Italia. Se căsătorește cu Emma Laprévotte, fosta lui menajeră.

1912 – Publică *La comédie de celui qui épousa une femme muette* (*Comedia unuia care s-a însurat cu o mută*) și *Zeilor le e sete* (*Les dieux ont soif*), roman inspirat din Revoluția Franceză.
Călătorește în Spania, în Africa de Nord, în Belgia și în Olanda.

1913 – Ajunge din nou în Italia.
Publică *Le Génie latin*.

1914 – Publică *Revolta îngerilor* (*La révolte des anges*), roman inspirat din *Paradise Lost* al lui John Milton.
Achiziționează o proprietate la Saint-Cyr-sur-Loire, în apropiere de Tours.

1915 – Publică *Sur la voie glorieuse* (*Drumul gloriei*).

1917 – Îi moare fiica, Suzanne.

1918 – Publică *Micul Pierre* (*Le Petit Pierre*).

1919 – Se apropie de gruparea comunistă și pacifistă *Clarté*, condusă de scriitorul Henri Barbusse.

1920 – Publică *Stendhal*.
Scrierile lui Anatole France, reputate pentru anticlericalismul lor, sunt trecute pe lista cărților interzise de Biserica Catolică.

1921 – Publică *Le comte Morin, deputé* (*Contele Morin, deputat*).
Anatole France primește Premiul Nobel pentru Literatură, „ca o recunoaștere a strălucitelor lui realizări literare, caracterizate prin noblețea stilului, o adâncă simpatie față de oameni, grație și un autentic temperament galic”.

1922 – Publică *În floarea vieții* (*La Vie en fleur*).

1923 – Publică *Le chanteur de Kymé* (*Cântărețul din Kymé*) și *Domnișoara Roxane* (*Mademoiselle Roxane*).
Starea sănătății i se înrăutățește.

1924 – Anatole France moare pe 12 octombrie, la Tours, și este înmormântat la Neuilly. În onoarea sa sunt organizate funeraliile naționale.

1925 – Sunt publicate de către Michel Corday *Dernières pages inédites* (*Ultime scrieri inedite*).

1925–1935 – Este publicată, în 25 de volume, sub îngrijirea editorilor Claude Aveline și Léon Carias, seria de *Œuvres complètes*.

1984–1994 – În îngrijirea lui Marie-Claire Bancquart, operele lui Anatole France sunt publicate în colecția La Pléiade, în patru volume.

MIHAI IOVĂNEL

Discursul lui Anatole France la Banchetul Nobel de la Grand Hôtel, Stockholm, 10 decembrie 1921

Am ținut foarte mult să vin, în amurgul vieții, să admir frumoasa dumneavoastră țară, care a dat naștere unor bărbați puternici și unor femei frumoase. Am venit plin de recunoștință pentru a primi premiul care-mi încununează cariera literară. Cred că este o onoare incomparabilă să primesc premiul instituit de către un om cu sentimente nobile, care mi-a fost atribuit de către judecători pe cât de competenți, pe atât de echitabili. Chemat de dumneavoastră, ca membru al Academiei Franceze, să-mi exprim opinia asupra Premiului Nobel pentru Literatură, am avut de mai multe ori bucuria de a vă orienta alegerea. Așa s-a întâmplat cu Maeterlinck, care unește un stil sclipitor și o gândire dintre cele mai independente; așa s-a întâmplat cu Romain Rolland, cel în care ați recunoscut un prieten al dreptății și al păcii și care, în această calitate, a putut sfida lipsa de popularitate pentru a rămâne un om de bine.

Mi-aș depăși probabil competența vorbind acum despre Premiul Păcii al parlamentului norvegian. Dacă totuși o fac, este pentru a lăuda alegerea pe care acesta tocmai a făcut-o. Poate că mi se va permite să spun că văd în Branting un om de stat pasionat de dreptate. Aș vrea ca destinele popoarelor să poată fi conduse de asemenea oameni. Cel mai oribil dintre toate războaiele a fost urmat de un tratat de pace care nu e un tratat de pace, ci o prelungire a războiului. Europa va dispărea dacă bunul simț nu-și va găsi în cele din urmă locul în sălile consiliilor de miniștri. Dacă nu putem spera în mod rezonabil în triumful unității și al armoniei între statele Europei, vreau să cred, domnilor, că, sub influența unor bărbați puternici, drepți și loiali ca dumneavoastră, binele va învinge uneori.

În înregistrarea oficială este relatat următorul eveniment: după ce Anatole France a primit premiul din mâna regelui, a avut loc un incident care a lăsat o puternică impresie celor prezenți. Când venerabilul scriitor s-a întors la tribună, și-

a îndreptat privirea către profesorul Walther Nernst, câștigătorul Premiului Nobel pentru Chimie, și i-a strâns mâna cu multă căldură. Francezul, „ultimul clasic”, și germanul, un mare savant, exemplu de sobrietate intelectuală, cetățeni din două țări care fuseseră multă vreme inamice, se regăseau uniți într-o strângere de mână – un gest profund simbolic. Publicul a aplaudat, simțind că cele două națiuni, care se luptaseră de ani de zile, tocmai s-au împăcat.

Din *Nobel Lectures, Literature 1901-1967*, editor Horst Frenz, Elsevier Publishing Company, Amsterdam, 1969, traducere de Alexandru Matei, copyright © The Nobel Foundation 1921

Alte mistere ale Parisului

Anatole France nu mai are de trăit nici trei ani în momentul în care primește Nobelul pentru *opera omnia*, în decembrie 1921. France era autorul unei opere unanim recunoscute – „cel mai perfect prozator contemporan al nostru”, posesorul unui stil prin excelență francez (scrie Ch. des Granges, un celebru autor de manuale de literatură, în anii 1930), „marele scriitor al anilor 1900” (Antoine Compagnon, în 2007), „cel mai european, cel mai universal, cel mai gustat la toate latitudinile” (Albert Thibaudet, în 1924), scriitorul-model pentru Proust. Era membru al Academiei Franceze, mare onoare la vremea aceea, și unul dintre puținii scriitori care se putea consacra exclusiv scrisului pentru a-și câștiga pâinea. La moarte are parte de funeralii naționale. În 1905, fusese de partea celor care susțineau despărțirea Bisericii de Stat, iar cronicile lui literare și nu numai puteau fi citite în revista *Timpul*. Între 1897 și 1901 publică patru volume de *Istorie contemporană*, unde se evidențiază mai ales ca susținător al partidului intelectualilor, cuvânt la modă după manifestul lui Émile Zola din 1898 (celebrul pamflet *J’accuse!*). Când ajunge la Stockholm, France nu e deci un simplu autor de ficțiune, ci un scriitor complet. O conștiință, cum s-ar spune.

Toate aceste date nu sunt de ajuns pentru a înțelege ce înseamnă Anatole France în anii ’20 ai secolului trecut. Lectura *Ospătăriei La regina Pédauque* (astăzi numele trimite la un vaporaș de plăcere care traversează regiunea Burgundia pe ape curgătoare) vă va convinge repede. Avem de-a face cu o poveste pasionantă, construită cu ingrediente clasice: un învățăcel (Jacobus Tournebroche), un profesor, Jérôme Coignard, un „filosof” ermetic, „iluminat” și teosof, un capucin zăpăcit, o familie modestă de negustători, câteva suave reprezentante ale sexului focos și câteva personaje din înalta societate a Parisului de secol XVIII. De ce clasice? Pentru că Anatole France ține la un soi de disciplină estetică impusă în special în secolul Luminilor, în Franța, odată cu dezvoltarea fără precedent a romanului. Clasele sociale au, fiecare, un fel de logo al lor în literatură și în celelalte arte. Între ele, adică între tagma ospătarilor, de pildă, și cea a clericilor, apar „scriitorii”, un termen generic pentru cei care încercau să facă bani din scris și

care, treptat, se vor implica în viața politică: așa ca Anatole France însuși, desigur. Că abatele Coignard este cel mai credibil personaj al romanului, un filolog raționalist, e doar o ipoteză. Cititorul e liber să „țină” cu naratorul sau cu alte voci, care de care mai pitorești. Dar e limpede că *Ospătăria* este, ca roman al formării, un omagiu adus mai ales lui Voltaire, autor de „povestiri filosofice”, unde se înfruntă mereu experiența lipsită de educație și educația lipsită de experiență.

Pe de altă parte, clasică e în acest roman înfruntarea dintre Rațiune și Religie. Sau, dacă vreți, dintre ceea ce poate înțelege mintea prin observație și înlănțuire logică și ceea ce poate simți spiritul în contact cu semne venite de dincolo de experiența imediată. Anatole France se așază într-un scaun de arbitru, acum, la întretăierea secolelor, pentru a judeca de la distanță lupta dintre un scepticism al cunoașterii și un optimism al misticismului, dacă se poate spune așa. Ce-i drept, scepticismul prevalează, de vreme ce gnozele intrate în vârtejul modernității s-au corcit, s-au îmbucătățit, s-au vulgarizat și și-au pierdut sâmburele metafizic tare. Chiar dacă tentația disertației se face simțită în această carte – ea însăși o dovadă a fidelității autorului față de proza franceză clasică –, este moderată de gustul autorului pentru faptul dramatic, pentru surpriză, pentru carnea narativă a unei ființe cu trup și suflet – literatura. Sigur, nu voi strica plăcerea cititorului de a descoperi tribulațiile unui erou de tip clasic, unul dintre ultimii ai literaturii franceze, pe cale de modernizare. Nu vreau să alterez percepția unei atmosfere de secol XVIII francez, așa cum era el văzut la începutul secolului trecut. Un fel de „trecut în trecut”, cu atât mai delicios.

Și tot n-am terminat. Vreau să încerc să sugerez cititorului dramatismul relației dintre prezent și trecut în acei ani de după Primul Război Mondial. Pentru generația care-i urmează lui Anatole France, cea a lui Gide, a lui Paul Valéry, a suprarealiștilor, a lui Proust, bătrânul nobelizat e socotit „un cadavru” („a murit un cadavru” exclamă Paul Éluard la moartea lui France!). De ce? Tocmai din cauza aderenței sale la o scriitură clasică. Pentru noi, cititori ai e-book-urilor, *Ospătăria La regina Pédauque* are din nou savoarea unei felii de trecut colorate cu toate pensulele imaginației vintage, dar lipsită de experiența nemijlocită. Pentru noi, povestea tânărului care învârte rotisorul – de unde numele de Tournebroche – apare garnisită cu toate sosurile fascinante ale străbunicii, cu ierburile autentice pe care astăzi scriitorii nu mai știu să le folosească, pentru că memoria întrebuințării lor însăși s-a pierdut. Dar, pentru contemporanii lui France, bătrânul scriitor era un anacronic care nu mai avea ce căuta în prezentul lor. Antiromantic, Anatole France ține – prin formația sa școlară mai ales – la acea *ars scribendi* care se numește retorică și pe care cititorul o va recunoaște desigur prin claritate. Scriitura lui France e ca Sena: mată, curgătoare, iar de-o parte și de alta se ridică doar monumente clasice. Cititorul nu se va pierde aici, ci își va regăsi plăcerea inocentă de a citi. Inocentă, spun, pentru că există și una vinovată. Dar, nu, nu ezitați, aici

chiar nu e cazul. Intrați în port și urcați pe puntea *Reginei Pédauque*, printre fraze frumos șlefuite și crinoline pline de noroi, printre slove înghesuite și bucăți de friptură azvârlite în buzunar. Și cu un fir de nostalgie ieșind din buzunarul de la piept.

ALEXANDRU MATEI

Ospătăria
La regina Pédauque

I

Am de gând să povestesc curioasele întâmplări din viaţa mea. Sunt printre ele unele frumoase, iar altele ciudate. Amintindu-mi-le, mă întreb eu însumi dacă nu cumva am visat.

Am cunoscut un cabalist gascon despre care n-aş putea spune că era prea înţelept, căci a pierit în împrejurări nenorocite, dar mi-a ţinut într-o noapte, în insula Cygnes, minunate prelegeri pe care am avut atât fericirea să le ţin minte, cât şi grija de a le aşterne pe hârtie. Prelegerile lui erau în legătură cu magia şi cu ştiinţele oculte, care sunt astăzi atât de preţuite. Nu se mai vorbeşte decât despre Roza-Cruce[1].

De altfel, nu prea mă aştept la mare cinste de pe urma acestor destăinuiri. S-ar putea să spună unii că toate sunt numai născociri şi că nu e aceasta adevărata doctrină; s-ar putea să spună alţii că n-a arătat decât ceea ce ştia toată lumea. Eu mărturisesc că mare lucru nu ştiu despre Cabală, fiindcă dascălul meu şi-a dat obştescul sfârşit la începutul iniţierii mele. Dar puţinul care mi-a rămas din meşteşugul lui mă face să bănuiesc cu încăpăţânare că ea n-ar fi decât o nălucire, o amăgire şi o înfumurare goală. E destul, de altfel, ca magia să fie potrivnică religiei, ca s-o dau deoparte cu toate puterile mele. Cu toate acestea, socotesc că este de datoria mea să lămuresc ceva anume din această învăţătură deşartă, ca să nu fiu socotit încă mai neştiutor decât sunt. Ştiu despre cabalişti că ei socotesc că silfii, salamandrele, elfii, gnomii şi gnomidele s-ar naşte cu un suflet pieritor ca şi trupul lor şi că dobândesc nemurirea prin legăturile lor cu magii[2]. Cabalistul meu propovăduia, dimpotrivă, că viaţa veşnică nu e hărăzită nici unei fiinţe, fie pământească, fie din văzduh. I-am urmat părerea fără a cuteza s-o judec.

Avea obiceiul să spună că elfii îi ucid pe aceia care le dezvăluie tainele şi punea pe socoteala răzbunării acestor duhuri moartea domnului abate Coignard, care a fost asasinat pe drumul Lyonului. Dar eu ştiu prea bine că moartea aceasta, care rămâne pe veci de plâns, a avut o pricină mai firească. Voi vorbi deschis despre duhurile văzduhului şi ale focului. Trebuie să ştii să înfrunţi anumite primejdii în viaţă, şi primejdia pe care o întrupează elfii e cu totul neînsemnată.

Am cules cu osârdie spusele bunului meu dascăl, domnul abate Jérôme

Coignard, care a pierit așa cum am spus mai sus. Era un om plin de înțelepciune și de cucernicie. Dacă n-ar fi avut un suflet atât de zbuciumat s-ar fi putut asemui în virtute cu domnul abate Rollin, pe care îl întrecea cu mult prin cuprinsul și adâncimea înțelepciunii. A avut cel puțin, în frământările unei vieți tulburate, această superioritate față de domnul Rollin care n-a alunecat spre jansenism. Căci tăria minții lui se lăsa zdruncinată de neastâmpărul doctrinelor prea îndrăznețe și pot să stau mărturie înaintea lui Dumnezeu despre preacucernicia credinței sale. Deprinsese o mare cunoaștere a celor lumești, dobândită prin legăturile lui cu fel și fel de oameni. Această deprindere i-ar fi fost de mare folos în istoriile romane pe care fără nici un fel de îndoială le-ar fi așternut pe hârtie, după pilda domnului Rollin, dacă ar fi avut răgazul și dacă viața pe care a dus-o ar fi fost mai pe măsura geniului său. Ceea ce voi povesti despre un om atât de minunat va fi podoaba acestor memorii. Și, aidoma lui Aulus Gellius, care a presărat cele mai frumoase cugetări ale filosofilor în ale sale *Nopți atice,* întocmai ca Apuleius, care a pus în *Metamorfozele* lui cele mai minunate fabule ale grecilor, mă trudesc ca o albină, fiindcă vreau să culeg o miere nespus de dulce. N-aș putea, cu toate acestea, să mă semețesc într-atâta, încât să mă cred la înălțimea acestor doi mari scriitori, de vreme ce nu-mi extrag comorile pe care le voi așterne pe hârtie din îmbelșugata citanie a cărților, ci numai din amintiri. Ceea ce dau de la mine este buna-credință. Dacă se va întâmpla vreodată ca vreun curios să-mi citească memoriile, va recunoaște că numai un suflet curat se putea rosti într-un grai atât de simplu și fără de meșteșug. Am fost socotit întotdeauna un mare naiv în lumea în care am trăit. Scrierea de față nu poate decât să întărească asemenea părere și după moartea mea.

II

Mă numesc Elme-Laurent-Jacques Ménétrier. Tatăl meu, Léonard Ménétrier, ținea pe strada Saint-Jacques ospătăria La regina Pédauque, aceea care, după cum se știe, avea degetele de la picioare palmate, așa cum le au gâștele și rațele.

Ospătăria lui se înălța peste drum de biserica ce purta hramul Sfântului Benoît-le-Bétourné, între prăvălia doamnei Gilles, neguțătoare de mărunțișuri, cu firma La trei fecioare, și aceea a domnului Blaizot, librar, cu firma La icoana Sfintei Ecaterina, nu departe de cârciuma La micul Bacchus, al cărei gard, împodobit cu viță făcea colțul uliței Frânghierilor. Tata mă iubea mult și când, după cină, ședeam culcat în pătuțul meu, îmi lua mâna, îmi ridica degetele unul câte unul, începând cu cel mare, și spunea așa:

— Ăsta l-a omorât, ăsta l-a jumulit, ăsta l-a tocat, ăsta l-a mâncat. Și micuțul ăsta, care n-a căpătat nimic, cere și el. Gâdi, gâdi, gâdi! mă gâdila el în podul palmei, cu vârful degetului meu mic.

Și râdea de se prăpădea. Râdeam și eu până ce adormeam, iar mama spunea că zâmbetul îmi stăruia încă pe buze, a doua zi de dimineață.

Tata era un foarte bun ospătar și era om cu frica lui Dumnezeu. Drept pentru care, în zilele de sărbătoare, el ducea stindardul ospătarilor, pe care era brodat un frumos sfânt Laurențiu, cu un grătar și o frunză aurită de palmier. El avea obiceiul să-mi spună:

— Să știi, Jacquot, că mama ta e o femeie sfântă și vrednică.

Îi făcea plăcere să repete vorbele astea. Și e adevărat că mama se ducea în fiecare duminică la biserică având o carte tipărită cu litere de-o șchioapă. Căci nu prea știa să citească slova mică, fiindcă, spunea ea, îi scotea ochii din cap. Tata petrecea în fiecare seară câte un ceas sau două la cârciuma La micul Bacchus, unde se întâmpla să vină și Jeanette scripcăreasa, și Caterina dantelăreasa. Și de câte ori se întorcea de la cârciumă mai tîrziu ca de obicei, spunea cu glasul înduioșat, așezându-și pe cap tichia de bumbac:

— Varvaro, dormi liniștită. Mai adineauri i-am spus-o cuțitarului cela șchiop: Ești o femeie sfântă și vrednică.

Aveam șase ani când, într-o bună zi, potrivindu-și șorțul, ceea ce la el însemna că avea să ia o hotărâre, îmi vorbi în felul acesta:

— Miraut, câinele nostru credincios, mi-a învârtit frigarea vreme de paisprezece ani. N-am a-i aduce nici o învinuire. E un slujitor de nădejde, care nu mi-a furat niciodată nici cea mai mică bucățică de curcan sau de gâscă. Se mulțumea drept răsplată să lingă puțin grătarul. Dar îmbătrânește. I se înțepenește laba, nu mai vede deloc și nu mai face două parale ca să învârtească frigarea. Jacquot, fiule, e rândul tău să-i iei locul. Cu băgare de seamă și cu oarecare obișnuință, vei izbuti negreșit, tot așa de bine ca el.

Miraut îi asculta vorbele și dădea din coadă în semn de încuviințare. Tatăl meu urmă:

— Așadar, așezat pe scăunelul ăsta, ai să învârți frigarea. Și în vremea asta, ca să-ți împodobești mintea, ai să răsfoiești *Crucea Domnului*; iar când, mai pe urmă, ai să deprinzi toate slovele tipărite, ai să înveți pe de rost vreo carte de gramatică sau de morală ori chiar pildele din *Vechiul* și *Noul testament.* Căci cunoașterea lui Dumnezeu și deosebirea binelui de rău sunt folositoare chiar în îndeletnicirile mărunte, fără îndoială, dar cinstite, așa cum este a mea, care a fost și a tatii și care va fi și a ta, dacă astfel va fi voința Domnului.

Și, începând din ziua aceea, așezat, de dimineață până seara, la colțul vetrei, am învârtit frigarea, cu *Crucea Domnului* deschisă pe genunchii mei. Un preacucernic călugăr, care venea cu desaga să cerșească la tatăl meu, mă ajuta să buchisesc. O făcea cu atât mai bucuros cu cât tata, care prețuia învățătura, îi plătea lecțiile cu o bucată bună de curcan și cu un pahar mare de vin, așa încât, în cele din urmă, călugărașul, văzând că deslușesc destul de bine buchiile și cuvintele, îmi

aduse o preafrumoasă *Viață a Sfintei Margareta* din care mă învăță să citesc ca pe apă.

Într-o bună zi, după ce-și pusese, ca de obicei, desaga pe tejghea, veni să se așeze lângă mine și, încălzindu-și picioarele desculțe în cenușa vetrei, mă puse să spun pentru a suta oară:

Fecioară preaînțeleaptă, neprihănită mamă,
Pe patul de durere lăhuzele te cheamă, îndură-te de noi.

În clipa aceea, un om îndesat la trup, dar totuși cu o înfățișare destul de aleasă, îmbrăcat în haină neagră bisericească, pătrunse în ospătărie și strigă cu glas puternic:

— Hei, jupâne! Pune să-mi frigă o friptură ca lumea.

Cu pletele lui cenușii, părea că este încă în puterea vârstei. Gura îi era zîmbitoare, iar ochii, vioi. Obrajii erau puțin cam scofâlciți și mai avea și trei guși care îi coborau peste guler, tot atât de uns cu grăsime și acesta, ca și gâtul pe care-l înfășura.

Tatăl meu, curtenitor prin meseria pe care o avea, își scoase tichia și spuse, ploconindu-se:

— Dacă Sfinția Ta binevoiește să se încălzească puțin la vatra mea, îl voi ospăta cu tot ceea ce-i poftește inima.

Fără să se lase mai mult rugat, abatele luă loc în fața căminului, alături de capucin.

Ascultându-l pe călugăr citind:

Fecioară preaînțeleaptă, neprihănită mamă,
Pe patul de durere lăuzele te cheamă…

bătu din palme și zise:

— Oh! Ce pasăre rară! Ce om fără pereche! Un capucin care să știe să citească! Ei, frățiorule, cum te cheamă?

— Fratele Ange, capucin nevrednic, răspunse dascălul meu.

Mama, care din odaia de sus auzise glasuri, coborî în ospătărie, stârnită de curiozitate.

Abatele o salută cu o politețe firească și îi spuse:

— Iată un lucru cu adevărat minunat, doamnă. Fratele Ange e capucin și știe să citească!

— Ba încă știe să citească orice slovă, răspunse mama.

Și, apropiindu-se de călugăr, recunoscu rugăciunea Sfintei Margareta, după poza care o înfățișa pe fecioara mucenică ținând un agheasmatar în mână.

— Rugăciunea aceasta, adăugă ea, este greu de citit, fiindcă slovele sunt

foarte mici şi abia despărţite unele de altele. Dar este de ajuns, din fericire, să ţi-o pui ca pe un plasture pe locul unde simţi o durere cât de mare, şi-o lecuieşte tot atât de bine, ba chiar mai bine, decât dacă ai rosti-o. Am făcut eu însămi încercarea, domnule, la naşterea fiului meu Jacquot, aici de faţă.

— Să nu vă îndoiţi câtuşi de puţin, scumpă doamnă, răspunse fratele Ange. Rugăciunea Sfintei Margareta este neîntrecută pentru ceea ce spuneţi, dar numai şi numai atunci când mai daţi şi capucinilor de pomană.

După aceste cuvinte, fratele Ange goli cana pe care mama i-o umpluse ochi, îşi aruncă desaga pe umăr şi o porni către Micul Bacchus.

Tata îl îmbie pe abate cu un hartan de pasăre, iar abatele, scoţând din buzunare o bucată de pâine, o sticlă de vin şi un cuţit al cărui mâner de aramă înfăţişa pe răposatul rege în straie de împărat roman suit pe o coloană antică, începu să cineze.

Dar de-abia băgase în gură prima bucată, că deodată se întoarse către tata şi-i ceru puţină sare, arătându-se mirat că nu i se adusese solniţa din capul locului.

— Aşa obişnuiau strămoşii, spuse el. Te îmbiau cu sare în semn de ospitalitate. Aveau obiceiul să pună solniţe chiar şi în temple, pe faţa de masă pe care era aşezată mâncarea pentru zei.

Tata îi oferi sare de bucătărie din cutia care şedea agăţată de cămin. Abatele luă după trebuinţă şi spuse:

— Cei vechi priveau sarea ca fiind aceea care drege bucatele la toate mesele şi o ţineau la atât de mare preţuire încât numeau sare, printr-o metaforă, toate vorbele de duh care dădeau iz iscusit vorbirii.

— Ah, zise tata, oricât vor fi preţuit-o strămoşii aceştia ai dumneavoastră, astăzi taxa pe sare o face să fie la preţ încă mai mare.

Mama, care asculta împletind un ciorap de lână, găsi prilejul nimerit să se amestece în vorbă.

— E de crezut, zise ea, că sarea este un lucru bun, de vreme ce preotul pune un bob de sare pe limba copiilor când îi ţine deasupra cristelniţei. Când Jacquot ăsta al meu a simţit sarea pe limbă s-a strâmbat rău de tot, căci, aşa mic cum era, avea duh încă de pe atunci. Vorbesc, domnule abate, de fiul meu Jacques, aici de faţă.

Abatele mă privi şi zise:

— Acuma s-a făcut băiat mare. Sfiala îi este zugrăvită pe chip şi citeşte cu luare-aminte *Viaţa Sfintei Margareta.*

— O, a urmat mama, mai citeşte şi rugăciunile pentru degerături şi rugăciunea Sfântului Hubert, pe care i le-a dăruit fratele Ange, precum şi povestea aceluia care a fost mâncat, în mahalaua Sfântului Marcel, de mai mulţi diavoli, pentru că a luat în deşert numele sfânt al Domnului!

Tata mă privi cu admiraţie, apoi strecură în urechea abatelui că învăţam

orice voiam, cu o uşurinţă firească, din naştere.

— Aşadar, răspunse abatele, se cuvine să-l pregătim pentru înalta învăţătură care este cinstea omului, mângâierea vieţii şi leac pentru toate relele, chiar şi pentru acelea pricinuite de dragoste, după cum o spune poetul Teocrit.

— Aşa ospătar cum mă aflu, răspunse tata, cinstesc învăţătura şi mă învoiesc să cred că ar fi, aşa cum o spune Sfinţia Ta, un leac pentru dragoste. Dar nu cred să fie şi leac pentru foame.

— Poate că nu e o alifie atotputernică, răspunse abatele; dar şi foamei îi aduce o oarecare alinare, întocmai ca un balsam foarte dulce, totuşi nu desăvârşit.

Pe când vorbea astfel, Caterina, dantelăreasa, apăru în prag, cu tichia trasă pe o ureche şi cu broboada foarte crâmpoţită. La vederea ei, mama încruntă din sprâncene, scăpând trei ochiuri din împletitura la care lucra.

— Domnule Ménétrier, îi zise Caterina tatălui meu, veniţi să spuneţi o vorbă sergenţilor din strajă. Dacă n-o veţi face, ei îl vor duce, fără îndoială, pe fratele Ange la închisoare. Scumpul nostru frate a intrat mai adineauri la Micul Bacchus, unde a băut vreo două sau trei oale cu vin, pe care nu le-a plătit, temându-se, spunea el, să nu se abată de la poruncile Sfântului Francisc. Dar culmea este că văzându-mă cu mai multă lume sub umbrar, s-a apropiat de mine ca să mă înveţe nu ştiu ce rugăciune nouă. I-am spus eu că nu era momentul potrivit şi, cum totuşi începea să fie deşuchiat, cuţitarul şchiop care şedea foarte aproape de mine l-a tras tare de barbă. Atunci fratele Ange s-a năpustit asupra cuţitarului, care s-a rostogolit la pământ, cu masă şi cu căni cu tot. Cârciumarul alergă să vadă cine face atâta gălăgie şi, văzând masa răsturnată, vinul vărsat şi pe fratele Ange stând cu piciorul pe capul cuţitarului şi învârtind un scăunel cu care-i lovea pe toţi cei care se apropiau de el, ticălosul ăsta de cârciumar a început să înjure ca un drac şi s-a dus să cheme straja. Domnule Ménétrier, vino degrabă, vino să-l scoţi pe frăţior din mâinile sergenţilor. E un om cucernic şi se poate dezvinovăţi în pricina asta.

Tata era gata întotdeauna să-i facă pe plac Caterinei. Dar de data aceasta vorbele dantelăresei n-au avut urmarea pe care o aştepta ea. Tata i-a spus fără multe ocolişuri că nu-i găsea nici o dezvinovăţire capucinului şi că-i dorea o pocăinţă bună cu pâine şi apă, în cel mai întunecos cotlon al mănăstirii a cărei necinste şi ruşine era.

Se aprindea vorbind:

— Un beţiv şi un desfrânt căruia îi dau în fiecare zi vin bun şi bucăţi gustoase, ca pe urmă să se ducă la cârciumă să se lege de zvânturate care sunt destul de desfrânate încât să le placă mai mult tovărăşia unui cuţitar ambulant şi a unui capucin decât aceea a negustorilor de breaslă din mahalaua lor! Ptiu! Ptiu!

Se opri deodată din ocărât şi se uită pe furiş la mama, care şedea în picioare, dreaptă, rezemată de scară şi împingea andrelele de împletit cu mişcări repezi.

Caterina, mirată de asemenea primire rea, spuse scurt:

— Prin urmare nu vrei să pui o vorbă bună pe lângă cârciumar și pe lângă sergenți?

— Am să le spun, dacă poftești, să-l ia și pe cuțitar împreună cu capucinul.

— Dar, zise ea râzând, cuțitarul e prietenul dumitale.

— Mai puțin decât al dumitale, spuse tata mânios. Un coate-goale care trage de hulube[3] și merge șontâc, șontâc!

— O, cât despre asta, strigă ea, e foarte adevărat că șchiopătează! Șontâc, șontâc, șontâc!

Și ieși din ospătărie, prăpădindu-se de râs. Tata se întoarse atunci către abate, care curăța un os cu cuțitul.

— Așa cum am cinstea s-o spun Sfinției Tale: fiecare lecție de citit și de scris pe care o dă capucinul ăsta băiatului meu i-o plătesc cu o cană de vin și cu o bucată bună de iepure, de gâscă, uneori chiar de găină sau de clapon. Un bețiv și un desfrânat!

— Nu încape îndoială, răspunse abatele.

— Dar dacă mai cutează cumva să-i calce picioarele pe pragul meu, am să-l iau la goană cu măturoiul.

— Așa se și cuvine, zise abatele. Capucinul ăsta e un măgar și-l învață pe fiul dumitale mai curând să ragă decât să vorbească. Înțelept ar fi să arunci pe foc *Viața Sfintei Margareta*, descântecul acela pentru degerături și povestea cu vârcolacul prin care călugărul ăsta otrăvea mintea fiului dumitale. Cu prețul cu care îi dădea lecții fratele Ange pot să-i dau lecții și eu; îl voi învăța pe copilul ăsta latina și greaca, și chiar limba franceză, pe care Voiture și Balzac au dus-o la măiestrie. În felul acesta, printr-un noroc fără pereche, acest Jacques Tournebroche va ajunge un cărturar, iar eu voi avea de mâncare în fiecare zi.

— Bate palma! zise tata. Ia adu, Varvaro, două pahare. Nu se face treaba până ce părțile n-au ciocnit, ca dovadă că s-au înțeles. Să bem aicea. În viața mea nu mai vreu să pun piciorul la Micul Bacchus, atâta scârbă îmi pricinuiesc mie cuțitarul acela și călugărul.

Abatele se ridică și, cu mâinile sprijinite pe spătarul scaunului său, spuse cu glasul domol și grav:

— Înainte de toate îi mulțumesc lui Dumnezeu, făcătorul și păstrătorul tuturor lucrurilor, pentru că m-a îndreptat spre casa aceasta primitoare. El singur ne cârmuiește și trebuie să-i recunoaștem pronia în toate treburile omenești, deși ar fi îndrăzneț și adesea necuviincios s-o urmăm prea de aproape. Căci, obștească fiind, o întâlnim în felurite împrejurări, sublime cu adevărat în măsura în care Dumnezeu le orânduiește, dar rușinoase sau caraghioase întrucât iau parte la ele oamenii, și doar acesta este singurul chip sub care ni se înfățișează. Așadar nu se cade să strigăm, așa cum fac capucinii și muierile bătrâne, că-l putem vedea pe Dumnezeu

în toate treburile mărunte. Să-l preamărim pe Domnul; să-l rugăm să mă lumineze în învățămintele pe care le voi da copilului ăstuia, cât despre celelalte, să le lăsăm în paza sfintei Lui vreri, fără să căutăm a o desluși cu de-amănuntul.

Apoi, ridicându-și paharul, trase o duşcă de vin.

— Vinul acesta, zise el, revarsă în cerbicia trupului omenesc o căldură dulce și binefăcătoare. E o licoare vrednică să fie cântată la Teos și la Temple, de către principii poeților bahici, Anacreon și Chaulieu. Cu ea voi unge buzele tânărului meu discipol.

Îmi puse paharul sub bărbie și strigă:

— Albine ale academiei! Veniți, veniți în roiuri armonioase să vă așezați pe gura lui Jacobus Tournebroche, de azi înainte hărăzită muzelor.

— Oh, domnule abate, zise mama, e foarte adevărat că vinul atrage albinele, mai cu seamă atunci când e dulce. Dar nu este de dorit ca muștele astea răutăcioase să se așeze pe buzele lui Jaquot al meu, căci înțepătura lor e usturătoare. Într-o zi, pe când mușcam dintr-o piersică, mi-a pișcat limba o albină și am suferit chinurile iadului. Nu m-am liniștit decât după ce am pus pe limbă puțin pământ amestecat cu scuipat, pe care fratele Ange mi l-a presărat, rostind rugăciunea Sfântului Cosma.

Abatele o lămuri că vorbea de albine în sens alegoric. Iar tata îi spuse cu glas de dojană:

— Varvaro, eşti o femeie sfântă și vrednică, dar am băgat de seamă adesea că ai năravul supărător să te amesteci fără temei în vorbirile înțelepte, precum un câine în jocul de popice.

— Se prea poate, răspunse mama. Dar dacă mi-ai fi urmat mai bine sfaturile, Léonard, ți-ar fi mers mai bine. Eu nu cunosc toate neamurile de albine, dar mă pricep în schimb la gospodăria casei și știu și cuviința pe care trebuie s-o păstreze în purtările lui un om în vârstă, care are copii și care mai este și purtătorul de prapur al breslei sale.

Tata se scărpină după ureche și-i turnă vin abatelui, care spuse oftând:

— Cu adevărat, înțelepciunea nu este ținută la mare cinste în regatul Franței, în zilele noastre, așa cum era la poporul roman, măcar că se lepădase destul de vechea lui virtute, pe vremea când retorica l-a înălțat pe Eugeniu[4] pe tronul împărătesc. Nu arareori vedem în veacul nostru câte un om iscusit stând într-un pod, fără foc și fără o lumânare. *Exemplum ut talpa.*[5] Eu, de pildă.

A început atunci să ne depene viața lui, poveste pe care o voi spune așa precum i-a ieșit din gură, numai că erau și unele părți pe care frageda mea vârstă m-a împiedicat să le pricep prea bine și, prin urmare, să le păstrez în minte.

Am socotit însă că am izbutit să le întregesc, după destăinuirile pe care mi le-a făcut mai târziu, când mi-a hărăzit cinstea prieteniei lui.

III

Așa cum mă vedeți, spuse el, sau, mai bine zis, cu totul altfel de cum mă vedeți, tânăr, zvelt, cu ochiul ager și cu părul negru, propovăduiam artele liberale la colegiul din Beauvais, sub îndrumarea domnilor Dugué, Guérin, Coffin și Baffier. Fusesem hirotonisit și nădăjduiam să-mi câștig un mare renume în lumea literelor. Dar toate nădejdile mele le-a spulberat o femeie. O chema Nicole Pigoreau și ținea o mică librărie, La Biblia de Aur, în piața din fața colegiului. Mă duceam des pe la ea, răsfoind fără încetare cărțile pe care le primea din Olanda, ca și acele ediții bipontice, împodobite cu note, glose și comentarii foarte savante. Eram chipeș și, spre nenorocirea mea, doamna Pigoreau și-a dat seama de asta. Fusese frumoasă și încă se mai pricepea să placă. Ochii ei vorbeau. Într-o bună zi, toți Ciceronii și Tit Livii, toți Platonii și Aristotelii, Tucidide, Polibiu și Varro, Epictet, Seneca, Boetius și Cassiodor, Homer, Eschil, Sofocle, Euripide, Plaut și Terențiu, Diodorus Syculus și Dionisie din Halicarnas, Sfântul Ioan Gură de Aur și Sfântul Vasile, Sfântul Ieronim și Sfântul Augustin, Erasm, Saumaise, Turnèbe și Scaliger, Sfântul Toma din Aquino, Sfântul Bonaventura, Bossuet târându-l pe Ferri pe urmele sale, Lenain, Godefroy, Mézeray, Mainbourg, Fabricius, părintele Lelong și părintele Pitou, toți poeții, toți oratorii, toți istoricii, toți părinții bisericii, toți doctorii, toți teologii, toți umaniștii, toți compilatorii, înghesuiți de-a lungul zidurilor, de sus până jos, au fost martori sărutărilor noastre.

— N-am putut să mă împotrivesc, mi-a spus, ca să nu-ți faci părere proastă despre mine.

Își arăta iubirea cu un neînchipuit avânt. O dată m-a pus să încerc un guler și niște mâneci de dantelă și, găsind că-mi stăteau de minune, a stăruit să le primesc. Nu voiam să aud de așa ceva. Dar, fiindcă s-a supărat că nu le voiam și vedea în asta o jignire adusă iubirii, m-am învoit să primesc ce-mi dădea, de teamă să n-o supăr.

Fericirea mea a ținut până când m-a înlocuit cu un ofițer. M-a cuprins atunci un necaz cumplit și, în focul care mă împingea să mă răzbun am făcut cunoscut conducătorilor colegiului că nu mai călcam pe la Biblia de Aur, ca să nu văd acolo anume lucruri care puteau să tulbure sfiala unui tânăr ecleziastic. La drept vorbind, n-am avut de ce să mă laud cu acest șiretlic. Căci doamna Pigoreau, aflând cum bârfeam pe socoteala ei, spuse peste tot că îi furasem niște mâneci și un guler de dantelă. Neîntemeiatele ei plângeri au ajuns la urechile mai-marilor colegiului, care puseră să-mi scotocească prin cufăr și găsiră acolo acea podoabă, care avea un preț destul de mare. M-au alungat numaidecât și așa mi-a fost dat să cunosc, după pilda lui Ipolit și a lui Belerofon, viclenia și răutatea femeilor. Trezindu-mă în stradă, cu boarfele mele și cu caietele de oratorie, eram în primejdie să mor de foame, și atunci, lepădându-mi sutana, m-am înfățișat unui

gentilom hughenot, care m-a luat ca secretar şi mi-a dictat pamflete împotriva religiei.

— Ah, cât despre asta, strigă tata, rău ai făcut, domnule abate! Un om cinstit nu trebuie să se amestece în asemenea grozăvii. Şi în ceea ce mă priveşte, deşi sunt neştiutor de carte şi om de rând, nu pot să sufăr vaca lui Colas6.

— Ai dreptate, scumpă gazdă, reluă abatele. Asta este cea mai urâtă ispravă din viaţa mea. E cea care-mi pricinuieşte cele mai multe remuşcări. Dar omul meu era calvinist. Mă folosea numai ca să scriu împotriva luteranilor şi a socinienilor, pe care nu-i putea suferi, şi vă asigur că mă silea să-i ponegresc pe ereticii aceştia mai aspru decât s-a vorbit vreodată despre ei în Sorbona.

— *Amen*, zise tata. Mieii pasc în tihnă, în vreme ce lupii se sfâşie între ei.

Abatele îşi urmă povestirea.

— De altfel, zise el, n-am rămas multă vreme la acel gentilom, care ţinea la mai mare preţ scrisorile lui Ulrich von Hutten decât discursurile lui Demostene şi la care nu se bea decât apă. Am avut pe urmă diferite îndeletniciri, dar n-am izbutit în nici una. Am fost rând pe rând vânzător pe uliţi, comediant, călugăr, lacheu. Apoi, îmbrăcând din nou sutana, am ajuns secretarul episcopului de Séez şi am întocmit catalogul manuscriselor de preţ aflate în biblioteca lui. Acest catalog cuprinde două volume in-folio, pe care le-a pus în galeria bibliotecii, legate în marochin roşu, cu blazonul său şi aurite pe margini. Cutez să spun că e o lucrare bună.

N-ar fi atârnat decât de mine să îmbătrânesc în pace şi învăţătură, alături de episcop. Dar o iubeam pe camerista soţiei guvernatorului. Să nu mă ţineţi de rău cu prea multă asprime. Oacheşă, durdulie, vioaie, proaspătă, ar fi iubit-o până şi Sfântul Pahomie. Într-o zi, a luat căruţa de poştă ca să se ducă să-şi încerce norocul la Paris. M-am luat după ea. Dar nu m-am putut căpătui aşa de bine cum s-a chivernisit ea. Am intrat, prin mijlocirea ei, în slujba doamnei de Saint-Ernest, dansatoare la operă, care, aflând de îndemânarea mea, m-a însărcinat să scriu şi mi-a dictat o cărticică împotriva domnişoarei Davilliers, de care avea pricini să se plângă. Am fost un secretar îndeajuns de bun şi am meritat cu prisosinţă cei cincizeci de scuzi care-mi fuseseră făgăduiţi. Cartea a fost tipărită la Amsterdam, în tiparniţa lui Marc-Michel Rey, cu un frontispiciu alegoric, şi domnişoara Davilliers a primit cel dintâi exemplar tocmai în clipa în care intra în scenă ca să cânte celebra arie a Armidei. Mânia a făcut-o să răguşească şi să-i tremure glasul. A cântat fals şi a fost fluierată. După ce şi-a încheiat rolul, a alergat, aşa sulemenită şi costumată, la intendentul curţii, care nu-i putea refuza nimic. S-a aruncat la picioarele lui, cu ochii în lacrimi, şi i-a cerut s-o răzbune. S-a aflat curând că lovitura pornea de la doamna de Saint-Ernest.

Luată la întrebări, strânsă cu uşa, ameninţată, ea m-a denunţat şi am fost întemniţat la Bastilia, unde am rămas vreme de patru ani. Am găsit ceva mângâiere

acolo numai citindu-i pe Boetius şi pe Casiodor.

Am deschis pe urmă o tarabă de scriitor public la cimitirul Saints-Innocents şi mi-am pus în slujba cameristelor îndrăgostite o pană care s-ar fi cuvenit mai degrabă să-i zugrăvească pe oamenii de frunte ai Romei şi să comenteze scrierile sfinţilor părinţi. Câştig două parale pentru fiecare scrisoare de dragoste şi de pe urma acestei îndeletniciri mai degrabă mor decât trăiesc. Dar eu nu uit că Epictet a fost sclav, iar Pyrrhon, grădinar. Mai adineauri am primit, printr-un mare noroc, un scud pentru o scrisoare anonimă. Nu mâncasem de două zile, aşa că am pornit numaidecât în căutarea unei ospătării. Am văzut, din stradă, firma dumitale aurită şi licărind voios din vatră, care făcea să ardă în flăcări geamurile. Încă din prag am simţit un miros ispititor. Am intrat. Dragă jupâne, acum îmi cunoşti viaţa.

— Văd că-i viaţa unui om de treabă, spuse tata, şi, în afară de istoria aceea cu vaca lui Colas, n-ar prea fi nimic de zis. Daţi-mi mâna. Suntem prieteni. Cum vă cheamă?

— Jérôme Coignard, doctor în teologie, licenţiat în arte.

IV

Cu adevărat minunată în treburile omeneşti este înlănţuirea cauzelor şi a efectelor. Domnul Jérôme Coignard avea multă dreptate să spună: Când priveşti această ciudată înşiruire de lovituri şi de contralovituri cu care ursitele noastre se întâlnesc, eşti nevoit să recunoşti că Dumnezeu, în desăvârşirea lui, nu este lipsit nici de înţelepciune, nici de fantezie, nici de umor; că, dimpotrivă, se pricepe de minune să scornească fel de fel de încurcături, cum se pricepe şi în toate celelalte; şi că după ce i-a inspirat pe Moise, pe David şi pe proroci, dacă ar binevoi să-i inspire şi pe domnul Le Sage şi pe poeţii din bâlciuri, le-ar sufla să scrie piesele cele mai desfătătoare pentru Arlechin. Astfel am ajuns eu latinist, pentru că fratele Ange a fost înhăţat de sergenţi şi băgat în închisoarea mănăstirească, dat fiind că bătuse măr un cuţitar sub chioşcul de la Micul Bacchus! Domnul Jérôme Coignard îşi ţinu făgăduiala. Îmi dădu lecţii şi, aflându-mă silitor şi isteţ, prinse mare plăcere să mă înveţe literatura veche. În câţiva ani făcu din mine un latinist destul de bun. Păstrez amintirii lui o recunoştinţă care nu va lua sfârşit decât odată cu viaţa mea. E uşor de înţeles tot ce-i datoram, dacă voi spune că n-a precupeţit nimic ca să-mi înalţe inima şi sufletul în acelaşi timp cu mintea. Îmi recita maximele lui Epictet, omiliile Sfântului Vasile şi mângâierile lui Boetius. Îmi înfăţişa, alegând fragmentele cele mai frumoase, filosofia stoicilor; dar n-o făcea să se înalţe în toată măreţia ei decât ca s-o facă să se prăbuşească mai de sus înaintea filosofiei creştine. Era un teolog iscusit şi un bun catolic. Credinţa îi rămăsese întreagă, pe sfărâmăturile celor mai scumpe iluzii ale lui şi ale celor mai îndreptăţite speranţe.

Slăbiciunile lui, greşelile lui, păcatele lui, pe care nu încerca nici să le ascundă, nici să le înfrumuseţeze, nu-i clătinaseră câtuşi de puţin încrederea în bunătatea dumnezeiască. Şi, pentru a-l cunoaşte mai bine, trebuie ştiut că avea grijă de mântuirea sufletului său chiar şi în împrejurările în care s-ar fi cuvenit, de fapt, să nici nu-i pese de aşa ceva. Mi-a sădit în minte principiile unei cucernicii luminate. Se străduia, de asemenea, să mă îndemne să iubesc virtutea şi să mi-o facă să devină, ca să zic aşa, obişnuită şi apropiată, prin pilde trase din viaţa lui Zenon.

Ca să mă facă să văd primejdiile desfrânării, îşi găsea temeiurile într-un izvor mai învecinat şi-mi mărturisea că, pentru că îi plăcuseră din cale-afară vinul şi femeile, pierduse marea cinste de a preda la o catedră de colegiu, în robă lungă şi cu bonetă pătrată.

Pe lângă aceste merite deosebite, el mai era şi statornic şi sârguitor, şi-mi dădea lecţiile cu o râvnă care nu prea era de aşteptat de la un om ca el, pradă tuturor metehnelor unei vieţi rătăcitoare, târât de-a pururi în voia frământărilor unei sorţi mai puţin dăscăleşti decât picareşti. Zelul acesta era urmarea bunătăţii lui, precum şi a faptului că îndrăgise acea scumpă stradă Saint-Jacques, unde putea să-şi împace deopotrivă poftele trupului şi pe acelea ale sufletului. După ce-mi dădea vreo lecţie folositoare, înfruptându-se în acelaşi timp şi cu o masă gustoasă, dădea câte o raită pe la Micul Bacchus şi la Icoana Sfintei Ecaterina, unde găsea înşiruite pe o palmă de pământ, care părea a fi raiul său, vin rece şi cărţi de citit.

Devenise oaspetele obişnuit al domnului Blaizot, librarul, care-l primea bine, măcar că-i răsfoia toate cărţile fără să-i cumpere vreuna. Şi era o minunată privelişte să-l vezi pe bunul meu dascăl, în fundul dughenei, cu nasul vârât în vreo cărţulie sosită proaspăt din Olanda şi ridicându-şi capul ca să pomenească, după împrejurări, fie de planurile monarhiei universale atribuite răposatului rege, fie de aventurile galante ale unui financiar cu o fată de la teatru. Domnul Blaizot nu se mai sătura ascultându-l. Şi era acest domn Blaizot un bătrânel scund, uscăţiv şi curăţel, îmbrăcat într-o haină şi în nişte pantaloni de culoare castanie şi purtând ciorapi de lână cenuşie. Îl admiram grozav şi nu-mi puteam închipui mai frumos lucru pe lume decât să vinzi ca dânsul cărţi, la Icoana Sfintei Ecaterina.

Mai era o amintire care făcea ca dugheana domnului Blaizot să fie învăluită pentru mine într-un farmec plin de taină. Acolo, într-o bună zi, pe când eram foarte tânăr, văzusem pentru prima dată o femeie goală. O mai văd şi acum. Era Eva unei *Biblii* cu stampe. Avea un pântec gros şi picioarele cam scurte şi stătea de vorbă cu şarpele, într-un peisaj olandez. Stăpânul acelei stampe mă făcea de pe atunci să-i port o preţuire pe care i-am păstrat-o şi mai târziu, atunci când am căpătat, datorită domnului Coignard, gustul cărţilor.

La şaisprezece ani ştiam destulă latină şi puţină greacă. Bunul meu dascăl îi spuse tatii:

— Nu eşti de părere, iubită gazdă, că nu se cuvine să-l laşi pe un tânăr

discipol al lui Cicero în straie de rândaș?

— La asta nu m-am gândit, răspunse tata.

— Este adevărat, zise mama, că s-ar cuveni să-i facem fiului nostru o haină de postav. Are o înfățișare plăcută, purtări alese și e destul de învățat. Va face cinste hainelor sale.

Tata căzu o clipă pe gânduri, apoi întrebă dacă ar fi cuviincios ca un ospătar să poarte haină de postav. Dar abatele Coignard îl lămuri că, de vreme ce am ajuns să mă adap cu laptele muzelor, nu voi mai ajunge vreodată ospătar și că nu-i departe vremea când voi purta sutană.

Tata oftă la gândul că nu voi mai fi, după dânsul, purtătorul de stindard al breslei ospătarilor parizieni. Iar mama fremăta toată de bucurie și de mândrie la gândul că fiul ei va ajunge slujitor al bisericii.

Cea dintâi urmare a hainei mele de postav a fost că mi-a dat încredere în mine și m-a îndemnat să-mi fac despre femei o părere mai întreagă decât aceea pe care mi-o făcusem odinioară uitându-mă la Eva domnului Blaizot. Și mă gândeam de aceea, pe bună dreptate, la Jeannette scripcărița și la Caterina dantelăreasa, pe care le vedeam trecând de douăzeci de ori pe zi pe dinaintea ospătăriei, arătându-și, atunci când ploua, o gleznă gingașă și un picioruș al cărui vârf sălta de pe un bolovan pe altul. Jeannette nu era așa de frumoasă cum era Caterina. Nu era nici așa de tânără și nici așa de împopoțonată. Era de fel din Savoia și se pieptăna lins, purtând pe cap o basma care-i ascundea cosițele. Dar avea buna însușire să nu facă nazuri și să priceapă ce doreai de la ea mai înainte să i-o spui. Firea aceasta era cum nu se poate mai potrivită pentru sfiiciunea mea. Într-o seară, sub arcada bisericii care purta hramul Sfântului Benoît-le-Bétourné, împodobită cu bănci de piatră, Jeannette m-a învățat ceea ce eu nu știam încă, dar ea știa de multă vreme. Dar nu i-am rămas atât de recunoscător cum s-ar fi cuvenit și nu mă mai gândeam la altceva decât să împărtășesc altora, mai frumoase, învățătura cu care mă deprinsese.

Se cade să spun, ca să mi se ierte nerecunoștința, că Jeannette, scripcărița, nu dădea nici dânsa acestor învățături mai mare preț decât dădeam eu și că le împărtășea cu dărnicie tuturor ștrengarilor mahalalei.

Caterina era mai cuviincioasă în apucături, mi-era tare teamă de ea și nici nu cutezam să-i spun cât o găseam de frumoasă. Ceea ce-mi sporea tulburarea era faptul că-și bătea joc de mine necontenit și că nu pierdea nici un prilej ca să mă necăjească cu glumele ei. Râdea de mine că n-aveam un fir de păr în barbă. Aceasta mă făcea să mă roșesc și grozav aș fi vrut să intru în pământ. Luam, când o vedeam, un aer întunecat și necăjit, și mă purtam ca și cum aș fi disprețuit-o. Dar era mult prea frumoasă pentru ca acest dispreț să fie adevărat.

V

În noaptea aceea, noaptea Bobotezei şi cea de-a nouăsprezecea aniversare a naşterii mele, pe când cerul răspândea, odată cu zăpada topită, o umezeală care te pătrundea până la os, iar vântul îngheţat făcea să scârţâie firma Reginei Pédauque, în ospătărie strălucea un foc zglobiu, înmiresmat cu grăsime de gâscă, iar castronul cu supă fumega pe faţa albă de masă în jurul cărora eram aşezaţi eu, domnul Jérôme Coignard şi tata. Mama, după obiceiul ei, şedea în picioare la spatele stăpânului casei, gata să-l servească. Tata tocmai umpluse strachina abatelui, când deodată se deschise uşa şi-l văzurăm pe fratele Ange, galben la faţă, cu nasul roşu şi cu barba leoarcă de apă. De mirat ce era, tata ridică polonicul până la grinzile afumate ale tavanului.

Mirarea tatii era uşor de înţeles. Fratele Ange, care, întâia oară, se făcuse nevăzut vreme de şase luni după bătaia pe care i-o trăsese cuţitarului şchiop, acum stătuse doi ani încheiaţi fără să dea vreo veste. Plecase de cu primăvară, cu un măgar încărcat cu moaşte şi, culmea, o luase cu el şi pe Caterina, în chip de călugăriţă novice. Nu se ştia ce se întâmplase cu ei, dar se cam aflase pe la Micul Bacchus că frăţiorul şi surioara avuseseră oarecare încurcături cu consiliul ecleziastic, între Tours şi Orléans. Fără a mai pune la socoteală că vicarul de la Saint-Benoît striga cât îl ţinea gura că puşlamaua aceea de călugăr îi furase măgarul.

— Ce, strigă tata, păcătosul ăsta nu-i încă în fundul unei gropi? Nu mai e dreptate în regatul nostru.

Dar fratele Ange rostea binecuvântarea şi făcea semnul crucii deasupra oalei cu supă.

— Destul, strigă tata, mai lasă maimuţărelile, pramatie ce eşti! Mai bine mărturiseşte că ai petrecut în temniţa bisericească măcar unul dintre cei doi ani în timpul cărora nu ţi s-a văzut prin parohie chipul de Belzebut. De asta strada Saint-Jacques a ajuns să fie mai cinstită, şi mahalaua mai bine văzută. Arză-l focul pe chipeşul Olibrius[7] care duce la păscut măgarul altuia şi fata tuturor.

— Poate, răspunse fratele Ange, cu ochii plecaţi şi cu mâinile ascunse în mâneci, poate, jupâne Léonard, vrei să vorbeşti de Caterina, pe care am avut fericirea s-o îndrum pe calea bisericii şi s-o îndrept către o viaţă mai bună, astfel încât mi-a cerut stăruitor s-o las să mă urmeze împreună cu moaştele pe care le duceam şi să facă împreună cu mine frumoase pelerinaje, mai cu seamă la Fecioara Neagră din Chartes? M-am învoit numai dacă va îmbrăca straie bisericeşti. Ceea ce a şi făcut fără să cârtească.

— Taci din gură, răspunse tata, eşti un destrăbălat! Nu-ţi cinsteşti câtuşi de puţin haina pe care o porţi. Întoarce-te de unde ai venit şi du-te de vezi, rogu-te, în stradă, dacă regina Pédauque are sau nu degerături.

Dar mama îi făcu semn fratelui să se aşeze sub bolta căminului, ceea ce călugărul şi făcu binişor.

— Multe trebuie să le fie iertate capucinilor, spuse abatele, fiindcă păcătuiesc fără gând rău.

Tata îl rugă pe domnul Coignard să nu mai pomenească de asemenea pramatii, al căror nume doar îi înfierbânta urechile.

— Jupâne Léonard, zise abatele, filosofia îndeamnă sufletul spre îndurare. Despre partea mea, îi iert cu dragă inimă pe pungaşi, pe ticăloşi şi pe toţi păcătoşii. Şi nici oamenilor de bine nu le port vreo pică, deşi e multă înfumurare în purtarea lor. Şi dacă te-ai fi apropiat, ca mine, jupâne Léonard, de oamenii sus-puşi, ai fi aflat că nici aceştia nu preţuiesc mai mult decât ceilalţi şi că adesea e mai neplăcut să ai de-a face cu ei decât cu ceilalţi. Eu am stat la cea de-a treia masă a domnului episcop de Séez şi doi slujitori, în straie negre, se aflau lângă mine: Constrângerea şi Plictisul.

— Trebuie să recunoaştem, zise mama, că valeţii monseniorului purtau nume tare nepotrivite. De ce oare nu i-o fi chemat Champagne, Olive sau Frontin, cum e obiceiul?

Abatele reluă:

— Adevărat este că unii se împacă uşor cu neplăcerile pe care le întâmpini când trăieşti printre oamenii de vază. La cea de-a doua masă a domnului episcop de Séez se afla un canonic tare curtenitor care s-a purtat în acest chip până la cea din urmă clipă a lui. Aflând că era pe patul morţii, monseniorul s-a dus să-l vadă în odaia lui şi l-a găsit gata să-şi dea sufletul: „Vai”, a spus canonicul, „cer iertare cucerniciei voastre că sunt silit să mor înaintea ei.” „Fă-o, fă-o, nu te sfii”, răspunse cu bunătate monseniorul.

În clipa aceea, mama aduse friptura şi o puse pe masă cu o mişcare plină de cuviinţă casnică, de care tata fu atât de înduioşat încât strigă deodată, cu gura plină:

— Varvaro, eşti o femeie vrednică şi sfântă!

— Doamna, zise bunul meu dascăl, este, cu adevărat, de asemuit cu femeile cuvioase din *Scriptură.* Este o soţie aşa cum îi place lui Dumnezeu.

— Mulţumesc lui Dumnezeu, spuse mama, niciodată n-am călcat credinţa pe care i-am juruit-o lui Léonard Ménétrier, bărbatul meu, şi nădăjduiesc, acum că ce-a fost mai greu s-a făcut, să n-o calc până în clipa morţii. Şi aş vrea ca şi el să-mi păstreze credinţă, aşa cum i-am păstrat-o eu.

— Am văzut, doamnă, de la prima ochire, că eşti o femeie cinstită, răspunse abatele, căci am simţit în preajma dumitale o tihnă mai degrabă cerească decât pământească.

Mama, care nu avea ştiinţă de carte, dar proastă nu era, înţelese foarte bine ceea ce voia să spună şi îi răspunse că, dacă ar fi cunoscut-o cu douăzeci de ani

mai devreme, ar fi găsit-o cu totul altfel decât se făcuse în această ospătărie, în care înfățișarea ei plăcută se topise la focul frigărilor și își luase zborul odată cu aburul străchinilor. Și cum fusese stârnită, începu să povestească despre brutarul din Auneau, care o găsea pe placul lui până într-atâta, încât o îmbia cu prăjituri ori de câte ori se întâmpla să treacă prin fața cuptorului său. Și adăugă iute că, de altfel, nu se află fată sau femeie, oricât de urâte ar fi, care să nu poată să-și facă mendrele atunci când le vine pofta.

— Femeia asta de treabă are dreptate, spuse tata. Îmi amintesc că, pe când eram ucenic în ospătăria La gâsca regală, pe lângă poarta Saint-Denis, stăpânul meu, care în vremea aceea era purtătorul de stindard al breslei lui, așa cum sunt și eu astăzi, mi-a spus: „Eu n-am să fiu niciodată încornorat, prea e urâtă nevastă-mea”. Vorba asta îmi deschise capul să fac tocmai ceea ce socotea el cu neputință. Am izbutit chiar de la cea dintâi încercare, într-o dimineață, pe când el era la Vallée. Adevărat spusese: nevastă-sa era tare urâtă; dar era femeie de duh și tare recunoscătoare.

Auzind asemenea ispravă, mama se supără cu adevărat, spunând că astea nu erau vorbe pe care se cădea să le spună un tată de familie către nevasta și fiul lui, dacă voia să fie respectat de ei.

Domnul Jérôme Coignard, văzând-o cum se făcuse roșie de mânie, schimbă vorba cu o îndemânatică bunătate. Îndreptându-se dintr-odată către fratele Ange, care, cu mâinile ascunse în mâneci, ședea cu umilință lângă foc, îi spuse:

— Frățioare, ce fel de moaște duceai pe măgarul celui de-al doilea vicar, în tovărășia sorei Caterina? Nu cumva îți purtai nădragii pe care-i dai drept-credincioaselor să ți-i sărute, după pilda unui anume cordelier ale cărui întâmplări ni le-a povestit Henri Estienne?

— Vai, domnule abate! răspunse fratele Ange, cu înfățișarea unui mucenic care suferă pentru adevăr. Nu erau nădragii mei, ci un picior de-al Sfântului Eustațiu.

— Aș fi putut s-o jur, dacă n-ar fi fost păcat, strigă abatele, vânturând un hartan de pasăre. Capucinii ăștia îți descoperă niște sfinți pe care scriitorii învățați care au scris istoria bisericească nici nu-i știu. Nici Tillemont, nici Fleury nu pomenesc de un asemenea sfânt Eustațiu, căruia pe nedrept i s-a închinat o biserică la Paris, în vreme ce atâția sfinți recunoscuți de scriitori vrednici de crezare așteaptă încă o asemenea cinste. Viața acestui Sfânt Eustațiu este o urzeală de batjocuri. Tot așa și cu viața Sfintei Ecaterina, care n-a trăit decât în închipuirea vreunui pârdalnic de călugăr bizantin. N-aș voi totuși s-o vorbesc prea tare de rău, căci doar ea este patroana scriitorilor și mai slujește și de firmă dughenei domnului Blaizot, cel atât de cumsecade, și doar dugheana aceea este locul cel mai plin de desfătare de pe lume.

— Mai aveam, răspunse liniștit frățiorul, și o coastă a Sfintei Maria

Egipteanca.

— Ah! Ah! Cât despre aceasta, strigă abatele, zvârlind osul prin odaie, o socotesc foarte sfântă, căci a dat în viața ei o preafrumoasă pildă de umilință! Știți, doamnă, adăugă el, trăgând-o de mânecă pe mama, că Sfânta Maria Egipteanca, ducându-se în pelerinaj la mormântul lui Iisus Hristos, a trebuit să se oprească din drum din pricina unui râu prea adânc, și că, neavând nici un ban ca să treacă pe podul umblător, i-a plătit pe plutași cu darul trupului ei? Ce spuneți despre asta, preabună doamnă?

Mama a întrebat mai întâi dacă povestea era adevărată. Când i s-a dat încredințarea că era tipărită în cărți și zugrăvită pe una dintre ferestrele bisericii Jussienne, o socoti neîndoielnică.

— Mă gândesc, spuse ea, că ar trebui să fii sfântă, așa ca ea, ca să faci ceea ce a săvârșit fără să păcătuiești. Eu, una, nu m-aș încumeta s-o fac.

— Cât despre mine, spuse abatele, împreună cu învățații cei mai iscusiți, încuviințez purtarea acestei sfinte. Ea este o pildă pentru femeile cinstite, care cu prea multă înfumurare se încăpățânează să-și păstreze virtutea lor trufașă. Și când stai să te gândești, este totuși și o pornire a simțurilor să pui prea mare preț pe cele trupești și să-ți păstrezi cu o grijă din cale-afară de mare ceea ce s-ar cuveni să fie disprețuit. Le vedem pe unele matroane care socotesc că au într-însele niscaiva comori care s-ar cere păstrate cu sfințenie și care-și închipuie fără rost că Dumnezeu și îngerii lui le poartă multă grijă. Se privesc de parcă ar fi ele însele Sfintele Daruri ale firii. Sfânta Maria Egipteanca judeca mai bine. Măcar că era frumoasă și fermecătoare, socotea că ar fi fost prea multă trufie dacă s-ar fi oprit în mijlocul sfântului ei pelerinaj pentru o treabă atât de fără însemnătate prin ea însăși și care, departe de a fi un giuvaier de preț, nu-i altceva decât un loc care se cade să fie umilit. Și l-a umilit, doamnă, și prin această faptă, printr-o vrednică de laudă umilință, a pătruns pe calea pocăinței, unde a savârșit lucruri minunate.

— Domnule abate, spuse mama, nu vă înțeleg deloc. Sunteți prea învățat pentru mine.

— Această mare sfântă, spuse fratele Ange, este zugrăvită așa cum era făptura ei în paraclisul mănăstirii mele, și întregul ei trup este, prin harul lui Dumnezeu, acoperit cu păr lung și des. După această zugrăveală s-au făcut icoane, și vă voi aduce una binecuvântată, buna mea doamnă.

Mama, înduioșată, îi întinse castronul de supă pe la spatele stăpânului. Și bunul frate, așezat în cenușă, își muie liniștit barba în ciorba plină de mireasmă.

— A sosit clipa, spuse tata, să destupăm una dintre sticlele pe care le-am oprit pentru sărbătorile cele mari, care sunt Crăciunul, Boboteaza și Sfântul Laurențiu. Nu-i nimic mai plăcut decât să bei un vin bun, când stai liniștit la tine acasă, la adăpost de nepoftiți.

De-abia rostise aceste cuvinte și deodată ușa se deschise larg și un om înalt

și negru dădu buzna în ospătărie, împreună cu viforniţa de-afară.

— O salamandră! O salamandră! strigă el.

Şi fără să bage de seamă pe cineva, se aplecă asupra căminului şi începu să-i scormonească tăciunii cu vârful toiagului, spre marea pagubă a fratelui Ange, care, înghiţind cenuşă şi cărbuni odată cu ciorba, tuşea de-ţi venea să crezi că-şi dă sufletul. Iar omul negru răscolea mereu focul, strigând: „O salamandră! Văd o salamandră!”, în vreme ce flacăra întârâtată îi făcea umbra să tremure pe tavan, aidoma unei mari păsări de pradă.

Tata era surprins şi chiar supărat de purtarea acestui musafir. Dar ştia să se stăpânească. Se ridică aşadar, cu şervetul sub braţ, şi, apropiindu-se de cămin, se aplecă spre vatră, cu mâinile în şold.

După ce a privit îndestul vatra răscolită şi pe fratele Ange plin de cenuşă, spuse:

— Să mă ierte Înălţimea Voastră, dar nu văd pe-aici decât un păcătos de călugăr şi nici urmă de salamandră. De altminteri, nici nu-mi pare prea rău, adăugă tata. Căci, precum am auzit vorbindu-se, salamandra asta e o dihanie pocită, păroasă şi încornorată, cu nişte gheare uriaşe.

— Mare greşeală! răspunse omul negru. Salamandrele seamănă cu nişte femei sau, mai bine zis, cu nişte nimfe, şi sunt nespus de frumoase. Dar tare prost sunt când vă întreb dacă o vedeţi pe aceasta. Trebuie să fii filosof ca să vezi o salamandră şi nu prea cred să se găsească filosofi în bucătăria asta.

— S-ar putea să vă înşelaţi, domnule, zise abatele Coignard. Eu sunt doctor în teologie şi licenţiat în litere; i-am cercetat îndelung pe moraliştii greci şi latini, ale căror maxime mi-au întărit sufletul în toate frământările vieţii, şi mai ales mi-a fost de folos Boetius ca un leac împotriva vitregiilor traiului. Şi iată-l alături de mine pe Jacobus Tournebroche, învăţăcelul meu, care ştie pe de rost cugetările lui Publius Syrus.

Necunoscutul îşi întoarse către abate ochii galbeni, care luceau într-un chip ciudat sub un nas ca un cioc de uliu, şi-şi ceru iertare, cu mai multă curtenie decât ar fi prevestit-o chipul său fioros, că nu se pricepuse să recunoască mai devreme o fiinţă plină de vrednicie.

— Este neîndoios, adăugă el, că această salamandră a venit aici pentru domnia ta sau pentru învăţăcelul domniei tale. Am văzut-o cât se poate de limpede din uliţă, pe când treceam pe dinaintea acestei ospătării. S-ar fi văzut încă şi mai bine dacă focul ar fi fost ceva mai viu. De aceea trebuie să scormoneşti bine prin jăratic atunci când se bănuieşte că o salamandră se află în cămin.

La cea dintâi mişcare pe care o făcu necunoscutul ca să scormonească iarăşi jăraticul, fratele Ange, grijuliu, acoperi castronul de supă cu pulpana anteriului şi închise ochii.

— Domnule, urmă omul cu salamandra, îngăduiţi-i tânărului învăţăcel să

se apropie de cămin și să ne spună dacă nu zărește cumva vreo femeie pe deasupra flăcărilor.

În clipa aceea, fumul care se înălța de sub coșul vetrei se încovoie deodată cu o gingășie deosebită și plăsmui niște rotunjimi care puteau să se asemuiască unor șolduri frumos arcuite, însă numai dacă aveai mintea foarte încordată. Așa încât n-am mințit chiar de tot când le-am spus că, poate, vedeam ceva.

De-abia dădusem acest răspuns, că deodată necunoscutul, ridicându-și brațul peste măsură de lung, îmi trase una cu pumnul pe umăr, așa de tare încât mi se părea că mi-a rupt clavicula.

— Copile, îmi zise numaidecât, cu multă blândețe în glas, privindu-mă în chip binevoitor, am fost silit să-ți pricinuiesc această durere ca să nu uiți niciodată că ai văzut o salamandră. Este un semn că ești menit să ajungi un cărturar și poate chiar un mag. De altfel, și chipul dumitale mă face să socotesc că ești plin de înțelepciune.

— Domnule, zise mama, învață tot ceea ce vrea să învețe și se va face abate, dacă astfel este voia lui Dumnezeu.

Domnul Jérôme Coignard adăugă că trăsesem oarecare foloase de pe urma învățăturilor sale, iar tata îl întrebă pe străin dacă Înălțimea Sa nu voia să mănânce ceva.

— N-am nevoie să mănânc, răspunse omul, și îmi este ușor să petrec un an și chiar mai mult fără să pun în gură vreo fărâmă de hrană, în afară de un anume elixir a cărei taină nu e cunoscută decât de filosofi. Însușirea aceasta nu o am numai eu; ea este a tuturor înțelepților, și știut este că ilustrul Cardan s-a oprit de la orice fel de hrană vreme de mai mulți ani, fără să se simtă stingherit din această pricină. Dimpotrivă, mintea lui căpătă în timpul acela o agerime nemaipomenită. Cu toate acestea, adăugă filosoful, voi mânca din orice m-ați îmbia, numai și numai ca să vă fiu pe plac.

Și se așeză la masă fără să mai facă mofturi. În aceeași clipă, fratele Ange împinse fără zgomot scăunelul între cel pe care stăteam eu și acela al dascălului meu și se strecură acolo la vreme ca să-și primească partea din plăcinta de potârnichi pe care mama tocmai o pusese pe masă.

Filosoful își aruncă mantaua pe spătarul scaunului și atunci văzurăm că purta nasturi de diamant la haină. Căzuse pe gânduri, și umbra nasului îi cobora pe gură, în vreme ce obrajii scobiți îi pătrundeau în fălci. Gândurile lui mohorâte păreau să ne cuprindă pe toți. Până și bunul meu dascăl bea în tăcere. Nu se mai auzea decât zgomotul pe care-l făcea frățiorul mestecându-și plăcinta.

Deodată filosoful zise:

— Cu cât mă gândesc mai mult, cu atât sunt mai încredințat că salamandra aceea a venit pentru tânărul ăsta.

Și mă arătă cu vârful cuțitului.

— Domnule, i-am spus, dacă salamandrele sunt cu adevărat aşa precum spuneţi, înseamnă că aceasta îmi face multă cinste şi îi rămân foarte îndatorat. Dar, ca să spunem drept, mai degrabă am bănuit-o decât am văzut-o, şi această primă întâlnire cu ea mi-a deşteptat curiozitatea fără să mi-o îndestuleze.

Din pricină că nu putea să vorbească în largul lui, bunul meu dascăl simţea că se înăbuşă.

— Domnule! îi spuse el filosofului, izbucnind dintr-odată. Am cincizeci şi unu de ani, sunt licenţiat în litere şi doctor în teologie; i-am citit pe toţi învăţaţii greci şi latini care n-au pierit prin neprietenia vremii sau prin răutatea oamenilor, dar n-am găsit în tot ceea ce au scris nici o vorbă despre salamandră, de unde judec şi eu pe bună dreptate că asemenea dihănii nici nu sunt pe lume.

— Iertaţi-mă, zise fratele Ange, pe jumătate înecat de potârniche şi de frică. Iertaţi-mă. Din nenorocire, sunt pe lume salamandre, şi un părinte iezuit, al cărui nume l-am uitat, a pomenit despre apariţia lor. Eu însumi am putut vedea, într-un loc numit Saint-Claude, la nişte săteni, o salamandră într-un cămin, chiar alături de un ceaun. Avea capul de pisică, trupul de broască şi coada de peşte. Am aruncat asupra acestei dihănii o ulcică de apă sfinţită şi numaidecât s-a făcut nevăzută în văzduh cu zgomot îngrozitor, ca de friptură pe foc, şi învăluită de un fum tare usturător, care aproape că mi-a ars ochii. Şi ceea ce spun este atât de adevărat încât, vreme de opt zile, mi-a mirosit barba a pârlit, ceea ce dovedeşte mai bine decât toate celelalte firea păcătoasă a acestei dihănii.

— Îţi baţi joc de noi, frăţioare, spuse abatele. Broasca ta cu capul de pisică nu este nici ea mai adevărată decât nimfa domnului aici de faţă. Şi, în afară de asta, mai e şi o născocire scârboasă.

Filosoful începu să râdă.

— Fratele Ange, spuse el, n-a putut să vadă salamandra înţelepţilor. Căci atunci când nimfele focului se întâlnesc cu capucinii, ele le întorc spatele.

— Oho! zise tata, râzând cu poftă. Spatele unei nimfe încă este prea mult pentru un capucin.

Şi, cum era în toane bune, îi întinse micului frate o coşcogea bucată de plăcintă.

Mama aşează friptura la mijlocul mesei şi găsi prin aceasta prilejul nimerit să întrebe dacă salamandrele erau sau nu creştine cuvioase, lucru de care se cam îndoia, căci nu auzise niciodată că locuitorii focului l-ar proslăvi pe Dumnezeu.

— Doamnă, răspunse abatele, mai mulţi teologi din Compania lui Iisus au recunoscut fiinţarea unui întreg neam de incubi şi de sucubi, care nu sunt diavoli, la drept vorbind, de vreme ce nu se lasă puşi pe fugă atunci când sunt stropiţi cu apă sfinţită, dar care nu fac parte nici din biserica triumfătoare, căci duhuri slăvite n-ar fi cutezat, cum au făcut-o la Peruggia, s-o ademenească pe nevasta unui brutar. Dar, dacă voiţi să aflaţi părerea mea, e vorba mai degrabă de închipuirile

spurcate ale unei caiafe decât de vederile unui cărturar. Trebuie să înlăturăm asemenea drăcovenii de râs şi să deplângem că fii de-ai bisericii, născuţi în lumină, îşi fac despre lume şi despre Dumnezeu o închipuire mai puţin înălţătoare decât aceea pe care şi-au făurit-o un Platon şi un Cicero, în bezna păgânismului. Cutez să spun că Dumnezeu lipseşte mai puţin în *Visul lui Scipio* decât în acele întunecate tratate de demonologie, ai căror scriitori se socotesc creştini şi catolici.

— Domnule abate, bagă de seamă, spuse filosoful. Cicero al domniei tale vorbea din plin şi cu mare uşurinţă, dar avea o minte de rând şi nu prea adâncise învăţătura sfântă. Ai auzit vreodată pomenindu-se despre Hermes Trismegistul sau despre *Masa de smarald*?

— Domnule, spuse abatele, am găsit un foarte vechi manuscris al *Mesei de smarald* în biblioteca domnului episcop de Séez şi l-aş fi descifrat într-o bună zi, dacă n-ar fi fost camerista doamnei administratoare, care s-a dus la Paris să-şi caute norocul şi m-a pus să mă sui în poştalion cu dânsa. N-a fost nici o vrăjitorie la mijloc, domnule filosof, şi n-am dat ascultare decât unor farmece fireşti:

Non facit hoc verbis; facie tenerisque lacertis
Devovet et flavis nostra puella comis.[8]

— Iată o nouă dovadă, spuse filosoful, că femeile sunt vrăjmaşe de moarte ale ştiinţei. Astfel încât filosofii caută să se păzească să aibă vreo legătură cu ele.

— Nici măcar în legiuita căsnicie? întrebă tata.

— Mai cu seamă în legiuita căsnicie, răspunse filosoful.

— Vai, mai întrebă tata, ce le mai rămâne atunci sărmanilor voştri înţelepţi, când le vine câteodată pofta să mai râdă puţin?

— Le mai rămân salamandrele, zise filosoful.

La cuvintele acestea, fratele Ange îşi ridică din farfurie un nas înspăimântat.

— Nu vorbiţi aşa, bunul meu domn, murmură el. În numele tuturor sfinţilor tagmei mele, nu vorbiţi aşa! Şi să nu treceţi cu vederea că salamandra nu este altceva decât diavolul, care, precum se ştie, îmbracă cele mai felurite întruchipări, uneori plăcute, când izbuteşte să-şi preschimbe fireasca hidoşenie, alteori cumplite, dacă ajunge să-şi dea în vileag adevărata fire.

— Să bagi de seamă la rândul domniei tale, frate Ange, răspunse filosoful; şi, de vreme ce te temi de diavol, caută să nu-l superi din cale-afară şi să nu-l întărâţi împotriva domniei tale prin vorbe nesocotite. Domnia ta ştii că bătrânul Vrăjmaş, că marele Tăgăduitor îşi păstrează încă, în lumea duhurilor, o putere atât de mare, încât până şi Dumnezeu trebuie să ţină seamă de el. Voi spune şi mai mult: Dumnezeu, care se temea de dânsul, a făcut din el misitul lui. Fereşte-te, frăţioare; ei se înţeleg între dânşii.

Auzind aceste vorbe, bietul capucin credea că-l vede şi că-l aude pe diavol

în carne și oase, cu care necunoscutul semăna aidoma, prin ochii lui de foc, prin nasul lui coroiat, prin boiul negru al feței și prin toată ființa lui lungă și slăbănoagă. Sufletul său, care de mai multă vreme era cuprins de nedumerire, se cufundă acum într-o sfântă groază. Simțindu-se ca înhățat de ghearele Necuratului, începu să tremure din toate încheieturile, vârî în buzunare toate bucățile bune de friptură pe care le mai găsi, se ridică încetișor și se îndreptă spre ușă de-a-ndăratelea, îndrugând rugăciuni împotriva piezei rele.

Filosoful nici nu-l luă în seamă. Scoase din buzunar o cărticică acoperită cu pergament scămoșat și-o întinse, gata deschisă, bunului meu dascăl și mie. Era un vechi text grecesc, plin tot de prescurtări și de înlănțuiri grafice, care mă făcu să cred mai întâi că e doar o mâzgălitură. Dar domnul abate Coignard, punându-și ochelarii pe nas și așezând cartea la cuvenita depărtare, începu să citească slovele, care aduceau mai degrabă cu niște gheme de ață pe jumătate jumulite de o pisică decât cu slovele întregi și liniștite ale Sfântului Ioan Gură de Aur, din care învățam graiul lui Platon și al Evangheliei. Când mântui de citit zise:

— Domnule, textul acesta se înțelege astfel: *Aceia care sunt mai iscusiți printre egipteni învață mai înainte de toate slovele care se cheamă epistolografice, în al doilea rând, hieratica, de care se slujesc hierogramații, și, în sfârșit, hieroglifica.*

Apoi continuă, scoțându-și ochelarii și scuturându-i cu un aer triumfător:

— Ah, ah, domnule filosof, nu mă poate lua nimeni pe nepregătite. Aceasta este scoasă din cartea a cincea a *Stromatelor,* al căror autor, Clement din Alexandria, nu se află trecut în catagrafia mucenicilor pentru diferite pricini, pe care preasfinția sa Benedict al XI-lea le-a învederat cu mare înțelepciune și printre care cea de căpetenie este că acest părinte rătăcea adesea în ceea ce privește credința. Cred că această lăsare pe dinafară prea puțin l-a durut, dacă ținem seama de scârba cu iz filosofic pe care, de-a lungul întregii lui vieți, i-a insuflat-o mucenicia. Iubea mai mult decât mucenicia surghiunul, și a avut grijă să-i cruțe pe prigonitorii lui de vreun păcat, căci era foarte bun la suflet. Scria cu multă îndemânare, duhul îi era scânteietor, purtările, curate și cumpătate. Îi plăceau mai presus de toate alegoriile și lăptucile.

Filosoful își întinse brațul care, lungindu-se într-un chip nemaipomenit, cel puțin după câte mi se părea, străbătu întreaga întindere a mesei ca să ia cartea din mâinile învățatului meu dascăl.

— Ajunge, spuse, vârându-și *Stromatele* în buzunar. Văd, domnule abate, că domnia ta cunoști limba greacă. Ai tălmăcit destul de bine acest text, cel puțin în ce privește înțelesul său obișnuit și după slovă. Vreau să vă căpătuiesc, pe domnia ta și pe învățăcelul domniei tale. Am să vă pun pe amândoi să-mi tălmăciți, la mine acasă, scrieri grecești pe care le-am primit din Egipt.

Și, întorcându-se spre tatăl meu:

— Socotesc, domnule ospătar, că te vei învoi să mi-l dai pe feciorul domniei tale ca să fac din el un cărturar și un om de ispravă. Dacă iubirea părintească a domniei tale nu s-ar îndura să mi-l încredințeze de tot, voi plăti din buzunarul meu un ucenic ca să-l înlocuiască la ospătărie.

— De vreme ce astfel binevoiește să facă Înălțimea Voastră, răspunse tata, nu vă voi împiedica să-i faceți un bine fiului meu.

— Dar numai, spuse mama, să nu cumva să fie în dauna sufletului său. Trebuie să-mi jurați, domnule, că sunteți un bun creștin.

— Varvaro, îi spuse tata, ești o femeie vrednică și sfântă, dar mă silești să-i cer iertare acestui gentilom pentru această necuviință, care se datorează, este adevărat, mai puțin firii tale bune decât creșterii tale cam lăsate în părăsire.

— Las-o să vorbească pe femeia aceasta vrednică, spuse filosoful, și să se liniștească. Sunt un om cu frica lui Dumnezeu.

— Minunat, zise mama, slăvit trebuie să fie sfântul nume al Domnului!

— Îi slăvesc toate numele, buna mea doamnă, căci are mai multe. Se numește Adonai, Tetragrammaton, Iehova, Athanatos, Ischyros. Și mai are încă o sumedenie de alte nume.

— Despre asta nu știam nimic, spuse mama. Dar ceea ce spui domnia ta, domnule, nu mă miră deloc; căci am băgat de seamă că cei sus-puși poartă mult mai multe nume ca oamenii de rând. Sunt de obârșie din Auneau, din apropierea orașului Chartres, și eram tare micuță când nobilul din satul nostru a trecut din lumea aceasta în cealaltă; și-mi aduc aminte foarte bine că, atunci când a vestit crainicul sfârșitul răposatului stăpân, i-a dat cam tot atâtea nume câte se găsesc în litaniile sfinților. Și cred cu dragă inimă că Dumnezeu are mai multe nume decât nobilul din Auneau, fiindcă este de o spiță și mai înaltă. Oamenii învățați trebuie să fie tare fericiți că le știu pe toate. Și dacă-l îndrumați pe fiul meu Jacques în învățătura aceasta, am să vă rămân, domnule, foarte îndatorată.

— Așadar este un lucru hotărât, spuse filosoful. Cât despre domnia ta, domnule abate, nu are să-ți fie neplăcut să traduci din limba greacă; pe plată, bineînțeles.

Bunul meu dascăl, care se tot căznea de câteva clipe să-și adune crâmpeiele de minte care mai scăpaseră neamestecate cu aburii vinului, își umplu paharul, se ridică și spuse:

— Domnule filosof, primesc cu dragă inimă darnica domniei tale îmbiere. Domnia ta ești un muritor măreț; e o mare cinste pentru mine, domnule, să fiu în slujba domniei tale. Două lucruri țin eu la mare preț, și anume patul și masa. Masa care, rând pe rând încărcată cu cărți iscusite și cu mâncări gustoase, slujește de sprijin hranei trupului și celei a minții și patul, prielnic pentru dulcea odihnă și pentru cruda dragoste. Fără îndoială a fost un om dumnezeiesc cel care le-a dat fiilor lui Deucalion patul și masa. Și dacă voi găsi la domnia ta, domnule, aceste

două lucruri de preț, mă voi gândi la numele domniei tale cu o nemuritoare preamărire ca la acela al binefăcătorului meu, și te voi proslăvi în stihuri grecești și latinești de diferite cadențe.

Zise, și-i trase o dușcă bună de vin.

— Prin urmare ne-am înțeles, reluă filosoful. Vă aștept pe amândoi mâine-dimineață la mine. Urmați drumul de la Saint-Germain până la crucea de la Sablons. De la stâlpul acelei cruci veți număra o sută de pași mergând spre apus și veți afla o portiță verde în zidul unei grădini. Ridicați ciocanul care înfățișează un chip cu văl și care duce un deget la gură. Pe bătrânul care vă va deschide acea poartă îl veți întreba de domnul d'Astarac.

— Fiule, îmi spuse bunul meu dascăl, trăgându-mă de mânecă, orânduiește-ți toate acestea în minte, pune și crucea, și ciocanul, și toate celelalte, ca să putem găsi mâine poarta aceea norocoasă. Cât despre domnia ta, domnule Mecena…

Dar filosoful plecase fără ca nimeni să-l fi văzut ieșind.

VI

A doua zi, eu și dascălul meu o pornirăm dis-de-dimineață pe drumul de la Saint-Germain. Zăpada care acoperea pământul sub lumina roșiatică a cerului făcea ca totul să pară mut și surd. Drumul era pustiu. Călcam pe largi făgașuri de roți, între zidurile unor grădini de zarzavat, pe lângă niște uluci căzute și case joase ale căror ferestre ne priveau chiorâș. Apoi, după ce lăsasem în urma noastră două sau trei bordeie din pământ cu paie, pe jumătate năruite, văzurăm, în mijocul unei câmpii deșerte, crucea de la Sablons. La cincizeci de pași mai încolo începea un parc foarte întins, împrejmuit cu un zid dărăpănat. Zidul acesta era străpuns de o portiță verde al cărei ciocan înfățișa o figură îngrozitoare ce ducea un deget la gură. Am recunoscut cu ușurință că era cea de care ne pomenise filosoful și am ridicat ciocanul.

După oarecare vreme veni să ne deschidă un slujitor bătrân și ne făcu semn să-l urmăm de-a lungul unui parc părăsit. Statui de nimfe, care apucaseră tinerețea răposatului rege, își ascundeau sub iederă tristețea și rănile. La capătul aleii, ale cărei hârtoape erau acoperite de zăpadă, se ridica un castel de piatră și de cărămidă, tot atât de posomorât precum acela de la Madrid, vecinul său, și care, acoperit de-a latul cu o învelitoare înaltă de olane, semăna cu castelul Frumoasei din Pădurea Adormită.

În vreme ce-l urmam pe slujitorul cel tăcut, abatele îmi șopti la ureche:

— Îți mărturisesc, fiule, că nu-mi prea surâde clădirea asta. Este o mărturie a grosolăniei moravurilor francezilor de pe vremea regelui Henric al IV-lea și îndeamnă sufletul către tristețe și chiar către melancolie, prin starea de părăsire în

care, din nenorocire, a fost lăsat. Cât de plăcut ar fi fost pentru noi să urcăm dealurile fermecătoare de la Tusculum, în speranța că-l vom putea asculta pe Cicero vorbind despre virtute, sub brazii și terebinții vilei lui, atât de scumpă filosofilor. Și n-ai băgat de seamă, fiule, că pe șoseaua asta nu se întâlnește nici o cârciumă, nici un han, de nici un fel, și că ar trebui să trecem podul și să urcăm dealul până la Răscrucea Păstorițelor, ca să bem un vin rece? Într-adevăr, în acel loc se găsește un han, La calul roșu, unde mi-aduc aminte că într-o bună zi doamna de Saint-Ernest m-a luat cu ea ca să stau la masă împreună cu maimuța și cu amantul ei. Nici nu-ți poți închipui, Tournebroche, cât de gustoasă și de aleasă este mâncarea care se gătește acolo. Calul roșu este tot așa de renumit prin prânzurile care se servesc acolo, cât și prin numărul mare de cai și de trăsuri de poștă pe care le poți închiria. M-am încredințat despre treaba asta eu însumi, urmărind într-un grajd o oarecare slujnică, fiindcă mi se păruse frumoasă. Dar nu era astfel; mai degrabă i-ai fi zis urâtă. O împodobeam cu flacăra dorinței mele, fiule. Astfel este soarta oamenilor părăsiți de capul lor: rătăcesc într-un chip de plâns. Ne lăsăm amăgiți de vedenii deșarte; urmărim niște vise și îmbrățișăm umbre; în Dumnezeu singur sălășluiește adevărul și statornicia.

În vremea aceasta urcam, pe urmele bătrânului slujitor, treptele dezghiocate ale scării castelului.

— Vai, îmi spuse abatele la ureche, încep să-i duc dorul ospătăriei tatălui tău, unde mâncam bucate atât de bune, comentându-l pe Quintilian.

După ce urcarăm la primul cat pe o scară largă de piatră, am fost poftiți într-un salon unde domnul d’Astarac scria de zor lângă un foc mare, printre niște sicrie egiptene de formă omenească și care își înălțau de-a lungul pereților laturile zugrăvite cu figuri sacre aurite, cu ochi lungi care străluceau.

Domnul d’Astarac ne pofti curtenitor să ne așezăm și spuse:

— Vă așteptam, domnilor. Și fiindcă v-ați învoit amândoi să-mi faceți cinstea să fiți ai mei, vă poftesc să priviți casa aceasta ca fiind a domniilor voastre. Vă veți îndeletnici aici cu tălmăcirea unor scrieri grecești pe care le-am adus cu mine din Egipt. Nu mă îndoiesc că vă veți da toată silința să vă îndepliniți această sarcină, de îndată ce veți afla că e în legătură cu lucrarea pe care am început-o și care este aceea de a regăsi învățătura pierdută, prin care omul va căpăta iarăși puterea lui dintâi asupra stihiilor. Cu toate că nu am azi de gând să dau la o parte vălurile firii și să v-o arăt pe Isis în toată strălucitoarea ei goliciune, vă voi înfățișa țelul cercetărilor mele, fără a mă teme că-mi veți dezvălui tainele, căci mă bizui pe cinstea voastră și, de asemenea, pe puterea pe care o am să ghicesc și să împiedic la vreme orice ar putea să încerce cineva împotriva mea, și să am la îndemână, ca să mă răzbun, puteri tainice și cumplite. În lipsa unor dovezi de devotament de care totuși nu mă îndoiesc, puterea mea, domnilor, mă încredințează că veți tăcea și că nu risc nimic destăinuindu-mă vouă. Aflați deci că omul a ieșit din mâinile lui

Iehova cu învățătura deplină, pe care de atunci a pierdut-o. Era foarte puternic și foarte înțelept când s-a născut. Asta se poate vedea în cărțile lui Moise. Dar se cuvine să le și înțelegi. Mai întâi, este limpede că Iehova nu este Dumnezeu, ci un demon puternic, de vreme ce a făcut lumea aceasta. Gândul unui Dumnezeu în același timp desăvârșit și făcător al lumii nu este decât o nălucire gotică, de o barbarie vrednică de un velș sau de un saxon. Nu se poate încuviința, dacă ai mintea cât de cât șlefuită, ca o ființă desăvârșită să poată adăuga ceva la desăvârșirea sa, chiar dacă nu ar adăuga mai mult decât o alună. Lucrul acesta sare în ochi. Dumnezeu nu are darul înțelegerii. Căci, fiind fără de sfârșit, ce ar putea oare să înțeleagă? El nu săvârșește nimic, căci nu cunoaște timpul și spațiul, temeiuri de care are nevoie orice înfăptuire. Moise era un filosof prea înțelept ca să afirme că lumea a fost făcută de Dumnezeu. Îl socotea pe Iehova ceea ce și este aievea, adică un demon puternic și, dacă se cuvine să-i spunem pe nume, un demiurg.

Prin urmare, când Iehova l-a făcut pe om, i-a hărăzit cunoașterea lumii văzute și a celei nevăzute. Căderea lui Adam și a Evei, pe care am să v-o lămuresc altă dată, nu a nimicit cu totul cunoașterea aceasta la cel dintâi bărbat și la cea dintâi femeie, iar învățămintele lor au trecut la copiii lor. Aceste învățăminte, de care atârnă stăpânirea firii, au fost așternute în cartea lui Enoh. Preoții egipteni păstraseră datina lor și au statornicit-o prin tainice însemnări, pe pereții templelor și în sicriele morților. Moise, crescut în templul de la Memfis, a fost unul dintre inițiații lor. Cărțile lui, în număr de cinci sau chiar de șase, cuprind, ca tot atâtea chivoturi de preț, comorile științei dumnezeiești. În ele poți descoperi cele mai frumoase taine, dacă totuși, după ce le vei fi curățat de interpolările care le necinstesc, nu vei ține seama de înțelesul literal și de rând și vei urmări înțelesul mai ascuns, pe care în mare parte eu l-am pătruns, astfel cum veți vedea mai târziu. Dar, cu vremea, adevărurile păzite ca niște fecioare în templele Egiptului au ajuns să fie cunoscute de înțelepții Alexandriei, care le-au îmbogățit și mai mult și le-au încununat cu întregul aur curat hărăzit Greciei de către Pitagora și discipolii săi, cu care duhurile văzduhului stăteau de vorbă prietenește. Cuvine-se, prin urmare, domnilor, să pătrundem cărțile evreilor, hieroglifele egiptenilor și lucrările anumitor greci care se numesc gnostici, tocmai pentru că au stăpânit cunoașterea. Am păstrat pentru mine, cum era drept, partea cea mai grea a acestei munci atât de întinse. Mă străduiesc să dezleg acele hieroglife pe care egiptenii le scriau în templele zeilor și pe mormintele preoților. Cum am adus din Egipt multe asemenea inscripții, le deslușesc înțelesul cu ajutorul cheii pe care m-am priceput s-o descopăr la Clement din Alexandria.

Rabinul Mosaide, care trăiește retras la mine, se străduiește să deslușească adevăratul înțeles al *Pentateuhului.* Este un bătrân preaînvățat în magie, care a trăit șaptesprezece ani închis în tainițele piramidei celei mari, unde a citit cărțile lui

Toth. Cât despre domniile voastre, domnilor, am de gând să vă folosesc învățătura punându-vă să citiți manuscrisele alexandrine, pe care eu însumi le-am adunat în mare număr. Veți găsi într-însele, fără îndoială, taine minunate, și nici nu mă îndoiesc că, datorită ajutorului acestor trei izvoare de lumină – egipteana, ebraica și greaca –, voi ajunge în scurtă vreme să capăt și mijloacele care încă-mi lipsesc ca să poruncesc fără nici un fel de împotriviri firii, atât celei văzute, cât și celei nevăzute. Și vă făgăduiesc că voi ști să recunosc osteneala domniilor voastre, făcându-vă părtași la puterea mea, într-un chip oarecare.

Nu vă vorbesc de un mijloc mai de rând ca s-o răsplătesc. Acolo unde mă aflu cu lucrările mele filosofice, banii nu mai sunt pentru mine decât o nimica toată.

Când domnul d'Astarac ajunse aici cu spusele, bunul meu dascăl îi tăie vorba:

— Domnule, îi zise, nu vă voi ascunde că banii aceştia, care domniei voastre i se par o nimica toată, pentru mine înseamnă o grijă usturătoare, căci m-am deprins să știu ce anevoie se câștigă dacă vrei să rămâi om cinstit sau chiar dacă nu rămâi. Vă voi fi, prin urmare, recunoscător dacă veți binevoi să mă liniștiți în această privință.

Domnul d'Astarac, printr-o mișcare a mâinii care părea că înlătură vreun lucru nevăzut, îl linişti pe domnul Jérôme Coignard. Cât despre mine, curios de tot ceea ce vedeam, nu râvneam la altceva decât să pătrund odată în viața aceasta nouă.

La chemarea stăpânului său, bătrânul slujitor care ne deschisese poarta se înfățișă în cabinet.

— Domnilor, reluă gazda noastră, vă dau răgaz până la masa de prânz. Cu toate acestea vă voi fi foarte îndatorat dacă veți binevoi să vă urcați în încăperile pe care am pus să vi le pregătească și să-mi spuneți dacă vă lipsește ceva. Criton vă va călăuzi.

După ce se încredință că-l urmam, tăcutul Criton ieşi și începu să suie scara. O urcă până la pod. Apoi, după ce făcu câțiva pași într-un coridor lung, ne arătă două încăperi, foarte curate și în care ardea un foc plăcut. Nu aș fi crezut niciodată că un castel atât de dărăpănat pe dinafară și care avea zidurile crăpate și ferestrele sparte ar putea fi atât de bun de locuit într-unele dintre încăperile lui. Cea dintâi grijă mi-a fost să-mi dau seama unde eram. Încăperile noastre dădeau spre câmpii și privelișstea care se desfășura pe povârnișurile mlăștinoase ale Senei se întindea până la Calvarul muntelui Valerian. Aruncându-mi privirea asupra mobilelor, am văzut, întinse pe pat, o haină cenușie, nişte nădragi de aceeași culoare, o pălărie și o spadă. Pe covor se găseau nişte pantofi cu catarame, plăcut împerecheați, cu călcâile alăturate și vârfurile desfăcute, ca și cum ar fi avut de la sine obișnuința bunelor purtări.

N-am avut astfel decât gânduri bune despre dărnicia stăpânului nostru. Ca să-i fac cinste, mi-am îngrijit foarte mult îmbrăcămintea și mi-am împrăștiat din plin pe plete niște pudră pe care o găsisem pe o măsuță, într-o cutie plină. Totodată am mai descoperit la timp, într-un sertar al scrinului, o cămașă de dantelă și niște ciorapi albi.

După ce am îmbrăcat cămașa, ciorapii, nădragii, vesta, haina, am început să mă învârtesc prin încăpere, cu pălăria la subsuoară și cu mâna pe mânerul spadei, aplecându-mă, în fiece clipă, spre oglindă și părându-mi rău că nu poate și Caterina dantelăreasa să mă vadă așa frumos împodobit.

Făceam de câtăva vreme figurile acestea, când domnul Jérôme Coignard pătrunse în încăpere, cu o bavetă nouă și cu un guleraș care-i venea tare bine.

— Tournebroche, strigă, tu ești oare, fiule? Să nu uiți niciodată că datorezi straiele astea frumoase învățăturii pe care ți-am dat-o. Ele sunt potrivite unui umanist ca tine, căci *umanitate* înseamnă eleganță. Dar ia privește-mă, rogu-te, și spune dacă sunt chipeș. În straiul acesta mă simt un om ales. Domnul d'Astarac ăsta pare să fie foarte darnic. Păcat că-i smintit. Dar măcar într-un lucru tot e înțelept, de vreme ce și-a numit slujitorul Criton, ceea ce înseamnă „judecătorul". Și foarte adevărat este că slujitorii noștri sunt martorii tuturor faptelor noastre, ba uneori sunt chiar îndrumătorii lor. Când milord Verulam, cancelarul Angliei, a cărei filosofie n-o prețuiesc prea mult, dar care era totuși cărturar, a pătruns în sala mare de judecată unde se cădea să fie osândit, slujitorii săi, înveșmântați cu o bogăție care dovedea cu prisosință risipa cu care își cârmuia cancelarul gospodăria, se ridicară în picioare ca să-i facă cinste. Dar milord Verulam le-a spus: „Așezați-vă! Ridicarea voastră e pricina coborârii mele". Și, cu adevărat, ticăloșii aceia, prin cheltuielile lor nesăbuite, îl aduseseră la sapă de lemn și-l siliseră să săvârșească unele fapte din pricina cărora era urmărit ca delapidator. Tournebroche, fiule, să-ți fie veșnic trează în minte pilda lordului Verulam, cancelarul Angliei și autorul lucrării *Novum organum.* Dar, ca să ne întoarcem la seniorul ăsta d'Astarac, ai cărui oameni ne-am făcut, e mare pagubă că e vrăjitor și dedat învățăturilor blestemate. Știi doar, fiule, că am grijă mare să nu-mi pătez credința. Îmi vine tare greu să-l slujesc pe un cabalist care pune sfintele noastre scripturi cu josul în sus, sub pretextul că le înțelege mai bine astfel. Cu toate acestea, dacă, așa cum ne-o arată numele și vorbirea lui, este un gentilom gascon, n-avem să ne temem de nimic. Un gascon poate să facă târg și cu dracul; dar fii sigur că tot dracul va fi cel tras pe sfoară.

Clopotul care vestea prânzul întrerupse convorbirea noastră.

— Tournebroche, fiule, îmi spuse bunul meu dascăl coborând scările, ai grijă ca în timpul prânzului să-mi urmărești toate mișcările, ca să faci și tu aidoma. Deoarece am mâncat la cea de-a treia masă a domnului episcop de Séez, știu cum să mă port. E meșteșug greu. Doar mai anevoie este să mănânci ca un gentilom

decât să vorbeşti ca el.

VII

Am găsit în sufragerie o masă cu trei tacâmuri, la care domnul D'Astarac ne puse să ne aşezăm.

Criton, care făcea pe sufragiul, ne îmbie cu răcituri, cu supă şi cu nişte piure trecut de douăsprezece ori prin sită. Dar n-am văzut friptura venind. Deşi atât bunul meu dascăl, cât şi eu ne străduiam să nu părem miraţi, domnul d'Astarac ne ghici gândurile şi ne spuse:

— Domnilor, aceasta nu-i decât o încercare şi dacă vi se pare câtuşi de puţin nelalocul ei, nu voi persista într-însa. Voi pune să vi se servească mâncăruri mai obişnuite şi eu însumi n-am să mă dau în lături să mă ating de ele. Dacă felurile pe care vi le dau astăzi sunt rău gătite, este mai puţin din vina bucătarului cât dintr-a chimiei, care se găseşte încă în faşă. Acestea vă permit să vă închipuiţi ce va fi în viitor. Astăzi, oamenii mănâncă fără filosofie. Nu se hrănesc ca nişte fiinţe înţelepte, şi nici nu se gândesc s-o facă. Dar la ce se gândesc? Aproape toţi trăiesc în prostie, şi chiar aceia care sunt în stare să gândească îşi strică mintea cu fleacuri, cum ar fi controversa sau poetica. Priviţi-i, domnilor, pe oameni cum se hrănesc, din vremile cele mai îndepărtate, de pe când au încetat să mai aibă legături cu silfii şi cu salamandrele. Părăsiţi de duhurile văzduhului, s-au înglodat în neştiinţă şi în barbarie. Necioplţi şi fără meşteşuguri, trăiau goi şi nenorociţi prin peşteri, la marginea vârtejurilor sau prin copacii pădurilor. Vânătoarea era singura lor îndeletnicire. Când izbutiseră să dea peste vreun dobitoc fricos sau să-l întreacă la fugă, se apucau să înfulece din prada aceea care încă mai zvîcnea. Se hrăneau de asemenea cu carnea tovarăşilor lor şi aceea a rudelor lor nevolnice şi primele morminte ale oamenilor au fost nişte coşciuge vii, nişte maţe înfometate şi lipsite de auz. După multe veacuri fioroase s-a ivit deodată un om dumnezeiesc, pe care grecii l-au numit Prometeu. Nu încape îndoială că acest înţelept a avut legături, în lăcaşurile nimfelor, cu neamul salamandrelor. A învăţat de la ele şi le-a propovăduit nefericiţilor muritori meşteşugul de a aprinde şi de a păstra focul. Printre nenumăratele foloase pe care le-au tras oamenii din acest dar ceresc, unul dintre cele mai fericite a fost că au putut să-şi fiarbă merindele şi să le facă astfel mai uşoare şi mai plăcute. Şi, în mare parte, ca urmare a unei hrane supuse focului au ajuns oameni, încetul cu încetul, pricepuţi, iscusiţi, gânditori şi destoinici să se îngrijească de arte şi de ştiinţe. Dar acesta nu era decât cel dintâi pas, şi întristător este să cugeţi că atâtea milioane de ani s-au scurs fără ca al doilea să se fi făcut. Din vremea în care strămoşii noştri fierbeau hălci de urşi pe un foc de mărăcini, la adăpostul unei stânci, n-am prea făcut un pas înainte în ale bucătăriei. Căci socotiţi, fără îndoială, ca nimic născocirile lui Lucullus şi turta aceea aşa de groasă

căreia Vitellius îi dăduse numele de scutul Minervei, ca și fripturile, plăcintele, frigăruile, tocăturile și toate prăjelile care ne reamintesc de vechea sălbăticie.

La Fontainebleau, masa regelui, unde se servește câte un cerb întreg cu blana și coarnele lui, înfățișează privirii filosofului o vedenie tot atât de respingătoare ca aceea a troglodiților stând chirciți prin cenușă și rozând câte un os de cal. Zugrăvelile strălucitoare ale sălii, străjile, ofițerii bogat îmbrăcați, muzicanții cântând din tribune ariile lui Lambert și ale lui Lulli, fețele de masă de mătase, tacâmurile de argint, cupele de aur, paharele din Veneția, făcliile, vasele dăltuite și încărcate cu flori nu ne pot amăgi și nici să arunce o vrajă care să ne ascundă adevărata fire a acestei tarabe dezgustătoare, lângă care bărbați și femei se adună în fața unor stârvuri de vite, a unor oase sfărâmate și a unor cărnuri sfâșiate, ca să se satur din ele cu lăcomie. O, cât de puțin filosofică e hrana aceea! Înghițim cu o lăcomie nătângă mușchii, grăsimea, măruntaiele vitelor, fără să deosebim în aceste bucate părțile care sunt cu adevărat folositoare pentru hrana noastră, de acelea, mult mai numeroase, care s-ar cuveni să se arunce; și îndesăm în pântece fără deosebire și ce-i bun, și ce-i rău, și ce-i folositor, și ce-i vătămător. Aici s-ar cădea, totuși, să facem o deosebire și, dacă în toată facultatea s-ar găsi măcar un singur medic chimist și filosof, n-am mai fi siliți să ne așezăm în fața unor asemenea ospețe dezgustătoare.

Acela ne-ar pregăti, domnilor, carne prefăcută în abur, care nu ar cuprinde decât ceea ce este util trupului nostru. Nu s-ar lua decât chintesența boilor și a porcilor, decât elixirul potârnichilor și al claponilor, și tot ceea ce s-ar înghiți ar putea să fie mistuit. Nu deznădăjduiesc, domnilor, să ajung într-o bună zi la aceasta, adâncind chimia și medicina ceva mai mult decât am avut răgazul s-o fac până acum.

La aceste cuvinte ale gazdei noastre, domnul Jérôme Coignard, ridicându-și ochii pe deasupra zeamei negre care-i umplea farfuria, îl privi cu îngrijorare pe domnul d'Astarac.

— Asta n-ar fi, urmă acesta, decât un pas înainte foarte puțin însemnat. Un om de treabă nu poate să mănânce fără scârbă carnea altor animale și popoarele nu se pot numi rafinate atâta vreme cât vor mai avea în orașele lor abatoare și măcelării. Dar într-o bună zi ne vom pricepe noi să ne descotorosim de asemenea îndeletniciri sălbatice. Când vom cunoaște întocmai puterile hrănitoare care se află în trupurile vitelor, va fi cu putință să scoatem chiar aceste puteri din corpurile care nu au viață și care le vor da din belșug. Aceste corpuri au într-însele, cu adevărat, tot ceea ce se poate întâlni în ființele însuflețite, de vreme ce vita s-a tras din vegetal, care el însuși și-a tras ființa din materia cea fără de viață.

Atunci ne vom hrăni cu sucurile metalelor și ale minereurilor, prelucrate cum se cuvine de către învățații firii. Să nu vă îndoiți că gustul lor va fi minunat, iar absorbția lor, binefăcătoare. Bucatele vor fi gătite în retorte și alambicuri, iar

meșteri bucătari vor fi alchimiștii. Nu sunteți oare nerăbdători, domnilor, să vedeți mai repede asemenea minuni? Vi le făgăduiesc pentru o vreme foarte apropiată. Dar pare-se că nu deslușiți încă urmările minunate pe care le vor avea.

— Ca să spunem adevărul, domnule, nu le deslușesc, spuse bunul meu dascăl, bând o duşcă de vin.

— Binevoiți atunci, zise domnul d'Astarac, să mă ascultați o clipă. Nemaifiind îngreunați prin mistuiri încete, oamenii vor fi nespus de sprinteni; vederea lor va ajunge să fie deosebit de pătrunzătoare şi vor putea distinge corăbiile plutind pe mările lumii. Puterea de înțelegere va fi mai mare, iar obiceiurile lor se vor îmblânzi. Vor înainta foarte mult în cunoașterea lui Dumnezeu şi a firii.

Dar trebuie să avem în vedere toate schimbările care vor avea loc, fără îndoială. Alcătuirea însăşi a trupului omenesc se va modifica. Dovedit este că, dacă nu sunt folosite, măruntaiele se micşorează şi sfârşesc chiar prin a pieri. S-a băgat de seamă că peştii lipsiți de lumină orbesc; şi am văzut, în Valais, ciobani care, hrănindu-se numai cu lapte bătut, îşi pierd dinții de timpuriu; ba unii dintre ei nici n-au avut dinți. Trebuie să admirăm aici ceea ce face firea, care nu îngăduie să fiinţeze nimic nefolositor. Când oamenii se vor hrăni cu balsamul despre care am pomenit, mațele lor se vor scurta cu câțiva coți şi întinderea pântecului va fi, de asemenea, mult micşorată.

— De astă dată, zise bunul meu dascăl, prea o luați repede, domnule, şi s-ar putea să faceți o treabă proastă. N-am găsit vreodată supărător să aibă femeile şi puțin pântec, numai să fie şi celelalte pe aceeaşi măsură. Nu mă lasă nepăsător o asemenea frumusețe. Aşa încât să nu tăiați din ea fără socotință.

— Ne înțelegem noi! Vom lăsa talia şi pântecul femeilor să se plăsmuiască după canonul sculptorilor greci. Aceasta ca să vă fiu pe plac, domnule abate, şi în vederea muncilor cu prilejul sarcinii; măcar că, v-o spun curat, am de gând să aduc şi în privința aceasta deosebite schimbări despre care vom sta de vorbă într-o zi. Dar, ca să ne întoarcem la vorba noastră, trebuie să vă mărturisesc că tot ceea ce v-am vestit până acum nu este decât o îndrumare spre adevărata hrană, care este aceea a silfilor şi a tuturor duhurilor văzduhului. Aceştia sorb lumina, care este suficientă ca să le hrănească trupurile, dăruindu-le putere şi sprinteneală. E singura lor băutură. Va fi într-o bună zi şi a noastră, domnilor. Trebuie numai să ajungi să faci ca razele soarelui să se poată bea. Mărturisesc că nu văd destul de limpede mijloacele de a ajunge la asta şi prevăd multe încurcături şi mari piedici în calea cercetărilor. Dacă totuşi vreun învățat va atinge şi acest țel, oamenii vor fi aidoma silfilor şi salamandrelor în înțelepciune şi frumusețe.

Bunul meu dascăl asculta vorbele acestea, cu trupul gârbovit şi cu capul plecat a jale. Părea să cumpănească schimbările pe care într-o bună zi hrana născocită de gazda noastră le vor aduce ființei lui.

— Domnule, spuse el în sfârşit, nu ne-aţi pomenit ieri la ospătărie de un anume elixir care te scuteşte de orice hrană?

— Adevărat este, spuse domnul d'Astarac, dar acea băutură nu-i bună decât pentru filosofi şi vă închipuiţi, prin aceasta, cât de restrânsă îi este folosinţa. Se cade să nu vorbim despre asta.

În timpul acesta mă frământa o îndoială; i-am cerut gazdei noastre îngăduinţa să i-o supun, încredinţat fiind că o va lămuri numaidecât. Mi-a îngăduit să-i vorbesc şi i-am spus aşa:

— Domnule, salamandrele acelea, care spuneţi că sunt aşa frumoase şi despre care îmi făuresc o imagine atât de fermecătoare, după spusele domniei voastre, şi-au prăpădit oare, din nenorocire, şi ele dinţii, aşa cum şi i-au pierdut ţăranii din Valais fiindcă nu mănâncă decât lapte? Mărturisesc că nu sunt lămurit.

— Fiule, răspunse domnul d'Astarac, curiozitatea domniei tale îmi place şi vreau s-o satisfac. La drept vorbind, salamandrele nici n-au dinţi. Dar gingiile lor sunt împodobite cu două şiraguri de mărgăritare, foarte albe şi foarte strălucitoare, ceea ce hărăzeşte zâmbetului lor o gingăşie de neînchipuit. Şi mai află că mărgăritarele acelea nu sunt altceva decât lumină învârtoşată.

I-am spus domnului d'Astarac că-mi părea tare bine. El urmă:

— Dinţii omului sunt un semn al firii lui crude. Când oamenii se vor hrăni cum trebuie, dinţii aceştia vor face loc unor podoabe aidoma mărgăritarelor salamandrelor. Şi atunci nici nu se va mai putea închipui ca un îndrăgostit să nu privească fără groază sau dezgust dinţii de câine în gura iubitei sale.

VIII

După prânz, gazda noastră ne-a călăuzit într-o galerie largă, alăturată odăii lui şi care slujea de bibliotecă. Se puteau vedea aici rânduite, pe măsuţe de stejar: o nenumărată oaste sau mai degrabă un nesfârşit sobor de cărţi, in-octavo, in-quarto, in-folio, îmbrăcate în piei de viţel, de safian, de marochin, de scroafă şi în pergament. Şase ferestre luminau adunarea aceasta tăcută, care se întindea de la un capăt la celălalt al sălii, de-a lungul pereţilor foarte înalţi. În mijlocul galeriei se aflau nişte mese mari, printre care erau sfere cereşti şi unelte astronomice. Domnul d'Astarac ne rugă să ne alegem ungherul care ne va părea cel mai potrivit ca să lucrăm.

Dar bunul meu dascăl, cu capul lăsat pe spate şi sorbind toate cărţile cu privirea şi cu răsuflarea, radia de fericire.

— Pe Apollo, strigă el, iată o minunată bibliotecă! Aceea a domnului episcop de Séez, măcar că era bogată în scrieri de drept canonic, nu se poate asemui cu aceasta. După părerea mea, nici că se află popas mai plăcut, chiar în Câmpiile Elizee pomenite de Virgiliu. Zăresc de la prima ochire atâtea lucrări rare

și colecții atât de pline de preț, încât aproape mă îndoiesc, domnule, să aibă cineva vreo bibliotecă mai aleasă decât aceasta, pe care în Franța nu o întrec decât Biblioteca Mazarină și Biblioteca Regală. Cutez chiar să spun că, văzând aceste manuscrise grecești și latinești care se adună grămadă în colțul acesta, s-ar putea, după Bodleiana, Ambroziana, Laurentiana și Vaticana, să fie pomenită, domnule, și astaraciana. Fără să mă laud, adulmec de departe trufele și cărțile și vă socotesc chiar de pe acum deopotrivă cu Peiresc, Groslier și cu Canevarius, principii bibliofililor.

— Îi întrec cu mult, răspunse încet domnul d'Astarac, și biblioteca aceasta este cu mult mai de preț decât toate acelea pe care le-ai pomenit. Biblioteca regelui nu-i decât o tarabă pe lângă a mea, în afară de cazul că ții seama numai de numărul volumelor și de îngrămădeala de hârtie mâzgălită. Gabriel Naudé și abatele Bignon al dumneavoastră, bibliotecari renumiți, nu erau pe lângă mine decât niște paznici nevrednici ai unei turme prăpădite de cărți asemănătoare între ele ca oile. Cât despre benedictini, or fi ei plini de râvnă, dar sunt lipsiți de duh, și bibliotecile lor învederează faptul că mințile care le-au adunat erau de rând. Galeria mea, domnule, nu seamănă cu altele. Lucrările pe care le-am adunat aici alcătuiesc un întreg care-mi va aduce, fără de îndoială, Cunoașterea. Ea este și gnostică, și ecumenică, și spirituală. Dacă toate rândurile așezate pe foile acestea nenumărate de hârtie ți-ar intra, cum trebuie, în minte, ai cunoaște orice, domnule, ai putea orice, ai fi stăpânul firii, plăsmuitorul lucrurilor; ai putea ține lumea între două degete ale mâinii, așa cum țin eu boabele acestea de tutun.

La aceste cuvinte îi întinse bunului meu dascăl tabachera.

— Sunteți prea amabil, spuse domnul abate Coignard.

Și, plimbându-și privirile fermecate pe pereții aceia plini de învățătură, strigă:

— Iată, între a treia și a patra fereastră, niște tablete pe care se găsește o povară de preț. Manuscrisele orientale și-au dat întâlnire acolo și par să stea de vorbă între ele. Văd din ele zece sau douăsprezece foarte venerabile, sub fâșiile de purpură și de mătase suflată cu aur care le înveșmântă. Sunt unele care poartă pe mantia lor copci de nestemate, precum un împărat bizantin. Iar altele sunt închise între plăci de fildeș.

— Acelea aparțin, spuse domnul d'Astarac, cabaliștilor evrei, arabi și persani. Ai deschis tocmai *Mâna cea puternică.* Vei găsi alături *Masa pusă*, *Păstorul credincios*, *Fragmentele templului* și *Lumina în bezne.* Un loc este gol: acela al *Apelor molcome*, tratat de preț, pe care Mosaide tocmai îl cercetează. Precum v-am spus, domnilor, Mosaide se îndeletnicește în casa mea cu descoperirea celor mai adânci dintre tainele cuprinse în scrierile evreilor și, măcar că este în vârstă de peste un veac, rabinul acesta s-a învoit să nu moară până ce nu va pătrunde înțelesul tuturor simbolurilor cabalistice. Îi sunt foarte îndatorat și vă

rog, domnilor, să-i arătați, când îl veți vedea, aceeași prețuire pe care i-o păstrez eu însumi.

Dar să lăsăm acestea și să ajungem la ceea ce vă privește îndeaproape. M-am gândit la domnia ta, domnule abate, să-mi transcrii și să-mi tălmăcești în latinește unele manuscrise grecești al căror preț nu se poate socoti. Am încredere în cunoștințele domniei tale și în zelul pe care-l ai și nu mă îndoiesc că tânărul învățăcel al domniei tale îți va fi, în curând, de un mare ajutor.

Și, rostindu-se către mine:

— Da, fiule, reazem pe domnia ta mari nădejdi. Ele sunt întemeiate în mare parte pe educația pe care ai primit-o. Căci ai fost crescut, ca să spun astfel, în flăcări, sub hornul unui cămin bântuit de salamandre. Împrejurarea aceasta are o mare însemnătate.

Tot vorbind, apucă un vraf de manuscrise pe care le puse pe masă.

— Aceasta, spuse, arătând un sul de papirus, vine din Egipt. Este o carte a lui Zosim Panopolitul, carte care se socotea a fi pierdută și pe care eu însumi am găsit-o în coșciugul unui preot al lui Serapis.

Iar ceea ce vedeți acolo, adăugă, arătându-ne niște zdrențe de foi lucioase și scămoșate, pe care abia de se puteau desluși niște slove grecești trase cu pensula, acelea sunt niște destăinuiri nemaipomenite datorate una lui Sofar, cealaltă lui Ioan, arhiepiscopul de la Sainte-Evagie.

Vă voi rămâne nespus de îndatorat dacă vă veți îndeletnici mai întâi cu lucrările acestea. Pe urmă vom cerceta manuscrisele lui Synesius, episcopul de Ptolemais, ale lui Olimpiodor și ale lui Stephanus, pe care le-am descoperit la Ravena, într-un mormânt unde erau ferecate de pe vremea neștiutorului Teodosiu, care a fost supranumit cel Mare.

Ar fi bine, domnilor, să vă gândiți, vă rog chiar de la-nceput, la însemnătatea acestor lucrări. Veți găsi în fundul sălii, la dreapta căminului, gramaticile și lexicoanele pe care am putut să le adun și care vă vor fi de oarecare ajutor. Îngăduiți-mi să vă părăsesc; în odaia mea sunt patru sau cinci silfi care mă așteaptă. Criton se va îngriji să nu duceți lipsă de nimic. Rămâneți cu bine!

De îndată ce domnul d'Astarac a ieșit afară, bunul meu dascăl se așeză înaintea papirusului lui Zosim și, înhățând o lupă găsită pe masă, începu să deslușească slovele. L-am întrebat dacă nu era cumva mirat de cele pe care le auzise. Îmi răspunse fără să ridice capul:

— Fiule, am cunoscut prea multe feluri de oameni și am trecut prin împrejurări prea ciudate ca să mă mai mir de ceva. Gentilomul acesta arată a fi nebun, nu atât pentru că este într-adevăr, cât prin aceea că gândurile lui se deosebesc nespus de mult de cele ale oamenilor de rând. Dar, dacă ai da vreodată atenție vorbelor care se rostesc în mod obișnuit în lumea asta, ai găsi în ele și mai puțin înțeles decât în vorbele pe care ni le-a spus filosoful acesta. Lăsată numai pe

seama ei, mintea omenească cea mai înaltă îşi durează palatele şi templele din nori, şi, într-adevăr, domnul d'Astarac este un destul de iscusit adunător de nori. Nu-i alt adevăr decât în Dumnezeu; să nu uiţi aceasta, fiule. Dar în faţa mea este cu adevărat cartea *Imuth*, pe care Zosim Panopolitul a scris-o pentru sora lui, Teosebia. Ce slavă şi ce nesaţiu să poţi citi acest manuscris singuratic, găsit printr-un fel de minune! Vreau să-i hărăzesc şi zilele, şi veghile mele. Îi plâng, fiule, pe oamenii neştiutori pe care trândăvia îi aruncă în braţele desfrânării. Aceştia duc o viaţă nenorocită. Ce înseamnă o femeie pe lângă un papirus alexandrin? Asemuieşte, dacă vrei, biblioteca aceasta foarte aleasă cu cârciuma Micului Bacchus şi convorbirea cu acest manuscris de preţ cu mângâierea fetelor sub umbrar şi spune-mi, fiule, de care parte se află adevărata mulţumire sufletească? Cât despre mine, oaspete al muzelor şi primit să iau parte la acele ospeţe tăcute ale cugetării, pe care le proslăvea cu atâta elocinţă retorul din Madaura, aduc laude Domnului că a făcut din mine un om de treabă.

IX

Vreme de o lună sau de şase săptămâni, domnul Coignard se îndeletnici ziua şi noaptea, aşa cum o făgăduise, citirii lui Zosim Panopolitul. În timpul prânzurilor pe care le luam la masa domnului d'Astarac, nu se vorbea decât despre părerile gnosticilor şi despre cunoştinţele vechilor egipteni. Nefiind decât un învăţăcel foarte neştiutor, nu-i prea eram de folos bunului meu dascăl. Mă străduiam să mă descurc cât se putea de bine în cercetările pe care mă punea să le fac; ba chiar simţeam oarecare plăcere făcând acest lucru. Şi adevărul este că duceam o viaţă fericită şi liniştită. Într-a şaptea săptămână, domnul d'Astarac îmi dădu îngăduinţa să mă duc să-mi văd părinţii la ospătărie. Prăvălia mi se păru ciudat de îngustă. Mama era singură şi tristă. Scoase un strigăt grozav când mă văzu îmbrăcat ca un prinţ.

— Scumpul meu Jacques, îmi spuse, sunt foarte fericită.

Şi se puse pe plâns. Ne-am îmbrăţişat. Apoi, după ce-şi şterse ochii cu un colţ al şorţului, îmi zise:

— Tatăl tău este la Micul Bacchus. Se duce foarte des acolo de când ai plecat, din pricină că acum casa i se pare mult mai puţin veselă, în lipsa ta. Va fi fericit să te vadă. Dar, ia spune-mi, Jacquot, eşti mulţumit de noua ta stare? Mi-a părut rău că te-am lăsat să pleci la seniorul acela; ba chiar mi-am făcut o vină din asta la spovedanie, către domnul al treilea vicar, pentru că am pus mai presus binele trupului tău binelui sufletului şi pentru că nu m-am gândit la Dumnezeu cu prilejul căpătuirii tale. Domnul vicar al treilea m-a mustrat cu bunătate şi m-a îndemnat să urmez pilda femeilor celor tari din *Scriptură*, şi mi-a spus numele unora dintre ele; dar sunt nume pe care văd eu bine că n-am să le ţin minte

niciodată. Nu mi-a spus totul lămurit, deoarece, fiind sâmbătă seară, biserica era plină de femei venite la spovedanie.

Am liniștit-o pe buna mea mamă pe cât mi-a fost cu putință s-o fac și i-am spus că domnul d'Astarac mă punea să lucrez în limba greacă, limbă care este limba *Evangheliei*. Gândul acesta i-a fost pe plac. Totuși rămăsese îngândurată.

— Nici nu poți să-ți închipui, Jacquot, cine mi-a vorbit despre domnul d'Astarac: Cadette Saint-Avit, slujnica cuviosului preot de la biserica Saint-Benoît. Ea este de neam din Gasconia și de obârșie dintr-un loc care se cheamă Laroque-Timbaut, foarte aproape de Sainte-Eulalie, al cărui senior este domnul d'Astarac. Știi bine de Cadette Saint-Avit că e în vârstă, așa cum se cuvine să fie slujnica unui preot. În tinerețea ei a cunoscut, la țară, pe cei trei domni d'Astarac, dintre care unul, care era căpitanul unei corăbii, s-a înecat în mare, de-atunci. Acela era cel mai tânăr. Mezinul, colonelul unui regiment, s-a dus la război și a fost omorât. Cel mai vârstnic, Hercule d'Astarac, este singurul supraviețuitor din cei trei. E deci acela pe care-l slujești, dragul meu Jacques, pentru binele tău, cel puțin așa nădăjduiesc. Era, în tinerețea lui, falnic în îmbrăcăminte și darnic la suflet, dar posac. S-a ținut departe de trebile obștești și nu s-a arătat dornic să intre în slujba regelui, așa cum făcuseră frații lui, care și-au găsit astfel un sfârșit vrednic. Avea obiceiul să spună că prea mare cinste nu este să porți o sabie la șold și că nu cunoaște îndeletnicire mai josnică decât slăvitul meșteșug al armelor, și că un felcer de țară era, după părerea lui, mult mai presus decât un brigadier sau chiar decât un mareșal al Franței. Așa sunau vorbele lui. Mărturisesc că nu mi s-au părut nici rele, nici viclene, ci mai degrabă îndrăznețe și ciudate. Cu toate acestea trebuie să fie de osândit întru câtva, de vreme ce Cadette Saint-Avit spunea că sfinția sa preotul le ținea de rău, ca fiind potrivnice așezării puse de Dumnezeu pe lume și locurilor din *Biblie* unde Dumnezeu este pomenit sub un nume care înseamnă general de brigadă. Și asta ar fi mare păcat. Domnului Hercule ăsta îi era atât de mare scârbă de curte încât n-a voit să meargă la Versailles ca să fie înfățișat Măriei Sale, așa cum cereau drepturile obârșiei lui. Spunea așa: „Regele nu vine la mine, nici eu nu mă duc la el". Și sare în ochi, dragul meu Jacquot, că asta nu-i tocmai vorbire firească.

Buna mea mamă mă întrebă din ochi, plină de neliniște, și urmă astfel:

— Ce mi-a mai rămas să-ți spun, dragă Jacquot, este și mai puțin de crezut. Și totuși Cadette Saint-Avit mi-a vorbit despre asta ca despre un lucru sigur. Îți voi spune deci că domnul Hercule d'Astarac, rămas pe moșiile lui, nu avea altă treabă decât aceea de a pune în carafe lumina soarelui. Cadette Saint-Avit nu știe cum izbutea el să facă asta, dar este totuși încredințată că, de la o vreme, în carafele acelea, bine astupate și încălzite la foc, luau trup cu vremea niște femei mici, mici, dar minunat făcute, și înveșmântate ca niște prințese de la teatru… Râzi, dragul meu Jacquot; cu toate acestea nu se cade să-ți râzi de asemenea

lucruri, când vezi urmările lor. E mare păcat să plăsmuiești într-astfel, ființe care nu pot fi botezate și care nu pot avea parte de fericirea cea veșnică. Doar nu-ți închipui că domnul d'Astarac a dus păpușile alea la un preot, în sticla lor, ca să le țină deasupra cristelniței. Nici n-ai fi putut găsi vreo nașă pentru ele.

— Dar, dragă mamă, i-am răspuns, păpușile domnului d'Astarac nici nu aveau nevoie de botez, de vreme ce nu au fost părtașe la păcatul cel dintâi.

— Vezi, la așa ceva nu m-am gândit, spuse mama, și nici chiar Cadette Saint-Avit nu mi-a spus nimic despre asta, măcar că e slujnica unui preot. Din nenorocire, a părăsit Gasconia de mică, să vină în Franța, unde n-a mai avut vești despre domnul d'Astarac, despre carafele și despre păpușile lui. Nădăjduiesc doar, dragul meu Jacquot, că s-a lăsat de îndeletnicirile acelea blestemate, pe care nu le poți îndeplini fără ajutorul diavolului.

Am întrebat-o:

— Spune-mi, dragă mamă, Cadette Saint-Avit asta, slujnica sfinției sale preotul, le-a văzut oare cu ochii ei pe doamnele acelea din carafă?

— Ba nu, copile. Domnul d'Astarac lucra în prea mare taină ca să-și arate cuiva păpușile. Dar a auzit vorbindu-se despre ele de la un om al bisericii, pe numele lui Fulgentius, care mai dădea pe la castel și se jura că văzuse ființele acelea mici cum ies din temnița lor de sticlă ca să danseze menuetul. Și prin aceasta avea și mai mare pricină să creadă. Fiindcă te poți îndoi de ceea ce vezi cu ochii, dar nu și de cuvântul unui om de treabă, mai cu seamă dacă este al bisericii. Și mai e o nenorocire cu îndeletnicirile alea: sunt nespus de costisitoare și nici nu se poate închipui, mi-a spus Cadette Saint-Avit, câtă cheltuială a avut acest domn Hercule d'Astarac ca să capete sticle de forme diferite, cuptoarele și cărțile vrăjitorești cu care-și umpluse castelul. Dar ajunsese, datorită morții fraților lui, gentilomul cel mai bogat din ținut, și în vreme ce-și risipea banii pe nebunii, pământurile lui grase munceau pentru el. Cadette Saint-Avit socotește că, oricât ar fi cheltuit, trebuie să fie încă tare bogat și astăzi.

La vorbele acestea tata intră în ospătărie. M-a îmbrățișat cu duioșie și m-a încredințat că ospătăria își pierduse jumătate din farmecul ei din pricina plecării mele și a domnului Jérôme Coignard, care era un om cinstit și mucalit. Mi-a spus vorbe de laudă pentru hainele mele și mi-a dat și o lecție de bune purtări, încredințându-mă că negustoria îl obișnuise să aibă deprinderi alese, prin silința pe care trebuia să și-o dea ca să-i întâmpine frumos pe mușterii, ca pe niște gentilomi, chiar dacă făceau parte din gloata de jos. Mi-a dat sfatul să-mi arcuiesc cotul și să-mi țin vârfurile picioarelor depărtate și m-a sfătuit, de altfel, să mă duc să-l văd pe Leandru, la bâlciul de la Saint-Germain, ca să-mi potrivesc ținuta și purtările după ale lui.

Apoi am prânzit împreună cu mare poftă și ne-am despărțit vărsând șiroaie de lacrimi. fiineam mult la amândoi, și ceea ce mă făcea mai ales să plâng era

gândul că, după numai șase săptămâni de lipsă, ajunseseră să-mi fie aproape străini. Și cred că și tristețea lor tot din gândul acesta se trăgea.

X

Când am ieșit din ospătărie era noapte neagră. La colțul străzii Scriitorilor am auzit un glas gros și adânc care cânta:

Și dacă cinstea ți-ai jertfit-o,
Frumoaso, singură-ai voit-o.

Și n-am întârziat să-l văd, spre partea de unde venea acel glas, pe fratele Ange care, cu traista atârnându-i de umăr și ținând-o de mijloc pe Caterina, dantelăreasa, pășea în umbră cu pasul șovăitor și biruitor, făcând să țâșnească sub sandalele lui apa din băltoace în minunați snopi de noroi care păreau că-i preamăresc slava lui cea josnică, după cum fântânile de la Versailles își joacă apele în cinstea regilor. M-am dat după un stâlp, într-un colț al porții, ca să nu mă vadă. Dar nu era nevoie de prudența mea, fiindcă se îngrijeau prea mult unul de altul. Cu capul răsturnat pe umărul călugărului, Caterina râdea. O rază de lună tremura pe buzele ei umezi și în ochi, ca și în apa fântânilor. Și mi-am urmat drumul, cu sufletul mânios și cu inima strânsă, gândindu-mă la trupul rotunjit al acelei fete frumoase, pe care o strângea în brațe un capucin murdar.

— Este cu putință, mi-am spus, ca un lucru atât de frumos să încapă pe mâini atât de urâte? Și dacă nu mă ia în seamă Caterina, se cade oare să mă facă să-i simt disprețul încă mai cumplit, prin aceea că-i place mojicul acela de frate Ange?

Această preferință mi se părea uimitoare și mă simțeam pe cât de mirat, pe atât de scârbit de ea. Dar nu degeaba eram învățăcelul domnului Jérôme Coignard. Acest dascăl fără asemănare îmi îndrumase mintea spre cugetare. Și mi-am înfățișat în gând satirii pe care-i vezi prin grădini răpind nimfele și am cugetat că, dacă într-adevăr Caterina era făcută ca o nimfă, satirii, astfel cum ne sunt ei înfățișați, erau tot atât de urâți pe cât era și capucinul acela. Astfel am ajuns la concluzia că nu se cuvenea să mă mir din cale-afară de ceea ce văzusem. Cu toate acestea necazul nu mi l-a risipit cugetarea, fără îndoială, fiindcă nu acolo îi era obârșia. Aceste gânduri m-au călăuzit printre umbrele nopții și noroaiele dezghețului, până la drumul spre Saint-Germain, unde l-am întâlnit pe domnul abate Jérôme Coignard care, după ce cinase în oraș, se înapoia pe înnoptate la crucea de la Sablons.

— Fiule, îmi zise, am stat de vorbă despre Zosim și despre gnostici la masa unui cuvios și preaînvățat ecleziastic, un al doilea Peiresc. Vinul era aspru și

mâncarea proastă. Dar nectarul și ambrozia izvorau din toate cuvintele.

Bunul meu dascăl îmi vorbi pe urmă despre Panopolitan cu o elocință care nu se poate închipui. Vai, îl ascultam așa cum nu trebuia, căci gândurile îmi fugeau la acel strop de clar de lună care căzuse în noapte pe buzele Caterinei.

În sfârșit, se opri și l-am întrebat pe ce temei ajunseseră grecii să statornicească faptul că satirii erau pe placul nimfelor. Bunul meu dascăl era în stare să răspundă la toate întrebările, atât de întinsă îi era învățătura. Îmi spuse:

— Fiule, plăcerea aceasta este întemeiată pe o firească simpatie. Este o plăcere vie, deși nu-i atât de arzătoare ca patima pe care o au satirii pentru nimfe. Poeții au băgat de seamă foarte bine această deosebire. Cu acest prilej, îți voi povesti o ciudată întâmplare pe care am citit-o într-un manuscris care făcea parte din biblioteca domnului episcop de Séez. Era (o văd și acum), o culegere in-folio, scrisă frumos, așa cum se scria în veacul trecut. Iată întâmplarea neobișnuită despre care era vorba acolo. Un gentilom normand și soția lui au luat parte la o petrecere obștească, el travestit în satir, iar ea în nimfă. Se știe, după cum spune Ovidiu, cu câtă înfocare urmăresc satirii nimfele. Gentilomul acela citise *Metamorfozele*. Se identifică atât de bine cu rolul pe care i-l impunea deghizarea, încât nouă luni mai târziu, soția îi dărui un copil care avea fruntea încornorată și picioare de țap. Nu știm ce s-a mai întâmplat cu tatăl copilului decât că, așa cum scris este tuturor făpturilor, a murit, lăsând, pe lângă micul său capriped, încă un copil, mai tânăr, dar acela creștin și având chip omenesc. Acest al doilea copil a cerut judecătorilor ca fratele său să fie scos din drepturile asupra moștenirii părintești, pentru că nu făcea parte din neamul omenesc răscumpărat de sângele lui Iisus Hristos. Parlamentul Normandiei, judecând la Rouen, îi dădu lui câștig de cauză și hotărârea a fost înregistrată.

L-am întrebat pe bunul meu dascăl dacă era cu putință ca o travestire să poată avea asemenea înrâurire asupra firii și dacă înfățișarea unui copil putea să fie judecată după aspectul unor straie. Domnul abate Jérôme Coignard mă sfătui să nu cred așa ceva.

— Jacques Tournebroche, fiule, îmi spuse, să-ți aduci aminte că o minte sănătoasă înlătură tot ceea ce este împotriva rațiunii, în afară numai de cele ce privesc religia, unde se cuvine să crezi fără a cerceta. Mulțumesc lui Dumnezeu, nu m-am înșelat niciodată în privința dogmelor sfintei noastre credințe și nădăjduiesc să mă aflu tot astfel pe patul morții.

Vorbind astfel am ajuns la castel. Acoperișul părea că e luminat de o licărire roșie, în mijlocul beznei. Dintr-un horn țâșneau scântei care urcau în snopi în văzduh ca să cadă într-o ploaie de aur sub un fum gros care acoperea tot cerul. Am crezut și unul, și celălalt că flăcările cuprinseseră clădirea. Bunul meu dascăl își smulgea părul și gemea.

— Zosimul meu! Papirusurile și manuscrisele mele grecești! Ajutor!

Ajutor! Zosimul meu! Alergând de-a lungul aleii celei mari, prin băltoacele în care se oglindeau luminile incendiului, am străbătut parcul cufundat într-o umbră groasă. Parcul era liniştit şi pustiu. În castel totul părea că doarme. Auzeam pâlpâirile focului care umplea scara întunecoasă. Am sărit treptele două câte două, oprindu-ne câteodată ca să ascultăm de unde venea zgomotul acela îngrozitor.

Ne păru că vine de la un coridor al primului cat, unde nu ne călcase niciodată piciorul. Ne-am îndreptat bâjbâind într-acolo şi, văzând prin crăpăturile unei uşi închise nişte lumini roşietice, am bătut în canaturi cu toată puterea. Canaturile s-au deschis deodată.

Domnul d'Astarac, care ne deschisese, şedea liniştit înaintea noastră. Făptura lui lungă şi întunecoasă se profila pe fundalul de flăcări. Ne întrebă încet pentru ce pricină grabnică îl căutam la ceasul acela.

Nu era nici pomeneală de incendiu, ci un foc cumplit ieşea dintr-un cuptor mare, prevăzut cu reverber, despre care mai târziu am aflat că se numea athenor. Întreagă sala aceea, destul de încăpătoare, era plină cu sticle cu gâtul lung, pe care şerpuiau tuburi tot de sticlă şi cu ciocul ca de raţă; apoi retorte asemănătoare cu nişte chipuri dolofane, din care pornea un nas ca o trompă de elefant; creuzete, vase de sticlă cu gât lung, păhărele, cuptoare de alambic şi vase cu forme necunoscute.

Bunul meu dascăl spuse, ştergându-şi obrazul care-i ardea ca jăraticul:

— Vai, domnule, crezusem că a luat foc castelul şi că arde ca o şiră de paie uscate! Mulţumesc lui Dumnezeu, biblioteca nu a ars. Dar văd că vă îndeletniciţi, domnule, cu arta spagirică.

— N-am să vă ascund, răspunse domnul d'Astarac, că am făcut câţiva paşi înainte în această artă; fără a ajunge însă să găsesc *telemul* care-mi va desăvârşi lucrările. Chiar în clipa în care aţi bătut la uşa asta culegeam, domnilor, Duhul-lumii şi Floarea-cerului, care este adevărata Fântână-a-tinereţii. Domnia ta te pricepi puţin la alchimie, domnule Coignard?

Abatele răspunse că se alesese cu ceva cunoştinţe de alchimie de prin cărţi, dar că socotea asemenea îndeletniciri ca fiind vătămătoare şi potrivnice dreptei credinţe. Domnul d'Astarac zîmbi şi mai spuse:

— Domnia ta eşti prea iscusit, domnule Coignard, ca să nu cunoşti Vulturul-zburător, Pasărea-lui-Hermes, Puiul-lui-Hermogen, Capul-de-corb, Leul-verde şi Fenixul.

— Am auzit spunându-se, răspunse bunul meu dascăl, că numele acestea arată piatra filosofală, în diferitele ei stări. Dar mă îndoiesc că ar fi cu putinţă să se transmute metalele.

Domnul d'Astarac răspunse cu multă încredere:

— Nimic nu-mi va fi mai lesne, domnule, decât să pun capăt îndoielilor domniei tale.

Se duse să deschidă un vechi scrin șchiop, lipit de perete, scoase dintr-însul o bucată de aramă cu efigia fostului rege, și ne arătă o pată rotundă care o străpungea dintr-o parte într-alta.

— Aceasta, spuse, se datorează pietrei, care a schimbat arama în argint. Dar asta nu-i decât un fleac.

Se înapoie la scrin și scoase dintr-însul un safir de grosimea unui ou, un opal de o mărime minunată și un pumn de smaralde neasemuit de frumoase.

— Iată, ne spuse, câteva dintre lucrările mele, care vă dovedesc îndeajuns că arta spagirică nu-i câtuși de puțin visul unei minți găunoase.

Se mai aflau pe fundul vasului în care erau aruncate nestematele încă cinci sau șase diamante, de care domnul d'Astarac nici măcar nu ne pomeni. Bunul meu dascăl îl întrebă dacă și acelea erau opera lui. Și alchimistul răspunse că da:

— Domnule, spuse abatele, v-aș sfătui să le arătați pe acestea mai întâi celor curioși, din prudență. Dacă veți înfățișa mai întâi safirul, opalul și rubinul, vi se va spune că numai diavolul a putut să facă asemenea pietre, și vi se va face un proces de vrăjitorie. Căci doar diavolul ar putea să trăiască în largul lui pe cuptoarele acestea unde trageți numai flăcări pe nas. Cât despre mine, care sunt aici numai de un sfert de ceas, mă și simt pe jumătate copt.

Domnul d'Astarac zîmbi cu bunăvoință și grăi, poftindu-ne să ieșim:

— Deși știu bine ce trebuie să gândesc despre ființa diavolului și a Celuilalt, mă învoiesc cu dragă inimă să vorbesc despre ei cu cei care cred într-înșii. Diavolul și Celălalt sunt, cum se spune, niște personaje; și se poate vorbi despre ei cum se poate vorbi despre Ahile sau despre Tersit. Fiți încredințați, domnilor, că, dacă diavolul este așa cum se spune, el nu ar locui într-un element atât de subtil cum e focul. Este ceva cu totul lipsit de înțeles să așezi în soare o dihanie atât de pocită. Dar, așa cum am avut cinstea s-o spun, domnule Tournebroche, capucinului maicii domniei tale, eu sunt de părere că toți creștinii îi nedreptățesc pe Satana și pe ceilalți diavoli. Că s-ar putea să fie, în vreo lume necunoscută, ființe încă mai rele decât oamenii, aceasta este cu putință, măcar că este aproape de neconceput. Fără îndoială, dacă sunt asemenea ființe, ele locuiesc în ținuturi lipsite de lumină și, dacă ard, apoi ard în ghețuri care, cu adevărat, pricinuiesc dureri vii, iar nu în slăvitele flăcări, printre strălucitoarele fiice ale aștrilor. Ele suferă, fiindcă sunt răutăcioase, și răutatea este un rău; dar nu poate fi vorba decât de niscaiva degerături. Cât despre Satana al domniilor voastre, domnilor, pe care teologii voștri îl privesc cu groază, nu-l socotesc atât de vrednic de dispreț, dacă ar fi să-l judec după ceea ce spuneți despre el și, dacă din întâmplare ar ființa, l-aș socoti nu ca pe o dihanie urâcioasă, ci ca pe un mic silf sau cel puțin ca pe un pitic metalurgist, cam mucalit și foarte isteț.

Bunul meu dascăl își astupă urechile și o luă la fugă, ca să nu fie silit să-l mai asculte.

— Ce nelegiuire, Tournebroche, fiule, strigă el pe scară, ce blasfemie! Ai priceput bine ce primejdioase sunt învățăturile acestui filosof? Împinge ateismul până la un fel de sminteală veselă, care mă uimește. Dar aceasta însăși aproape că-l dezvinovățește. Căci, departe fiind de orice credință, el nu poate sfâșia sfânta biserică așa cum o sfâșie aceia care mai rămân legați de dânsa prin câte un mădular pe jumătate tăiat și care încă mai sângerează. Astfel sunt, fiule, luteranii și calviniștii, care cangrenează biserica la locul de unde s-au rupt de ea. Dimpotrivă, ateii se osândesc singuri la chinurile iadului și poți prânzi la ei fără de păcat. Astfel încât nu trebuie să fim îngrijorați să trăim la domnul acesta d'Astarac, care nu crede nici în Dumnezeu, nici în diavol. Dar n-ai văzut oare, Tournebroche, fiule, că se mai afla în fundul cutiei un pumn de mici diamante, al căror număr pare că nici nu-l știe și care mi s-au părut că au ape foarte frumoase? Mă îndoiesc de opal și de safire. Cât despre diamantele acelea, păreau să fie adevărate.

Ajunși la odăile noastre de sus, ne-am urat unul altuia noapte bună.

XI

Până-n primăvară, eu și bunul meu dascăl am dus o viață așezată și retrasă. Lucram toată dimineața, închiși în galerie, și ne întorceam acolo iarăși, după cină, ca la un spectacol, așa cum obișnuia să spună chiar domnul Jérôme Coignard; și aceasta, nu pentru a ne îngădui să vedem, după obiceiul gentilomilor și al lacheilor, vreun spectacol de bâlci, ci ca să ascultăm dialoguri mărețe, deși contradictorii, ale autorilor vechi.

Cu asemenea fel de trai, lectura și tălmăcirea Panopolitului mergeau de minune. Eu nu participam deloc la ele. O asemenea străduanie era mai presus de cunoștințele mele, și mi-era destul că trebuia să învăț înfățișarea pe care-o aveau slovele elinești pe papirus. Cu toate acestea, îl mai ajutam întru câtva pe bunul meu dascăl să consulte autorii care îl puteau lumina în cercetările sale, mai cu seamă pe Olimpiodor și pe Photius, care, din vremea aceea, mi-au rămas în minte. Neînsemnatul ajutor pe care mă învredniceam să i-l dau mă făcea să cresc foarte mult în ochii mei.

După o iarnă lungă și aspră, eram pe cale să ajung un adevărat cărturar, când deodată primăvara se ivi fără de veste, cu alaiul ei șăgalnic de lumină, de gingașă verdeață și de ciripit de păsărele. Mireasma liliacului se înălța până în biblioteca noastră și mă făcea să mă las pradă unor visări nelămurite, din care bunul meu dascăl mă smulgea fără de veste, spunându-mi:

— Jacquot Tournebroche, ia urcă-te, te rog, pe scară, și spune-mi dacă pungașul acela de Maneton nu pomenește cumva despre un anume zeu Imhotep, care, prin contrazicerile lui mă chinuiește ca un diavol?

Și bunul meu dascăl, cu un aer mulțumit, își înfunda nările cu tutun.

— Fiule, îmi mai spunea el, să băgăm de seamă că veşmintele noastre au o mare înrâurire asupra curăţeniei sufletului nostru. De când mi-este gulerul rasei preoţeşti pătat cu feluritele sosuri pe care le-am lăsat să mi se prelingă pe el, mă simt un om cu mai puţină evlavie. Cât despre tine, Tournebroche, acum că eşti îmbrăcat ca un marchiz, nu te simţi ispitit de pofta de a fi şi tu de faţă la toaleta unei cântăreţe de operă şi de a împinge şi tu un fişic de ludovici falşi pe o masă de faraon? Într-un cuvânt, nu ţi se pare că te-ai ridicat în rândul nobililor? Nu trebuie să-mi iei vorbele în nume de rău, ci socoate că-i de ajuns să-i dai unui fricos un coif cu pene ca el să se ducă numaidecât să-şi frângă gâtul în slujba regelui. Simţămintele noastre, Tournebroche, sunt alcătuite din mii de lucruri pe care nu le băgăm în seamă fiindcă sunt prea neînsemnate, iar soarta sufletului nostru nemuritor atârnă adesea de o adiere prea uşoară ca să facă să se aplece un fir de iarbă. Suntem jucăria vânturilor. Dar adu-mi, rogu-te, *Rudimentele* lui Vossius, al căror cotor roşu îl văd căscându-se acolo, sub braţul tău stâng.

În ziua aceea, după prânzul de la ceasurile trei, domnul d’Astarac ne-a luat, pe bunul meu dascăl şi pe mine, să facem o plimbare prin parc. Ne-a dus spre partea de apus a parcului, de unde se puteau vedea Rueil şi muntele Valerian. Era partea parcului cea mai stufoasă şi cea mai părăginită. Iedera şi iarba acopereau aleile, de-a curmezişul cărora se prăbuşiseră trunchiuri mari de arbori uscaţi. Statuile de marmură de pe marginea aleilor surâdeau fără să ia seama la ruina lor. O nimfă, cu o mână frântă pe care şi-o apropia de buze, îi făcea semn unui păstor să-i păstreze taina. Un faun tânăr, al cărui cap zăcea pe pământ, mai căuta încă să-şi ducă fluierul la gură. Şi toate făpturile acestea divine păreau că ne învaţă să disprețuim potrivnicia timpului şi a sorţii. Mergeam de-a lungul unui şanţ larg în care se scurgeau apele ploilor, hrănind brotăceii. În jurul unui rond se ridicau havuzuri înclinate, din care beau apă porumbiţele. Ajunşi la locul acela am luat-o pe o cărare tăiată prin desişuri.

— Mergeţi cu băgare de seamă, ne spuse domnul d’Astarac. Cărarea aceasta este primejdioasă fiindcă e mărginită de mătrăgune care, noaptea, cântă la picioarele copacilor. Sunt ascunse în pământ. Feriţi-vă să călcaţi pe ele, căci v-aţi molipsi de boala dragostei sau de setea avuţiilor, şi asta v-ar fi pieirea, fiindcă patimile pe care le insuflă mătrăguna sunt triste.

Am întrebat cum era cu putinţă să ne ferim de primejdia aceea nevăzută. Domnul d’Astarac îmi răspunse că te puteai feri de ea numai printr-o putere de pătrundere intuitivă, nicidecum într-alt fel.

— De altminteri, adăugă el, cărarea aceasta aduce nenorociri.

Cărarea ducea drept la un pavilion de cărămidă, ascuns sub iederă şi care slujise cândva, fără îndoială, de locuinţă vreunui paznic. Acolo se sfârşea şi parcul, spre mlaştinile mohorâte ale Senei.

— Vedeţi pavilionul acela, ne spuse domnul d’Astarac. Îl adăposteşte pe

cel mai învățat dintre oameni. Acolo locuiește Mosaide, în vârstă de o sută doisprezece ani, și pătrunde tainele firii cu o îndărătnicie fără asemănare. I-a lăsat mult în urma lui pe Imbonatus și pe Bartolini. Voiam, domnilor, să mă bucur de faima de a găzdui sub acoperișul meu pe cel mai mare dintre cabaliști, după Enoh, fiul lui Cain. Dar anume scrupule religioase îl împiedică pe Mosaide să-mi facă prea mare cinste și să se așeze la masa mea, pe care o socotește creștină. Nici nu vă puteți închipui cât de cumplită este ura acestui înțelept împotriva creștinilor. Cu mare greutate s-a învoit să se stabilească în acest pavilion, unde locuiește singur cu nepoata lui, Jahel. Domnilor, nu trebuie să mai zăboviți să-l cunoașteți pe Mosaide, și am să vă prezint numaidecât și pe unul, și pe celălalt acestui om divin.

După ce a vorbit astfel, domnul d'Astarac ne împinse în pavilion și ne puse să urcăm o scară întortocheată care dădea într-o încăpere unde ședea, într-un jilț mare cu spetează, în mijlocul unui vraf de manuscrise împrăștiate, un bătrân cu ochii vii, cu nasul coroiat și a cărui bărbie teșită lăsa să-i scape două pâraie subțiri de barbă albă. O tichie de catifea, în formă de coroană împărătească, îi acoperea capul chel, iar trupul lui, de o slăbiciune care nu părea omenească, era înfășurat într-un halat vechi de mătase galbenă, strălucitor și soios.

Deși privirile lui pătrunzătoare păreau îndreptate spre noi, nu arăta prin nici un semn că-și dăduse seama de venirea noastră. Pe chipul lui era întipărită o îndărătnicie sfâșietoare și învârtea încet, între degetele lui zbârcite, trestia de care se slujea ca să scrie.

— Nu trebuie să așteptați cuvinte zadarnice din partea lui Mosaide, ne spuse domnul d'Astarac. De multă vreme, înțeleptul acesta nu mai stă de vorbă decât cu geniile și cu mine. Vorbele lui sunt înălțătoare. Și întrucât nu se va îndupleca, fără îndoială, să stea de vorbă cu domniile voastre, domnilor, vă voi împărtăși în câteva cuvinte temeiurile pentru prețuirea lui. El cel dintâi a pătruns înțelesul duhovnicesc al cărților lui Moise, după însemnătatea slovelor ebraice, care atârnă de înșiruirea slovelor în alfabet. Șirul lor fusese încurcat, începând de la slova a unsprezecea. Mosaide l-a statornicit din nou, ceea ce n-au izbutit să facă nici Atrabis, nici Filon, nici Avicena, nici Ramon, nici Lulio, nici Pico della Mirandola, nici Reuchelin, nici Henri Morus, nici Robert Flydd. Mosaide cunoaște numărul de aur care corespunde lui Iehova în lumea duhurilor. Și vă dați seama, domnilor, că acest lucru este de o însemnătate nemărginită.

Bunul meu dascăl își scoase tabachera din buzunar și, după ce ne-o înfățișă, politicos, la fiecare, trase pe nări nițel tutun și spuse:

— Nu credeți oare, domnule d'Astarac, că asemenea cunoștințe sunt nemaipomenit de prielnice să ducă pe cineva drept în iad, la încheierea vieții acesteia vremelnice? Căci doar domnul acesta, Mosaide, rătăcește, de bună seamă, în tălmăcirea sfintelor scripturi. Când Domnul nostru a murit pe cruce pentru mântuirea oamenilor, sinagoga a simțit cum îi pogoară un văl pe ochi; s-a clătinat

precum o muiere beată și cununa i s-a prăvălit de pe frunte. Din vremea aceea, întreaga înțelepciune a *Vechiului testament* sălășluiește în sânul bisericii catolice, din care fac parte și eu, cu toate numeroasele-mi păcate.

La cuvintele acestea, Mosaide, asemenea unui zeu cu chip de țap, surâse înspăimântător și-i spuse bunului meu dascăl, cu un glas încet, acru și parcă venind de departe:

— Nici Maşora nu ți-a încredințat tainele sale, nici Mișna nu ți-a dezvăluit misterele ei.

— Mosaide, reluă domnul d'Astarac, tălmăcește limpede nu numai cărțile lui Moise, dar și pe aceea a lui Enoh, care are mult mai multă însemnătate și pe care creștinii au înlăturat-o fiindcă nu au priceput-o, așa cum a făcut cocoșul din pilda arabă, care nu s-a sinchisit câtuși de puțin de mărgăritarul picat printre grăunțele lui. Cartea aceasta a lui Enoh, domnule abate Coignard, este cu atât mai de preț cu cât se arată într-însa cele dintâi legături ale fiicelor oamenilor cu silfii. Căci înțelegeți prea bine că îngerii aceia, pe care Enoh ni-i arată înfiripând legături de dragoste cu femeile, erau silfii și salamandrele.

— Îmi voi da osteneala s-o înțeleg, domnule, răspunse bunul meu dascăl, numai ca să nu vă necăjesc. Dar, din cât ni s-a păstrat din cartea lui Enoh, care este în chip vădit plăsmuită, bănuiesc că îngerii aceia nu erau niscaiva silfi, ci nişte negustători fenicieni.

— Și pe ce sprijini domnia ta, întrebă domnul d'Astarac, o părere atât de ciudată?

— O sprijin, domnule, pe ceea ce se spune în acea carte, și anume că îngerii le-au învățat pe femei cu deprinderea de a purta brățări și șiraguri de mărgăritare sau de aur, și cu meșteșugul de a-și zugrăvi sprâncenele și de a folosi tot felul de vopseli. În aceeași carte se mai spune că îngerii le-au învățat pe fiicele oamenilor să cunoască însușirile buruienilor și ale copacilor, farmecele și meșteșugul de a citi în stele. De bună seamă, domnule, îngerii aceia nu aveau oare înfățișarea unor tirieni sau a unor sidonieni, care au tras la vreun țărm pe jumătate pustiu și și-au desfăcut marfa lor de duzină la poalele stâncilor, ca să le ispitească pe fetele semințiilor sălbatice? Negustătorii aceia le dădeau fetelor salbe de aramă, talismane și leacuri, în schimbul chihlimbarului, al tămâii și-al blănurilor, și le uimeau pe acele făpturi frumoase și neștiutoare vorbindu-le despre stele, cu câte cunoștințe apucaseră să deprindă în drumurile lor pe mare. Lucrul acesta este limpede și tare aș vrea să știu ce ar avea de spus împotrivă-i domnul Mosaide.

Mosaide rămase tăcut, iar domnul d'Astarac surâse iarăși.

— Domnule Coignard, zise el, domnia ta nu judeci prea rău, cu toate că nu cunoști încă nici gnoza, nici Cabala. Și ceea ce spui mă face să cuget că se prea poate să se fi găsit niscaiva gnomi, fauri și giuvaiergii printre silfii aceia care s-au împreunat cu fiicele oamenilor, în dragoste. Într-adevăr, gnomii, când vor, se

îndeletnicesc cu giuvaiergia, și se prea poate ca demonii aceștia iscusiți să fi făurit acele brățări pe care domnia ta le socotești lucrate de fenicieni. Dar îți spun de pe-acum că nu-ți va fi tocmai ușor să te măsori cu Mosaide pe temeiul cunoașterii faptelor de demult ale omenirii. A găsit urma unor lucruri vechi pe care lumea le socotea pierdute și, printre altele, aceea a stâlpului lui Set și a prezicerilor Sambeteei, fiica lui Noe, cea mai veche dintre sibile.

— Vai! strigă bunul meu dascăl, sărind pe podeaua prăfuită de pe care se înalță un nor de colb. Vai, câtă aiurare! E prea de tot, vă bateți joc de noi! Iar domnul Mosaide nu poate să fi adunat atâtea sminteli în cap, sub marea lui scufie care aduce cu coroana lui Carol cel Mare. Stâlpul acela al lui Set nu-i decât o născocire caraghioasă a acelui nerod de Flavius Josephus, un basm fără noimă care până la domnia voastră n-a mai înșelat pe nimeni. Cât despre prorocirile Sambeteei, fiica lui Noe, tare aș fi curios să le aflu, și domnul Mosaide, care se arată a fi destul de zgârcit cu vorbele domniei sale, mi-ar face un mare hatâr dacă ar lăsa să-i scape unele din gură, căci nu-i este cu putință, îmi place s-o recunosc, să le rostească pe calea aceea mai ascunsă prin care sibilele de demult obișnuiau să-și vestească tainicele răspunsuri.

Mosaide, care părea că nu aude, vorbi deodată:

— Fiica lui Noe a vorbit; Sambeteea a spus: „Omul deșert care râde și care batjocorește nu va auzi glasul care iese din cel de-al șaptelea tabernacol; nelegiuitul va merge pe cale jalnică spre pieire”.

După această prorocire ne-am luat toți trei rămas bun de la Mosaide.

XII

În anul acela a fost o vară strălucitoare, și mă apucase dorul plimbărilor. Într-o bună zi, pe când rătăceam pe sub copacii din Cours-la-Reine, cu doi scuzi mititei pe care-i găsisem în dimineața aceea în buzunarul nădragilor, și care înfățișau cea dintâi dovadă prin care-și arăta dărnicia făcătorul meu de aur, mă așezasem înaintea porții unui limonagiu, la o măsuță potrivită singurătății și cumpătării mele; și m-am apucat să mă gândesc acolo la ciudățenia sorții mele, pe când, alături de mine, niște mușchetari beau vin de Spania cu fete vesele. Îmi venea să cred că și Croix-de-Sablons, și domnul d’Astarac, și Mosaide și papirusul lui Zosim, și hainele mele cele frumoase nu erau toate decât niște vise din care aveam să mă trezesc, ca să mă regăsesc în straie de postav prost înaintea frigării de la Regina Pédauque.

M-am trezit din visare simțind cum mă trăgea cineva de mânecă. Și l-am văzut în fața mea pe fratele Ange, al cărui chip se pierdea între glugă și barbă.

— Domnule Jacques Ménétrier, mi-a vorbit el încet, o domnișoară care nu-ți vrea decât binele te așteaptă în caleașca ei pe șosea, între malul râului și poarta

Conferinței.

Inima începu să-mi bată foarte tare. Înspăimântat și încântat totodată de această întâmplare, m-am dus numaidecât la locul arătat de călugăr, mergând totuși cu pas liniștit, cum socoteam că ar fi mai nimerit. Ajuns pe chei am văzut o caleașcă și o mână mică așezată pe marginea portierei.

Portiera se întredeschise la apropierea mea și am fost nespus de uimit s-o găsesc în caleașcă pe domnișoara Caterina, în rochie de atlas trandafirie și cu capul acoperit de un capișon din care buclele ei blonde se revărsau și se împleteau cu dantela neagră.

Am rămas înmărmurit pe scara caleștii.

— Vino sus, mi-a spus ea, și așază-te lângă mine. Închide ușa, te rog. Nu se cade să fim văzuți. Adineauri, trecând prin Cours-la-Reine, te-am zărit la limonagiu. Am trimis numaidecât pe frățior să te cheme. Știi, l-am luat pe frățior pe lângă mine ca să mă ajute să țin postul mare, cu toate rosturile lui sfinte, și de-atunci îl păstrez la mine, fiindcă, în orice stare te-ai găsi, trebuie să te porți cu smerenie. Îți venea foarte bine, domnule Jacques, cum ședeai înaintea măsuței dumitale, cu sabia de-a lungul șoldului și cu înfățișarea plictisită a unui om de soi. Am simțit întotdeauna multă prietenie pentru domnia ta și nu fac parte din tagma acelor femei care, ajunse cu stare, își disprețuiesc prietenii de odinioară.

— Ei, nu cumva, domnișoară Caterina, am strigat eu, caleașca asta, lacheii, rochia asta de atlas?!

— Se trag, mi-a spus, din dărnicia domnului de la Guéritaude, care face parte dintre aceia care strâng birul și este unul dintre cei mai bogați financiari. L-a împrumutat cu bani până și pe rege. E un prieten minunat și pentru nimic în lume n-aș vrea să-l mâhnesc. Dar nu este atât de drăguț ca dumneata, domnule Jacques. Mi-a mai dat și o casă la Grenelle, și am să ți-o arăt de la pivniță până în pod. Domnule Jacques, cât sunt de mulțumită că te văd pe cale să faci avere! Oamenii înzestrați răzbesc întotdeauna. Ai să-mi vezi odaia de culcare, care a fost făcută aidoma după aceea a domnișoarei Davilliers. E toată în oglinzi și are și statuete. Ce mai face tatăl dumitale atât de cumsecade? Între noi fie vorba, nu se prea sinchisea de nevastă și de ospătărie. E un mare ponos pentru un om de teapa lui. Dar să vorbim despre dumneata.

— Să vorbim despre dumneata, domnișoară Caterina, am spus eu în cele din urmă. Tare ești frumoasă, și mare păcat faci că-i îndrăgești pe capucini. Căci de strângătorii de biruri nu trebuie să te ținem de rău că-i ai.

— Vai, spuse ea, nu mă cicăli pentru fratele Ange! L-am luat numai pentru mântuirea mea, și dacă mi-ar veni cheful să-i dau un rival domnului de la Guéritaude, acela ar fi…

— Cine-ar fi?

— Nu mă întreba, domnule Jacques. Ești un om nerecunoscător. Căci doar

știi bine că te-am ținut la mare preț întotdeauna. Dar dumitale puțin îți păsa.

— Ba, dimpotrivă, îmi păsa grozav de batjocurile dumitale, domnișoară Caterina. Râdeai de mine că nu-mi mijea încă barba. Și de multe ori mi-ai spus că sunt cam nătâng.

— Asta-i adevărat, domnule Jacques, ba chiar mai adevărat decât îți închipui. Cum de n-ai ghicit că nu-ți voiam decât binele?

— Dar și dumneata, Caterino, de ce erai atât de frumoasă? De speriat de frumoasă! Nici nu cutezam să te privesc. Și pe urmă, într-o bună zi, am văzut că ești supărată rău pe mine.

— Și aveam și dreptate să fiu supărată, domnule Jacques. fii-a plăcut mai mult îmbrobodita aia din Savoia, lepădătura portului Saint-Nicolas.

— Crede-mă, Caterino, că asta a fost nu din dragoste, și nici din plăcere, ci numai fiindcă ea, ca să-mi biruie sfiala, a folosit mijloace mai energice.

— Vai, prietene, crede-mă pe mine, care sunt mai în vârstă: mare păcat împotriva dragostei mai e și sfiala! N-ai băgat de seamă că cerșetoarea aceea umbla cu ciorapi zdrențuiți și că purta pe poalele fustelor o dantelă de jeg și de noroi înaltă de o jumătate de cot?

— Ba am băgat de seamă, Caterino.

— N-ai băgat de seamă, Jacques, că nu era bine făcută, și că mai era și veștejită?

— Ba am băgat de seamă, Caterino.

— Cum ai putut atunci s-o îndrăgești pe maimuța aceea din Savoia, dumneata care ai pielea albă și purtări alese?

— Nici eu nu-mi pot da seama, Caterino. Trebuie că în clipa aceea mintea mea să-mi fi fost plină de imaginea ta. Și de vreme ce numai icoana ta mi-a dat îndrăzneala și puterea de care azi mă ții de rău, ia gândește-te, Caterino, cu câtă patimă te-aș fi strâns în brațe sau aș fi strâns-o în brațe pe vreo fată care să-ți semene cât de puțin. Căci te iubeam nespus de mult.

Îmi luă mâinile între ale ei și oftă. Am vorbit din nou, cu glas melancolic:

— Da, te iubeam, Caterino, și te-aș mai iubi și acuma, dacă n-ar fi călugărul ăsta scârbos.

Ea sări în sus.

— Vai, ce bănuială! Mă superi. E un gând nebunesc.

— Cum? Nu-ți sunt dragi capucinii?

— Ptiu!

Am socotit că nu-i nimerit să mai stărui asupra acestui lucru, am cuprins-o după mijloc; ne-am îmbrățișat, buzele noastre s-au întâlnit și am simțit că făptura mea întreagă se topește de voluptate.

După o clipă de moleșeală, ea s-a desprins din brațele mele, cu obrajii trandafirii, cu ochii galeși și cu buzele întredeschise. Din ziua aceea am aflat eu cât

de mult este înfrumusețată și împodobită o femeie de sărutarea pe care i-o aștern pe gură. Sărutarea mea făcuse să înmugurească pe obrajii Caterinei trandafiri de cea mai gingașă culoare, și-i scăldase floarea albastră a ochilor într-o rouă plină de strălucire.

— Ești un copil, îmi spuse ea, îndreptându-și capișonul. Hai, du-te, nu mai poți zăbovi nici o clipă. Domnul de la Guéritaude trebuie să vină.

Mă iubește cu atâta nerăbdare încât vine înainte de ceasul întâlnirii.

Deslușind atunci pe chipul meu cât eram de stingherit, ea îmi spuse cu o galeșă vioiciune:

— Dar ascultă-mă, Jacques: în fiecare seară, la ceasurile nouă, se înapoiază la bătrâna lui nevastă, care s-a înăcrit cu vârsta și nu-i mai rabdă înșelăciunile, de când nu mai este în stare să i le întoarcă, și care a ajuns de o gelozie înspăimântătoare. Vino astă-seară la ceasurile nouă și jumătate. Am să te primesc. Casa mea este la colțul străzii du Bac. Ai s-o recunoști după cele trei ferestre pe care le are la fiecare cat și după balconul acoperit cu trandafiri. Știi că întotdeauna mi-au plăcut florile. Pe diseară!

M-a dat la o parte, cu o mișcare mângâietoare, prin care părea că-și dezvăluie întreaga părere de rău că nu mă mai putea ține lângă ea, și pe urmă, ducând un deget la gură, a șoptit încă o dată:

— Pe diseară!

1 Rândurile acestea au fost scrise în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (n.a.)

2 Părerea aceasta este susținută mai ales într-o cărticică a abatelui Montfaucon de Villars: *Contele de Cabalis sau schimbări de păreri asupra științelor tainice și misterioase, potrivit principiilor magilor străvechi sau înțelepților cabaliști*. Există mai multe ediții. Mă mărginesc s-o pomenesc pe aceea de la Amsterdam (la Jacques Le Jeune, 1700, în-l8, figuri. Ea conține o a doua parte, care nu figurează în ediția orginală. (n.a.)

3 Prăjină prinsă de crucea căruței (n.r.)

4 Retorul galic Eugeniu a fost proclamat împărat roman în anul 392. Doi ani mai târziu însă a fost ucis din porunca lui Teodosiu. (n.tr.)

5 Locuțiune latinească semnificând un exemplu adus în locul mai multora (n.tr.)

6 Calvinism în sens peiorativ. Originea acestei locuțiuni a fost întâmplarea următoare: o vacă aparținând unui anume Colas a pătruns într-un templu calvinist în momentul în care pastorul își rostea predica. Credincioșii, socotind că e vorba de o batjocură pusă la cale de catolici, au ucis vaca. După care au fost nevoiți să facă o chetă, pentru a strânge bani cu care să-l despăgubească pe Colas (care, probabil, a obținut o sentință judecătorească în acest sens). Catolicii au făcut din aceasta chiar un cântec batjocoritor, care a avut o largă răspândire în întreaga Franță. (n.tr.)

7 Fost guvernator în Galia prin secolul al V-lea, amestecat într-o mulțime de afaceri misterioase, cunoscut ca om îngâmfat și lăudăros (n.tr.)

8 Versuri aparținând poetului elegiac Tibul: Nu prin cuvinte ne farmecă fata; cu chipul ei dulce / Și cu cosițele-i aurii ne-a vrăjit pe deplin (în limba latină, în original)

XIII

Nu știu cum mi-a fost cu putință să mă smulg din brațele Caterinei, dar e neîndoios că, sărind din caleașcă, am căzut, sau aproape era s-o fac, peste domnul D'Astarac, a cărui statură înaltă era înfiptă ca un copac pe marginea drumului. L-am salutat politicos și i-am dezvăluit cât de uimit eram de întâlnirea noastră neașteptată.

— Întâmplarea, îmi spuse, se împuținează pe măsură ce sporește cunoștința noastră: pentru mine nu mai există întâmplare. Știam, fiule, că trebuia să te întâlnesc aici. Trebuie să am cu dumneata o convorbire pe care o amân de prea multă vreme. Să mergem, rogu-te, să căutăm singurătatea și liniștea de care au nevoie vorbele pe care ți le voi spune. Nu-ți lua o înfățișare îngrijorată. Tainele pe care ți le voi dezvălui sunt deosebite ce-i drept, dar plăcute.

După ce vorbi astfel, m-a călăuzit pe malurile Senei, până la insula Cygnes, care se înălța în mijlocul râului ca o corabie de frunziș. Acolo făcu semn podarului, care ne duse cu podul lui umblător până în insula aceea de verdeață, pe care n-o cercetau decât câțiva invalizi veniți în zilele senine să joace popice și să golească o stacană. Noaptea își aprindea cele dintâi stele pe cer și dădea glas gângăniilor ierbii. Insula era pustie. Domnul d'Astarac se așeză pe o bancă de lemn, la capătul, încă luminat, al unei alei de nuci; mă pofti să iau loc lângă dânsul și-mi vorbi astfel:

— Sunt pe lume trei soiuri de oameni, fiule, cărora filosoful caută să le ascundă tainele sale. Anume: principii, fiindcă ar fi primejdios să le sporești puterea; cei ambițioși, al căror cuget necruțător nu se cade să-l mai întrezărești, și desfrânații, care ar găsi în cunoștința tainică, mijlocul să-și îndestuleze patimile lor ticăloase. Dar dumitale pot să mă destăinuiesc, de vreme ce nu ești nici desfrânat – căci socotesc de nimica rătăcirea în care erai să cazi adineauri în brațele fetei aceleia –, nici ambițios, fiindcă ai trăit până acum mulțumit să învârți frigarea părintească. Pot, prin urmare, să-ți dezvălui fără teamă tainele ascunse ale lumii.

Nu trebuie să credem că viața se mărginește la înfățișările strâmte prin care se arată în ochii oamenilor de rând. Atunci când propovăduiesc că facerea lumii l-a avut drept țel și drept ființă pe om, teologii și filosofii voștri judecă întocmai cum ar face coropișnițele din Versailles sau din Tuileries, dacă ar socoti că umezeala pivnițelor este făcută pentru ele și că restul castelului nici nu este locuit. Orânduirea lumii, pe care canonicul Copernic o propovăduia în veacul trecut, după învățătura lui Aristarh din Samos și a filosofilor pitagoricieni, îți este cunoscută fără îndoială, căci doar s-au făcut și prescurtări pentru micii ștrengari de pe băncile școlilor, și dialoguri pe înțelesul femeilor deșucheate ale orașului. Ai văzut doar și

la mine o mașină care o demonstrează foarte bine, cu ajutorul unei mișcări de ceasornic.

Ridică-ți ochii, fiule, și vezi deasupra capului dumitale carul lui David, care, tras de Mizar și de vestitele lui tovarășe, se învârtește în jurul polului; privește pe Arcturus, Vega Lirei, Spinul Fecioarei, Cununa Ariadnei și fermecătorul ei mărgăritar.

Toate acestea sunt sori. O singură privire asupra lumii te va încredința că întreaga ei facere este o plăsmuire de foc și că viața trebuie să se hrănească din flăcări în înfățișările ei cele mai frumoase.

Și planetele ce sunt altceva? Niște picături de noroi, puțină tină și puțin mucegai. Privește corul strălucit al stelelor, adunarea sorilor. Îl ajung și chiar îl întrec pe al nostru în mărime și în putere și, atunci când, într-o noapte senină de iarnă, ți-l voi arăta pe Sirius prin luneta mea, sufletul și ochii vor fi uimiți.

Crezi oare, cu adevărat, că Sirius, Altair, Regulus, Aldebaran, toți sorii aceștia, într-un cuvânt, sunt numai niște făclii uriașe? Crezi că Phebus acesta bătrân, care-și revarsă necontenit, prin spațiile prin care plutim, valurile lui nemăsurate de arșiță și de lumină, nu are altă menire decât aceea de a da lumină pământului și altor câteva planete dezgustătoare pe care abia le vezi cu ochii? Grozavă lumânare! De mii de mii de ori mai mare decât încăperea pe care o luminează! Am fost nevoit să-ți înfățișez mai întâi părerea aceasta că lumea este alcătuită din sori și că planetele care pot să se afle într-însa sunt mai puțin decât nimic. Dar îmi dau seama că vrei să-mi faci o obiecție, și-ți voi răspunde. Sorii aceștia, ai să-mi spui, se sting în depănarea veacurilor și se prefac în tină. Deloc! îți voi răspunde; căci se împrospătează prin cometele pe care ei le atrag și care se prăbușesc pe învelișul lor. Ei sunt lăcașul adevăratei vieți. Planetele și pământul acesta, pe care viețuim, nu-s altceva decât lăcașul viermilor. Acestea sunt adevărurile de care trebuia să te pătrunzi din capul locului.

Și acum că ai priceput, fiule, că focul este elementul cel de căpetenie, vei înțelege mai bine ceea ce am să te învăț, lucru care este de mai mare însemnătate decât tot ceea ce ai aflat până acum, și chiar decât tot ceea ce au cunoscut vreodată Erasmus, Turnèbe și Scaliger. Nu vorbesc de teologi de teapa unui Quesnel sau a unui Bossuet, care, între noi fie vorba, sunt drojdia duhului omenesc și n-au mai multă minte decât o căpetenie de strajă.

Să nu ne pierdem vremea așadar disprețuind mințile acestea sărace, care s-ar putea asemui, după mărime și plămădeală, cu niște ouă de pițigoi, și să ajungem cât mai curând la țelul vorbirii mele. În vreme ce făpturile plăsmuite din țărână nu depășesc un anumit nivel al desăvârșirii, nivel care, cât privește frumusețea chipului, a fost atins de Antinous și de către doamna de Parabère și la care am putut ajunge, cât privește posibilitatea cunoașterii, numai eu și Democrit, ființele plămădite din foc se bucură de o înțelepciune și de o putere de pricepere a cărei

întindere ne este peste putință a ne-o închipui.

Asemenea este, fiule, natura copiilor slăviți ai soarelui; ei stăpânesc legile universului, așa cum noi cunoaștem regulile jocului de șah, și mișcările astrelor pe boltă nu-i încurcă mai mult decât ne încurcă pe noi mișcările regelui, ale turnului și ale nebunului. Geniile acestea făuresc lumi noi în spațiile în care asemenea lumi încă nu ființează și le statornicesc așa cum socotesc că-i bine. Asemenea îndeletniciri îi mai îndepărtează o clipă de marea lor menire, care este aceea de a se împreuna între ei cu dragoste de nespus. Ieri-seară mi-am îndreptat ocheanul către semnul Fecioarei și am văzut într-acolo un vârtej de lumină, departe, departe. Nu încape îndoială, fiule, că e vorba de lucrarea încă neîntrupată a niscaiva făpturi dintre acestea de foc.

Universul, să spunem drept, nu are altă obârșie. Departe de-a fi urmarea unei singure voințe, el este rodul toanelor slăvite ale unui mare număr de genii, care s-au desfătat lucrând la făurirea lui, fiecare la vremea sa și fiecare despre partea lui. Aceasta îi lămurește diversitatea, măreția și nedesăvârșirea. Fiindcă puterea și limpezimea minții acestor genii, măcar că sunt uriașe, au totuși unele margini. Te-aș amăgi dacă ți-aș spune că vreun om, fie el filosof și mag, ar putea să intre în legătură mai strânsă cu ei. Nici unul dintre ei nu mi s-a arătat mie, și tot ce ți-am spus pe socoteala lor nu-mi este cunoscut decât prin inducție și prin ceea ce am auzit de la alții. Astfel încât, măcar că ființarea lor este mai presus de îndoială, aș merge prea departe dacă ți-aș zugrăvi și obiceiurile și firea lor. Trebuie să știi să treci peste unele lucruri, fiule, și-mi dau osteneala să nu rostesc decât fapte pe deplin cercetate. Să-i lăsăm deci pe geniile sau mai bine zis pe demiurgii aceștia în slava lor îndepărtată și să ne întoarcem la lucruri însemnate care ne privesc mai îndeaproape. Aici caută, fiule, să-ți ascuți urechile.

Vorbindu-ți adineauri despre planete, dacă m-am lăsat pradă unui gând disprețuitor, am făcut aceasta fiindcă țineam seama numai de întinderea trainică și de scoarța acestor mici mărgele sau sfârleze, și de animalele care se târăsc cu jale pe dânsele. fii-aș fi vorbit într-altfel, dacă duhul meu ar fi cuprins atunci, odată cu planetele, și aerul și aburii care le învăluie. Căci aerul este un element care nu e întrecut în măreție decât de foc, de unde urmează că slava și strălucirea planetelor atârnă de aerul în care se scaldă. Negurile acelea, aburii aceia molatici, adierile, luminile, undele acelea albastre, insulele acelea mișcătoare de aur și de purpură care trec pe deasupra capetelor noastre, sunt lăcașul unor neamuri încântătoare. Li se spune silfi sau salamandre. Sunt făpturi nespus de plăcute și de frumoase. Ne este cu putință și chiar se cuvine să avem cu ele împreunări a căror desfătare abia se poate închipui. Salamandrele sunt atât de frumoase încât alături de ele cea mai frumoasă femeie de la curte sau din oraș nu-i altceva decât o maimuță dezgustătoare. Ele se dăruiesc cu plăcere filosofilor. Ai auzit desigur vorbindu-se de minunea aceea care-l întovărășea pe domnul Descartes în călătoriile sale. Unii

spuneau că ar fi fost o fiică a lui, din flori, pe care o ducea cu dânsul pretutindeni; alții socoteau că ar fi vreun automat pe care-l făurise cu o iscusință fără de seamăn. Adevărul este însă că era o salamandră pe care omul acela priceput și-o luase ca ibovnică. Nu se despărțea de ea niciodată. În timpul unei călătorii pe mare, în Olanda, a luat-o pe punte cu el, închisă într-o cutie făcută din lemn de preț și căptușită pe dinăuntru cu atlas. Forma cutiei aceleia și grija cu care domnul Descartes o păstra au atras atenția căpitanului, care, în vreme ce filosoful dormea, a ridicat capacul cutiei și a dat de salamandră. Omul acela neștiutor și necioplit și-a închipuit că o făptură atât de minunată nu poate fi decât plăsmuirea dracului. De spaimă, a aruncat-o în mare. Dar îți închipui doar că frumoasa salamandră nu s-a înecat și că i-a fost ușor să se întoarcă la iubitul ei domn Descartes. I-a rămas credincioasă atâta vreme cât a trăit și, la moartea lui, a părăsit pământul acesta pentru a nu se mai întoarce.

fii-am spus această pildă, între multe altele, pentru a te face să cunoști iubirile filosofilor cu salamandrele. Aceste iubiri sunt prea sublime ca să fie încorsetate prin contract; și vei recunoaște că alaiul caraghios cu care se desfășoară nunțile n-ar fi la locul lui în asemenea împreunări. Frumos ar fi, zău, dacă și-ar mai băga nasul și un notar cu perucă și un preot pântecos! Domnii aceștia sunt buni numai să pecetluiască împerecherea obișnuită a unui om cu o femeie. Nunțile salamandrelor cu înțelepții au niște martori mai sus-puși. Neamurile văzduhului le sărbătoresc pe niște corăbii care, duse de adieri molcome, alunecă prin aer, cu pupa încununată cu trandafiri și în sunete de harfă, pe nevăzute unde. Dar nu trebuie să-ți închipui că, fiindcă n-au fost înscrise într-o terfeloagă murdară dintr-o sacristie nevolnică, legăturile acestea ar fi puțin temeinice și s-ar putea cu ușurință rupe. Ele au drept chezași duhurile care se joacă printre negurile din care țâșnește fulgerul și de unde se prăvălește trăsnetul. Îți fac, fiule, niște destăinuiri care-ți vor fi de folos, căci am recunoscut, după anumite semne temeinice, că ești sortit să împărtășești culcușul unei salamandre.

— Vai, domnule, am strigat, asemenea soartă mă înspăimântă și simt aproape tot atâta groază cât a simțit căpitanul acela olandez care a zvârlit-o în mare pe prietena domnului Descartes. Nu mă pot opri să cred ca și el că aceste doamne ale văzduhului n-ar fi altceva decât niște diavoli. Mi-ar fi teamă să nu-mi pierd sufletul alături de ele, căci, domnule, asemenea căsătorii sunt împotriva firii și potrivnice legii sfinte. De ce nu-i de față domnul Jérôme Coignard, bunul meu dascăl, să vă asculte și el! Sunt încredințat că m-ar întări cu argumente temeinice împotriva farmecelor salamandrelor domniei voastre și împotriva vrăjii cuvintelor domniei voastre.

— Abatele Coignard, reluă domnul d’Astarac, este de neprețuit ca să tălmăcească din grecește. Dar caută să nu-l scoți dintre cărțile lui. N-are pic de filosofie. Cât despre tine, fiule, cugeți cu neputința neștiinței, iar slăbiciunea

judecăților tale mă mâhnește. Spui că asemenea căsătorii ar fi împotriva firii. Dar ce cunoști tu despre ele? Și ce mijloc poți avea ca să afli ceva? Cum este cu putință să deosebești ceea ce este firesc de ceea ce e nefiresc? Cunoaștem oare destul de bine pe Isis cea de pretutindeni ca să desluşim ceea ce îi este prielnic de ceea ce îi este potrivnic? Ba, să vorbim drept: nimic nu-i este potrivnic şi totul îi este prielnic, fiindcă nu-i nimic care să nu intre în jocul mădularelor ei şi care să nu urmeze nenumăratele înfățișări ale trupului ei. De unde s-ar putea stârni, rogu-te, vrăjmași care să-i aducă vreo jignire? Nimic nu se înfăptuieşte împotriva ei şi nici în afara ei, şi puterile care par că i se împotrivesc nu sunt altceva decât mişcări ale vieții ei însăşi.

Neştiutorii singuri au destulă semeție ca să hotărască dacă vreo faptă este firească sau nu. Dar să pătrundem o clipă în amăgirea şi în prejudecata lor şi să ne prefacem a recunoaşte că se pot săvârşi şi fapte împotriva firii. Asemenea fapte ar fi prin aceasta rele şi vrednice de osândă? fiin seamă în legătură cu aceasta de părerea obişnuită a moraliştilor, care înfățişează virtutea ca pe o strădanie de a-ți stăpâni pornirile firii, ca pe o încleştare împotriva pornirilor pe care le simțim în noi, în sfârşit, ca pe o luptă, împotriva omului străvechi din noi. După însăşi mărturisirea lor, virtutea este ceva împotriva firii, prin urmare nu pot să osândească o faptă, oricare ar fi ea, pentru ceea ce are ea asemănător cu virtutea.

Am făcut această digresiune, fiule, ca să te fac să deslușești cât de uşuratice şi de sărace îți sunt părerile. Te-aş jigni dacă mi-aş putea închipui că ți-au mai rămas niscaiva îndoieli asupra nevinovăției legăturilor trupeşti pe care oamenii le pot avea cu salamandrele. Află deci acum că, departe de-a fi oprite de legea religioasă, asemenea căsătorii sunt statornicite de această lege care le înlătură pe toate celelalte. Am să-ți dau numaidecât dovezi care nu îngăduie tăgadă.

Se opri din vorbă, îşi scoase tabachera din buzunar şi trase în nări o priză de tabac.

Noaptea era adâncă. Luna îşi revărsa peste râu scăpărările ei unduioase care tremurau pe valuri împreună cu scânteierile felinarelor. Zborul gâzelor ne învăluia cu vârtejurile lor uşoare. fiârâitul ascuțit al gângăniilor se ridica în liniştea firii. Atâta blândeţe se cobora din ceruri, încât părea că albeața laptelui se amesteca în licărirea stelelor.

Domnul d’Astarac reluă astfel:

— Biblia, fiule, şi mai ales cărțile lui Moise, cuprind nişte adevăruri pe cât de mari, pe atât de folositoare. Părerea aceasta arată a fi smintită şi netemeinică, ca urmare a chipului în care teologii au batjocorit ceea ce ei numesc Scriptura, din care, prin comentariile, lămuririle şi cugetările lor, au făcut un manual de eresuri, o bibliotecă de lucruri fără noimă, o dugheană de nerozii, o prăvălie de minciuni, o galerie de prostii, o şcoală de neştiință, un muzeu de neghiobii, în sfârşit, cămara nesăbuinței şi a răutății omeneşti. Dar află, fiule, că la începuturile ei a fost un

templu plin de o strălucire cerească.

Am fost destul de fericit ca pot aşeza din nou templul acesta în măreţia începuturilor lui. Şi adevărul mă sileşte să spun că Mosaide mi-a fost la aceasta de un mare folos, prin cunoaşterea pe care o are despre graiul şi alfabetul evreilor. Dar să nu pierdem din vedere temeiul povestirii noastre. Mai întâi află, fiule, că înţelesul Scripturii este figurat şi că greşeala de căpetenie a teologilor este că au luat literă cu literă ceea ce trebuie înţeles în chip de simbol. Fie-ţi întipărit în minte acest adevăr în tot ce-ţi voi spune de-acum încolo.

Când demiurgul numit Iehova, dar care mai are încă o mulţime de nume, fiindcă i se dau îndeobşte toate numele care arată o însuşire sau o mărime, a rânduit – nu spun a făurit lumea, căci ar însemna să spun o nerozie – un mic ţinut din univers, ca să facă din el lăcaşul lui Adam şi al Evei, hălăduiau prin văzduh nişte făpturi iscusite, pe care Iehova nu le zămislise şi pe care de altfel nici nu-i era cu putinţă să le zămislească. Acestea erau înfăptuirea mai multor alţi demiurgi, mai vechi decât dânsul şi mai dibaci. Îndemânarea lui nu depăşea pe aceea a unui olar tare iscusit, în stare să frământe din lut străchini ca pe nişte lucruri aidoma nouă. Ceea ce spun despre meşteşugul lui nu înseamnă că-i cobor dibăcia, căci şi asemenea operă încă este mult mai presus de puterile omeneşti. Dar trebuia să dau la iveală cum se cuvine caracterul de rând al înfăptuirii din cele şapte zile.

Iehova şi-a plămădit fiinţele nu din foc, care singur dă naştere minunilor vieţii, ci din noroi, din care nu putea făuri decât lucrările unui olar iscusit. Noi, fiule, nici nu suntem altceva decât nişte străchini însufleţite. Nu-l putem ţine de rău pe Iehova că el însuşi s-ar fi amăgit asupra însuşirilor muncii sale. Dacă a găsit-o bună în prima clipă şi în focul lucrului, el n-a întârziat să-şi recunoască greşeala şi Scriptura este plină de rostirile nemulţumirii lui, care adesea s-a ridicat până la supărare, iar uneori până la mânie. Niciodată un meşteşugar nu s-a purtat cu rezultatul iscusinţei lui cu mai multă scârbă şi cu mai multă duşmănie. S-a gândit chiar să le nimicească şi, de fapt, a şi înecat cea mai mare parte dintre ele. Potopul acela, a cărui amintire s-a păstrat la evrei, la greci şi la chinezi, i-a pricinuit cea de pe urmă dezamăgire nefericitului demiurg care, dându-şi seama curând cât de zadarnică şi de caraghioasă se arăta o asemenea mânie, s-a lăsat pradă unei descurajări şi unei nepăsări care au tot sporit de la Noe până în zilele noastre, când au ajuns la culme. Dar bag de seamă că am mers prea departe. Tocmai ăsta-i neajunsul acestor vaste subiecte atât de cuprinzătoare, încât nu poţi să le stăvileşti. Duhul nostru, când se avântă prin ele, se aseamănă cu acei copii ai sorilor, care trec cu un singur salt dintr-un univers în celălalt.

Să ne întoarcem la raiul pământesc, unde-şi rânduise demiurgul cele două urcioare făurite de mâna lui, pe Adam şi pe Eva. Ei nu trăiau singuri acolo, printre dobitoace şi ierburi. Duhurile aerului, zămislite de demiurgii focului, pluteau pe deasupra lor şi-i priveau cu o curiozitate în care se amestecau şi simpatia, şi mila.

Tocmai aceasta se gândise Iehova că se va întâmpla. Mă grăbesc s-o spun spre lauda lui că se bizuise pe duhurile focului, cărora putem de-acum înainte să le dăm adevăratele lor denumiri, şi anume elfii şi salamandrele, ca să-i îmbunătăţească şi să-i desăvârşească micile lui statui de lut. În înţelepciunea sa, el îşi spusese: „Adam şi Eva aceştia ai mei, întunecaţi şi împlântaţi în argilă, duc lipsă de aer şi de lumină. Nu m-am priceput să le dau aripi. Dar împreunându-se cu elfii şi cu salamandrele zămislite de un demiurg mai puternic şi mai iscusit decât mine, vor da naştere unor odrasle care vor purcede şi din seminţiile luminii, pe cât purced din seminţiile lutului şi care vor avea la rândul lor copii mai luminoşi decât ei înşişi, până când, în cele din urmă, urmaşii lor vor ajunge aproape la aceeaşi frumuseţe ca fiii şi fiicele văzduhului şi focului”.

Nu lăsase nimic la o parte, s-o spunem drept, din ce se cuvenea ca să atragă privirile elfilor şi salamandrelor asupra lui Adam al lui şi asupra Evei lui. O făurise pe femeie în chip de amforă, cu o armonie de linii curbe care ar fi de ajuns ca să-i îngăduie să fie recunoscut ca principe al geometrilor lumii, şi a izbutit să răscumpere grosolănia materiei prin măreţia formelor. Îl cioplise pe Adam cu o mână mai puţin dezmierdătoare, dar mai puternică, zămislindu-i trupul cu atâta orânduială şi după măsuri atât de desăvârşite încât acestea au fost folosite mai târziu de greci în arhitectura lor şi ordinea şi măsurile trupului omenesc au stat la temelia deplinei frumuseţi a templelor.

Vezi deci, fiule, că Iehova îşi dăduse osteneala cât i-a stat în puteri să-şi facă făpturile să fie vrednice de sărutările din văzduh pe care le nădăjduia pentru ele. Nu mai stăruiesc asupra grijii pe care şi-a dat-o ca să facă să fie rodnice asemenea împreunări. Alcătuirea trupurilor bărbatului şi femeii stă mărturie îndeajuns pentru înţelepciunea lui în privinţa aceasta. Astfel, întâi nu a avut decât să se bucure de pe urma vicleniei şi iscusinţei lui. Am spus că elfii şi salamandrele îi priveau pe Adam şi pe Eva cu acea curiozitate, cu acea simpatie şi cu acea înduioşare care sunt cele dintâi semne ale dragostei. S-au apropiat de ei şi au căzut în capcana iscusită pe care le-o întinsese Iehova în trupul şi pe pântecele acelor două amfore. Cel dintâi bărbat şi cea dintâi femeie s-au înfruptat veacuri de-a rândul din îmbrăţişările fermecătoare ale duhurilor aerului, ceea ce le-a îngăduit să-şi păstreze tinereţea veşnică.

Aceasta le-a fost soarta şi aşa mai putea fi încă soarta noastră. De ce a trebuit ca strămoşii seminţiei omeneşti, obosiţi de asemenea desfătări fermecătoare, să-şi caute unul lângă celălalt nişte plăceri nelegiuite? Dar ce vrei, fiule, erau frământaţi din lut şi păstraseră gustul tinei. Vai! S-au cunoscut unul pe celălalt, în acelaşi chip în care se cunoscuseră cu duhurile.

Tocmai aceasta îi oprise demiurgul să facă în chipul cel mai răspicat. Temându-se, pe bună dreptate, să nu capete cumva nişte odrasle necioplite după asemănarea lor, pământii şi greoaie, îi oprise, sub ameninţarea celor mai aspre

osânde, să se apropie unul de celălalt. Acesta este înțelesul cuvântului Evei: „Cât despre rodul pomului aflat în mijlocul raiului, Dumnezeu ne-a poruncit să nu ne înfruptăm din el și nici măcar să ne atingem de el, căci altminteri ne vom afla în primejdie de moarte”. Căci doar înțelegi, fiul meu, că mărul care a ispitit-o pe vrednica de plâns Eva nu era rodul unui măr și că la mijloc nu era decât o alegorie al cărei înțeles ți l-am dezvăluit. Deși nedesăvârșit și câteodată aspru și cu toane, Iehova era un demiurg prea înțelept ca să se supere din pricina unui măr sau a unei rodii. Trebuie să fii episcop sau călugăr ca să-ți treacă prin minte aiureli atât de năzdrăvane. Și dovada că mărul acela era ceea ce ți-am spus este că Eva a fost osândită cu pedeapsă potrivită păcatului săvârșit de ea. Nu a spus anume: „Vei mistui cu greutate”, ci „Vei zămisli cu dureri”. Și doar ce legătură poate să fie, rogu-te, între un măr și o lăuzie grea? Dimpotrivă, pedeapsa e potrivită numai dacă păcatul a fost acela pe care ți l-am dezvăluit.

Iată dar, fiule, adevărata lămurire a păcatului strămoșesc. Ea te învață să-ți cunoști datoria, care este să te ții departe de femei. Pornirea care te îndrumă spre ele este plină de nenorociri. Toți copiii care se nasc pe această cale sunt smintiți și nefericiți.

— Dar, domnule, am strigat uimit la culme, poți oare să te naști și pe altă cale?

— Se nasc, din fericire, îmi spuse el, un mare număr de copii prin împreunarea oamenilor cu duhurile aerului. Iar aceștia sunt deștepți și frumoși. Astfel s-au născut uriașii de care pomenesc Hesiod și Moise; astfel s-a născut Pitagora, la care salamandra, mama lui, a contribuit într-o măsură atât de mare, încât i-a făcut o coapsă de aur; astfel s-au născut Alexandru cel Mare, despre care se spunea că ar fi feciorul Olimpiei făcut cu un șarpe, Scipio Africanul, Aristomenes din Messenia9, Iulius Caesar, Porphyrios10, împăratul Iulian, care a restatornicit cultul focului oprit de Constantin Apostatul, Merlin Vrăjitorul, născut dintr-un silf și dintr-o călugăriță, fiică a lui Carol cel Mare, Sfântul Toma d’Aquino, Paracelsius și, mai de curând, domnul Van Helmont.

I-am făgăduit domnului d’Astarac, de vreme ce așa stăteau lucrurile, să mă înduplec să primesc prietenia unei salamandre, dacă s-ar găsi cumva vreuna destul de binevoitoare să mă vrea. M-a încredințat că voi întâlni, nu una singură, ci chiar douăzeci și treizeci, între care nu voi avea decât greutatea să aleg. Și, mai puțin din dorința de a încerca o asemenea faptă cât mai ales ca să-i fiu pe plac, l-am întrebat pe filosof cum poți face ca să te pui în legătură cu aceste făpturi ale văzduhului.

— Nimic mai ușor, răspunse el. E nevoie numai de un glob de sticlă pe care am să te învăț cum trebuie să-l folosești. Păstrez la mine un număr destul de mare de asemenea globuri și îți voi da toate lămuririle de care ai nevoie în odăița mea. Dar destul pentru astăzi.

Se ridică și se îndreptă spre punte, unde ne aștepta podarul, întins pe spate

și sforăind la lună. Când am ajuns la țărm s-a depărtat repede și în curând s-a mistuit în noapte.

XIV

Mi-a rămas de pe urma acestei lungi convorbiri un simțământ nelămurit ca al unui vis; gîndul la Caterina mă tulbura mult mai mult. În ciuda cugetărilor mărețe pe care le auzisem, îmi era foarte dor s-o văd, deși nici nu-mi luasem încă cina. Ideile filosofului nu-mi pătrunseseră îndeajuns în simțuri ca această fată frumoasă să mi se pară dezgustătoare. Eram hotărât să-mi încerc norocul până la capăt, mai înainte de-a prinde în mreje vreuna dintre acele frumoase iele ale văzduhului care nu rabdă să aibe potrivnice pământene. Mă temeam numai că, la un ceas atât de tîrziu al nopții, Caterina se va fi săturat să mă aștepte. Pornind în grabă pe malul râului și trecând în goana mare podul regal, m-am repezit pe strada du Bac. Am ajuns într-o clipă în strada Grenelle, unde am auzit niște strigăte în care se amesteca zăngănitul spadelor. Zgomotul venea din casa pe care mi-o zugrăvise Caterina. Acolo, pe caldarâm, se mișcau umbre și felinare, și tot de-acolo se ridicau glasuri:

— Ajutor, Iisuse! Mă omoară!

— Săriți pe capucin! Pe el! Străpungeți-l!

— Iisuse, Maica Domnului, ajutați-mă!

— Ia te uită hal de amorez! Dă-i! Dă-i! Împungeți-l, bădăranilor, împungeți-l bine!

Ferestrele se deschideau la casele dimprejur și lăsau să se ivească niște capete cu scufii de noapte Și deodată toată hărmălaia și toată zarva aceasta a trecut pe dinaintea mea ca o vânătoare prin pădure și l-am recunoscut pe fratele Ange care gonea cu atâta iuțeală, încât papucii îl plesneau peste fund, în vreme ce trei vlăjgani de lachei înarmați ca niște străji elvețiene îl urmăreau de aproape și-i străpungeau pielea cu vârful halebardelor. Stăpânul lor, un tânăr gentilom rotofei și roșu la față nu înceta să-i îndemne cu glasul și cu fapta, așa cum asmuți niște câini.

— Pe el! Pe el! Împungeți-l! Fiara are pielea tare!

Și, cum se afla lângă mine:

— Vai, domnule, i-am spus, nu vă este milă!?

— Domnule, mi-a răspuns el, se vede că acest capucin nu ți-a dezmierdat iubita și că n-ai aflat-o pe doamna pe care o vezi aici în brațele dihaniei acesteia puturoase. Cu financiarul ei mai poți să te împaci, căci doar se cade să știi să te porți în lume. Dar un capucin nu poate fi răbdat. Arde-o-ar focul pe deșucheata asta!

Și mi-o arăta pe Caterina în cămașă, pe pragul casei, cu ochii strălucind de lacrimi, despletită și frângându-și mâinile, mai frumoasă ca oricând și șoptind cu

un glas stins care-mi sfâșia inima:

— Nu-l omorâți! E fratele Ange, frățiorul!

Ticăloșii de lachei se întorseseră, vestind că fuseseră siliți să-și înceteze urmărirea zărind straja de noapte, dar nu mai înainte de a-și fi înfipt sulițele de o jumătate de deget în spatele preasfântului. Scufiile de noapte se făcură nevăzute de la ferestrele care se închiseră la loc și, în vreme ce tânărul senior ședea de vorbă cu oamenii lui, m-am apropiat de Caterina, ale cărei lacrimi i se uscau pe obraji, în gropița fermecătoare a zâmbetului ei.

— Bietul frate a scăpat, îmi spuse ea. Dar strașnic am mai tremurat pentru el. Îngrozitori mai sunt bărbații! Când te iubesc nu vor să știe de nimic.

— Caterino, i-am spus destul de înțepat, doar nu m-ai făcut să viu ca să iau parte la sfada prietenilor tăi? Și n-am, vai, nici măcar dreptul să iau parte la ea.

— L-ai fi avut, domnule Jacques, îmi spuse ea, l-ai fi avut, dacă ai fi vrut-o.

— Dar văd, i-am mai spus, că ești ființa cea mai curtată de bărbați din câte are Parisul. Nici nu mi-ai vorbit de gentilomul acesta tânăr.

— Păi doar nici nu mă gândeam la el. A venit pe nepusă masă.

— Și te-a găsit cu fratele Ange.

— I s-a părut că vede ceea ce nu era. E un om repezit, cu care nu te poți înțelege.

Cămașa îi era întredeschisă și lăsa să i se vadă în dantelă un sân plin ca un rod frumos și înflorit ca un boboc de trandafir. Am luat-o în brațe și i-am acoperit sânii cu sărutări.

— Doamne, strigă ea, în plină stradă! În fața domnului d'Anquetil, care ne vede!

— Dar cine este acest domn d'Anquetil?

— E ucigașul fratelui Ange, la naiba! Cine altul vrei să fie?

— Într-adevăr, Caterino, de alții nici că-i nevoie. Toți prietenii tăi sunt alături de tine, și doar sunt destul de mulți.

— Domnule Jacques, te rog să nu mă jignești.

— Dar nu te jignesc deloc, Caterino; îți recunosc nurii, cărora aș vrea să le aduc același prinos pe care ți-l aduc și ceilalți.

— Domnule Jacques, ceea ce spui miroase prea de tot a ospătăria tatălui dumitale.

— Dar erai destul de mulțumită, domnișoară Caterino, odinioară, când îi adulmecai cuptorul.

— Ptiu! Ce mojic! Ce bădăran! Insultă o femeie!

Și, cum începuse să țipe și să se frământe, domnul d'Anquetil își lăsă oamenii, veni spre noi, îi dădu brânci în casă, spunându-i că-i o haimana și o destrăbălată, intră pe alee în urma ei și-mi închise poarta în nas.

XV

Gândul la Caterina îmi stăpâni mintea tot timpul săptămânii care urmă acestei întâmplări neplăcute. Icoana ei strălucea pe filele marilor volume in-folio pe care şedeam aplecat în bibliotecă, alături de bunul meu dascăl; astfel încât Photius, Olimpiodor, Fabricius şi Vossius nu-mi mai pomeneau decât despre o micuţă domnişoară în cămaşă de dantelă. Vedeniile acestea mă îndemnau la lene. Dar, îngăduitor cu ceilalţi cum era cu el însuşi, domnul Jérôme Coignard surâdea cu bunătate, văzând tulburarea şi zăpăceala mea.

— Jacques Tournebroche, îmi spuse într-o zi acest dascăl bun, nu eşti izbit de schimbările moralei de-a lungul veacurilor? Cărţile strânse în această minunată bibliotecă dovedesc nedumeririle oamenilor în diferite privinţe. Dacă pomenesc despre asemenea lucruri, fătul meu, o fac pentru a-ţi întipări în minte gândul temeinic şi mântuitor, anume că nu se află bune moravuri în afara credinţei şi că ideile filosofilor care se sumeţesc să întemeieze o morală a firii nu sunt altceva decât nişte năzbâtii şi trăsnăi. Temeiul bunelor deprinderi nu se poate afla în sânul naturii, care prin ea însăşi este nepăsătoare, necunoscând nici binele, nici răul; acest temei este în cuvântul sfânt, pe care nu trebuie să-l calci, numai dacă pe urmă te pocăieşti aşa cum se cuvine. Legile omeneşti se întemeiază pe ceea ce este folositor, şi nu poate fi vorba decât de un folos de ochii lumii şi amăgitor, căci nu poţi afla din cercetarea firii nici ceea ce este de folos oamenilor, nici ceea ce le este prielnic cu adevărat. În afară de aceasta, în pravilele noastre se află mai bine de jumătate de puncte cărora prejudecata singură le-a dat naştere. Întărite numai prin ameninţarea osândei, legile omeneşti pot fi ocolite prin viclenie şi făţărnicie; orice om în stare să gândească este mai presus de ele. Căci ele nu sunt, la drept vorbind, decât nişte capcane pentru neghiobi.

Nu-i acelaşi lucru, fătul meu, cu legile dumnezeieşti. Acelea sunt de neschimbat, trainice, statornice, şi nimeni nu li se poate împotrivi. Absurditatea lor nu-i decât aparentă, şi ascund o înţelepciune de neînchipuit. Dacă nu rănesc judecata, aceasta se datorează faptului că ele sunt mult mai presus de ea şi că se împacă bine cu adevăratele temeiuri ale omului, şi nu cu niscaiva temeiuri închipuite. Se cuvine să ţii seamă de ele, când ai fericirea să le poţi cunoaşte. Cu toate acestea, nu văd nici o greutate să mărturisesc că a da ascultare acestor legi, cuprinse în decalog şi în poruncile bisericii, este anevoie, de cele mai multe ori, şi chiar peste putinţă, fără harul care uneori se mai lasă aşteptat, de vreme ce datori suntem să-l nădăjduim. Iată pentru ce suntem toţi nişte sărmani păcătoşi.

Cuvine-se aici să punem la mare preţ înţelepciunea religiei creştine, care întemeiază mai ales pe pocăinţă mântuirea. Trebuie să ţinem seama, fătul meu, că sfinţii cei mai mari au fost nişte pocăiţi şi că, întrucât pocăinţa este cu atât mai mare cu cât a fost mai mare păcatul, în cei mai mari păcătoşi se găseşte plămada

celor mai mari sfinți. Aș putea sprijini această învățătură pe un mare număr de pilde minunate. Dar am spus îndeajuns ca să te fac să pricepi că cea dintâi temelie a sfințeniei este pofta trupească, desfrânarea, toate necurățeniile trupului și ale duhului. Se cade numai ca, după ce ai strâns și ai frământat această temelie, s-o orânduiești așa cum spune arta teologică și s-o făurești, ca să spunem așa, în chip de pocăință, ceea ce poate fi prețul a câțiva ani, a câtorva zile și adesea a unei singure clipe, cum se poate vedea atunci când pocăința este desăvârșită. Dacă m-ai înțeles bine, Jacques Tournebroche, n-ai să te mai istovești în încercări neroade ca să te faci om cumsecade, pentru a fi astfel pe placul lumii, ci te vei strădui numai și numai să ajungi pe placul dreptății dumnezeiești.

Nu mă săturam sorbind înalta înțelepciune cuprinsă în vorbele bunului meu dascăl. Mi-era teamă numai că această morală, dacă ar fi fost urmată fără chibzuială, s-ar putea să-l împingă pe om în cele mai mari rătăciri. I-am împărtășit domnului Jérôme Coignard îndoielile mele, iar el m-a liniștit cu aceste vorbe:

— Jacobus Tournebroche, n-ai luat în seamă ceea ce ți-am spus chiar acum cât se poate de lămurit, și anume că ceea ce vrei să înțelegi prin rătăciri nu-s astfel decât după părerea legiuitorilor și judecătorilor mireni și bisericești și în legătură cu legile omenești, care sunt nedrepte și vremelnice, astfel încât a te supune acestor legi înseamnă să ai o minte ca a turmei. Un om înțelept nu-și dă osteneala să se poarte potrivit legilor obișnuite la Châtelet11 și la consistoriu. El se îngrijește să-și găsească mântuirea și nu se crede înjosit dacă se îndreaptă spre ceruri pe căile întortocheate pe care le-au urmat sfinții cei mai mari. Dacă preafericita Pelagia nu s-ar fi îndeletnicit cu meseria aceea de pe urma căreia știi că trăiește Jeannette scripcăreasa, în tinda bisericii Saint-Benoît-le-Bétourné, sfânta aceea n-ar fi avut prilejul să dea pilda unei atât de depline și de adânci pocăințe, și este lucru foarte cu putință că, după ce ar fi viețuit ca o femeie de treabă, cu cinste obișnuită și fără însemnătate, n-ar mai cânta din strune, în clipa în care-ți vorbesc, înaintea navei unde Sfânta Sfintelor se odihnește în toată slava ei. Spui oare că-i rătăcire orânduirea atât de frumoasă a vieții unei femei sortite cerului? Câtuși de puțin! Se cuvine să lași chipul acesta josnic de a vorbi domnului locotenent al poliției12, care, după moartea lui, nu va găsi poate vreun locșor în urma nenorocitelor acelora pe care astăzi le târăște în chip rușinos la spital. În afară de pierderea sufletului și de osânda veșnică la focurile iadului, nu încape nici rătăcire, nici nelegiuire, nici păcat de orice fel în lumea aceasta pieritoare, în care totul caută să se orânduiască și să se alcătuiască numai în vederea lumii dumnezeiești. Recunoaște dar, Tournebroche, fătul meu, că faptele cele mai păcătoase după părerile oamenilor pot să ducă la bun sfârșit și nu te mai strădui să împaci dreptatea oamenilor cu dreptatea lui Dumnezeu, care singură e dreaptă nu potrivit înțelegerii noastre, ci chiar prin definiție. Deocamdată m-ai îndatora, fătul meu, căutând în Vossius sensul a vreo cinci sau șase cuvinte greu de înțeles pe care le folosește Panopolitul,

și cu care caută să ne luptăm prin beznă în chipul acela ascuns care uimea până și sufletul mare al lui Aiax, după cum ne-o spune Homer, principe al poeților și al istoricilor. Alchimiștii aceștia vechi aveau un stil greoi; Manilius, să nu se supere domnul d'Astarac, se pronunța asupra acelorași lucruri cu mai multă îndemânare.

Abia rostise bunul meu dascăl aceste vorbe și văzurăm cum se ridică o umbră între el și mine. Era umbra domnului d'Astarac sau mai degrabă era domnul d'Astarac însuși, subțire și întunecat ca o umbră.

Fie că nu auzise ultimele vorbe, fie că nu se sinchisea de ele, nu lăsă să se întrevadă nici o supărare. Dimpotrivă, îl lăudă pe domnul Jérôme Coignard pentru râvna și pentru cunoștințele lui și mai adăugă că se bizuie pe mintea lui luminată pentru desăvârșirea celei mai mari opere care-l ispitise vreodată pe un bărbat. Apoi, întorcându-se către mine:

— Fiul meu, îmi zise, te rog să cobori o clipă în cabinetul meu, unde vreau să-ți împărtășesc o taină de mare însemnătate.

L-am urmat în încăperea în care ne primise mai întâi, pe bunul meu dascăl și pe mine, în ziua în care ne luase pe amândoi în slujba lui. I-am regăsit acolo, rânduiți lângă pereți, pe bătrânii egipteni cu chip aurit. Un glob de sticlă de mărimea unui dovleac era așezat pe o masă. Domnul d'Astarac se lăsă să cadă pe o canapea, îmi făcu semn să mă așez înaintea lui și, după ce-și trecu de vreo două, trei ori pe frunte o mână împodobită cu pietre scumpe și cu talismane, îmi spuse:

— Fiule, nu te voi jigni crezând că, după convorbirea noastră din insula Cygnes, ți-ar mai fi rămas vreo îndoială cu privire la existența silfilor și a salamandrelor, care este tot atât de adevărată ca și aceea a oamenilor și chiar mai mult decât a lor, dacă judecăm ființarea cuiva după întinderea înfățișărilor prin care se arată ochilor, căci doar viața lor este mult mai lungă decât a noastră. Salamandrele își plimbă din veac în veac o tinerețe nevătămată; unele dintre ele, care sunt încă în viață, i-au văzut pe Noe, pe Menes și pe Pitagora. Amintirile lor sunt atât de bogate și ținerea lor de minte atât de proaspătă, încât o convorbire cu ele este cât se poate de atrăgătoare. S-a spus chiar că ele ar dobândi nemurirea în brațele oamenilor și că nădejdea că nu mor le-ar îndemna spre culcușurile filosofilor. Dar acestea nu-s decât scorneli care nu pot cuceri o minte luminată. Orice împreunare a trupurilor, departe de a duce la nemurirea amanților, poartă pecetea morții, și nici n-am cunoaște dragostea dacă am fi hotărâți să trăim veșnic. Nici cu salamandrele nu poate fi altfel, și ele nu caută în brațele oamenilor decât un singur soi de nemurire, și anume aceea a neamului lor. E de altfel singurul soi de nemurire pe care este cuminte să-l nădăjduim. Și, cu toate că socotesc că voi izbuti cu ajutorul științei să prelungesc într-un chip hotărâtor viața omenească și s-o fac să dăinuiască măcar cinci sau șase veacuri, niciodată nu m-am lăsat cuprins de gândul că-i pot statornici durata nemărginită. Ar fi un lucru smintit să încerci ceva împotriva rostului firii. Înlătură deci, fătul meu, ca pe niște scorniri smintite,

gândul unei asemenea nemuriri dobândite printr-o sărutare. Vor rămâne de ruşine mai mulţi cabalişti care l-au plăsmuit. Nu-i mai puţin adevărat însă că salamandrele se lasă ispitite de dragostea oamenilor. Vei cunoaşte acest lucru fără întârziere. Te-am pregătit îndeajuns pentru ivirea lor şi, de vreme ce, din noaptea iniţierii tale, n-ai avut vreo legătură necurată cu vreo femeie, vei dobândi răsplata stăpânirii tale.

Sufletul meu nevinovat se ruşina de faptul că primea laude care i se cuveneau împotriva voinţei mele şi eram gata să-i mărturisesc domnului d'Astarac vinovatele mele gânduri. Dar el nu-mi lăsă răgazul să mă spovedesc şi urmă cu vioiciune:

— Nu-mi mai rămâne altceva, fătul meu, decât să-ţi dau cheia care-ţi va deschide împărăţia duhurilor. Este ceea ce voi face numaidecât.

Şi, ridicându-se, puse mâna pe globul care se întindea pe o jumătate a mesei.

— Băşica aceasta, spuse el, este plină cu o pulbere din soare care scapă privirilor tale prin chiar curăţenia ei. Căci este mult prea gingaşă ca să cadă sub simţirile grosolane ale oamenilor. În chipul acesta, fătul meu, cele mai frumoase părţi ale universului se ascund privirii noastre şi nu se dezvăluie decât înaintea învăţatului care poate folosi uneltele în stare să le descopere. Râurile şi pajiştile văzduhului, de pildă, rămân nevăzute ochilor tăi, măcar că într-adevăr priveliştea lor are mai multă bogăţie şi e mult mai felurită decât o privelişte pământească.

Află dar că în băşica asta se găseşte o pulbere din soare care are menirea să aţâţe flacăra ce se află în noi. Şi urmările acestei aţâţări nu se lasă multă vreme aşteptate. Ele se arată printr-o ascuţire neobişnuită a simţurilor, ceea ce ne îngăduie să vedem şi să pipăim duhurile văzduhului care plutesc împrejurul nostru. De îndată ce vei fi rupt pecetea care astupă gâtul acestei băşici şi vei fi tras pe nări pulberea din soare care va ţâşni din ea, vei descoperi chiar în încăperea aceasta una sau două făpturi asemănătoare femeilor după armonia liniilor curbe care le alcătuiesc trupul, dar mult mai frumoase decât a fost vreodată o femeie, şi care făpturi sunt cu adevărat nişte salamandre. Nu încape îndoială că aceea pe care am văzut-o anul trecut în ospătăria tatălui tău are să ţi se înfăţişeze cea dintâi, fiindcă îi placi, şi te sfătuiesc să-i împlineşti cât mai curând dorinţele. Aşadar, aşază-te liniştit în jilţul acesta, în faţa mesei, destupă băşica şi trage-i pe nări cuprinsul, încetişor. Curând vei vedea că tot ceea ce ţi-am prevestit se va îndeplini întocmai. Te părăsesc. Rămâi cu bine.

Şi, după obiceiul său, se făcu nevăzut pe neaşteptate. Am rămas singur, înaintea băşicii aceleia de sticlă, şovăind dacă se cădea s-o destup sau nu, de teamă să nu ţâşnească din ea niscaiva aburi ameţitori. Mă gândeam că poate domnul d'Astarac băgase acolo, după meşteşugul său, aburi care-i adorm pe aceia care-i miros şi-i fac să viseze salamandre. Nu ajunsesem încă îndeajuns de filosof ca să

nu-mi fie teamă să fiu fericit în asemenea chip. S-ar putea, îmi spuneam, ca aburii aceştia să te împingă la nebunie. În sfârşit, eram atât de plin de bănuială, încât m-am gândit o clipă să mă duc în bibliotecă şi să-i cer sfatul domnului abate Coignard, bunul meu dascăl. Dar mi-am dat seama numaidecât că ar fi fost o grijă zadarnică. Mi-am spus că îndată ce m-ar fi auzit pomenindu-i de pulbere din soare şi despre duhurile văzduhului, avea să-mi răspundă: „Jacques Tournebroche, fătul meu, pregetă să dai vreodată crezare unor aiureli, şi întotdeauna să te bizui pe judecata ta în oricare lucru, în afara acelora care ţin de legea noastră sfântă. Lasă la o parte băşicile şi pulberea aceea, cu toate celelalte năzbâtii ale Cabalei şi ale artei spagirice". Mi se părea că-l aud rostind aceste cuvinte între două prize de tabac şi nu mă pricepeam ce să răspund unei vorbiri atât de creştineşti. Pe de altă parte, cugetam dinainte în ce încurcătură mă voi afla înaintea domnului d'Astarac, atunci când mă va întreba ceva despre salamandră. Ce să-i răspund? Cum să-i mărturisesc sfiala, şovăiala mea, fără a-i dezvălui în acelaşi timp neîncrederea şi teama mea? Şi apoi, fără să-mi dau seama, eram ispitit să încerc ceea ce-mi spusese. Nu sunt prea încrezător, am, dimpotrivă, o minunată înclinare spre îndoială, şi tendinţa aceasta mă îndeamnă să pun sub semnul întrebării ceea ce este îndeobşte verosimil şi chiar ceea ce pare a fi de netăgăduit. Când aud pomenindu-se de întâmplări ciudate îmi spun: „De ce nu?" Acest „de ce nu?" îmi întuneca judecata mea firească înaintea globului. Acest „de ce nu?" mă îndemna să fiu încrezător, şi este vrednic de luat în seamă, cu prilejul acesta, că a nu crede în nimic înseamnă să crezi în orice şi că nu trebuie să-ţi păstrezi mintea prea slobodă şi fără nimic în ea, de teamă să nu se îngrămădească în ea, din întâmplare, niscaiva gânduri de o asemenea înfăţişare şi de o asemenea greutate, încât n-ar fi cu putinţă să prindă rădăcini în nişte minţi umplute cu credinţe obşteşti şi de rând. În vreme ce, cu mâna pe pecetea de ceară, îmi aminteam ce-mi povestise mama despre amforele magice, acel „de ce nu?" din mintea mea îmi şoptea că se prea poate, la urma urmei, să vezi în pulberea din soare nişte zâne ale văzduhului. Dar de îndată ce gândul acesta, după ce se strecurase în mintea mea, voia să se aciueze şi să-şi facă de cap, l-am găsit nesăbuit, fără de noimă şi caraghios. Gândurile, când se statornicesc, devin repede persistente. Puţine dintre ele pot fi altceva decât nişte musafiri trecători; şi, hotărât, acesta părea că ar avea un iz de nebunie. În vreme ce mă tot întrebam: Să deschid? Să nu deschid? pecetea, pe care o tot frecam între degete, se rupse dintr-odată şi băşica se destupă.

Am aşteptat şi am căutat să urmăresc tot ce se petrece. N-am văzut nimic, n-am simţit nimic. Am rămas dezamăgit, atât de uşoară şi de iscusită este nădejdea de a ieşi din rosturile firii când ni se strecoară în suflet! Nimic! Nici măcar o amăgire nelămurită, nedesluşită, o vedenie închipuită! Se întâmpla ceea ce prevăzusem: ce dezamăgire! Am simţit un soi de ciudă. Răsturnat în jilţul meu, mi-am jurat, înaintea egiptenilor acelora cu ochii negri şi alungiţi care mă înconjurau,

să-mi ferec mai bine mintea pe viitor minciunilor cabaliștilor. Am recunoscut o dată mai mult înțelepciunea bunului meu dascăl și m-am hotărât, după pilda lui, să mă las călăuzit de judecata dreaptă în toate pricinile care nu priveau credința creștinească și catolică. Să aștepți venirea unei salamandre, ce nerozie! Este oare cu putință să existe salamandre? Dar cine știe și „de ce nu?”

Vremea, apăsătoare încă de la amiază, începea să fie înăbușitoare. Amorțit după atâtea zile liniștite și retrase, simțeam o mare greutate pe frunte și pe pleoape. Apropierea furtunii izbuti să mă doboare. Mi-am lăsat brațele să cadă și, cu capul răsturnat pe spate și cu ochii închiși, am alunecat într-o semisomnolență plină de egipteni auriți și de umbre ațâțătoare. Starea aceasta nehotărâtă, în timpul căreia numai imboldul dragostei mai viețuia în mine, ca un foc în mijlocul beznei, dăinuia de o vreme pe care n-o pot măsura, când am fost trezit de un zgomot ușor de pași și de un fâșâit de rochie. Am deschis ochii și am scos un strigăt grozav.

O făptură minunată ședea înaintea mea, în rochie de atlas negru, cu dantelă pe cap, brună, cu ochi albaștri, cu trăsături limpezi într-un trup tânăr și proaspăt, cu obraji bucălați și cu gura înflorită într-o sărutare nevăzută. Rochia, scurtă, lăsa să i se vadă niște picioare mici, sprintene, vesele și ispititoare. Se ținea dreaptă, rotunjoară, puțin cam strânsă în desăvârșirea ei desfătătoare. I se vedea, sub panglica de catifea de la gât, o fâșie de piele brună, și totuși strălucitoare. Mă privea cu multă uimire.

Am spus că somnul mă ațâțase la dragoste. M-am ridicat și m-am avântat spre ea.

— Iartă-mă, îmi spuse, îl căutam pe domnul d’Astarac.

I-am spus:

— Doamnă, nu-i aici nici un domn d’Astarac. Nu suntem decât dumneata și cu mine. Te așteptam. Ești salamandra mea. Am destupat balonul de cleștar. Ai venit, ești a mea.

Am luat-o în brațe și am acoperit cu sărutări tot ce-am putut afla cu buzele din trupul ei înveșmântat.

S-a desprins din brațele mele și mi-a spus:

— Ești nebun.

— E firesc să fiu așa, i-am răspuns. Și cine n-ar fi în locul meu?

A lăsat ochii în jos, a roșit și a zâmbit. M-am aruncat la picioarele ei.

— De vreme ce domnul d’Astarac nu-i aici, spuse ea, trebuie să plec.

— Rămâi, am strigat eu, trăgând zăvorul.

Mă întrebă:

— Nu știi dacă se va întoarce curând?

— Nu, doamnă! Nu se va întoarce prea curând. M-a lăsat singur cu salamandrele. Nu vreau decât una, pe dumneata.

Am luat-o în brațe, am dus-o pe canapea, unde m-am prăbușit alături de

ea, și am acoperit-o cu sărutări. Nu mă mai recunoșteam. Ea striga, dar eu n-o auzeam. Mâinile ei mă respingeau, unghiile ei mă zgâriau, dar apărarea aceasta zadarnică îmi aţâța poftele. O strângeam, o îmbrățișam, răsturnată și biruită. Trupul ei se înmuie, mi se supuse, ea închise ochii; și am simțit în curând cum frumoasele ei brațe, împăcate, mă strângeau la pieptul ei.

Apoi, desprinși, vai! din această nesățioasă încleștare, ne privirăm amândoi cu mare mirare. Îngrijindu-se să recapete o ținută decentă, își potrivea fusta și tăcea.

— Te iubesc, i-am spus. Cum te cheamă?

Nu-mi trecea prin minte că s-ar putea să fie vreo salamandră și, ca s-o spun cinstit, nici nu crezusem cu adevărat asemenea lucru.

— Mă cheamă Jahel, îmi spuse ea.

— Cum? Eşti nepoata lui Mosaide?

— Da, dar taci din gură. Dacă ar ști…

— Ei? Ce-ar face?

— O! Mie, nimic. Dar dumitale ți-ar face foarte mult rău. Nu-i plac creștinii.

— Dar dumitale îți plac?

— O, mie nu-mi plac evreii.

— Mă iubești un pic, Jahel?

— Dar mi se pare, domnule, că după cele ce ne-am spus adineauri, întrebarea dumitale nu-i decât o jignire.

— Este adevărat, domnișoară, dar mă străduiesc să capăt iertare pentru o pornire și-o înflăcărare care n-au mai avut răgazul să ceară învoirea simțămintelor dumitale.

— O, domnule, nu te socoti mai vinovat decât ești. Toată îndrăzneala și toate înflăcărările dumitale nu ți-ar fi slujit la nimic, dacă nu mi-ai fi fost pe plac. Adineauri, văzându-te adormit în jilțul acesta, am găsit că nu ești de lepădat; am așteptat să te trezești și știi prea bine ce-a urmat.

I-am răspuns cu o sărutare. Mi-a înapoiat-o. Ce sărutare! Credeam că simt niște fragi din pădure cum mi se topeau în gură. Dorințele mele se redeșteptară și am strâns-o cu patimă la piept.

— De data aceasta, îmi spuse ea, fii mai puțin repezit și nu te mai gândi numai la tine. Nu trebuie să fii egoist în dragoste. Tinerii nu prea știu bine lucrul acesta. Dar îi înveți.

Ne-am cufundat din nou în genunea plăcerilor. După care, dumnezeiasca Jahel îmi spuse:

— N-ai un pieptene? Sunt ciufulită ca o vrăjitoare.

— Jahel, i-am răspuns, n-am nici un pieptene; așteptam o salamandră. Te ador.

— Adoră-mă, dragul meu, dar n-o spune la nimeni. Nu-l cunoşti pe Mosaide.

— Cum se poate, Jahel, să fie atât de cumplit la o sută şi treizeci de ani ai lui, dintre care şaptezeci şi cinci i-a petrecut într-o piramidă?

— Văd, dragul meu, că ţi s-au spus poveşti pe socoteala unchiului meu şi că ai avut nerozia să le crezi. Nu i se cunoaşte vârsta; nici chiar eu n-o ştiu, l-am cunoscut bătrân de totdeauna. Ştiu numai că e voinic şi că are o putere neobişnuită. Avea o bancă la Lisabona, unde i s-a întâmplat să ucidă un creştin pe care-l prinsese la mătuşa mea Miriam. A fugit şi m-a luat cu el. De atunci mă iubeşte cu duioşia unei mame. Îmi spune vorbe pe care nu le spui decât copiilor şi plânge privind cum dorm.

— Locuieşti cu el?

— Da, în pavilionul paznicului, la celălalt capăt al parcului.

— Ştiu, poţi ajunge acolo pe aleea cu mătrăgune. Dar cum de nu te-am întâlnit mai curând? Ce soartă nenorocită m-a făcut să trăiesc fără să te văd, deşi locuiam atât de aproape de tine? Dar ce spun, să trăiesc? Înseamnă oare să trăieşti atunci când nu ştiu nimic de tine? Eşti, prin urmare, închisă în chioşcul acela?

— Este adevărat că sunt foarte strâns ţinută şi că nu pot să mă plimb cum aş dori-o pe străzi, prin prăvălii sau la teatru. Iubirea pe care mi-o poartă Mosaide nu-mi îngăduie asemenea răgazuri. Mă păzeşte cu gelozie şi, împreună cu şase ceşcuţe de aur pe care le-a adus de la Lisabona, eu sunt tot ceea ce iubeşte pe lume. Cum ţine mult mai mult la mine decât ţinea la mătuşa mea Miriam, ar fi gata să te ucidă, dragul meu, ba chiar cu mai multă plăcere decât pe portughez. Te sfătuiesc deci să fii cu băgare de seamă, deşi nu-i un amănunt de care se poate împiedica un om de inimă. Eşti de obârşie nobilă, te tragi dintr-un neam mare, dragul meu?

— Vai, nu! i-am răspuns. Tata se îndeletniceşte cu un meşteşug oarecare şi are un fel de dugheană.

— Face măcar parte dintre strângătorii de biruri? Are vreo slujbă la vistierie? Nu? Păcat, trebuie dar să te iubesc numai pentru tine. Dar spune-mi adevărat: domnul d'Astarac vine curând?

La numele acesta, la întrebarea aceasta, o bănuială cumplită îmi fulgeră prin minte. Am bănuit-o pe fermecătoarea Jahel că mi-ar fi fost trimisă de cabalist ca să joace cu mine rolul de salamandră. Ba chiar am învinuit-o în sufletul meu că ar fi nimfa bătrânului acela nebun. Ca să fiu lămurit numaidecât, am întrebat-o cu asprime dacă avea obiceiul să facă pe salamandra în castel.

— Nu te înţeleg deloc, îmi răspunse ea, privindu-mă cu nişte ochi plini de o mirare nevinovată. Vorbeşti întocmai ca domnul d'Astarac şi aş crede că te-ai molipsit de ţicneala lui, dacă n-aş fi avut dovada că nu-i împărtăşeşti sila faţă de femei. Nu poate s-o sufere pe nici una şi pentru mine este un adevărat chin să-l văd şi să-i vorbesc. Cu toate acestea, îl căutam adineauri când te-am găsit.

În bucuria mea de a mă fi liniștit, am acoperit-o cu sărutări. Ea se potrivi astfel ca să-mi arate că purta ciorapi negri, prinși deasupra genunchilor cu jartiere cu catarame de diamante, și la vederea lor gândurile mele s-au întors la lucrurile care-i erau pe plac. De altfel, mă îndemnă ea însăși cu multă iscusință și înflăcărare, și am băgat de seamă că începuse să se însufleţească mai straşnic la joc chiar în clipa în care începeam să obosesc. Totuși, mi-am dat toată silința și am avut norocul din nou să-i cruț fetei acesteia frumoase o jignire care nu i se potrivea câtuși de puțin. Mi se păru că nu-i chiar nemulțumită de mine. Se ridică liniștită și-mi spuse:

— Și nu știi dacă domnul d'Astarac va veni curând? Trebuie să-ți mărturisesc că veneam să-i cer, din leafa pe care i-o datorează unchiului meu, o mică sumă de bani de care am mare nevoie tocmai acum.

Am scos din pungă, cerându-mi iertare, cei trei scuzi care se mai găseau și pe care ea se milostivi să mi-i primească. Era tot ceea ce-mi mai rămăsese din dărniciile destul de rare ale cabalistului, care, tot spunând că disprețuia banii, uita din nefericire să-mi plătească leafa.

Am întrebat-o pe domnișoara Jahel dacă voi mai avea fericirea s-o întâlnesc.

— O vei avea, îmi spuse ea.

Și ne-am înțeles să se suie noaptea în odaia mea, ori de câte ori va putea să scape din pavilionul în care era păzită.

— Să bagi numai de seamă, i-am spus, că ușa mea este a patra pe partea dreaptă, în coridor, iar a cincea este aceea a abatelui Coignard, bunul meu dascăl. Cât despre celelalte uși, am adăugat, ele nu duc decât la pod, unde sunt găzduiți doi sau trei rândași și câteva sute de șobolani.

Ea m-a încredințat că n-are să se înșele și că va bate la ușa mea, iar nu la vreo alta.

— De altfel, mi-a mai spus, abatele Coignard al tău îmi pare un om destul de cumsecade. Cred că nu avem de ce să ne temem dinspre partea lui. L-am zărit printr-o ferestruică, în ziua în care a venit împreună cu tine să-l vadă pe unchiul meu. Mi s-a părut că e un om de treabă, deși n-am putut auzi ce tot spunea. Nasul lui mai ales mi s-a părut a fi isteț și destoinic. Acela care-l poartă trebuie să fie un om înzestrat și aș dori să-l cunosc. Ai întotdeauna de câștigat de pe urma oamenilor de duh. Îmi pare rău numai că n-a fost pe placul unchiului meu, din pricina ușurinței vorbelor lui și a firii lui batjocoritoare. Mosaide îl urăște, și puterea lui de ură este atât de mare, încât un creștin nici nu și-o poate închipui.

— Domnișoară, i-am răspuns, domnul abate Jérôme Coignard este un bărbat foarte învățat și mai are pe deasupra și multă înțelepciune și bunăvoință. Cunoaște bine lumea și ai dreptate să-l socotești bun sfetnic. Eu mă las călăuzit numai de părerile lui. Dar te rog să-mi răspunzi, pe mine nu m-ai văzut, în ziua

aceea, în pavilion, prin ferestruica de care vorbeai?

— Ba te-am văzut, mi-a răspuns, și nu-ți voi ascunde că te-am găsit pe placul meu. Dar trebuie să mă înapoiez la unchiul meu. Rămâi cu bine.

Domnul d'Astarac nu uită să mă întrebe, seara, după cină, dacă aveam vreo știre de la salamandră. Curiozitatea lui mă cam stingherea. I-am răspuns că întâlnirea depășise nădejdile mele, dar că oricum mă socoteam dator să păstrez taina cuvenită unor asemenea întâmplări.

— Această cuviință, fiule, îmi spuse, nu-i chiar atât de trebuincioasă, în asemenea împrejurare, pe cât ți-o închipui. Salamandrele nu cer tăinuirea iubirilor de care ele nu se rușinează. Una dintre nimfele acestea, care mă îndrăgește, n-a aflat trecerea de vreme mai plăcută, în lipsa mea, decât să-mi incrusteze numele împletit cu al ei în scoarța copacilor, așa cum vei putea să te încredințezi cercetând trunchiul a vreo cinci sau șase brazi, ale căror vârfuri mărețe se pot vedea de aici. Dar n-ai băgat de seamă, fiule, că asemenea soiuri de iubiri, cu adevărat împărătești, departe de-a lăsa pe urma lor vreo osteneală, îi împărtășesc sufletului o putere nouă? Sunt încredințat că, după cele ce s-au întâmplat, îți vei petrece noaptea cu tălmăcirea a măcar șaizeci de pagini din Zosim Panopolitul.

I-am mărturisit că simțeam, dimpotrivă, o mare poftă de somn, ceea ce el și-a explicat prin uimirea pricinuită de cea dintâi întâlnire. Și astfel, omul acesta învățat a rămas încredințat că avusesem o legătură cu o salamandră. Aveam remușcări că trebuia să-l amăgesc, dar eram nevoit s-o fac și se amăgea el însuși atât de bine încât mare lucru nu era nevoie să mai adaugi la închipuirile lui. M-am dus așadar să mă culc liniștit; și, întinzându-mă pe pat, am suflat în lumânare și am pus capăt celei mai frumoase zile din viața mea.

XVI

Jahel s-a ținut de cuvânt. După două zile a venit să ciocănească ușor la ușa mea. Am fost mult mai în largul nostru în odăița mea decât fusesem în cabinetul domnului d'Astarac, și ceea ce se petrecuse cu prilejul celei dintâi dintre întâlnirile noastre nu a fost decât un joc de copii față de ceea ce ne-a insuflat iubirea în această a doua întâlnire. S-a smuls din brațele mele în revărsatul zorilor, cu mii de jurăminte că va veni iarăși în curând și spunându-mi „sufletul ei", „viața ei", „comoara ei".

În ziua aceea m-am sculat foarte târziu. Când am coborât în bibliotecă, l-am găsit pe bunul meu dascăl aplecat peste papirusul lui Zosim, cu pana într-o mână și cu lupa în cealaltă, vrednic de prețuirea oricui știe să dea ceea ce se cuvine înaltei învățături.

— Jacques Tournebroche, îmi spuse el, citirea acestui papirus este anevoioasă mai ales din pricină că feluritele slove pot fi ușor asemuite unele cu

altele, şi este prin urmare nevoie, pentru a duce la bun sfârşit deslușirea lui, să întocmim o catagrafie a slovelor care te-ar putea astfel înșela, fiindcă, dacă nu ne-am îngriji de aceasta, s-ar putea să tălmăcim greşit, spre veşnica noastră ruşine şi cuvenita ocară. Chiar astăzi am făcut nişte greşeli vrednice de râs. Nu încape îndoială că mintea mi-a fost tulburată încă din zorii zilei de ceea ce am văzut noaptea asta, aşa cum am să-ți povestesc şi ție.

Trezindu-mă în zorii dimineții mi-a venit cheful să beau nițel din vinişorul acela alb pe care, cum îți aminteşti, i l-am lăudat ieri domnului d'Astarac. Fiindcă este într-adevăr, fătul meu, între vinul alb şi cântatul cocoşilor, o potrivire care dăinuieşte, fără îndoială, din vremea lui Noe, şi sunt încredințat că dacă Sfântul Petru, în noaptea aceea blestemată pe care a petrecut-o în ograda jertfitorului celui mare, ar fi băut măcar un deget de vin rubiniu de Moselle sau măcar de Orléans, nu s-ar mai fi lepădat de Iisus înainte să cânte cocoşul a doua oară. Dar nu trebuie în nici un chip, fiule, să ne pară rău de această faptă urâtă, căci se cuvenea ca prorocirile să se îndeplinească; dacă Petru sau Chefas n-ar fi săvârşit, în noaptea aceea, cea de pe urmă nelegiuire, n-ar mai fi astăzi sfântul cel mai mare din rai şi piatra de temelie a sfintei noastre biserici, pentru smerirea tuturor oamenilor de treabă, aşa cum îi socoteşte lumea, care-şi vede cheile fericirii ei veşnice pe mâinile unui nemernic ticălos. O, mântuitoare pildă, care, smulgându-l pe om din amăgitoarele năzuinți ale cinstei omeneşti, îl călăuzeşte pe calea mântuirii! O, înțeleaptă întocmire a legii sfinte! O, înțelepciune dumnezeiască, care-i proslăveşte pe cei umili şi nevoiaşi ca să-i smerească pe cei trufaşi! O, minunăție! O, taină mare! Spre veşnica ocară a fariseilor şi a judecătorilor, un luntraş necioplit de pe lacul Tiberiadei, ajuns să fie, prin mişelia lui nemernică, bătaia de joc a slujnicelor de la cuhnia marelui preot, care se încălzeau alături de el în ograda aceluia, un țopârlan şi un fricos care s-a lepădat de stăpânul său şi de legea sa înaintea unor matracuci cu mult mai puțin frumoase, nu încape îndoială, decât camerista doamnei de Séez, astăzi poartă pe frunte întreita coroană, în deget inelul pontifical, şi este rânduit mai presus de principii episcopi, mai presus de regi şi de împărați, fiindu-i încredințat dreptul de a lega şi dezlega; şi omul cel mai de vază, şi femeia cea mai cinstită nu vor putea pătrunde în cer dacă nu le-o îngăduie el. Dar spune-mi, rogu-te, Tournebroche, fătul meu, unde rămăsesem cu povestirea când am încurcat iețele cu acest slăvit sfânt Petru, principele apostolilor? Mi se pare, dacă nu mă-nşel, că-ți pomeneam de un păhărel de vin alb pe care l-am băut în zori. M-am coborât numai în cămaşă la cămară şi am scos dintr-un anume dulap, a cărui cheie, prevăzător fiind, o pusesem bine în ajun, o sticlă pe care am golit-o cu multă plăcere. După care, urcând pe scări, m-am întâlnit între catul al doilea şi al treilea cu o mică domnişoară în halat, care cobora treptele. A părut foarte speriată şi a fugit spre fundul sălii. Am urmărit-o, am ajuns-o, am apucat-o în brațe şi am sărutat-o dintr-o pornire neaşteptată, căreia nu mă puteam împotrivi. Să nu mă ții

de rău, fiule; și tu ai fi făcut la fel în locul meu, ba poate chiar mai mult. E o fată frumoasă, seamănă cu camerista doamnei de Séez, cu mai multă vioiciune în priviri. Nu îndrăznea să strige, și-mi șoptea la ureche: „Lasă-mă, lasă-mă, ești nebun!” Ia uită-te, Tournebroche, mai am încă și acum la încheietura mâinii urmele unghiilor ei. De ce nu a rămas tot atât de vie pe buze icoana sărutului pe care mi l-a dat!?

— Cum, domnule abate, am strigat, v-a și sărutat?

— Fii încredințat, fătul meu, îmi răspunse bunul meu dascăl, că în locul meu ai fi primit și tu un sărut la fel, numai să te fi priceput să nu lași să-ți scape prilejul, întocmai cum am făcut eu. Mi se pare că ți-am spus că o țineam pe domnișoara aceea strâns îmbrățișată. Încerca ea să scape, își înăbușea strigătele și se tânguia pe șoptite.

— Dă-mi drumul, te rog! Se face ziuă. Încă o clipă și sunt pierdută.

Temerile ei, spaima, primejdia în care se afla l-ar fi înduioșat și pe un sălbatic. Nu sunt lipsit de omenie. I-am cerut, drept plată că aveam să-i dau drumul, un sărut pe care mi l-a și dat numaidecât. Crede-mă pe cuvânt: niciodată n-am primit un sărut mai duios.

În acest loc al povestirii lui, bunul meu dascăl, ridicându-și nările ca să tragă o priză de tabac, văzu tulburarea și mâhnirea mea, pe care le luă drept uimire.

— Jacques Tournebroche, urmă el, tot ceea ce îmi rămâne să-ți mai spun te va surprinde și mai mult. Cu părere de rău am lăsat-o să plece pe domnișoara aceea frumoasă; dar curiozitatea m-a îndemnat s-o urmăresc. Am coborât scara pe urmele ei, am văzut-o cum străbătea tinda, cum ieșea pe o portiță care dă spre câmpie, în locul unde parcul se întinde mai mult, și am văzut-o alergând pe alee. Alergam și eu pe urmele pașilor ei. Mă gândeam că n-are să se ducă prea departe în halat și cu scufie de noapte pe cap. A luat-o pe cărarea mătrăgunelor. Curiozitatea mea a sporit și am urmărit-o până la pavilionul lui Mosaide. În clipa aceea, ovreiul acela nesuferit se arătă la fereastră, cu caftan și cu scufia lui mare, asemănător chipurilor acelora pe care le vezi ivindu-se la amiază din ceasornicele străvechi, mai gotice și mai caraghioase decât bisericile în care sunt păstrate, spre desfătarea bădăranilor și spre folosul clopotarului.

M-a zărit sub frunziș, chiar în clipa în care frumoasa fată, sprintenă ca Galateea, se strecura în pavilion; astfel încât păream că aș urmări-o, după chipul, asemănarea și obiceiul acelor satiri de care am pomenit într-o zi, pe când comentam fragmentele cele mai frumoase din Ovidiu. Și straiul pe care-l purtam sporea asemănarea, căci mi se pare că ți-am spus, fiule, că eram în cămașă. La vederea mea, ochii lui Mosaide scăpărară. Trase din caftanul lui galben și soios un stilet destul de frumos și-l învârti la fereastră cu o mână care nu prea arăta a fi împovărată de bătrânețe. În tot timpul acesta îmi azvârlea ocări în două limbi. Într-adevăr, Tournebroche, cunoștințele mele într-ale gramaticii mă îndrituiesc să spun

că erau în două limbi și că spaniola sau, mai degrabă, portugheza se îmbina cu ebraica. Mă dădeam de ceasul morții că nu puteam să le prind înțelesul întocmai, căci limbile acestea nu le pricep, măcar că le pot recunoaște după unele sunete care se întorc în vorbire mai des. Dar este neîndoios că mă învinuia că aș vrea s-o ademenesc pe fata aceea, pe care o cred nepoata lui, Jahel, despre care domnul d'Astarac, dacă-ți mai amintești, ne-a pomenit de mai multe ori. În ocările lui încăpea și o anume măgulire, fiindcă așa cum am ajuns acuma, fiule, din cauza vârstei și a ostenelilor unei vieți zbuciumate, nu mai pot năzui la dragostea fecioarelor. Vai, în afară de cazul că m-aș face episcop, nu cred să mă mai înfrupt vreodată din asemenea bucate! Îmi pare destul de rău. Dar nu se cade să ne legăm cu prea multă încăpățânare de pieritoarele lucruri ale lumii acesteia, și cuvine-se să lăsăm în părăsire ceea ce ne părăsește. Prin urmare, Mosaide, mânuindu-și stiletul, scotea din gâtlej niște țipete răgușite care erau urmate de un fel de lătrături ascuțite, astfel că eram ocărât și afurisit ca într-un fel de cântare lumească sau popească. Și, fără să mă laud, fătul meu, pot spune că am fost ocărât ca desfrânat și ca ademenitor, pe glas cucernic și evlavios. Când Mosaide acela a ajuns la capătul afuriseniilor lui, m-am străduit să-i dau un răspuns în două limbi, așa cum fuseseră și ocările. I-am răspuns pe latinește și pe franțuzește că era un ucigaș și un nelegiuit, fiindcă sugrumase copii în fașă și înjunghiase ostiile sfințite. Vântul răcoros al dimineții, alunecând pe picioarele mele, îmi amintea că eram numai în cămașă. M-am simțit cam stingherit, căci vădit lucru este, fiule, că un om care n-are nădragi nu se află într-o stare tare potrivită ca să pomenească despre adevărurile sfinte, să osândească rătăcirile și să pedepsească nelegiuirea. Cu toate acestea, i-am zugrăvit într-un chip înspăimântător toate fărădelegile lui și l-am amenințat cu dreptatea dumnezeiască și cu judecata oamenilor.

— Cum, bunul meu dascăl, am strigat eu, Mosaide acesta, care are o nepoată atât de frumoasă, a sugrumat niște nou-născuți și a înjunghiat ostii?

— Habar n-am, îmi răspunse domnul Jérôme Coignard, și nici n-am de unde s-o știu. Dar fărădelegile acestea îl privesc și pe el, căci sunt săvârșite de seminția lui, și pot, prin urmare, să i le pun pe seamă fără să-l nedreptățesc. Blestemam în persoana acestui păgân un șir lung de strămoși nelegiuiți. Căci nu-ți este necunoscut doar ceea ce se spune despre evrei și despre riturile lor rușinoase. Se află în cronica veche din Nürnberg chipurile unor evrei care ciopârțesc un copil și îi poți recunoaște ca evrei după roata de postav pe care o poartă pe veșmintele lor, în semn de înfierare. Nu socotesc, cu toate acestea, că ar fi vorba la ei de o îndeletnicire de toate zilele. Dacă i-am învinui de asta ar însemna să-i socotim tot atât de adânc pătrunși pe cât suntem și noi de ființa Domnului nostru Iisus Hristos. Căci nu se poate închipui pângărire fără credință, și evreul care a străpuns cu pumnalul sfânta azimă a adus prin această faptă însăși un smerit prinos adevărului cuprins în taina euharistiei. Acestea toate, fătul meu, nu-s altceva decât niște

poveşti pe care caută să le lăsăm pe seama oamenilor neştiutori, şi dacă i le-am zvârlit în faţă lui Mosaide am făcut-o mai puţin după poveţele unei judecăţi sănătoase, cât mai degrabă după pornirile neînfrânate ale necazului şi ale mâniei.

— Ah, domnule, i-am spus, ai fi putut să te mulţumeşti să-l învinovăţeşti de uciderea portughezului, pe care l-a omorât din gelozie, căci era vorba de un omor adevărat!

— Ce, strigă bunul meu dascăl, Mosaide a ucis un creştin? Atunci înseamnă, Tournebroche, că avem într-însul un vecin foarte primejdios. Dar de pe urma întâmplării acesteia vei trage învăţăturile pe care le trag eu însumi. E neîndoios că nepoată-sa este iubita domnului d'Astarac, al cărui iatac tocmai îl părăsise când am întâlnit-o pe scară. Sunt prea bun credincios ca să nu-mi pară rău că o făptură atât de gingaşă se trage din seminţia care l-a răstignit pe Iisus Hristos. Vai, fătul meu, să n-ai nici o îndoială că Mardocheu acela nesuferit este unchiul unei Estere13 care n-are nevoie să se dospească vreme de şase luni în smirnă ca să fie vrednică de culcuşul unui rege. Bătrânul corb spagiric nu-i ceea ce se potriveşte unei asemenea frumuseţi, şi mă simt îndemnat să-i port eu de grijă.

Trebuie că Mosaide o ascunde în mare taină, căci, dacă s-ar arăta într-o bună zi la plimbare sau la teatru, a doua zi ar avea toată lumea la picioarele ei. N-ai avea poftă s-o vezi, Tournebroche?

I-am răspuns că doream asta din tot sufletul şi ne-am cufundat amândoi în greceasca noastră.

XVII

În seara aceea, aflându-ne, eu şi bunul meu dascăl, în strada du Bac, cum era cald, domnul Jérôme Coignard îmi spuse:

— Jacques Tournebroche, fătul meu, nu ţi-ar fi pe plac s-o luăm la stânga, în strada Grenelle, în căutarea unei cârciumi? Caută să găsim un cârciumar care să ne dea vinul cu doi gologani cana. Căci duc lipsă de bani şi socotesc, fiule, că nici tu nu eşti mai bogat decât mine, din pricina caliciei domnului d'Astarac, care o fi făcând aur, dar nu dă din el nimic secretarilor şi slujitorilor săi, aşa cum se vădeşte limpede după pilda ta şi a mea. Halul în care ne lasă a ajuns de plâns. N-am o para chioară în buzunar şi văd că va trebui să îndrept acest ponos prin niscaiva născociri şi viclenii. Frumos este să rabzi sărăcia cu seninătatea sufletească a unui Epictet, care a dobândit prin asemenea purtare o nepieritoare slavă. Dar este o îndeletnicire de care mi-e lehamite de când sunt silit să tot rabd. Simt că a venit vremea să-mi primenesc virtutea şi mă deprind să stăpânesc bogăţiile fără să fiu stăpânit de ele, ceea ce înseamnă situaţia cea mai înaltă spre care poate aspira sufletul unui filosof. Vreau să câştig cât mai curând ceva, ca să pot învedera că înţelepciunea mea nu se dezminte nici măcar în mijlocul belşugului. Caut mijloacele potrivite ca să capăt

ceea ce urmăresc, și vezi că numai la ele mă gândesc, Tournebroche.

În vreme ce bunul meu dascăl vorbea astfel cu o aleasă măreție, ne apropiam de frumoasa locuință în care domnul de la Guéritaude o așezase pe domnișoara Caterina. „O vei recunoaște, îmi spusese ea, după tufele de trandafiri din balcon.” Nu mai era destulă lumină ca să pot vedea trandafirii, dar mi se părea că le adulmec mireasma. După ce am făcut câțiva pași, am recunoscut-o pe Caterina la fereastră, cu o cană de apă în mână, stropindu-și florile. Ea m-a zărit de asemenea, pe stradă, a râs și mi-a trimis o sărutare. Apoi, o mână, trecând printre gratii, îi trase peste obraz o palmă de care fu atât de buimăcită, încât lăsă să-i scape cana, care era cât pe ce să-i cadă în cap bunului meu dascăl. Frumoasa pălmuită se făcu nevăzută și acela care o pălmuise, ivindu-se în locul ei la fereastră, se aplecă peste gratii și-mi strigă:

— Slavă Domnului, nu ești călugărul! Nu pot să sufăr să-mi văd iubita trimițându-i sărutări dobitocului aceluia împuțit care dă mereu târcoale ferestrei acesteia. De data aceasta, cel puțin n-am de ce să roșesc de alegerea pe care a făcut-o. Arăți a fi un om de treabă și mi se pare că te-am mai văzut. Fă-mi te rog cinstea să urci aici. Avem o cină gata pregătită. M-ai îndatora dacă ai lua parte la ea împreună cu domnul abate care tocmai a primit o cană cu apă în cap și se scutură ca un câine plouat. După cină vom face un joc de cărți și, când va miji de ziuă, ne vom duce să ne tăiem beregatele. Dar aceasta doar din curată curtenie și numai pentru a-ți face cinste, domnule, căci, la drept vorbind, fata asta nu e vrednică să se dea pentru ea o lovitură de sabie. E o dezmățată pe care nu mai vreau s-o văd în viața mea.

L-am recunoscut în cel care vorbea astfel pe domnul d’Anquetil, pe care-l văzusem de curând asmuțindu-și cu atâta poftă slugile ca să-l înțepe pe fratele Ange în șezut. Vorbea politicos și se purta cu mine ca și cum aș fi un gentilom. Mi-am dat seama ce mare hatâr îmi făcea primind să-mi taie beregata. Nici bunul meu dascăl nu era mai puțin încântat de atâta politețe. După ce se scuturase cât se cuvenea:

— Jacques Tournebroche, fiule, îmi spuse, nu se cade să nu primim o poftire atât de aleasă.

Doi lachei coborâseră deja din casă cu niște torțe. Ne-au dus într-o sală în care pe o masă luminată de două sfeșnice de argint era pregătită o cină rece. Domnul d’Anquetil ne pofti să luăm loc la masă, și bunul meu dascăl își înnodă șervetul după gât. Tocmai își înfipsese furculița într-un sturz, când niște hohote de plâns ne-au sfâșiat urechile.

— Nu băgați de seamă aceste țipete, spuse domnul d’Anquetil, sunt ale Caterinei, care geme în odaia în care am zăvorât-o.

— Ah, domnule, se cuvine s-o ierți, interveni bunul meu dascăl, care privea amărât bucățica din vârful furculiței. Bucatele cele mai gustoase ți se par

amare dacă sunt stropite cu lacrimi și cu gemete. Ai putea avea sufletul atât de rău, încât să lași o femeie să plângă? Te rog ca pe aceasta s-o ierți! Este oare atât de vinovată că i-a trimis un sărut tânărului meu învățăcel, care i-a fost vecin și tovarăș pe vremea când erau amândoi nevoiași și când farmecele acestei fete frumoase nu erau vestite decât sub bolta Micului Bacchus? Nevinovat lucru a fost, dacă se poate spune că o faptă omenească și mai ales o faptă femeiască poate fi vreodată nevinovată și nepătată de păcatul strămoșesc. Și mai îngăduie-mi, domnule, să-ți spun că gelozia este un simțământ gotic, o rămășiță jalnică a moravurilor sălbatice, care nu se cade să mai sălășluiască într-un suflet ales și de înaltă obârșie.

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, ce te face să socotești că aș fi gelos? Nu sunt gelos. Dar nu rabd ca o femeie să-și bată joc de mine.

— Suntem jucăria vânturilor, spuse bunul meu dascăl cu un oftat. Totul își râde de noi, și cerul, și stelele, și ploaia, și zefirii, și umbra, și lumina, și femeia. Îngăduie, domnule, Caterinei să cineze cu noi. E frumoasă și-ți va înveseli oaspeții. Orice a putut săvârși, sărutul acela și celelalte, nimic n-o face mai puțin plăcută la vedere. Necredințele femeilor nu le vatămă chipul. Firea, căreia îi place să le împodobească, este nepăsătoare înaintea greșelilor lor. Faceți ca ea, domnule, și iertați-o pe Caterina.

Mi-am alăturat rugămințile celor ale bunului meu dascăl, și domnul d'Anquetil se învoi s-o elibereze pe cea pe care-o zăvorâse. Se apropie de ușa de unde veneau țipetele, o deschise și o chemă pe Caterina, care nu răspunse decât îndoindu-și urletele.

— Domnilor, ne spuse iubitul ei, uitați-o colo, culcată pe burtă în pat, cu capul în pernă și săltându-și spatele în chip caraghios la fiecare geamăt. Ia priviți! Iată pentru ce ne dăm atâta străduanie și facem atâtea năzbâtii… Hai, Caterino, la masă!

Dar Caterina nu se mișca deloc din pat și plângea mereu. El se duse s-o tragă de braț și de mijloc. Ea se împotrivea, și atunci el deveni stăruitor:

— Hai, fetițo, vino!

Ea se încăpățână să nu se miște de unde era, strângând în brațe patul și saltelele.

Iubitul ei își pierdu atunci răbdarea și-i strigă cu un glas aspru și cu o mie de înjurături:

— Scoală-te, târfă!

Ea se ridică atunci numaidecât și, zîmbind printre lacrimi, îl luă de braț și intră în sufragerie, cu înfățișarea unei victime fericite.

Se așeză între domnul d'Anquetil și mine, cu capul răsturnat pe umărul iubitului ei, în vreme ce cu piciorul îmi căuta piciorul pe sub masă.

— Domnilor, ne spuse gazda, vă rog să mă iertați că m-am lăsat dus de mânie să fac un gest de care n-aș putea să mă căiesc, de vreme ce mi-a adus cinstea

de a vă pofti la masa mea. Adevărul e că-mi este peste putință să îndur toate toanele fetei acesteia frumoase și că am devenit foarte bănuitor de când am prins-o cu capucinul ei.

— Dragul meu, îi spuse Caterina, lipindu-și piciorul de al meu, gelozia te face să rătăcești. Află că nu-mi place altcineva decât domnul Jacques.

— Glumește, spuse domnul d'Anquetil.

— Fără îndoială, am răspuns eu. Se vede bine că numai pe domnia ta te iubește.

— Fără să mă laud, răspunse el, i-am insuflat oarecare dragoste pentru mine. Dar e flușturatică.

— Să bem, spuse domnul abate Coignard.

Domnul d'Anquetil îi trecu damigeana bunului meu dascăl și strigă:

— La naiba, domnule abate, dumneata, care ești omul bisericii, poți să ne spui de ce îi îndrăgesc femeile pe capucini?

Domnul Coignard își șterse buzele și spuse:

— Pricina este că și capucinii știu să iubească plini de umilință și nu se dau în lături de la nimic. Iar altă pricină este că nici judecata, nici buna-cuviință nu le slăbesc pornirile firești. Domnule, vinul domniei tale este un vin ales.

— Îmi faci prea multă cinste, răspunse domnul d'Anquetil. Este vinul domnului de la Guéritaude. I-am luat iubita. Pot deci, tot așa de bine, să-i iau și sticlele de vin.

— Ai tot dreptul, răspunse bunul meu dascăl. Văd, domnule, că știi să te ridici deasupra prejudecăților.

— Nu mă laud pentru asta mai mult decât se cuvine, domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil. Obârșia mea îmi înlesnește să fac ceea ce oamenilor de rând li s-ar părea anevoie. Un om de rând este silit să pună oarecare măsură în toate faptele sale. E îndatorat să fie un om de o cinste fără greș; dar un gentilom are doar datoria să se bată pentru rege și pentru desfătarea lui. Și asta îl scutește să se încurce în asemenea nerozii. Am slujit sub domnul de Villars, am făcut războiul de succesiune și era cât pe ce să fiu ucis fără de pricină în bătălia de la Parma. Aceasta mă îndrituiește cel puțin să-mi ciomăgesc slujitorii, să-mi duc de nas creditorii și să le iau prietenilor mei, dacă-mi vine cheful, nevasta sau chiar iubita.

— Vorbești ca un om de neam ales, spuse bunul meu dascăl, și pui mult zel să păstrezi neîntinate prerogativele nobilimii.

— Nici n-am, urmă domnul d'Anquetil, acele scrupule care înfricoșează gloata omenească și pe care le socotesc prielnice numai să-i stingherească pe cei sfioși și să-i țină în frâu pe nevoiași.

— Minunat! spuse bunul meu dascăl.

— Nu cred în virtute, spuse celălalt.

— Și ai dreptate, mai spuse dascălul meu. În chipul în care este plămădit

dobitocul omenesc, nici nu s-ar cuveni să fie virtuos dacă n-ar fi cumva schilod. Priviți-o, de pildă, pe fata asta frumoasă care cinează cu noi: priviți-i căpșorul, sânii atât de frumoși, pântecele minunat de rotund, și toate celelalte. În care colțișor al trupului ei ar putea găzdui un strop de virtute? Nici nu-i loc pentru așa ceva, atât de bine legat, de mustos, de trainic și de plin de vlagă este totul. Virtutea, ca și corbii, se cuibărește numai în ruine. Ea găzduiește în crăpăturile și în zbârciturile trupurilor. Eu însumi, domnule, eu care cuget din copilărie la asprele învățături ale religiei și ale filosofiei, nu mi-am putut strecura în trup vreo virtute decât printre fisurile făcute într-însul de către suferință sau bătrânețe. Și încă, de fiecare dată, acestea mi-au insuflat mai puțină virtute decât trufie. Așa încât am luat obiceiul să-i fac divinului făcător al lumii acesteia rugăciune: „Doamne, păzește-mă de virtute, dacă ea mă îndepărtează de sfințenie”. Ah, sfințenia, iată ceea ce este cu putință și ceea ce trebuie să împlinim în noi! Iată care este sfârșitul nostru potrivit! Fie să putem ajunge într-o bună zi la ea. Până atunci, dați-mi să beau.

— Am să-ți fac mărturisirea, spuse domnul d’Anquetil, că nu cred în Dumnezeu.

— Pentru aceasta, spuse abatele, te mustru aspru, domnule. Cuvine-se să crezi în Dumnezeu și în toate adevărurile sfintei noastre credințe.

Domnul d’Anquetil se împotrivi:

— Îți bați joc de noi, domnule abate, și ne socotești drept mai neghiobi decât suntem. Nu cred, ți-am spus, nici în Dumnezeu, nici în dracul și nu ascult liturghia niciodată, dacă nu-i vorba de liturghia regelui. Predicile popilor nu sunt decât niște povești bășești, care se puteau îngădui cel mult în vremurile în care bunică-mea l-a văzut pe abatele de Choisy în straie femeiești cum împărțea pâine sfințită în biserica Saint-Jacques-du-Haut-Pas. În vremurile acelea mai dăinuia credința pe lume. Astăzi s-a mântuit cu ea, mulțumesc lui Dumnezeu.

— Pe toți sfinții și pe toți dracii, dragul meu, nu mai vorbi așa, strigă Caterina. Dumnezeu este tot atât de adevărat pe cât e că plăcinta aceasta e pe masă, și cea mai bună dovadă este că, aflându-mă într-o anumită zi a anului trecut în mare lipsă și nevoie, m-am dus, după sfaturile fratelui Ange, să aprind o lumânare în biserica fraților capucini, și a doua zi l-am întâlnit la plimbare pe domnul de la Guéritaude, care mi-a dăruit această casă cu toate mobilele și cu pivnița plină cu vinuri ca acesta din care bem acum, și destule parale ca să pot trăi și eu în chip cinstit.

— Tii! Tii! zise domnul d’Anquetil, uite-o și pe proasta asta care-l vârâ pe Dumnezeu în socotelile ei spurcate, ceea ce este atât de scandalos încât chiar eu, necredincios cum sunt, mă simt jignit.

— Domnule, zise bunul meu dascăl, este cu mult mai bine să-l amesteci pe Dumnezeu în asemenea treburi spurcate, cum o face fata aceasta sărmană, decât

să-l izgonești, după pilda domniei tale, din lumea pe care el a făurit-o. Dacă n-o fi trimis el cu dinadinsul pe acel bogătaș, făpturii sale Caterina măcar i-a îngăduit să-l întâlnească. Căile lui ne sunt necunoscute, și ce spune fata aceasta săracă cu duhul cuprinde mai mult adevăr, măcar că aduce a blasfemie, decât toate cuvintele zadarnice pe care oamenii fără de lege le smulg cu slavă din golul sufletului lor. Nimic nu-i mai nesuferit decât această destrăbălare a minții pe care tineretul de astăzi o săvârșește în văzul lumii. Cuvintele domniei tale mă înfioară. Să le dau răspunsul cuvenit prin pilde trase din cărțile sfinte și din scrierile părinților bisericii? Să te fac să-l asculți pe Dumnezeu cum cuvântează patriarhilor și profeților: *Si locutus est Abraham et semini ejus in saecula*[14]? Să desfășor oare înaintea ochilor domniei tale tradiția bisericii? Să invoc împotriva domniei tale autoritatea celor două Testamente? Să te fac să-mi dai dreptate pomenindu-ți despre minunile pe care le-a săvârșit Hristos și despre vorbele sale tot atât de minunate ca și faptele sale? Nu, nu mă voi folosi de asemenea arme sfinte: m-aș teme prea din cale-afară să le pângăresc într-o asemenea luptă, lipsită de orice slavă. În înțelepciunea ei, biserica ne înștiințează că nu se cade să te pui în primejdia ca învățătura să se schimbe în ceartă. De aceea voi păstra tăcerea, domnule, asupra adevărurilor cu care am fost hrănit la picioarele altarului. Dar, fără a-i impune vreo constrângere sufletului meu și fără a expune primejdiilor profanării sfintele taine, am să-l înfățișez domniei tale pe Dumnezeu biruind judecata oamenilor; ți-l voi arăta până și în filosofia păgânilor și în cuvintele celor necredincioși. Da, domnule, am să te fac să recunoști că și domnia ta însuți îl mărturisești fără voia domniei tale, atunci când cutezi să spui că nu există. Căci vei fi de părerea mea atunci când spun că, dacă este pe lumea aceasta vreun rost, acest rost este dumnezeiesc și se trage din izvorul și din fântâna oricărui rost.

— Recunosc, răspunse domnul d'Anquetil, răsturnat în jilț și mângâindu-și pulpa frumoasă.

— Fii așadar cu băgare de seamă, urmă bunul meu dascăl. Când domnia ta spui că nu este Dumnezeu, ce faci oare altceva decât să înlănțui niște gânduri, să orânduiești niște judecăți și să învederezi în chiar domnia ta obârșia oricărui gând și a oricărei judecăți, care este însuși Dumnezeu? Și poți oare să te încumeți măcar să dovedești că nu este, fără să faci să strălucească, prin judecata cea mai josnică, dar care totuși este o judecată, vreo rămășiță din armonia statornicită de el în univers?

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, ești un sofist mucalit. Se știe doar astăzi că lumea este numai o plăsmuire a întâmplării, și că nu se mai cade să pomenim despre pronie de când fizicienii au văzut în lună, cu ajutorul lunetelor lor, niște broaște înaripate.

— Ei bine, domnule, răspunse bunul meu dascăl, nu-mi pare rău că sunt în lună broaște înaripate; păsările acestea de baltă sunt vrednicii locuitori ai unei lumi

pe care n-a sfințit-o sângele domnului nostru Iisus Hristos. Nu cunoaștem, o recunosc, decât o părticică din univers, și se poate, așa cum spune domnul d'Astarac, care, de altminteri, e nebun, ca lumea noastră să nu fie decât un strop de tină în nemărginirea lumilor. Se poate ca astrologul Copernic să nu fi visat pe de-a-ntregul atunci când a propovăduit că pământul nu este, din punct de vedere al matematicii, centrul lumii. Am citit că un italian, pe nume Galilei, care a murit în mare nevoie, a gândit la fel cu acel Copernic; și-l vedem astăzi pe micul domn de Fontenelle că judecă la fel ca ei. Dar nu-i la mijloc decât o nălucire deșartă, vrednică numai să tulbure mințile nesăbuite. Ce însemnătate are dacă lumea fizică este mai mare sau mai mică și dacă are cutare sau cutare înfățișare? E destul că nu poate fi gândită altfel decât sub înfățișările înțelepciunii și ale judecății, ca Dumnezeu să se arate printr-însa.

Dacă gândurile unui înțelept îți pot fi de vreun folos, domnule, îți voi arăta cum această dovadă a ființării lui Dumnezeu, mai bună decât dovada Sfântului Anselm și cu totul neatârnată de acelea care își au izvorul în facerea lumii, mi s-a înfățișat dintr-odată în toată limpezimea ei. Aceasta s-a întâmplat la Séez, acum douăzeci și cinci de ani. Eram bibliotecarul domnului episcop, și ferestrele galeriei dădeau spre o curte în care vedeam în fiecare dimineață o slujnică de la bucătărie care curăța cratițele monseniorului. Era tânără, înaltă și voinică. Un puf ușor care făcea un strop de umbră pe buze îi dădea chipului ei un farmec ațâțător și mândru. Părul zbârlit, pieptul slab, brațele lungi și goale erau vrednice de Adonis pe cât erau de o Diana, și era un fel de frumusețe băiețească. Pentru asta am îndrăgit-o; îmi plăceau mâinile ei puternice și roșii. În sfârșit, fata aceea îmi insufla o poftă aspră și grosolană așa cum era ea însăși. Știți cât de poruncitoare sunt asemenea simțăminte. I le-am dezvăluit pe-ale mele de la fereastră, cu puține semne și vorbe. Ea mi-a făcut cunoscut și mai pe scurt că-mi împărtășea dorințele și mi-a dat întâlnire pentru noaptea următoare, în podul grajdului unde se culca în fân, datorită bunătății monseniorului ale cărei străchini le curăța. Am așteptat cu nerăbdare să vină noaptea. Când ea se ivi și începu să învăluie pământul, am luat o scară și m-am suit în podul unde mă aștepta fata. Cel dintâi gând al meu a fost s-o îmbrățișez; al doilea, să mă minunez de înlănțuirea aceea de împrejurări care mă aruncase în brațele ei. Căci judecă și domnia ta, domnule: un preot tânăr, o slujnică de bucătărie, o scară, o căpiță de fân! Ce înlănțuire, ce orânduială! Ce potrivire de armonii prestabilite, ce înșiruire de urmări și de pricini! Ce dovadă a ființării lui Dumnezeu! Toate acestea mi-au izbit cugetul într-un chip ciudat și m-am bucurat că puteam să adaug această dovadă lumească judecăților pe care le orânduiește teologia și care sunt, de altminteri, destul de ample.

— Domnule abate, spuse Caterina, ceea ce nu-mi place în întâmplarea asta a Sfinției Tale este că fata aceea nu prea avea piept. O femeie fără sâni e ca un pat fără perne. Dar nu știi, d'Anquetil, ce se cade să facem?

— Ba da, spuse el, să jucăm o partidă de hombre, care se joacă în trei.

— Dacă vreți, urmă ea. Dar, te rog, dragul meu, să pui să ne aducă lulelele. Nu-i nimic mai plăcut decât să tragi o lulea de tutun în timpul cât bei vin.

Un lacheu ne aduse cărțile și lulelele pe care le-am aprins. Încăperea se umplu în curând cu un fum des, în mijlocul căruia gazda noastră și domnul abate Coignard jucau, foarte adânciți, pichet.

Norocul a fost de partea bunului meu dascăl, până în clipa în care domnul d'Anquetil, părându-i-se că-l vede pentru a treia oară însemnând cincizeci și cinci, deși n-avea decât patruzeci, îi spuse că e un măsluitor și-i zvârli în cap o sticlă care se sparse de masă și o inundă cu vin.

— Va trebui așadar, domnule, spuse abatele, să-ți dai osteneala să pui să ne destupe o altă sticlă, căci ne este tare sete.

— Cu dragă inimă, spuse domnul d'Anquetil, dar află, domnule abate, că un om de omenie nu notează punctele pe care nu le are și nu scoate cartea din mânecă decât la jocul regelui, unde se află tot felul de inși cărora nu le datorezi nimic. Oriunde într-alt loc este o mârșăvie. Vrei oare, domnule abate, să fii considerat drept un om fără căpătâi?

— De luat aminte este, spuse bunul meu dascăl, că se ține de rău la jocul de cărți sau de zaruri un obicei foarte de preț în meșteșugul războiului, al politicii și al negoțului, în care te mândrești dacă îndrepți nedreptățile sorții. Nu că mi-aș face o laudă din a nu fi cinstit la jocurile de cărți. Sunt, mulțumesc lui Dumnezeu, foarte corect în asemenea împrejurări și ai visat, domnule, atunci când ți-ai închipuit că mi-aș fi însemnat niște puncte pe care nu le aveam. Dacă lucrurile ar sta altfel, aș chema într-ajutor pilda preafericitului episcop al Genevei, care nu se sfia să tragă pe sfoară la joc. Dar nu mă pot împiedica să gândesc că oamenii pun mai multă cinste la joc decât în pricinile mai de căpetenie și că și la jocul de table păstrează mai strașnic rânduiala, care nu-i stingherește prea mult de altfel, decât o păstrează într-o bătălie sau într-o încheiere de pace unde i-ar stingheri mult mai mult. Elian, domnule, a scris pe grecește o carte a stratagemelor care arată până la ce culmi se înalță viclenia marilor căpitani.

— Domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, eu nu l-am citit pe Elian al domniei tale și nici n-am să-l citesc în viața mea. Dar am fost și eu la război, ca orice bun gentilom. L-am slujit pe rege vreme de optsprezece luni. Este îndeletnicirea cea mai aleasă și am să-ți spun care-i este cu adevărat rostul. E o taină pe care pot să ți-o încredințez, de vreme ce nu-s aici ca s-o audă decât domnia ta, niște sticle, domnul acesta pe care am să-l omor în curând și târfa aceea care se dezbracă.

— Da, spuse Caterina, am rămas în cămașă fiindcă mi-e prea cald.

— Așadar, zise domnul d'Anquetil, orice ar spune gazetele, războiul nu are alt rost decât să furi găinile și porcii de la țărani. Soldații pe câmpul de luptă

nici n-au altă grijă.

— Ai multă dreptate, întări bunul meu dascăl, şi se spunea odinioară în Galia că prietena cea mai bună a soldatului era doamna Ciordeala. Dar te rog să nu-l omori pe Jacques Tournebroche, învăţăcelul meu.

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, onoarea mă sileşte s-o fac.

— Uf, spuse Caterina, potrivindu-şi pe sân dantelele cămăşuţei, mă simt mai bine aşa.

— Domnule, urmă bunul meu dascăl, Jacques Tournebroche mi-este de mare trebuinţă la tălmăcirea lui Zosim Panopolitul, pe care am început-o. fii-aş fi foarte îndatorat dacă nu te-ai bate cu el decât după ce va fi încheiat această mare lucrare.

— Puţin îmi pasă de Zosim al domniei tale, răspunse domnul d'Anquetil. Puţin îmi pasă, mă auzi? Îmi pasă de el cât regelui de prima lui iubită.

Şi începu să cânte:

Voia un tânăr călăreţ
Să stea în şa cât mai semeţ
Şi-o mândră-n calea-i răsărea
La, la, la, la, la, la, la, la.

— Şi cine mai e şi Zosim ăsta?

— Zosim, domnule, răspunse abatele, Zosim din Panopolis, a fost un învăţat grec care înflorea la Alexandria în veacul al treilea al erei creştine şi care a alcătuit nişte tratate asupra artei spagirice.

— Şi ce-mi pasă mie de toate astea? făcu domnul d'Anquetil. Şi de ce-l tălmăceşti?

„Să batem fierul cât e cald!"
Ca o sultană poruncea.
Şi-avea şi ochii de smarald,
La, la, la, la, la, la, la, la.

— Domnule, zise bunul meu dascăl, recunosc că nu-i în asta vreun folos adevărat şi că mersul lumii nu se va schimba prin tălmăcirea mea. Dar, lămurind prin note şi comentarii acest tratat alcătuit de grecul de care vorbeam pentru sora lui, Teosebia…

Caterina îi tăie vorba bunului meu dascăl, cântând cu un glas ascuţit:

Voiesc, mă jur pe sfânta cruce,
Bărbatul meu să fie duce,
Căci e sătul de muncă grea,

La, la, la, la, la, la, la, la.

— Mai adaug câte ceva, urmă bunul meu dascăl, la comoara de cunoştinţe strânse de oamenii învăţaţi şi-mi aduc şi eu piatra la monumentul istoriei adevărate, care este mai degrabă aceea a cugetărilor şi a părerilor decât aceea a războaielor şi a încheierilor de pace. Fiindcă, domnule, măreţia omului…

Caterina îl întrerupse:

Ştiu bine că vom fi bârfiţi,
Prin stihuri chiar batjocoriţi,
Dar proştii-s mulţi şi lumea rea,
La, la, la, la, la, la, la, la.

În vremea aceasta, bunul meu dascăl continua:

— … este cugetarea. Şi, în privinţa aceasta, nu mi-este totuna să ştiu ce gândea egipteanul acesta despre fiinţa metalelor şi despre însuşirile materiei.

Domnul Jérôme Coignard bău o bună duşcă de vin, în timp ce Caterina mai cânta:

Prin spadă fie, sau prin teacă,
Frumos e duce să se facă;
La oaste sau pe canapea,
La, la, ia, la, la, la, la, la.

— Domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, nu mai bei, şi culmea, ai început să baţi câmpii. Am fost, în Italia, în războiul de succesiune, sub porunca unui general de brigadă care-l traducea pe Polibiu. Dar era un nerod. De ce să-l traduci pe Zosim?

— Dacă vrei să afli adevărul, spuse bunul meu dascăl, găsesc într-însul oarecare desfătare a trupului.

— Aşa da! spuse domnul d'Anquetil. Dar cum te-ar putea ajuta la asta domnul Tournebroche, care în clipa asta îmi mângâie iubita?

— Prin ştiinţa lui de limbă greacă, spuse bunul meu dascăl, ştiinţă pe care o are de la mine.

Domnul d'Anquetil se întoarse spre mine:

— Cum, domnule, spuse, ştii greceşte? Prin urmare, nu eşti gentilom?

— Domnule, i-am răspuns, tata este stegarul breslei ospătarilor din Paris.

— Atunci îmi este cu neputinţă să te ucid, îmi răspunse el. Te rog să mă ierţi. Dar nu mai bei ceva, domnule abate? M-ai păcălit. Te socoteam un straşnic sugar, mă gândeam să te iau ca duhovnic, când voi avea şi eu o casă mare.

În timpul acesta, domnul abate Coignard bea cu sticla, iar Caterina, aplecată la urechea mea, îmi spunea:

— Jacques, simt că n-am să iubesc niciodată pe altcineva decât pe tine.

Cuvintele acestea, venind din partea unei femei frumoase rămase numai în cămașă, mă cufundară într-o tulburare fără de margini. Caterina izbuti să mă amețească de-a binelea punându-mă să beau din paharul ei, ceea ce nu se băgă de seamă în zăpăceala unei cine care înfierbântase grozav toate capetele.

Domnul d'Anquetil, spărgând de muchia mesei gâtul unei sticle, ne-a turnat iarăși în pahare și, din clipa aceea, nu mi-am mai dat seama ce se spunea și ce se făcea în jurul meu. Am văzut totuși că atunci când Caterina a vărsat pe neașteptate un pahar de vin pe gâtul iubitului ei, între ceafă și gulerul hainei, domnul d'Anquetil i-a răspuns turnând două sau trei sticle pe domnișoara rămasă în cămașă, și pe care o prefăcu astfel într-un fel de făptură mitologică, de soiul umed al nimfelor și al naiadelor. Ea plângea de necaz și se zbătea ca o apucată.

Tocmai în clipa aceea am auzit bătăile ciocanului porții, în tăcerea nopții. Am rămas dintr-odată nemișcați și muți ca niște convivi vrăjiți.

Loviturile se făceau tot mai puternice și tot mai dese. Cel dintâi rupse tăcerea domnul d'Anquetil, întrebându-se singur, cu glas tare și cu niște înjurături groaznice, cine putea să fie acel oaspete nepoftit. Bunul meu dascăl, căruia împrejurările cele mai obișnuite îi insuflau adesea cugetări minunate, se ridică și spuse cu glas mieros și grav:

— Ce însemnătate are mâna care lovește cu atâta mânie în poartă pentru vreo pricină obișnuită și, poate, caraghioasă! Să nu ne dăm osteneala să știm cine este și să socotim că loviturile acestea bat în poarta sufletelor noastre împietrite și stricate. Să ne spunem, la fiecare lovitură care răsună: Aceasta este ca să ne vestească să ne pocăim și să ne gândim la mântuirea noastră, despre care am uitat în vălmășagul plăcerilor; aceasta este ca să ne îndemne să disprețuim bunurile lumii; aceasta este ca să ne facă să ne gândim la veșnicie. Și astfel vom fi tras tot folosul cu putință dintr-o întâmplare de altminteri fără însemnătate și trecătoare.

— Ești nostim, domnule abate, spuse domnul d'Anquetil; bat atât de tare încât au să spargă ușa.

Și, într-adevăr, ciocanul porții scotea niște bubuituri de tunet.

— Sunt niște tâlhari, strigă fata udă leoarcă. Doamne Iisuse! Vom fi măcelăriți; asta e pedeapsa noastră că l-am izgonit pe frățior. fii-am spus de-atâtea ori, Anquetil, că unei case din care izgonești un capucin i se întâmplă o nenorocire.

— Dobitoaca! răspunse Anquetil. Afurisitul acela de călugăr o face să creadă toate neghiobiile pe care i le spune. Niște hoți ar fi ceva mai politicoși sau, cel puțin, mai tăcuți. Cred că-i mai degrabă straja de noapte.

— Straja de noapte! Păi atunci e și mai rău, spuse Caterina.

— Eh, făcu domnul d'Anquetil, o să-i ciomăgim!

Bunul meu dascăl își puse o sticlă într-unul dintre buzunare, din prevedere, și o altă sticlă în celălalt buzunar, ca să-i țină cumpănă celei dintâi, cum spune

povestea. Toată casa se cutremura de loviturile celui care bătea cu atâta mânie. Domnul d'Anquetil, căruia acest asalt îi trezea virtuțile ostășești, strigă:

— Mă duc într-o recunoaștere, să văd ce-i cu dușmanul.

Alergă împleticindu-se la fereastră, acolo unde își pălmuise mai înainte iubita, și se întoarse numaidecât în sufragerie, unde izbucni în râs.

— Ha, ha, ha, râse, știți cine bate la ușă? E domnul de la Guéritaude, cu perucă mare cu coadă, însoțit de doi lachei care poartă niște torțe scăpărătoare.

— Nu-i cu putință, zise Caterina, în clipa aceasta doar e culcat lângă bătrâna lui nevastă.

— Atunci se cheamă că-i numai stafia lui, care-i seamănă grozav. Și s-ar părea că stafia asta i-a luat până și peruca. Doar nici un strigoi n-ar putea să facă una la fel, atât e de caraghioasă.

— Vorbești adevărat, nu-ți bați joc de noi? întrebă Caterina. E chiar domnul de la Guéritaude într-adevăr?

— El e, Caterino, dacă nu mă înșală ochii.

— Sunt pierdută, strigă sărmana fată. Nenorocite mai sunt femeile! Niciodată nu-s lăsate în pace. Ce mă fac? N-ați voi, domnilor, să vă ascundeți prin dulapuri?

— Asta s-ar putea, zise domnul abate Coignard; dar cum să ascundem împreună cu noi și sticlele astea goale și mai toate făcute țăndări sau măcar cu gâtul spart, și cioburile damigenei pe care mi-a aruncat-o dumnealui în cap, și fața de masă, și plăcinta, și farfuriile, și lumânările, și cămașa domnișoarei, care, din pricina vinului de care e leoarcă, nu mai e decât un văl străveziu și trandafiriu care-i înfășoară frumusețile.

— E adevărat că dobitocul ăsta mi-a făcut cămașa leoarcă, zise Caterina, și că simt că mă prinde guturaiul. Dar ar fi poate destul să-l ascundem pe domnul d'Anquetil în odaia de sus. Voi spune că domnul abate este unchiul meu și că domnul Jacques mi-e frate.

— Ba nu, spuse domnul d'Anquetil. Mă duc eu însumi să-l poftesc pe domnul de la Guéritaude să vină să cineze cu noi.

Zadarnic ne-am străduit noi, eu, bunul meu dascăl și Caterina, să-l înduplecăm să nu facă așa ceva. Ne-am atârnat chiar de gâtul lui, dar toate au fost în zadar. A luat o lumânare și a început să coboare treptele. L-am urmat tremurând. A deschis poarta. Acolo se găsea domnul de la Guéritaude, așa cum ne fusese zugrăvit, cu peruca lui, între doi lachei înarmați cu torțe. Domnul d'Anquetil îl salută ceremonios și-i spuse:

— Vă rog să ne faceți cinstea să poftiți sus, domnule. Veți găsi acolo niște făpturi plăcute și tare ciudate: un Tournebroche, căruia domnișoara Caterina îi trimite sărutări pe fereastră, și un abate care crede în Dumnezeu.

Și făcu o adâncă plecăciune.

Domnul de la Guéritaude era un soi de om înalt și uscățiv, care părea că nu prea știe de glumă. Aceea a domnului d'Anquetil îl supără grozav, și mânia lui se înfierbântă și mai tare la vederea bunului meu dascăl, care era descheiat la haină și avea o sticlă în mână și alte două în buzunare, și a Caterinei, cu cămașa udă și lipită de trup.

— Tinere, îi spuse el domnului d'Anquetil, cu o furie rece, am cinstea să-l cunosc pe tatăl domniei tale, cu care am să stau mâine de vorbă cu privire la orașul în care regele te va trimite să chibzuiești la rușinoasele destrăbălări pe care le faci și la obrăznicia domniei tale. Acest vrednic gentilom, căruia i-am împrumutat niște bani pe care nu îi cer înapoi, nu poate să nu facă tot ce-i cer. Și preaiubitul nostru principe, care se găsește și el în aceeași împrejurare ca tatăl domniei tale, ține mult la mine. Așa că, treaba s-a făcut. Am încheiat, mulțumesc lui Dumnezeu, și pricini mai grele. Cât despre târfa asta, de vreme ce nu mai pot nădăjdui s-o aduc pe calea cea bună, voi spune despre ea chiar înainte de amiază două vorbe domnului locotenent al poliției, care știu că e foarte dornic s-o trimită la spital. N-am altceva să mai adaug. Casa aceasta e a mea, am plătit-o și țin să intru în ea.

Apoi, întorcându-se spre lacheii săi și arătându-ne, cu vârful bastonului, pe bunul meu dascăl și pe mine:

— Zvârliți-i afară pe bețivii ăștia, spuse.

Domnul Jérôme Coignard era în mod obișnuit de o blândețe care putea fi dată drept pildă și avea obiceiul să spună că datora această blândețe neajunsurilor vieții, de vreme ce norocul se purtase cu el așa cum se poartă marea cu pietrele pe care le lustruiește tot rostogolindu-le în fluxul și refluxul ei. Răbda cu seninătate ocările, atât din duh creștinesc, cât și din filosofie. Dar ceea ce îl ajuta mai mult să se poarte astfel era marele dispreț pe care-l avea pentru oameni, dispreț în care se cuprindea și pe sine. Totuși, de data aceasta pierdu orice măsură și uită orice prudență.

— Taci din gură, coțcar nemernic! strigă el, învârtindu-și sticla de parcă ar fi fost un buzdugan. Dacă ticăloșii ăștia cutează să se apropie de mine, le sparg capul, ca să-i învăț eu să-mi cinstească haina, care dovedește îndeajuns sfânta mea îndeletnicire.

La lumina torțelor, lucind de sudoare, rotofei, cu ochii ieșiți din cap, cu haina desfăcută și cu marele lui pântec pe jumătate scos din nădragi, bunul meu dascăl părea un om cu care n-o poți scoate prea ușor la capăt. Ticăloșii șovăiră.

— Ia trageți-i una! striga domnul de la Guéritaude. Trageți-i una butiei ăsteia cu vin! Nu vedeți că n-aveți decât să-l împingeți în șanț, unde are să rămână până când vor veni măturătorii să-l arunce în cotiga lor cu gunoaie? I-aș trage chiar eu una, dacă nu mi-ar fi teamă să-mi mânjesc hainele.

Bunul meu dascăl fu grozav de atins de aceste ocări.

— Cămătar nemernic, spuse el cu un glas vrednic să răsune într-o biserică,

josnic strângător de biruri, calpuzan nerușinat, cutezi să spui că-i a ta casa asta? Dacă vrei s-o credem, dacă vrei să se știe că-i a ta, scrie dar pe ușa ei cuvântul acesta din Scriptură: *Aceldama*, care înseamnă: Prețul sângelui. Atunci, închinându-ne, îl vom lăsa pe stăpânul casei să intre în ea. Pungașule, tâlharule, ucigașule, scrie cu cărbunele pe care ți-l voi arunca în nas, scrie cu mâna ta murdară, pe pragul ăsta, înscrisul tău de stăpânire, scrie: Prețul sângelui văduvei și orfanului, prețul sângelui celui drept, *Aceldama*. Dacă nu, rămâi afară și lasă-ne pe noi înăuntru, om de rând ce ești!

Domnul de la Guéritaude, care în viața lui nu mai auzise așa ceva, gândi că are de-a face cu un nebun, cum s-ar fi putut crede, și, mai degrabă ca să se apere decât ca să lovească, își ridică bastonul. Bunul meu dascăl, scos din fire, își zvârli sticla în capul domnului strângător de biruri, care căzu cât era de lung pe caldarâm, strigând: „M-a omorât!” Și, cum înota în vinul din sticla spartă, părea că a fost ucis. Cei doi lachei ai lui încercară să se repeadă asupra ucigașului, și unul dintre ei, mai voinic, era gata să-l prindă, când domnul abate Coignard îi trase cu capul o asemenea lovitură în pântec încât caraghiosul se rostogoli în șanț lângă stăpânul lui. Spre nenorocul lui, se ridică și, punând mâna pe o torță încă aprinsă, se repezi pe aleea de unde-i venise lovitura. Bunul meu dascăl nu mai era acolo, își luase tălpășița. Dar mai erau domnul d’Anquetil și Caterina, și el fu acela care primi torța fierbinte pe frunte. Ocara aceasta i se păru că nu se putea răbda; își trase sabia și o înfipse în pântecul nefericitului, care află astfel, pe socoteala lui, că nu se cade să te pui cu un gentilom. În vremea aceasta, bunul meu dascăl nu făcuse nici douăzeci de pași pe uliță când cel de-al doilea lacheu, un lungan cu picioarele ca de cosaș, începu să fugă pe urmele lui, strigând: „Puneți mâna pe el!” Alerga mai repede și văzurăm că, la colțul uliței Saint-Guillaume, își și întindea brațul ca să-l apuce de guler. Dar bunul meu dascăl, care știa multe șiretlicuri, se întoarse pe neașteptate și, prinzându-l pe lacheu, îi puse piedică și-l trânti cu capul de un stâlp. Aceasta se întâmpla în vreme ce eu și domnul d’Anquetil alergam în ajutorul domnului abate Coignard, pe care se cădea să nu-l lăsăm într-o asemenea primejdie.

— Domnule abate, spuse domnul d’Anquetil, dă-mi mâna: ești un om curajos.

— Mi se pare, cu adevărat, spuse bunul meu dascăl, că am fost întru câtva ucigaș. Dar nu sunt atât de denaturat încât să mă mândresc cu asta. Îmi este destul să nu fiu ținut de rău cu prea multă asprime. Purtările acestea repezite nu fac parte din obiceiurile mele și, așa cum mă vezi, domnule, eram sortit mult mai mult să propovăduiesc artele frumoase de la catedra unui colegiu decât să mă bat cu niște lachei lângă un stâlp.

— Ei, reluă domnul d’Anquetil, ăsta nu-i lucrul cel mai rău din toată treaba asta. Mi se pare însă că ai ucis un strângător de biruri.

— Adevărat? întrebă abatele.

— Tot așa de adevărat pe cât e că mi-am împins sabia în mațele acelui ticălos.

— În asemenea împrejurări, spuse abatele, cuvine-se mai întâi să-i cerem iertare lui Dumnezeu, numai înaintea căruia se cade să dăm socoteală de sângele vărsat, iar pe urmă să grăbim pasul până la fântâna cea mai apropiată ca să ne spălăm. Căci mi se pare că-mi curge sânge din nas.

— Ai dreptate, domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, căci caraghiosul care crapă acum în șanț mi-a spart capul. Ce obrăznicie!

— Iartă-l, ca să ți se ierte, spuse abatele.

La locul în care strada du Bac se pierde pe câmpii am găsit la vreme un mic Triton de bronz care zvârlea o șuviță de apă într-un jgheab de piatră. Ne-am oprit să ne spălăm și să bem apă. Căci ne era gâtlejul uscat.

— Ce-am făcut, spuse dascălul meu, și cum de mi-am ieșit din fire, căci doar am o fire blajină? Adevărat este că nu se cade să-i judeci pe oameni după faptele lor, care atârnă de împrejurări, ci mai ales, după pilda lui Dumnezeu, tatăl nostru, după gândurile lor tainice și după intențiile lor adevărate.

— Și Caterina, am întrebat eu, ce s-a întâmplat cu ea în toată povestea asta cumplită?

— Am lăsat-o, spuse domnul d'Anquetil, suflându-i în gură bogătașului ei, ca să-l facă să-și vină în simțiri. Dar suflă degeaba, fiindcă îl cunosc pe la Guéritaude. E fără milă. O va trimite la spital și poate chiar în America. Îmi pare rău pentru ea. Era o fată frumoasă. Eu n-o iubeam; dar ea era nebună după mine. Și, lucru nemaipomenit, iată-mă fără iubită.

— Nu te îngriji de asta, zise bunul meu dascăl. Vei găsi o alta, care nu va fi prea deosebită de aceasta sau, în orice caz, nu va fi deosebită în ceea ce este esențial. Căci mi se pare mie că ceea ce cauți domnia ta la o femeie au toate femeile.

— E limpede, zise domnul d'Anquetil, că ne paște primejdia, eu să fiu închis la Bastilia, iar domnia ta, domnule abate, să fii spânzurat, împreună cu Tournebroche, învățăcelul domniei tale, care totuși n-a omorât pe nimeni.

— E foarte adevărat, răspunse bunul meu dascăl. Caută să ne gândim la mântuirea noastră. Poate va fi nevoie să părăsim Parisul, unde fără doar și poate ne vor căuta, și chiar să fugim în Olanda. Vai, prevăd că voi scrie acolo niște pamflete pentru actrițe, cu aceeași mână cu care însemnam notele foarte amănunțite pentru lucrările de alchimie ale lui Zosim Panopolitul.

— Ascultă-mă, domnule abate, zise domnul d'Anquetil, am un prieten care ne va ascunde pe moșia lui atâta vreme cât va fi nevoie. Locuiește la patru poște de Lyon, într-un ținut groaznic și sălbatic, unde nu vezi altceva decât plopi, iarbă și păduri. Acolo trebuie să mergem. Vom aștepta acolo să treacă furtuna. Vom merge

la vânătoare. Dar trebuie să găsim cât mai curând un poştalion sau, mai bine, o berlină.

— În privinţa aceasta, domnule, spuse abatele, am ce-ţi trebuie. Hanul La calul roşu, la răscrucea Păstoriţelor, ne va închiria şi cai buni, şi orice fel de trăsură. L-am cunoscut pe cârciumar în vremea în care eram secretarul doamnei de Saint-Ernest. Obişnuia să se poarte cuviincios cu oamenii de neam; pare-mi că a murit, dar trebuie să aibă un fiu întru totul asemănător lui. Ai bani?

— Am asupra mea o sumă destul de mare, spuse domnul d'Anquetil. Şi e foarte nimerit, fiindcă nici nu mă pot gândi să mă duc acasă la mine, unde străjile poliţiei nu vor întârzia să vină să mă caute ca să mă ducă la Châtelet. Mi-am uitat slugile la Caterina acasă şi Dumnezeu ştie ce s-a întâmplat cu ele; dar puţin îmi pasă de ele. Le băteam şi nu le dădeam nici o simbrie, totuşi nu prea sunt încredinţat că-mi vor fi credincioase. În cine poţi să te mai încrezi? Hai cât mai degrabă la răscrucea Păstoriţelor.

— Domnule, spuse abatele, am să-ţi fac o propunere, cu speranţa că-ţi va fi pe plac. Locuim, eu şi Tournebroche, la Croix-des-Sablons, într-un castel alchimistic şi dărăpănat, unde îţi va fi uşor să petreci vreo douăsprezece ceasuri fără să te vadă cineva. Te vom duce acolo şi vom aştepta să ne fie gata trăsura. Şi propunerea este cu atât mai nimerită, cu cât de la Sablons la răscrucea Păstoriţelor nu-i prea departe.

Domnul d'Anquetil nu găsi nimic de spus la aceste rânduieli şi am hotărât, înaintea micului Triton care împroşca apa din obrajii lui bucălaţi, să mergem mai întâi la Croix-des-Sablons şi să ne ducem apoi să luăm, de la hanul La calul roşu, o berlină care să ne ducă la Lyon.

— Vă voi împărtăşi, domnilor, spuse bunul meu dascăl, că, dintre cele trei sticle pe care am avut grijă să le iau, una s-a spart, din nenorocire, în capul domnului de la Guéritaude; alta mi s-a spart în buzunar pe când fugeam. Îmi pare rău după amândouă. A treia a scăpat teafără, măcar că nu prea nădăjduiam să scape; iat-o!

Şi, scoţând-o de sub haină, o puse pe marginea fântânii.

— Asta e minunat, zise domnul d'Anquetil. Domnia ta ai vin; eu am cărţi de joc şi zaruri în buzunar. Putem să jucăm.

— Adevărul este, spuse bunul meu dascăl, că jocul este o mare desfătare. Un joc de cărţi, domnule, este o carte de întâmplări minunate, de soiul acelora cărora li se spune romane, şi are faţă de alte cărţi însuşirea ciudată că o scrii în acelaşi timp în care o citeşti şi că n-ai nevoie să fii om de duh ca s-o faci, nici să ştii slovele ca s-o citeşti. Mai este o lucrare minunată şi prin faptul că-ţi înfăţişează un alt rost, nou, de fiecare dată când amesteci foile. Are un asemenea meşteşug încât nu poţi să-l lauzi îndeajuns, căci trage, din temeiuri matematice, mii şi mii de împerechieri ciudate şi atâtea potriveli nemaipomenite, încât s-a putut crede, în

mod greşit, este adevărat, că ai reuşi să deslueşti în ele tainele inimilor, ascunzişurile sorţii şi lucrurile necunoscute din viitor. Ceea ce spun se potriveşte mai mult tarotului ţiganilor, care este cel mai frumos dintre jocuri, dar şi pichetului. Trebuie să punem născocirea cărţilor de joc pe seama celor vechi, şi, dinspre partea mea, măcar că, pentru a vorbi pe şleau, nu cunosc nici un text care să mă îndrituiască s-o afirm, le socotesc de obârşie caldeeană. Dar, după înfăţişarea lui de astăzi, jocul de pichet nu este mai vechi decât domnia regelui Carol al VII-lea, dacă este adevărat, aşa cum scris este într-o lucrare plină de învăţătură pe care-mi amintesc că am citit-o la Séez, că dama de cupă o înfăţişează în chip de emblemă pe frumoasa Agnès Sorel şi că dama de pică n-ar fi alta, sub numele de Pallas, decât acea Jeanne Dulys, numită de asemenea şi Jeanne d'Arc, care a îndreptat atât de bine treburile monarhiei şi pe urmă a fost fiartă de englezi la Rouen într-o căldare care ţi se arată pentru două parale şi pe care am văzut-o şi eu, trecând prin acel oraş. Unii istorici spun totuşi că fecioara aceasta ar fi fost arsă de vie pe un rug tare frumos. Stă scris, în Nicole Gilles şi în Pasquier, că i s-au arătat ei Sfânta Ecaterina şi Sfânta Margareta. De bună seamă că nu i-au fost trimise de Dumnezeu; căci nu se află nici un om cu puţină învăţătură şi cu dârză cucernicie care să nu ştie că Margareta şi Ecaterina astea au fost scornite de călugării de la Bizanţ, care, cu închipuirea lor îndestulată şi barbară au umplut cu mâzgăliturile lor tot pomelnicul mucenicilor. E o nelegiuire vrednică de râs să spui că Dumnezeu a făcut să i se înfăţişeze acelei Jeanne Dulys nişte sfinte care n-au vieţuit ca atare niciodată. Cu toate acestea, nişte cronicari vechi nu s-au temut să lase să se înţeleagă acest lucru. De ce n-au mai spus că Dumnezeu i-a mai trimis fecioarei aceleia şi pe Isolda cea bălaie, pe Meluzina, pe Berta cea mare la picior şi pe toate eroinele din romanele cavalereşti, a căror existenţă nu-i mai mare născocire decât aceea a neprihănitei Ecaterina şi a neprihănitei Margareta? Domnul de Valois, în veacul trecut, se ridicase pe bună dreptate împotriva unor asemenea basme grosolane, care sunt tot atât de potrivnice dreptei credinţe pe cât de potrivnică este minciuna adevărului. Ar fi de dorit ca un om al bisericii, care să aibă şi ştiinţa istoriei, să-i deosebească pe sfinţii adevăraţi, pe care se cuvine să-i cinstim, de sfinţii ca de-alde Margareta, Luce sau Lucia, Eustaţiu, care sunt numai închipuiri, şi chiar de Sfântul Gheorghe, asupra căruia am unele îndoieli.

Dacă aş putea într-o bună zi să mă trag în vreo mănăstire frumoasă, înzestrată cu o bibliotecă bogată, aş închina unei asemenea sarcini rămăşiţele unei vieţi pe jumătate sleite în furtuni grozave şi în numeroase naufragii. Năzuiesc să trag la ţărm şi tânjesc după liniştea neprihănită care se potriveşte cu vârsta şi cu starea mea.

În vreme ce domnul abate Coignard rostea aceste cuvinte vrednice să rămână în amintire, domnul d'Anquetil, fără să-l asculte, şedea pe marginea fântânii, amesteca mereu cărţile şi înjura ca un diavol fiindcă era prea întuneric ca

să poată face o partidă de pichet.

— Ai dreptate, domnule, zise bunul meu dascăl; nu se vede prea bine, și aceasta mă cam mâhnește, nu atât pentru cărți, de care pot să mă lipsesc, cât pentru pofta pe care o am să citesc câteva pagini din *Mângâierile* lui Boetius, din care port întotdeauna o cărticică în buzunarul hainei, ca s-o deschid în clipa în care mi se întâmplă vreo nenorocire, așa cum mi s-a întâmplat astăzi. Căci e un mare ponos, domnule, pentru un om din starea mea, să fie ucigaș și să se afle sub amenințarea de-a fi băgat în închisorile bisericești. Simt că o singură pagină din cartea aceea vrednică de toată lauda mi-ar întări inima care mi se sfărâmă numai când mă gândesc la tribunalul bisericesc.

Rostind aceste cuvinte se lăsă să cadă pe cealaltă margine a fântânii și atât de adânc, încât jumătatea trupului îi fu scăldată în apă. Dar părea că puțin îi pasă și că nici măcar nu-și dă seama de asta; scoțându-și cartea lui Boetius din buzunar, unde se afla cu-adevărat, și așezându-și pe nas ochelarii care rămăseseră într-o singură sticlă, și aceea crăpată în trei locuri, se puse să caute pagina cea mai potrivită cu starea lui de-acum. Ar fi găsit-o, fără de-ndoială, și ea l-ar fi înzestrat cu puteri noi, dacă proasta stare a ochelarilor și lumina slabă care mai cădea din cer i-ar fi îngăduit s-o afle. Dar trebui curând să mărturisească faptul că nu vedea nimic și se legă de lună care îi arăta cornul ei ascuțit pe marginea unui nor. Se răsti la ea cu mânie și o copleși de ocări:

— Astru nerușinat, ștrengar și dezmățat, îi spuse, niciodată nu te saturi să luminezi purtările nerușinate ale oamenilor, dar ți-e silă să-i dai o rază din lumina ta aceluia care caută cugetări virtuoase!

— Păi atunci, domnule abate, zise domnul d’Anquetil, de vreme ce târfa asta de lună ne varsă destulă lumină ca să ne călăuzească pe uliți, dar nu îndestulă ca să facem un joc de pichet, să mergem numaidecât la castelul acela despre care mi-ați vorbit și în care trebuie să mă strecor fără să fiu văzut.

Sfatul era bun și, după ce am băut cu sticla tot vinul ce mai rămăsese, am luat toți trei drumul spre Croix-des-Sablons. Eu mergeam înainte cu domnul d’Astarac. Bunul meu dascăl, ud leoarcă și îngreunat de toată apa pe care i-o supseseră nădragii, venea pe urmele noastre, plângând și gemând.

XVIII

Zorile începuseră să ne înțepe ochii obosiți când am ajuns la poarta verde a parcului de la Sablons. Nu a mai fost nevoie să lovim în poartă. De câtva timp, stăpânul casei ne dăduse cheile proprietății sale. Ne-am înțeles ca bunul meu dascăl s-o ia înainte tiptil cu d’Anquetil, în umbra aleii, iar eu să rămân în urmă ca să bag de seamă să nu se arate credinciosul Criton și rândașii de la bucătărie, care l-ar fi putut vedea pe nou-venit. Hotărârea aceasta, care altminteri era foarte

nimerită, trebuia să-mi căşuneze multe neplăceri. Căci, în clipa în care cei doi tovarăşi ai mei se suiseră pe scări şi intraseră, fără să fie văzuţi, chiar în odaia mea, în care hotărâsem să-l ascundem pe domnul d'Anquetil până când va fi venit momentul s-o ştergem cu berlina, eu abia ajunsesem la catul al doilea, unde tocmai s-a întâmplat să-l întâlnesc pe domnul d'Astarac, în halat de damasc roşu şi ţinând în mână un sfeşnic de argint. După cum îi era obiceiul, îmi puse o mână pe umăr.

— Ei, fătul meu, îmi spuse, nu eşti oare mulţumit că ai rupt orice legături cu femeile şi că ai scăpat astfel de primejdiile unor tovărăşii destrăbălate? Printre slăvitele fiice ale văzduhului n-ai de ce să te temi de certurile, bătăile şi gâlcevile acelea năprasnice, care izbucnesc de obicei printre fiinţele care duc o viaţă deşucheată. În singurătatea ta fermecată de zâne guşti o linişte plină de desfătare.

Mai întâi am crezut că-şi bate joc de mine. Dar mi-am dat seama numaidecât, după chipul său, că nici prin gând nu-i trecea una ca asta.

— Te-am întâlnit tocmai la vreme, fiule, adăugă el, şi ţi-aş fi recunoscător dacă ai intra o clipă cu mine în odaia mea de lucru.

L-am urmat acolo. A deschis cu o cheie lungă de cel puţin un cot uşa odăii aceleia blestemate de unde văzusem, odinioară, cum ieşeau nişte licăriri drăceşti. Şi când am intrat şi unul, şi celălalt în odaia de lucru, m-a rugat să înteţesc focul care abia mai pâlpâia. Am zvârlit câteva bucăţi de lemne în cuptor, unde cocea nu ştiu ce, care răspândea o duhoare înăbuşitoare. În timp ce-şi tot mişca din loc borcanele şi sticlele întunecatei lui bucătării, eu rămăsesem pe o bancă pe care mă lăsasem să cad şi, fără voie, închisesem ochii. Mă sili să-i deschid ca să privesc un fel de pământ verde, acoperit cu un capac de sticlă, pe care-l ţinea în mână.

— Fiule, îmi zise, trebuie să ştii că acest aparat sublimator se numeşte aludel. În el stă închisă o licoare pe care caută s-o priveşti cu mare băgare de seamă, căci îţi destăinuiesc că această licoare nu-i altceva decât mercurul filosofilor. Să nu crezi că-şi păstrează tot mereu culoarea asta întunecată. Nu va trece mult şi se va face albă, şi în starea aceea va preface metalele în argint. Apoi, prin meşteşugul şi iscusinţa mea, va ajunge să fie roşie şi va dobândi astfel însuşirea de a preschimba argintul în aur. De mare folos ţi-ar fi, nu încape îndoială, să stai închis în odaia aceasta de lucru şi să nu te mişti de-aici mai înainte ca aceste minunate lucrări să fie savârşite întocmai, ceea ce nu va întârzia mai mult de două sau de trei luni. Dar aceasta ar însemna o prea aspră constrângere pentru tinereţea ta. Mulţumeşte-te, de data aceasta, să bagi de seamă începuturile lucrării şi pune deci, rogu-te, cât mai multe lemne în cuptor.

După ce a vorbit astfel, s-a cufundat iarăşi printre fiolele şi oalele lui, în vreme ce eu cugetam la nenorocita stare în care mă aduseseră nenorocul şi uşurinţa minţii mele.

— Vai, îmi spuneam, aruncând buşteni în cuptor, chiar în clipa aceasta suntem căutaţi, eu şi bunul meu dascăl, de străjile poliţiei! Va trebui poate să

mergem la închisoare și, fără îndoială, să părăsim castelul acesta, unde găsisem, dacă nu bani, cel puțin o masă și o situație onorabilă. N-aș mai îndrăzni niciodată să mă înfățișez domnului d'Astarac, care își închipuie că mi-am petrecut noaptea în desfătările molcome ale vrăjitoriei, cum s-ar fi cuvenit cu mult mai bine să fac. Vai! Și n-am s-o mai văd nici pe nepoata lui Mosaide, pe domnișoara Jahel, care mă trezea din somn într-un chip atât de plăcut noaptea în odăița mea. Și, nu încape îndoială, ea are să mă uite. Îl va îndrăgi poate pe un altul, căruia îi va dărui aceleași mângâieri ca și mie. Chiar numai gândul la necredința aceasta și îmi este peste putință să-l îndur. Dar, așa cum merg astăzi toate, văd eu că trebuie să mă aștept la orice.

— Fătul meu, îmi spuse domnul d'Astarac, nu hrănești cum trebuie athanorul. Văd că nu ești destul de pătruns de atotputernicia focului, a cărei virtute este în stare să pârguiască mercurul și să facă din el rodul minunat pe care îmi va fi dat să-l culeg în curând. Mai pune lemne! Focul, fătul meu, este elementul cel mai de preț; ți-am spus-o îndeajuns și vreau să-ți deslușesc aceasta printr-o pildă. Într-o zi friguroasă din iarna trecută, ducându-mă eu să-l văd pe Mosaide în pavilionul lui, l-am găsit șezând cu picioarele pe o găleată cu jăratic și am văzut niște limbi mici de foc strecurându-se din găleată și având destulă putere ca să-i umfle halatul acestui înțelept; de unde urmează că, dacă focul ar fi fost mai puternic, l-ar fi ridicat fără îndoială și pe Mosaide în văzduh, acolo unde este cu adevărat vrednic să se suie; și că, dacă ar fi cu putință să fereci într-un vas oarecare un număr îndeajuns de mare din aceste limbi de foc, am putea, cu mijlocul acesta, să plutim pe nori tot atât de lesne pe cât plutim pe mare, și să mergem să le cercetăm pe salamandre în locuințele lor din văzduh. La aceasta am cugetat mai târziu, în tihnă. Și nu deznădăjduiesc să ajung să făuresc un asemenea vas cu foc. Dar să ne întoarcem la lucru; ia mai pune lemne în cuptor.

M-a mai ținut câtăva vreme în încăperea aceea înăbușitoare, din care mă tot gândeam cum să scap mai repede, ca să încerc s-o găsesc pe Jahel, căci ardeam de nerăbdare să-i împărtășesc necazurile mele. În sfârșit, a ieșit din odaia de lucru și socoteam că sunt slobod. Dar și nădejdea aceasta mi-a înșelat-o.

— Vremea, mi-a spus el, este în dimineața aceasta destul de blândă, măcar că e cerul cam acoperit. Nu ți-ar fi pe plac să faci o plimbare prin parc cu mine, mai înainte de-a reîncepe tălmăcirea lui Zosim Panopolitul, care vă va aduce multă cinste și ție, și dascălului tău, dacă o veți încheia amândoi așa cum ați început-o?

L-am urmat în parc cu părere de rău și acolo mi-a vorbit astfel:

— Îmi pare bine, fătul meu, că mă aflu singur cu tine, ca să-ți spun să te păzești, cât mai e vreme, de o mare primejdie care se prea poate să te amenințe într-o bună zi; și mă osândesc pe mine însumi că nu m-am gândit să te vestesc despre aceasta mai înainte, fiindcă ceea ce am să-ți împărtășesc este de o mare însemnătate.

Vorbind astfel m-a călăuzit pe marea alee care coboară spre mlaștinile Senei, de unde se vede Rueil și muntele Valerian cu calvarul lui. Acesta era drumul pe care obișnuia să se plimbe, astfel încât aleea aceea putea fi străbătută, deși erau câteva trunchiuri de copaci căzute de-a curmezișul.

— Se cuvine să te fac să pricepi, urmă el, ce te poate aștepta dacă nu te vei purta cinstit cu salamandra ta. Nu te cercetez despre legătura ta cu această făptură supraomenească, pe care am fost destul de fericit să te fac s-o cunoști. Chiar ție, după câte mi se pare, îți este oarecum silă să-mi pomenești despre ea. Și poate că ți se cuvin laude pentru aceasta. Dacă salamandrele nu au despre purtarea iubiților lor, când aceștia păstrează patima lor tainică, aceleași păreri ca și femeile de la curte sau din oraș, nu-i mai puțin adevărat că însușirea cea mai de seamă a iubirilor celor mai frumoase e de-a fi inefabile și că înseamnă să pângărești o dragoste adâncă dacă o lași să fie dată în vileag.

Dar salamandra ta (al cărui nume mi-ar fi ușor să-l aflu, dacă aș avea o asemenea curiozitate nelalocul ei) poate că nu te-a lămurit asupra uneia dintre patimile ei cele mai puternice, și anume gelozia. Însușirea aceasta este obișnuită la toate semenele ei. fiine minte, fiule: salamandrele nu se lasă înșelate fără să se răzbune. Se răzbună cumplit pe sperjuri. Divinul Paracelsius pomenește o pildă care va ajunge să-ți insufle o teamă mântuitoare. Iată pentru ce vreau să ți-o povestesc.

În orașul nemțesc Staufen trăia un filosof spagiric care, ca și tine, avea o legătură cu o salamandră. A fost atât de mârșav încât s-o înșele fără rușine cu o femeie frumoasă, drept este, dar nu mai frumoasă decât poate să fie o femeie. Într-o seară, pe când își lua cina cu noua lui iubită și cu câțiva prieteni, mesenii au văzut strălucind deasupra capetelor lor o coapsă minunat de frumoasă. Salamandra și-o arăta, ca să se știe bine că nu i se cuvenea ponosul pe care i-l făcuse iubitul ei. După care făptura aceea cerească, mânioasă, își lovi iubitul de dambla. Oamenii de rând, care sunt făcuți doar ca să fie amăgiți, au socotit firească moartea aceea; dar cei care împărtășeau taina au știut bine din ce mână pornise lovitura. Îți datoram, fătul meu, povața și pilda aceasta.

Nu-mi erau atât de folositoare, pe cât le socotea domnul d’Astarac. Ascultându-le, mă frământau alte pricini de teamă. Fără îndoială că pe chipul meu se zugrăvea îngrijorarea, căci marele cabalist, întorcându-și privirea asupra mea, mă întrebă dacă mă temeam cumva ca un legământ care ar trebui păzit cu atâta străşnicie să nu fie nepotrivit cu tinerețea mea.

— Pot să te liniștesc în această privință, adăugă el. Gelozia salamandrelor nu-i stârnită decât dacă își capătă ca potrivnică vreo femeie și e vorba, în realitate, mai mult de o ciudă, de un necaz și de un dezgust decât de gelozie propriu-zisă. Salamandrele au sufletul prea ales și înțelepciunea prea ascuțită ca să se pizmuiască una pe alta și să se lase pradă unui simțământ pricinuit numai de starea

de sălbăticie în care se află încă scufundată omenirea. Dimpotrivă, sunt foarte vesele să împărtășească tovarășelor lor desfătările pe care le gustă alături de un om înțelept și le place să-i aducă iubitului lor pe surorile lor cele mai frumoase. Îți vei da seama curând că ele merg foarte departe, cum ți-am spus-o, cu bunăvoința: și nu va trece nici un an, ba chiar nici șase luni, până când odaia ta va fi locul de întâlnire a cinci sau șase fiice ale zilei, care-și vor desface pe întrecute în fața ta strălucitele lor cingători. Să nu-ți fie teamă, fiule, să răspunzi dezmierdărilor lor. Prietena ta nu se va supăra. Și cum ar putea oare să se supere, de vreme ce-i o înțeleaptă? La rândul tău, să nu te superi dacă salamandra ta te părăsește pentru o clipă ca să se ducă să vadă ce face alt filosof. Ia aminte că gelozia aceea trufașă, pe care oamenii o alătură împreunărilor trupești, nu-i decât un simțământ sălbatic, întemeiat pe cea mai caraghioasă dintre amăgiri. Căci se bizuie pe părerea greșită că poți să ai numai pentru tine o femeie, atunci când ți s-a dăruit, ceea ce nu-i decât o amăgitoare însăilare de vorbe.

Glăsuind astfel, domnul d'Astarac o luase pe poteca mătrăgunelor și începusem să zărim printre frunze pavilionul lui Mosaide, când o voce înspăimântătoare ne lovi auzul și făcu să-mi bată inima. Vocea aceasta scotea niște sunete sparte, întovărășite de niște scrâșniri ascuțite și începeai să distingi, apropiindu-te, că erau modulate și că fiecare înșiruire de vorbe se încheia cu un fel de melopee foarte slabă, dar pe care nu puteai să o auzi fără să tremuri.

După ce am făcut câțiva pași, am putut, ciulind urechile, să prindem și înțelesul acestor vorbe ciudate. Glasul spunea:

— Ascultă blestemul cu care Elizei i-a afurisit pe copiii nerușinați și veseli! Auzi anatema cu care Barac l-a lovit pe Meros! Te osândesc în numele lui Arhitariel, care mai este numit și domnul bătăliilor, și care poartă spada luminoasă. Te osândesc la pierzanie, în numele lui Sardalifon, care-i înfățișează stăpânului său florile cele mai plăcute și cununile cele mai alese, dăruite de copiii lui Israel. Blestemat să fii, câine! Anatemă asupra ta, porcule!

Privind de unde venea glasul, l-am văzut pe Mosaide pe pragul locuinței lui, în picioare, cu brațele în sus, cu mâinile în chip de gheare cu unghii ascuțite, care în lumina soarelui păreau a fi înflăcărate. Purtând pe cap cununa lui jegoasă și înfășurat cu caftanul lui bătător la ochi care, întredeschizându-se, lăsa să se vadă niște coapse arcuite în niște nădragi în zdrențe, semăna cu un mag cerșetor, veșnic și tare bătrân. Ochii îi străluceau. Spunea:

— Blestemat să fii, în numele Globurilor; blestemat să fii, în numele Roților; blestemat să fii, în numele Fiarelor tainice pe care le-a văzut Ezechiel.

Și își întinse brațele lungi înarmate cu gheare, spunând iarăși:

— În numele Globurilor, în numele Roților, în numele Fiarelor tainice, coboară-te printre cei care nu mai sunt.

Am făcut câțiva pași prin desiș, ca să vedem făptura asupra căreia Mosaide

îşi întindea braţele şi mânia, şi mare-mi fu mirarea să descopăr pe domnul Jérôme Coignard, agăţat cu pulpana hainei de o tufă de mărăcini. Întâmplările nesăbuite din timpul nopţii trecute se învederau pe întreaga lui fiinţă; gulerul şi nădragii sfâşiaţi, ciorapii pătaţi de noroi, cămaşa deschisă, toate aminteau, în chip jalnic, de nefericitele noastre întâmplări şi, ceea ce era mai rău, umflătura nasului dăuna înfăţişării lui alese şi zâmbitoare care nu-l părăsea niciodată.

Am alergat spre el şi l-am scos cu atâta îndemânare din mărăcini, că nu şi-a lăsat în ei decât o bucată din nădragi. Şi Mosaide, nemaiavând pe cine să blesteme, intră în casă. Cum era numai în papuci, am băgat de seamă că piciorul îi era înfipt în mijlocul labei, astfel încât călcâiul îi era aproape tot atât de ieşit în afară pe la spate pe cât îi erau degetele în faţă. Această orânduire îi făcea foarte neplăcut umbletul, care altminteri ar fi fost plin de demnitate.

— Jacques Tournebroche, fătul meu, îmi spuse oftând bunul meu dascăl, trebuie că evreul acesta o fi însuşi Isaac Laquédem, ca să blesteme astfel în toate limbile. M-a juruit unei morţi apropiate şi năprasnice cu o mare bogăţie de cuvinte alese şi m-a făcut porc în paisprezece graiuri diferite, dacă am numărat eu bine. L-aş crede Antihristul dacă nu i-ar lipsi mai multe dintre semnele după care poţi să-l recunoşti pe acest vrăjmaş al lui Dumnezeu. Oricum ar fi, e un ovrei josnic şi niciodată nu a fost mai la locul ei roata pe straiele unui păgân turbat. Unul ca el este vrednic nu numai de roata care se lega odinioară de caftanul evreilor, ci şi de aceea pe care se trag ucigaşii.

Şi bunul dascăl, tare mânios la rândul său, îi arăta pumnul lui Mosaide care se făcuse nevăzut, şi-l învinuia că ar răstigni copii şi că ar mânca din carnea nou-născuţilor.

Domnul d’Astarac se apropie de el şi-l atinse pe piept cu rubinul pe care-l purta în deget.

— Prielnic lucru este, spuse marele cabalist, să cunoşti însuşirile nestematelor. Rubinul potoleşte mânia, şi-l vom vedea îndată pe domnul abate Coignard cum îşi recapătă blândeţea firească.

Bunul meu dascăl şi începuse să zâmbească, mai puţin datorită virtuţii pietrei, cât din pricina filosofiei care-l înălţa pe acel vrednic de laudă bărbat mai presus de patimile omeneşti. Fiindcă se cuvine s-o spun, chiar în clipa în care povestirea mea se întunecă şi se face jalnică, domnul Jérôme Coignard mi-a dat pilde de înţelepciune în împrejurări în care anevoie este s-o întâlneşti.

L-am întrebat despre pricina acelei zarve. Dar am priceput după răspunsurile lui nelămurite şi încurcate că nu prea avea poftă să ne îndestuleze curiozitatea. Am bănuit mai întâi că Jahel ar fi fost amestecată aici într-un chip oarecare, după scrâşnetul glasului lui Mosaide pe care-l auzeam amestecat cu scrâşnetul zăvoarelor şi cu toate zgomotele unei certe, în pavilion, între unchi şi nepoată. Dar, pe când îmi dădeam osteneala să capăt vreo lămurire de la bunul meu

dascăl:

— Ura împotriva creştinilor, ne spuse el, este înrădăcinată în sufletul ovreilor, şi Mosaide ăsta este o pildă scârboasă despre aceasta. Mi s-a părut că deslușesc în schelălăiturile lui groaznice nişte părți din blestemele pe care sinagoga le-a vărsat în veacul trecut împotriva unui ovreiaș din Olanda, pe numele lui Baruch sau Benedict şi mai cunoscut sub numele de Spinoza, pentru vina de a fi întemeiat o filosofie care a fost combătută foarte temeinic, aproape chiar de la naşterea ei, de către nişte teologi de toată lauda. Dar Mardocherul ăsta bătrân a mai adăugat, pare-mi-se, multe înjurături încă mai grozave, şi mărturisesc că am simţit oarecare tulburare. Tocmai chibzuiam cum să scap cu fuga de acest potop de ocări, când, spre nenorocul meu, m-am încurcat în mărăcinii aceia şi am fost atât de agăţat în ei prin diferite părți ale hainei şi ale pielii mele, încât teamă mi-a fost să nu las şi pe una, şi pe cealaltă acolo. Şi aş mai fi încă prins în ei, suferind dureri usturătoare, dacă Tournebroche, învăţăcelul meu, nu m-ar fi scos la vreme.

— Mărăcinii sunt un fleac, spuse domnul d'Astarac. Dar mă tem, domnule abate, că domnia ta ai călcat pe mătrăgună.

— De asta, spuse abatele, puţin îmi pasă.

— Aici greşeşti, urmă domnul d'Astarac cu vioiciune. E destul să pui piciorul pe o mătrăgună, ca să fii amestecat într-un omor şi să mori mişeleşte.

— Ei, domnule, spuse bunul meu dascăl, iată cam multe primejdii, şi văd că s-ar fi cuvenit să trăiesc ferecat între zidurile pline de elocinţă ale astaracienei, care este regina bibliotecilor. Pentru vina de a fi părăsit-o numai o clipă mi s-au zvârlit pe cap toate fiarele lui Ezechiel, fără să mai pun la socoteală pe celelalte.

— Şi n-ai nimic să-mi spui despre Zosim Panopolitul? întrebă domnul d'Astarac.

— Merge, răspunse bunul meu dascăl, merge pe calea cea bună, măcar că păşeşte deocamdată cam încet.

— Cugetă, domnule abate, spuse cabalistul, că stăpânirea celor mai mari taine este legată de cunoaşterea acestor scrieri vechi.

— Cuget, domnule, cu multă grijă, spuse abatele.

Şi domnul d'Astarac, liniştit în chipul acesta, ne lăsă la picioarele faunului care cânta din flaut fără să se sinchisească de capul care-i alunecase pe iarbă, şi o tuli printre copaci la chemarea salamandrelor.

Bunul meu dascăl mă luă de braţ în chipul cuiva care poate, în sfârşit, să vorbească slobod.

— Jacques Tournebroche, fătul meu, îmi spuse, nu trebuie să-ţi ascund că o întâlnire destul de ciudată a avut loc azi-dimineaţă în podul castelului, pe când erai oprit la catul întâi de turbatul ăsta de suflător în foc. Căci am auzit eu bine cum te-a poftit să iei parte la ce făcea el în bucătărie, care nu miroase atât de frumos şi nici nu este atât de creştinească pe cât era aceea a jupânului Léonard,

tatăl tău. Vai! Când am să apuc să văd iarăși ospătăria La regina Pédauque și librăria domnului Blaizot, La icoana Sfintei Ecaterina, unde simțeam atâta plăcere să răsfoiesc cărțile proaspăt sosite de la Amsterdam și de la Haga!

— Vai, am strigat eu cu lacrimile în ochi, când am să le văd eu însumi!? Când am să revăd strada Saint-Jacques, unde m-am născut, și pe scumpii mei părinți, cărora știrea nenorocirilor noastre le va pricinui atâtea necazuri? Dar binevoiește să-mi lămurești, bunul meu dascăl, cum s-a întâmplat întâlnirea aceea atât de ciudată despre care spuneai că a avut loc azi-dimineață, și faptele care s-au mai petrecut azi.

Domnul Jérôme Coignard se învoi să-mi dea toate lămuririle pe care le doream. O făcu spunând:

— Află prin urmare, fiule, că tocmai ajunsesem fără vreo piedică până în catul cel mai de sus al castelului cu acel domn d'Anquetil, la care țin destul de mult, măcar că-i cam necioplit și fără învățătură. N-are în minte nici cunoștințe frumoase și nici setea de a dobândi noțiuni înălțătoare. Dar vioiciunea tinereții strălucește în el în chip plăcut și iuțeala sângelui i se arată în glume hazlii. Cunoaște lumea așa cum cunoaște și femeile, fiindcă stă deasupra, dar fără vreun dram de filosofie. Mare nerozie din partea lui să spună că e ateu! Nelegiuirea lui e fără de răutate, și ai să vezi că se va destrăma de la sine când focul simțurilor i se va mai potoli. Dumnezeu nu are alți dușmani în sufletul lui decât caii, cărțile de joc și femeile. În mintea unui necredincios adevărat, a unui domn Bayle[15], de pildă, adevărul întâlnește potrivnici mai primejdioși și mai vicleni. Dar văd, fiule, că-ți zugrăvesc un portret sau un caracter, pe când tu nu aștepți altceva din partea mea decât o povestire.

Am să-ți fac pe plac. După ce am ajuns în catul cel mai de sus al castelului cu domnul d'Anquetil, l-am dus pe tânărul gentilom în odaia ta și l-am poftit, după făgăduiala pe care i-am făcut-o amândoi, în fața fântânii Tritonului, să se folosească de acea odaie ca și cum ar fi fost a lui. A primit cu dragă inimă, s-a dezbrăcat și, rămânând numai în cizme, s-a întins pe patul tău. I-am tras perdelele, ca să nu-l supere razele soarelui care începea să mijească, și el n-a întârziat să adoarmă.

Cât despre mine, fiule, m-am dus în odaia mea și, măcar că eram frânt de oboseală, n-am vrut să gust vreo odihnă mai înainte de-a afla în cartea lui Boetius un loc potrivit cu starea mea. N-am găsit nici unul care să i se potrivească întocmai. Căci marele Boetius, adevăr este, n-a avut prilejul să cugete la neplăcerea de a fi spart capul unui strângător de biruri, cu o sticlă din chiar pivnița lui. Dar am cules de ici, de colo, din minunata lui lucrare, câteva cugetări care s-ar putea potrivi cu împrejurările de azi. După care, trăgându-mi scufia pe ochi și juruindu-mi sufletul lui Dumnezeu, am adormit destul de liniștit. După o vreme care mi-a părut scurtă, fără a fi avut mijlocul s-o măsor, fiindcă faptele noastre,

fiule, sunt singura măsură a vremii care, ca s-o spunem așa, e fără de rost pentru noi în timpul somnului, m-am simțit tras de braț și am auzit un glas care-mi striga la ureche: „Hei domnule abate! Hei, domnule abate, scoală-te odată!”

Mi-am închipuit că ar fi căpetenia de străji care venea să mă ridice și să mă ducă la tribunalul bisericesc și cumpăneam în sinea mea dacă n-ar fi nimerit să-i sparg capul cu sfeșnicul. Adevărul este, din nenorocire, fătul meu, că odată ieșit din calea blândeții și a dreptății, pe care înțeleptul pășește cu pas hotărât și prevăzător, te vezi silit să răspunzi la violență prin violență și la cruzime prin cruzime, astfel încât urmarea celei dintâi greșeli este că dă naștere altora noi. Caută să ai bine întipărit în minte acest lucru, ca să înțelegi viața împăraților romani, pe care domnul Crevier a povestit-o întocmai. Principii aceia nu se născuseră mai răi decât ceilalți oameni. Caius, supranumit Caligula, nu ducea lipsă nici de duh firesc, nici de judecată, și era în stare să simtă prietenie pentru cineva, Nero avea o aplecare înnăscută pentru virtute și firea lui îl îndemna spre tot ceea ce era mare și măreț. Cea dintâi greșeală a lor i-a azvârlit pe amândoi pe calea ticăloasă pe care au urmat-o apoi până la sfârșitul lor mișelnic. Aceasta se vede bine din cartea domnului Crevier. L-am cunoscut pe omul acela iscusit pe când preda literatura la colegiul din Beauvais, așa cum aș preda-o și eu, dacă viața mea n-ar fi fost străbătută de mii de piedici și dacă ușurința firească a sufletului meu nu m-ar fi făcut să cad în numeroase capcane în care m-am prins. Domnul Crevier, fătul meu, era un om cu moravuri curate; propovăduia o morală aspră și l-am auzit spunând într-o bună zi că o femeie care și-a călcat credința în căsnicie este în stare să săvârșească cele mai mari fărădelegi, precum ar fi omorul și punerea de foc. Îți pomenesc de această cugetare ca să te fac să pricepi austeritatea sfântă a acelui preot. Dar văd că am început să-mi pierd șirul și mă grăbesc să-mi reiau povestirea din locul unde am lăsat-o. Mi se părea deci că acel om al poliției ridica mâna asupra mea și mă și vedeam în închisorile arhiepiscopiei, când am recunoscut chipul și glasul domnului d’Anquetil.

„Domnule abate, mi-a spus tânărul gentilom, mi s-a întâmplat chiar acum, în odaia lui Tournebroche, ceva foarte ciudat. O femeie a intrat în odaie pe când dormeam, mi s-a strecurat în pat și m-a trezit cu o ploaie de mângâieri, de nume dezmierdătoare, de șoapte duioase și de sărutări înflăcărate. Am dat la o parte perdelele, ca să deslușesc chipul norocului meu. Am văzut că era brună, cu ochi arzători, și cea mai frumoasă fată din lume. Dar în aceeași clipă ea a scos un strigăt grozav și a fugit, mânioasă, dar nu destul de iute ca să n-o pot ajunge și prinde pe coridor, unde am ținut-o strâns îmbrățișată. A început să se zbată și să mă zgârie pe obraz; după ce am fost zgâriat îndeajuns ca să-i fie cinstea mântuită, am început să ne deslușim. A aflat cu plăcere că sunt gentilom, și nu dintre cei mai săraci. Am încetat curând să-i fiu nesuferit și tocmai începea să-mi vrea binele, când un rândaș care străbătea coridorul a făcut-o să fugă fără să se mai întoarcă. După câte cred, a

adăugat domnul d'Anquetil, fata aceasta minunată venise pentru altcineva decât pentru mine; a greșit ușa și mirarea ei a speriat-o. Dar am liniștit-o așa cum trebuie și, fără rândașul acela, aș fi câștigat-o cu totul de partea mea."

Eu l-am întărit în această părere. Am căutat să deslușim pentru cine putuse să vină făptura aceea frumoasă și am fost de aceeași părere că, așa cum ți-am spus-o, Tournebroche, ea venise pentru bătrânul smintit de d'Astarac, care o dezmiardă într-o odaie învecinată cu a ta sau poate, fără știrea ta, chiar în odaie la tine. Nu crezi și tu aceasta?

— Nimic mai cu putință, am răspuns.

— Nu trebuie să mai avem vreo îndoială, urmă bunul meu dascăl. Vrăjitorul ăsta își bate joc de noi cu salamandrele lui. Și adevărul este că trăiește cu fata aceea frumoasă. E un om fățarnic.

L-am rugat pe bunul meu dascăl să-și urmeze povestirea. A făcut-o cu dragă inimă.

— Scurtez, fiul meu, îmi spuse, cuvântarea pe care mi-a ținut-o domnul d'Anquetil. Numai o minte josnică și de rând povestește în amănunțime împrejurările mărunte. Trebuie, dimpotrivă, să ne străduim să le adunăm în puține vorbe, să năzuim să vorbim cât mai pe scurt și să păstrăm pentru învățături și pentru îndemnuri de morală belșugul cuprinzător al cuvintelor, pe care cuvine-se atunci să-l prăvălim cum se prăvălește zăpada când coboară din vârfurile munților. Te voi fi lămurit îndeajuns despre vorbele domnului d'Anquetil când îți voi fi spus că m-a încredințat că-i găsea tinerei fete o frumusețe, un farmec, un vino-ncoace, cu totul neobișnuite. Și-a încheiat cuvântarea întrebându-mă dacă știam care-i e numele și cine era.

„După cum mi-ai zugrăvit-o, i-am răspuns, o recunosc ca fiind nepoata rabinului Mosaide, Jahel, pe numele ei, pe care mi s-a întâmplat s-o îmbrățișez într-o noapte pe aceeași scară, numai că atunci a fost între catul al doilea și catul întâi."

„Nădăjduiesc, răspunse domnul d'Anquetil, că au mai fost și alte deosebiri, căci, în ce mă privește, am strâns-o de foarte aproape. Îmi pare rău numai că mi-ai spus că e evreică. Și, măcar că nu cred în Dumnezeu, e în mine un oarecare simțământ care ar fi vrut-o mai bine creștină. Dar cine poate ști cu adevărat din cine s-a născut? Cine știe dacă nu-i cumva vreun copil găsit? Evreii și țiganii fură doar copii în fiecare zi. Și pe urmă se spune adeseori că Sfânta Fecioară era evreică. Evreică sau nu, îmi place, o vreau și o voi avea."

Astfel a vorbit zăpăcitul acela. Dar îngăduie, fiule, să mă așez pe banca aceasta acoperită cu mușchi, căci întâmplările nopții trecute, luptele și fuga mea, mi-au tăiat picioarele.

Se așează și-și scoase din buzunar tabachera goală, la care se uită lung și mâhnit.

M-am așezat alături de el, într-o stare în care începea și îndârjirea, și descurajarea. Povestirea aceasta îmi pricinuia o mare supărare. Blestemam soarta care pusese un om necioplit în locul meu, chiar în clipa în care scumpa mea iubită venise să mă caute, având toate semnele celei mai înflăcărate iubiri, fără să știe că, în clipa aceea, eu îndesam buturugi în soba alchimistului. Nestatornicia neîndoielnică a Jahelei îmi sfâșia inima și aș fi dorit ca măcar bunul meu dascăl să fi păstrat mai multă cuviință în fața potrivnicului meu. Am cutezat să-l țin de rău, cu sfială, pentru că destăinuise numele Jahelei.

— Domnule, i-am spus, nu socotești că a fost cam nepotrivit să dai asemenea amănunte nobilului aceluia atât de desfrânat și de pornit pe rele?

Bunul meu dascăl păru că nu mă aude.

— Tabachera mea, zise, s-a deschis, din nenorocire, noaptea trecută, în timpul încăierării, și tutunul care era în ea nu mai alcătuiește, amestecat cu vinul din buzunarul meu, decât un aluat dezgustător. Nu cutez să-i cer lui Criton să-mi radă câteva foi, atât de aspru și de rece îmi pare chipul acelui slujitor și judecător. Sufăr cu atât mai mult că nu pot să trag tabac cu cât nasul mă mănâncă strașnic de pe urma loviturii pe care am primit-o noaptea trecută, și sunt foarte stingherit că nu-i pot dărui nimic acestui oaspete nepoftit. Cuvine-se să rabd și neplăcerea aceasta cu liniște sufletească, până când îmi va dărui domnul d'Anquetil câteva fire din cutia lui. Și ca să ne întoarcem, fiule, la tânărul gentilom, el mi-a spus pe șleau: „O iubesc pe fata asta. Află, domnule abate, că o iau în trăsură cu noi. Chiar de aș mai rămâne aici opt zile, o lună, șase luni și mai mult, nu mai plec fără ea".

I-am înfățișat primejdiile în care ne-ar pune cea mai mică întârziere. Dar mi-a răspuns că aceste primejdii îl priveau cu atât mai puțin cu cât erau mari pentru noi și mici pentru el.

„Pe domnia ta, domnule abate, mi-a spus, te paște primejdia să fii spânzurat alături de Tournebroche; cât despre mine, pot numai să mă duc la Bastilia, unde am să am cărți de joc și femei și de unde familia mea are să mă scoată în curând, căci tata va face să mijlocească pentru mine vreo ducesă sau vreo dănțuitoare și, măcar că mama s-a făcut tare cucernică, va ști, spre binele meu, să-i facă pe vreo doi sau trei principi de sânge să-și aducă aminte cu duioșie de ea. Așa că e lucru hotărât: plec împreună cu Jahel sau nu mai plec deloc. Ești slobod, domnule abate, să închiriezi un poștalion cu Tournebroche al domniei tale."

Nemilosul știa, fiule, destul de bine, că n-aveam mijloacele potrivite să facem ce ne îndemna el. Am încercat să-l înduplec să-și schimbe hotărârea. Am stăruit, am încercat să-l înduioșez, i-am pomenit de învățămintele moralei. A fost în zadar și am cheltuit degeaba o elocință care, din amvonul unei cucernice biserici parohiale, mi-ar fi adus cinste multă și parale. Vai! Este scris, fiule, că nici una dintre faptele mele nu va da roade pe pământul acesta, și pare că pentru mine a scris Eclesiastul: *Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat*

*sub sole?*16 Departe de a-l face mai de înțeles, cuvântările mele îl întăreau pe tânărul senior în încăpățânarea lui și nu-ți voi ascunde, fiule, că mi-a destăinuit că se bizuia numai pe mine pentru izbânda dorințelor lui și că a stăruit să mă duc s-o găsesc pe Jahel, ca s-o hotărăsc să se lase răpită, făgăduindu-i o rufărie din pânză de Olanda, văsărie, nestemate și un venit frumos.

— Vai, bunul meu dascăl, am strigat eu, domnul d'Anquetil ăsta este de o nemaipomenită necuviință! Și ce crezi că ar răspunde Jahel la aceste propuneri, când va afla de ele?

— Fătul meu, mi-a răspuns el, ea le-a aflat în clipa aceasta și socotesc că-i vor fi pe plac.

— Dacă-i așa, am spus eu repede, trebuie să-l vestim pe Mosaide.

— Mosaide, răspunse bunul meu dascăl, a fost destul de vestit. Ai auzit doar, lângă pavilion, ultimele izbucniri ale mâniei lui.

— Cum, domnule, am spus eu foarte mișcat, i-ai dat de știre evreului de necinstea care era gata să-i atingă neamul? Bine-ai făcut! Îngăduie-mi să te îmbrățișez. Dar atunci mânia lui Mosaide, la care am fost martori, îl urmărea pe domnul d'Anquetil, și nu pe dumneata.

— Fătul meu, urmă abatele cu un aer ales și cuvios, o firească îngăduință pentru slăbiciunile omenești, o blândețe îndatoritoare, nesocotita bunătate a unui suflet prea ușuratic îi mână adesea pe oameni la fapte necugetate și fac să cadă asupra lor asprimea părerilor deșarte ale oamenilor. Nu-ți voi ascunde, Tournebroche, că, lăsându-mă înduplecat de rugămințile stăruitoare ale tânărului gentilom, i-am făgăduit, plin de bunăvoință, să mă duc din partea lui s-o găsesc pe Jahel și să nu las la o parte nici un amănunt ca s-o înduplec să se lase răpită.

— Vai, am strigat, și ți-ai împlinit această nenorocită de făgăduială?! Nu-ți pot spune cât de mult mă rănește și mă mâhnește asemenea faptă!

— Tournebroche, mi-a răspuns cu asprime bunul meu dascăl, vorbești ca un fariseu. Un cărturar pe cât de vrednic de iubire, pe atât de aspru a spus: „Întoarceți-vă privirea asupra voastră și păziți-vă să judecați faptele altora. Judecându-i pe ceilalți, muncești în zadar; adesea te înșeli și păcătuiești ușor, pe când dacă stai să te cercetezi și să te judeci pe tine însuți îți este întotdeauna rodnică îndeletnicirea". Scris este: „Nu te vei teme de judecata oamenilor", și sfântul apostol Paul a spus: „Puțin îmi pasă cum voi fi judecat de tribunalul oamenilor". Și dacă aduc astfel în ajutor cele mai frumoase texte ale moralei, o fac ca să te învăț, Tournebroche, și să te îndrept iarăși către sfiala umilă și blajină care ți se potrivește, iar nu ca să mă dezvinovățesc, când mulțimea nelegiuirilor mele mă apasă și mă covârșește. Greu este să nu aluneci în păcat și potrivit este să nu te lași pradă deznădejdii cu fiecare pas pe care-l faci pe pământul acesta unde totul purcede de la blestemul strămoșesc și din răscumpărarea înfăptuită prin sângele fiului lui Dumnezeu. Nu vreau să-mi înfrumusețez păcatele și-ți mărturisesc că

solia pe care am primit-o la rugăciunea domnului d'Anquetil purcede de la căderea Evei şi nu-i altceva, ca să spunem drept, decât una dintre nenumăratele ei urmări, în ciuda simţământului umil şi jalnic pe care-l încerc acum şi care izvorăşte din dorinţa şi din nădejdea mântuirii mele veşnice. Căci trebuie să ţi-i înfăţişezi pe oameni stând în cumpănă între osânda la chinurile iadului şi mântuire şi să-ţi spui că stau tocmai în ceasul acesta pe cumpănă, pe talgerul care se ridică, după ce m-am găsit azi-dimineaţă cu dosul de pământ. Îţi mărturisesc deci că, după ce-am străbătut drumul mătrăgunelor, de pe care se vede pavilionul lui Mosaide, m-am ascuns acolo după o tufă de mărăcini, aşteptând să se ivească Jahel la fereastră. S-a ivit curând, fătul meu. M-am arătat atunci şi i-am făcut semn să coboare. A venit să mă întâlnească în spatele tufei de mărăcini în clipa în care a socotit că i-a înşelat bănuielile bătrânului ei paznic. Acolo i-am destăinuit, pe şoptite, întâmplările nopţii trecute, despre care nu ştia încă nimic; i-am împărtăşit gândurile pe care le avea despre ea furtunosul gentilom şi i-am înfăţişat că era spre folosul ei, tot atât cât pentru mântuirea mea şi a ta, Tournebroche, să ne uşureze fuga plecând şi ea cu noi. Am făcut să strălucească în ochii ei făgăduielile domnului d'Anquetil.

„Dacă te învoieşti să-l urmezi în seara aceasta, i-am spus, vei căpăta un bun venit întărit de primărie şi o zestre mai bogată decât aceea a unei dănţuitoare de la operă sau a unei stareţe de la Panthémont, precum şi o frumoasă argintărie."

„Mă ia drept o târfă, spuse ea, şi e un obraznic."

„Te iubeşte, i-am răspuns. Nu vrei oare să fii venerată? "

„Îmi trebuie, urmă ea, şi un castron de argint… dar să fie foarte greu. fii-a pomenit cumva de vreun castron de argint? Du-te, domnule abate, şi spune-i…"

„Ce să-i spun? "

„Că sunt o fată cinstită."

„Şi încă ce?"

„Că-i tare îndrăzneţ!"

„Asta-i tot? Gândeşte-te la scăparea noastră, Jahel!"

„Mai spune-i că nu mă învoiesc să plec decât în schimbul unei hârtii în toată regula, pe care mi-o va iscăli diseară, la plecare."

„fii-o va iscăli, poţi socoti ca şi făcut."

„Nu, domnule abate, nu-i făcut nimic dacă nu-mi făgăduieşte că are să-l pună pe domnul Couperin să-mi dea lecţii. Vreau să învăţ muzica."

Eram tocmai în acest punct al convorbirii noastre când, din nenorocire, bătrânul Mosaide ne-a surprins şi, fără să fi auzit vorbele noastre, le-a ghicit înţelesul. Căci a început să-mi strige ademenitor şi să mă copleşească cu ocări. Jahel alergă să se ascundă în odaia ei şi am rămas singur în faţa acestui ucigaş de Dumnezeu, în starea în care m-ai văzut şi din care m-ai scos, fătul meu. La drept vorbind, învoiala era, pot s-o spun, încheiată. Se învoise să fie răpită şi fuga noastră era sigură. Roţile şi fiarele lui Ezechiel nu vor trage mai greu în cumpănă

decât castronul de argint. Mi-e teamă numai să nu-şi fi ferecat bătrânul Mosaide nepoata cu trei lacăte.

— Într-adevăr, i-am răspuns, fără să pot să-mi ascund mulţumirea, am auzit un scrâşnet grozav de chei şi de zăvoare, în clipa în care te-am scos din mijlocul mărăcinilor. Dar să fie oare adevărat că Jahel s-a învoit atât de repede la nişte cerinţe care nu erau tocmai cinstite şi care te-au costat mult, desigur, să i le împărtăşeşti? Sunt de-a dreptul uluit. Dar ia spune-mi, bunul meu dascăl, de mine nu ţi-a pomenit? N-a rostit numele meu într-un suspin sau altcumva?

— Nu, fiule, mi-a răspuns domnul abate Coignard, nu l-a rostit, cel puţin nu într-un chip care se putea auzi. N-am auzit nici că l-ar fi şoptit pe acela al domnului d'Astarac, iubitul ei, pe care trebuia să-l aibă în minte mai degrabă decât pe al tău. Dar nu fii mirat că l-a uitat pe alchimistul ei. Nu-i de-ajuns să stăpâneşti o femeie, ca să întipăreşti în sufletul ei o pecete adâncă şi trainică. Sufletele sunt aproape de nepătruns unul pentru altul, şi aceasta ţi-o arată cumplita nimicnicie a iubirii. Omul înţelept caută să-şi spună: Nu sunt nimic în acel nimic care este făptura omenească. A nădăjdui că poţi lăsa o amintire în inima unei femei înseamnă să vrei să întipăreşti pecetea unui inel pe unda unei ape curgătoare. Aşa că să ne păzim de a năzui să ne statornicim în ceea ce este trecător şi să ne legăm de ceea ce nu are moarte.

— În sfârşit, i-am răspuns, Jahel asta este acum sub zăvoare bune şi poţi să te bizui pe buna veghe a paznicului ei.

— Fătul meu, urmă bunul meu dascăl, în seara aceasta ea trebuie să ne întâlnească la Calul roşu. Bezna este prielnică fugii, răpirilor, încercărilor tainice şi faptelor ascunse. Trebuie să ne bizuim pe viclenia fetei ăsteia. Cât despre tine, ai grijă să te afli la răscrucea Păstoriţelor când se îngână ziua cu noaptea. Ştii că domnul d'Anquetil n-are răbdare şi că e în stare să plece fără tine.

Tocmai pe când îmi dădea sfatul acesta sună clopotul pentru masă.

— N-ai asupra ta, îmi spuse el, ac şi aţă? Veşmintele îmi sunt sfâşiate în mai multe locuri şi aş vrea, înainte de a mă înfăţişa la masă, să le aduc iarăşi la vechea lor cuviinţă. Nădragii mei mai ales mă cam neliniştesc. S-au rupt în aşa hal încât, dacă nu le voi da un ajutor la vreme, simt că s-a isprăvit cu ei.

9 Rege al Messeniei în 684 î.Hr., celebru pentru luptele cu spartanii în 685–668 î.Hr. (n.r.)

10 Filosof grec (c. 234–305) născut în Palestina, adept al neoplatonismului lui Plotin (n.r.)

11 Cetăţuie pe malul drept al Senei, unde judeca tribunalul criminal al Parisului (n.tr.)

12 În trecut, prefectul poliţiei Parisului (n.tr.)

13 Estera, nepoata lui Mardocheu, înţelept evreu dus împreună cu ceilalţi captivi la Babilon, a ajuns soţia lui Ahasvérus, regele mezilor, şi, sfătuită de unchiul ei, a obţinut din partea soţului iertarea compatrioţilor ei persecutaţi de Aman (n.tr.)

14 Precum i-a vorbit lui Abraham și seminției lui în veci (în limba latină, în original)

15 Pierre Bayle (1647–1706), scriitor francez, autorul unui *Dicționar istoric și critic* (1697) care constituie arsenalul argumentelor ateiste din secolul al XVIII-lea. (n.tr.)

16 Ce-i mai rămâne omului din toată munca lui, câtă a făcut-o sub soare? (în limba latină, în original)

XIX

Mi-am luat deci, la masa cabalistului, locul meu obișnuit, cu gândul acesta supărător că mă așezam la ea pentru ultima oară. Mi-era sufletul întunecat din pricina necredinței Jahelei. Vai, îmi spuneam, dorința mea cea mai aprinsă fusese să fug împreună cu dânsa! Nu se ivise însă nici o putință să-mi împlinesc vreodată această dorință; și acum iată că se îndeplinește, dar în ce chip! Și am preamărit și de data aceasta înțelepciunea bunului meu dascăl, care, într-o zi în care doream cu prea multă înflăcărare izbândirea nu știu cărui lucru, mi-a răspuns cu aceste cuvinte din Biblie: *Et tribuit eis petitionem eorum*17.

Necazurile și grijile mele îmi luaseră orice poftă de mâncare și nu mă atingeam de bucate decât din vârful buzelor. În schimb, bunul meu dascăl își păstrase desăvârșita liniște sufletească.

Vorbea cu multă vioiciune și cu glas plăcut și s-ar fi spus că era unul dintre înțelepții aceia pe care *Telemac*18 ni-i zugrăvește stând de vorbă sub umbra copacilor din Câmpiile Elizee, decât un om urmărit ca ucigaș și silit să ducă o viață rătăcitoare și nenorocită. Domnul d'Astarac, închipuindu-și că-mi petrecusem noaptea la ospătărie, mi-a cerut vești, cu bunăvoință, de la scumpii mei părinți și, întrucât nu se putea lipsi o clipă de vedeniile lui, mai adăugă:

— Când îți pomenesc despre ospătarul acela ca despre tatăl tău, se înțelege, desigur, că vorbesc după rânduiala lumii, și nu după aceea a firii. Căci nimic nu dovedește, fiule, că n-ai fost zămislit de vreun silf. Ba chiar mai degrabă aș crede asta, dacă duhul dumitale încă fraged ar crește în putere și frumusețe.

— O, nu vorbi astfel, domnule, rosti bunul meu dascăl surâzând. Îl silești în felul ăsta să-și ascundă duhul ca să nu vatăme numele bun al maică-si. Dar, dacă ai cunoaște-o mai bine, ai chibzui ca și mine că n-a putut să aibă vreo legătură cu un silf; e o drept-credincioasă care n-a avut alte legături trupești decât cu soțul ei și care-și poartă virtutea pe chip, cu totul deosebită prin aceasta de o altă ospătăreasă, doamna Quonian, care a făcut vâlvă mare la Paris și prin provincie, în tinerețea mea. N-ai auzit vorbindu-se despre ea, domnule? Avea ca iubit pe un anume Mariette, care a ajuns mai pe urmă secretarul domnului d'Angervilliers. Era un domn pântecos care, de fiecare dată când își vedea iubita, îi lăsa drept amintire vreo giuvaiericală, într-o zi, o cruce de Lorena sau un Sfântul Duh, în altă zi, vreun ceasornic sau vreun lanț de aur, sau chiar o batistă, un evantai, o cutie incrustată; cumpăra pentru ea toată marfa giuvaiergiilor și a modistelor de la târgul Saint-Germain; până când, într-o bună zi, văzându-și ospătăreasa împodobită ca o raclă, ospătarul a căzut la bănuială că n-ar fi vorba de bunuri câștigate prea cinstit. A pândit-o și n-a întârziat s-o prindă cu iubitul ei. Trebuie să vă spun că soțul acesta

nu era decât un gelos nesuferit. S-a supărat şi nu s-a ales cu nimic de pe urma supărării, ba dimpotrivă. Căci perechea de îndrăgostiţi, pe care îi plictisea gâlceava, a jurat să se scape de el. Domnul Mariette avea multă trecere. A căpătat un ordin de arestare pe numele nenorocitului de Quonian. Într-o zi, vicleana ospătăreasă îi spuse soţului ei:

— Du-mă, te rog, să luăm prânzul la ţară duminica viitoare. Sunt sigură că vom petrece de minune.

Se făcu drăgăstoasă şi stăruitoare. Soţul, măgulit, i-a făcut voia. Când sosi duminica, urcă cu ea într-o prăpădită de trăsură ca să se ducă la Porcherons. Dar abia ajunseră la Roule, că o ceată de străjeri puşi de Mariette îl înhăţară şi-l duseră la Bicêtre, de unde a fost trimis la Mississippi, unde se mai află şi acum. În legătură cu asta s-a făcut şi un cântec, care se sfârşea aşa:

Un soţ cuminte, pe lumea asta,
Îndură chinul lipsei, al risipii,
Mai bine-şi lăsa-n voie nevasta,
Decât să-ajungă pe Mississippi.

Şi aceasta este, fără îndoială, învăţătura cea mai temeinică pe care o poţi scoate din pilda ospătarului Quonian.

Cât despre întâmplarea în sine, nu-i lipseşte decât să fie povestită de un Petronius sau de un Apuleius ca să fie deopotrivă cu cele mai bune fabule milesiene. Scriitorii noi sunt mai prejos de cei vechi în epopee şi în tragedie. Dar dacă nu-i întrecem pe greci şi pe latini în poveşti, apoi nu-i din vina doamnelor Parisului, care nu contenesc să îmbogăţească genul acesta prin fel de fel de întorsături iscusite şi de născociri plăcute. Fără îndoială că nu-ţi este necunoscută, domnule, culegerea lui Boccaccio. M-am desfătat mult citind-o şi mă prind că, dacă florentinul acesta ar trăi în Franţa zilelor noastre, apoi ar face din păţania lui Quonian temeiul uneia dintre cele mai hazlii povestiri ale lui. Cât despre mine, n-am amintit-o aici, la masă, decât ca să fac să lucească, punându-le faţă-n faţă, virtutea doamnei Léonard Ménétrier, care este spre cinstea breslei ospătarilor, în timp ce doamna Quonian a fost ruşinea ei. Doamna Ménétrier, cutez s-o spun, nu s-a dat niciodată la o parte de la săvârşirea virtuţilor obişnuite şi de rând legate de căsnicie, care este singura dintre cele şapte taine rămasă vrednică de dispreţ.

— Nu te contrazic, spuse d’Astarac. Dar această doamnă Ménétrier ar fi şi mai vrednică de laudă, dacă ar fi avut vreo legătură cu vreun silf, după pilda Semiramidei, a Olimpiadei şi a mamei marelui papă Silvestru al II-lea.

— Ah, domnule, spuse abatele Coignard, ne tot pomeneşti despre silfi şi despre salamandre! Spune drept, ai văzut vreodată una?

— Aşa cum te văd, a răspuns domnul d’Astarac, şi chiar mai de-aproape, cel puţin în ceea ce priveşte salamandrele.

— Domnule, aceasta încă nu-i destul, urmă bunul meu dascăl, ca să mă faci să cred în ființarea lor, credință care ar fi potrivnică învățăturilor bisericii. Fiindcă poți să fii amăgit de niște închipuiri. Ochii și toate celelalte simțuri ale noastre nu sunt decât niște crainici ai rătăcirilor și niște mesageri ai minciunilor. Mai mult ne amăgesc decât ne învață. Nu ne aduc decât niște înfățișări nelămurite și fugare. Adevărul le scapă, căci, cum purcede de la veșnicul lui Izvor, este nevăzut ca acesta.

— Ei, spuse domnul d'Astarac, nu te știam atât de filosof și nici cu un duh atât de pătrunzător.

— Este adevărat, îi răspunse bunul meu dascăl. Sunt zile în care îmi simt sufletul mai îngreunat și mai îndemnat spre plăcerile așternutului și ale mesei. Dar, noaptea trecută, am spart o sticlă de tigva unui administrator al birurilor și mi-a stârnit gândurile. Mă simt în stare să împrăștii toate nălucile care bântuie în mintea domniei tale și să suflu pe toată negura aceasta. Căci, la urma urmei, domnule, silfii aceștia nu-s altceva decât aburii scorniți de creierul domniei tale.

Domnul d'Astarac îl opri cu o mișcare blajină și-i spuse:

— Iartă-mă, domnule abate; crezi în diavoli?

— Îți voi răspunde fără greutate, spuse bunul meu dascăl; cred despre diavoli tot ceea ce se pomenește despre ei în cărțile sfinte, dar înlătur ca eres și înșelătorie credința în vrăji, în talismane și în farmece. Sfântul Augustin învață că, atunci când Scriptura ne îndeamnă să ne împotrivim diavolilor, vrea să se înțeleagă să ne împotrivim patimilor noastre și poftelor noastre desfrânate. Nimic nu-i mai vrednic de ură decât toate drăcoveniile acelea cu care capucinii le înspăimântă pe bietele femei.

— Văd, spuse domnul d'Astarac, că-ți dai osteneala să cugeți ca un om de treabă. Urăști eresurile grosolane ale călugărilor, tot atâta cât le urăsc și eu. Dar, în sfârșit, crezi în diavoli și nu mi-a fost prea greu să te fac s-o mărturisești. Află dar că ei nu sunt altceva decât silfii și salamandrele. Neștiința și teama le-au schimbat înfățișarea în minții sfioase. Dar, în realitate, sunt buni și plini de virtute. Nu te voi pune în calea salamandrelor, nefiind încredințat de curățenia purtărilor domniei tale; dar nimic nu mă-mpiedică să-ți prilejuiesc, domnule abate, o întâlnire cu silfii, care locuiesc prin câmpiile văzduhului și se apropie cu dragă inimă de oameni, cu atâta bunăvoință și duioșie încât li s-a spus duhuri prielnice. Departe de-a ne împinge spre pierzanie, așa cum socotesc teologii care fac dintr-înșii niște diavoli, ei își ocrotesc și-și apără de orice primejdie prietenii pământești. Aș putea să vă împărtășesc nenumărate pilde despre ajutorul pe care-l dau oamenilor. Dar, cum se cuvine să mă mărginesc, mă voi bizui numai pe o povestire pe care o știu de la doamna mareșal de Grancey însăși. Era în vârstă și rămăsese văduvă de câțiva ani când, într-o noapte, în pat, a fost cercetată de un silf, care i-a spus: „Doamnă, pune să se scotocească hainele răposatului domniei tale soț. În buzunarul unuia dintre

nădragii săi se găsește o scrisoare care, dacă ar fi cunoscută, l-ar pierde pe domnul des Roches, bunul meu prieten și al domniei tale deopotrivă. Spune să-ți aducă scrisoarea și ai grijă s-o arzi.”

Doamna mareșal făgădui să nu treacă acest sfat cu vederea și-i ceru silfului veşti de la răposatul mareșal, dar silful se făcu nevăzut fără să-i răspundă. Când s-a deșteptat, și-a chemat slujnicele și le-a trimis să cerceteze dacă nu se mai aflau niscaiva haine ale mareșalului în dulap. Ele i-au răspuns că nu mai rămăsese nici una și că lacheii le vânduseră pe toate telalului. Doamna de Grancey a stăruit să mai caute dacă nu se găsește măcar o pereche de nădragi.

După ce-au scotocit prin toate colțurile, au aflat, în sfârșit, niște nădragi vechi de tafta, negri, cu încheieturi de tip vechi, și i-au adus doamnei mareșal. Aceasta și-a vârât mâna într-unul dintre buzunare și a scos o scrisoare pe care a deschis-o și în care a aflat mai multe decât s-ar fi cuvenit pentru ca domnul des Roches să fie azvârlit într-o închisoare de stat. N-a avut nimic mai grabnic de făcut decât să azvârle în foc scrisoarea. Și, în chipul acesta, gentilomul acela a fost mântuit de bunii săi prieteni, silful și doamna mareșal.

Sunt acestea oare, rogu-te, domnule abate, purtări de diavoli? Dar îți voi mai povesti încă ceva, care are să te mişte și mai mult și care, sunt încredințat, va merge la inimă unui cărturar cum eşti domnia ta. Nu-ți este necunoscut faptul că Academia de la Dijon este bogată în oameni de duh. Unul dintre ei, al cărui nume nu-ți este necunoscut, trăind în veacul trecut, pregătea, în veghile lui de cărturar, o ediție a lui Pindar. Într-o noapte în care îngălbenise zadarnic tot încercând să deslușească înțelesul a cinci stihuri a căror scriere era foarte încâlcită și trunchiată, a ațipit, deznădăjduit, la cântarea cocoșilor. În timpul somnului său, un silf, care-l iubea, i-a strămutat duhul la Stockholm, i l-a dus în palatul reginei Christina, i l-a călăuzit în bibliotecă și i-a scos dintr-un raft un manuscris al lui Pindar, pe care i l-a deschis la paragraful încâlcit. Cele cinci stihuri se găseau acolo împreună cu două sau trei lămuriri care le făceau să fie lesne de înțeles.

Cărturarul nostru fu atât de inimos în mulțumirea lui, încât se deșteptă, își aprinse lumânarea și-și însemnă numaidecât cu creionul stihurile așa cum le ținuse minte. După care a adormit, iarăși, adânc. A doua zi, amintindu-și de pățania din timpul nopții, a hotărât s-o lămurească. Domnul Descartes se afla pe-atunci în Suedia, pe lângă regină, pe care o învăța filosofia lui. Pindaristul nostru îl cunoștea, dar era în mai strânse legături cu ambasadorul regelui Franței în Suedia, domnul Chanut. De el se folosi ca să facă să-i ajungă domnului Descartes o scrisoare prin care-l ruga să-i spună dacă se găsea cu adevărat în biblioteca reginei, la Stockholm, un manuscris al lui Pindar cuprinzând varianta pe care i-o arăta. Domnul Descartes, care era un om foarte îndatoritor, îi răspunse academicianului din Dijon că Maiestatea Sa avea, într-adevăr, manuscrisul și că putuse el însuși să citească într-însul stihurile acelea, cu varianta cuprinsă în scrisoare.

După ce povesti această istorioară pe când curăța un măr de coajă, domnul d'Astarac îl privi pe abatele Coignard, ca să se bucure de mirarea pricinuită de vorbele lui.

Bunul meu dascăl zâmbi.

— Ah, domnule, îi spuse, văd bine că mă amăgeam adineauri cu o nădejde zadarnică și că nu poate nimeni să te facă să te lași de nălucirile domniei tale. Mi-e ușor să mărturisesc că ne-ați înfățișat un silf tare iscusit și că mi-ar plăcea să am un asemenea secretar. Ajutorul lui mi-ar fi deosebit de folositor pentru vreo două sau trei fragmente din Zosim Panopolitul, care sunt dintre cele mai încâlcite. N-ai putea să-mi dai mijlocul să chem la nevoie vreun silf de bibliotecă, tot atât de dibaci ca acela de la Dijon?

Domnul d'Astarac răspunse cumpănit:

— Este o taină, domnule abate, pe care ți-aș dezvălui-o cu plăcere. Dar îți spun dinainte că, dacă o vei da în vileag pentru profani, te așteaptă pierzania.

— Să nu-ți faci grijă de asta, spuse abatele. Am o mare poftă să aflu o taină atât de frumoasă, măcar că, să fiu sincer, nu mă aștept la vreun mare folos de pe urma ei, de vreme ce nu cred în silfii domniei tale. Împărtășește-mi-o, rogu-te.

— Prin urmare, vrei? urmă cabalistul. Află dar că, atunci când vei avea nevoie de ajutorul unui silf, nu ai altceva de făcut decât să rostești un singur cuvânt, *Agla*. Numaidecât, copiii văzduhului vor zbura spre domnia ta; dar înțelegi, domnule abate, că acest cuvânt se cade să fie rostit din inimă, precum e rostit și din buze, și că toată puterea lui se trage din credință. Fără credință nu-i altceva decât o șoaptă zadarnică. Și așa cum l-am rostit eu acum, fără să pun vreun suflet sau vreo dorință în el, nici în gura mea n-are decât puțină putere, și cel mult câțiva copii ai zilei, dacă l-ar fi auzit, ar veni să-și strecoare în încăperea aceasta umbra lor ușoară de lumină. I-am ghicit mai degrabă decât i-am văzut pe perdeaua aceea și s-au făcut nevăzuți de-ndată ce abia se înfiripaseră. Nici domnia ta, nici învățăcelul domniei tale, nu le-ați bănuit măcar venirea. Dar, dacă aș fi rostit cuvântul acesta vrăjit cu un simțământ adevărat, i-ai fi văzut înfățișându-se în toată strălucirea lor. Sunt de o frumusețe fermecătoare. fii-am destăinuit acum, domnule abate, o mare și folositoare taină. Încă o dată, să nu o dai în vileag cu nesăbuire. Și nu disprețui pilda cu abatele de Villars, care, pentru a le fi dat tainele în vileag, a fost omorât de silfi pe drumul Lyonului.

— Pe drumul Lyonului? spuse bunul meu dascăl. Ciudat!

Domnul d'Astarac ne părăsi deodată.

— Vreau, spuse abatele, să mă mai urc o dată în acea slăvită bibliotecă, unde am gustat atâtea desfătări înțelepte, și pe care nu o voi mai revedea. Să nu lipsești, Tournebroche, să te afli la asfințitul soarelui la răscrucea Păstorițelor.

I-am făgăduit să nu lipsesc; aveam de gând să mă zăvoresc în odaia mea ca să-i scriu domnului d'Astarac și scumpilor mei părinți, să-i rog să mă ierte dacă

nu-mi luam ziua bună de la ei, căci trebuia să fug, după o întâmplare în care eram mai degrabă fără noroc decât vinovat.

Dar am auzit de pe scară niște sforăituri care ieșeau din odaia mea și, întredeschizând ușa, l-am văzut acolo pe domnul d'Anquetil adormit în patul meu, cu sabia la căpătâi și cu niște cărți de joc răspândite pe plapumă. Am simțit imboldul să-l străpung chiar cu sabia lui; dar gândul acesta m-a părăsit de cum a mijit și l-am lăsat să doarmă mai departe, râzând în mine însumi, cu toată supărarea mea, la gândul că Jahel, ferecată cu întreitul zăvor, nu va putea să vină să-l întâlnească.

Am intrat, pentru a-mi scrie răvașele, în odaia bunului meu dascăl, de unde am făcut să fugă vreo cinci sau șase șobolani care-i rodeau cartea lui Boetius de pe măsuța de noapte. I-am scris domnului d'Astarac și mamei și am alcătuit pentru Jahel o epistolă dintre cele mai mișcătoare. Am recitit-o și am stropit-o cu lacrimi. Poate, mi-am spus, necredincioasa și le va amesteca și pe-ale ei.

Apoi, copleșit de oboseală și de mâhnire, m-am zvârlit pe salteaua bunului meu dascăl și n-am întârziat să mă cufund într-o ațipire tulburată de vise în același timp întunecate și pline de dragoste. Dar am fost trezit din somn de Criton, care a intrat în odaia mea și mi-a întins pe o tavă de argint o hârtiuță răsucită, pe care am citit câteva cuvinte trase cu creionul de o mână nepriceputǎ. Eram așteptat afară pentru o pricină grabnică. Scrisoarea era iscălită: Fratele Ange, capucin nevrednic. Am alergat la poarta verde și l-am găsit pe frățior în șosea, așezat pe marginea șanțului, într-un hal de supărare vrednic de plâns. Neavând puterea să se ridice la venirea mea, și-a înălțat spre mine privirea ochilor lui mari ca de câine, aproape omenești și înecați în lacrimi. Suspinele îi ridicau barba și pieptul. Mi-a spus cu un glas care-ți sfâșia inima:

— Vai, domnule Jacques, a venit ceasul încercărilor la Babilon, așa cum spus este de proroci! În temeiul plângerii pe care a făcut-o domnul de la Guéritaude către domnul locotenent de poliție, domnișoara Caterina a fost dusă la spital de străjeri și va fi trimisă în America cu cel dintâi convoi. Am aflat știrea de la Jeannette scripcărița, care, chiar în clipa în care Caterina era adusă la spital în căruță, ieșea de-acolo ea însăși, după ce stătuse în acel loc din pricina unei boli, de care pare că ar fi lecuită acum datorită meșteșugului felcerilor, sau măcar facă Dumnezeu să fie astfel! Cât privește pe Caterina, va fi trimisă în insule, fără de iertare.

Și fratele Ange, ajungând aici cu povestirea lui, începu să plângă cu hohote. După ce am încercat să-i potolesc plânsul cu vorbe de mângâiere, l-am întrebat dacă nu mai avea altceva să-mi spună.

— Vai, domnule Jacques, mi-a răspuns, ți-am încredințat ceea ce era mai însemnat! Iar ce-a mai rămas îmi plutește prin cap așa cum plutește duhul Domnului peste ape, fără să duc mai departe asemuirea. E un vălmășag plin de

beznă. Nenorocirea Caterinei m-a scos din minți. Trebuie totuși să fi avut eu o știre însemnată să-ți împărtășesc, de vreme ce m-am încumetat să vin până la pragul casei acesteia blestemate, în care locuiești alături de tot felul de diavoli, și cu mare spaimă, după ce am spus rugăciunea Sfântului Francisc, am cutezat să bat la poartă ca să-i înmânez unui slujitor scrisoarea pe care ți-am scris-o. Nici nu știu dacă ai putut s-o citești, atât de puțină obișnuință am să întocmesc slovele. Și nici hârtia nu era bună să scrii pe ea, dar e cinstea sfintei noastre tagme să nu pună vreun preț pe deșertăciunile veacului. Ah, Caterina la spital! Caterina în America! Și inima cea mai tare s-ar frânge. Însăși Jeannette plângea câte lacrimi îi aveau ochii, măcar că o pizmuiește pe Caterina, care o întrece în tinerețe și în frumusețe tot atât cât îi întrece Sfântul Francisc în sfințenie pe toți ceilalți preafericiți. Ah, domnule Jacques! Caterina în America, acestea sunt căile necunoscute ale proniei cerești! Vai! Adevărată este sfânta noastră religie, și multă dreptate avea regele David când spunea că suntem asemenea ierbii de pe câmpuri, de vreme ce Caterina se află la spital. Și bolovanii aceștia pe care stau așezat sunt mai fericiți decât mine, măcar că port straie de creștin și chiar de călugăr. Caterina la spital!

Începu iarăși să bocească. Am așteptat ca șuvoiul durerii lui să se fi curmat și l-am întrebat dacă n-avea vreo știre de la scumpii mei părinți.

— Domnule Jacques, mi-a răspuns, tocmai ei mă trimit la dumneata, însărcinându-mă cu o veste care nu încape amânare. Îți voi spune că nu le merge prea bine, din pricina jupânului Léonard, tatăl domniei tale, care-și petrece cu jocul și cu băutura toate zilele pe care i le-a dat Dumnezeu. Și mireasma gâștelor și a puilor lui rumeniți nu se mai înalță, ca odinioară, către regina Pédauque, a cărei icoană se leagănă, tristă, în bătaia vânturilor care o vatămă. Unde-i vremea când ospătăria tatălui dumitale îmbălsăma ulița Saint-Jacques, de la Micul Bacchus până la Cele trei fecioare? De când a pătruns într-însa vrăjitorul, totul lâncezește și piere, și dobitoace, și oameni, ca urmare a farmecelor pe care le-a azvârlit asupra ei. Și răzbunarea Domnului a început să se arate în locul acela, după ce a fost primit acolo pântecosul ăla de abate Coignard, în timp ce eu am fost, în schimb, izgonit. De aici se trage tot răul. Căci el își află izvorul în trufia domnului Coignard, care se fudulește cu adâncimea științei lui și cu purtările lui alese. Și mândria este izvorul tuturor păcatelor. Sfânta domniei tale mamă a făcut mare greșeală, domnule Jacques, fiindcă nu s-a mulțumit cu învățăturile pe care ți le dădeam cu dragă inimă și care te-ar fi făcut destoinic, fără-ndoială, să supraveghezi bucătăria, să mânuiești cum se cade frigările cu slănină împănată și să duci prapurul breslei, după ce tatăl domniei tale va fi răposat creștinește și după slujba de la înmormântarea lui, care multă vreme n-are să mai întârzie, căci trecătoare este viața oricăruia, și mai și bea din cale-afară de mult.

Știrile acestea mi-au pricinuit o mâhnire lesne de înțeles. Mi-am amestecat lacrimile cu acelea ale frățiorului. Apoi i-am cerut vești de la scumpa mea mamă.

— Dumnezeu, mi-a răspuns el, căruia i-a fost plăcut s-o chinuiască pe Rahela19 la Rama, i-a trimis mamei domniei tale, domnule Jacques, diferite necazuri pentru binele ei şi cu ţelul de a-l pedepsi pe jupânul Léonard pentru păcatul săvârşit atunci când l-a izgonit cu răutate, în fiinţa mea, pe Iisus Hristos din ospătărie. I-a strămutat pe cei mai mulţi dintre muşteriii de păsări şi de plăcinte la fiica doamnei Quonian, care învârte frigarea la celălalt capăt al uliţei Saint-Jacques. Doamna, mama domniei tale, vede cu durere că Domnul a binecuvântat acea casă în dauna casei ei, care e atât de părăsită acum, încât muşchiul îi acoperă aproape tot pragul. Dar e sprijinită în încercările ei, mai întâi, de smerenia cu care se roagă la Sfântul Francisc; în al doilea rând, de gândul că domnia ta te înalţi în ochii lumii, prin care îţi porţi sabia la şold întocmai ca un om de obârşie înaltă.

Dar această a doua mângâiere i-a fost mult întunecată de când au venit străjile azi-dimineaţă să te caute la ospătărie ca să te ducă la Bicêtre, să amesteci varul vreme de un an sau doi. Caterina te-a dat în vileag domnului de la Guéritaude, dar nu se cade s-o ţii de rău: a mărturisit adevărul, aşa cum trebuia s-o facă, fiind de lege creştină. Te-a arătat pe domnia ta, împreună cu abatele Coignard, ca pe tovarăşii domnului d’Anquetil şi a făcut o istorisire amănunţită a tuturor fărădelegilor şi omorurilor acelei nopţi îngrozitoare. Vai, la nimic nu i-a slujit că a spus drept, tot la spital au dus-o! fii-e groază să te gândeşti la toate astea!

Ajungând aici cu povestirea, frăţiorul îşi cuprinse capul în mâini şi-ncepu iarăşi să plângă.

Se lăsase noaptea. Mi-era teamă să nu întârzii la întâlnire. Scoţându-l pe frăţior din şanţul unde se cufundase, l-am pus pe picioare şi l-am rugat să-şi urmeze istorisirea întovărăşindu-mă pe drumul spre Saint-Germain, până la răscrucea Păstoriţelor. A făcut pe voia mea şi, mergând foarte necăjit alături de mine, m-a rugat să-l ajut să-şi descurce firul încâlcit al gândurilor. I-am amintit că rămăsese la locul unde veniseră străjerii să mă ia de la ospătărie.

— Cum nu te-au găsit, urmă el, voiau să-l ducă pe tatăl dumitale în loc. Jupânul Léonard le tot spunea că nu ştie unde te-ai ascuns. Mama domniei tale spunea la fel şi se jura pe ce avea mai scump. Dumnezeu s-o ierte, domnule Jacques! Căci făcea nişte jurăminte strâmbe, cu adevărat! Străjerii începeau să se mânie. Tatăl dumitale i-a împăcat dându-le să bea. Şi s-au despărţit ca nişte prieteni destul de buni. În timpul acesta, mama dumitale s-a dus să mă caute la Trei fecioare, unde ceream de pomană, aşa cum o cer sfintele orânduieli ale tagmei mele. M-a trimis la dumneata ca să te îndemn să fugi fără zăbavă, de teamă ca domnul locotenent al poliţiei să nu descopere curând casa în care găzduieşti.

Auzind aceste ştiri atât de triste, grăbeam pasul şi depăşisem chiar podul de la Neuilly.

Pe povârnişul destul de greu de urcat, care se ridică spre răscrucea ai cărei ulmi se şi zăreau, frăţiorul îşi urma povestirea cu glas stins.

— Mama domniei tale, spuse, mi-a cerut cu multă stăruință să-ți dau de știre de primejdia care te paște și mi-a înmânat pentru dumneata un săculeț pe care mi l-am ascuns sub rasă. Dar nu-l mai găsesc, adăugă el, după ce se pipăise peste tot. Și cum îți poți închipui că aș mai găsi ceva, după ce am pierdut-o pe Caterina? Îi era credincioasă Sfântului Francisc și foarte milostivă. Și cu toate astea s-au purtat cu ea cum te porți cu o târfă și au s-o radă în cap, și e un lucru cumplit să te gândești că are să ajungă asemănătoare păpușilor croitoreselor și că în halul ăsta au s-o suie pe o corabie s-o trimită în America, unde va fi în primejdie să moară de friguri sau să fie mâncată de sălbaticii ăia antropofagi.

Tocmai își încheia această cuvântare când am ajuns la răscruce. La stânga noastră, hanul La calul roșu își înălța pe deasupra unui îndoit șir de ulmi acoperișul de țiglă și ferestruicile podului împodobite cu scripeți, iar sub frunziș se zărea poarta pentru căruțe, larg deschisă.

Am încetinit pasul și frățiorul s-a trântit la piciorul unui pom.

— Frate Ange, i-am spus, îmi pomeneai de un săculeț pe care scumpa mea mamă te-a rugat să mi-l dai.

— M-a rugat, cu adevărat, răspunse frățiorul, dar l-am pitit atât de bine, încât nu mai știu unde l-am vârât; dar să știi, domnule Jacques, că nu l-am putut pierde decât datorită prea marii griji ca să-l ascund cum trebuie.

L-am încredințat repede că nu-l pierduse și că, dacă nu-l găsea numaidecât, îl voi ajuta eu însumi să-l caute.

Asprimea vorbelor mele avu înrâurire asupra lui, căci și-a scos, oftând din greu, de sub rasă, un săculeț de pânză, pe care mi-l întinse cu părere de rău. Am găsit într-însul un scud de șase livre și o iconiță a fecioarei negre de la Chartres, pe care am sărutat-o vărsând lacrimi de înduioșare și de pocăință. În vremea aceasta, frățiorul își scotea din toate buzunarele teancuri de iconițe vopsite și cărți de rugăciuni împodobite cu poze grosolan desenate. A ales două sau trei pe care mi le-a dăruit, prețuindu-le mai mult ca altele și socotindu-le, după părerea lui, mai folositoare pentru călugării rătăcitori, pentru călători și pentru toate făpturile care pornesc la drum.

— Sunt binecuvântate, îmi spuse, și de mare ajutor la primejdie de moarte sau de boală, atât prin rostirea lor, cât și dacă te freci cu ele sau ți le pui pe piele. fii le dăruiesc, domnule Jacques, de dragul lui Dumnezeu. Adu-ți aminte să-mi dai de pomană. Nu uita că cerșesc în numele bunului Sfânt Francisc. Te va ocroti fără greș, dacă-l ajutorezi pe cel mai nevrednic dintre fiii lui, care sunt tocmai eu.

În vreme ce vorbea astfel, am văzut, în lumina zilei gata să se stingă, o berlină cu patru cai ieșind pe poarta de la Calul roșu și trecând, cu zarvă mare, cu pocnituri de bici și sforăit de cai, pe șosea, foarte aproape de pomul sub care stătea așezat fratele Ange. Am băgat de seamă atunci că nu era chiar o berlină, ci o trăsură mare cu patru locuri și cu o banchetă destul de strâmtă în față. Mă uitam la

ea de puțină vreme când l-am văzut pe domnul d'Anquetil urcând dealul, însoțit de Jahel care purta pe cap o scufie ascuțită și sub mantie niște pachete, și urmat de domnul Coignard, împovărat cu vreo cinci sau șase cărțulii înfășurate într-o lucrare mai veche. La venirea lor, surugiii lăsară cele două scări ale trăsurii, și frumoasa mea iubită, ridicându-și fustele umflate ca un balon, se urcă în cupeu, împinsă de jos de domnul d'Anquetil.

La vederea acestui spectacol, m-am repezit și am început să strig:

— Stai, Jahel! Stai, domnule!

Dar ademenitorul o împingea tot mai puternic pe necredincioasa aceea, ale cărei plăcute rotunjimi dispărură curând. Apoi, pregătindu-se s-o urmeze, cu un picior pe scară, mă privi cu surprindere:

— Aha, domnul Tournebroche! Așadar, vrei să-mi sufli toate iubitele? Pe Jahel după Caterina! Ai făcut prinsoare cu cineva?

Dar nici nu-l auzeam și am strigat-o pe Jahel, în vreme ce fratele Ange, ridicându-se de sub ulm și înfigându-se înaintea ușii trăsurii, îl îmbia pe domnul d'Anquetil să-i ia icoane ale Sfântului Rocus, rugăciunea care trebuia rostită în timp ce se potcovesc caii, rugăciunea împotriva ciumei, și-i cerea de pomană cu glas jalnic.

Aș fi rămas acolo toată noaptea, chemând-o pe Jahel, dacă bunul meu dascăl nu m-ar fi tras spre el și nu m-ar fi împins în spatele trăsurii, unde se urcă împreună cu mine.

— Să-i lăsăm pe ei în față, îmi spuse, și să călătorim amândoi aici, unde este loc mai mult. Te-am căutat mult timp, Tournebroche și, ca să nu-ți ascund nimic, eram gata să plecăm fără tine, când te-am văzut sub un pom cu capucinul. Nu puteam să întârziem mai multă vreme, căci domnul de la Guéritaude a pus să ne caute cu multă strășnicie. Și are mare trecere; doar împrumută bani până și regelui.

Berlina se pusese în mișcare și fratele Ange, agățat de ușă, cu mâna întinsă, ne urma cerând de pomană.

M-am prăbușit pe perne.

— Vai, domnule, am strigat, îmi spuseseși doar că Jahel era de trei ori zăvorâtă!

— Fiule, îmi răspunse bunul meu dascăl, nu trebuia să te bizui prea mult pe asta, căci femeile își bat joc de geloși și de lacătele lor. Și, când e încuiată ușa, sar pe fereastră. Nu-ți poți închipui, Tournebroche, copilul meu, cât de mare este viclenia femeilor. Cei vechi ne-au dat despre ea niște pilde vrednice de laudă, și vei găsi multe dintre ele în cartea lui Apuleius, în care sunt semănate cum e sarea în *Metamorfoze.* Dar nicăieri nu iese mai bine la iveală viclenia asta decât într-o poveste arăbească pe care domnul Galland[20] a făcut-o de curând cunoscută în Europa și pe care am să ți-o spun:

Șariar, sultanul tătarilor, și fratele său Șahzenan, plimbându-se într-o bună zi pe țărmul mării, au zărit deodată cum se înălța din valuri un stâlp negru care se îndrepta spre mal. Au recunoscut în el un duh din soiul cel mai sălbatic, sub înfățișarea unui uriaș de o înălțime amețitoare și având pe cap o ladă de sticlă ferecată cu patru broaște de fier. La vederea lui s-au simțit cuprinși de o spaimă atât de mare, încât s-au adăpostit în scorbura unui copac din apropiere. În vremea aceasta, duhul a pus piciorul pe țărm cu lada pe care s-a dus s-o așeze la poalele copacului în care erau cei doi prinți. Apoi, întinzându-se pe pământ, n-a întârziat să adoarmă. Picioarele i se întindeau până la mare și răsuflarea lui făcea să se cutremure cerul și pământul. Pe când se odihnea în chip atât de înspăimântător, capacul lăzii s-a ridicat și a ieșit din ladă o femeie cu o statură falnică și de o frumusețe desăvârșită. Și-a ridicat capul…

Când ajunse aici cu povestirea, pe care de altfel abia o ascultam, l-am întrerupt.

— Ah, domnule! am strigat. Ce socotești că-și spun în clipa aceasta Jahel și d'Anquetil, singuri în față?

— Nu știu, răspunse bunul meu dascăl, e treaba lor, și nu a noastră. Dar să încheiem povestea aceasta arăbească, plină de miez. M-ai întrerupt fără de noimă, Tournebroche, în clipa în care femeia aceea, ridicându-și capul, îi descoperi pe cei doi prinți în scorbura unde se ascunseseră. Le-a făcut semn să vină la ea și, văzând că șovăiau, cumpănindu-se între dorința de a răspunde chemării unei făpturi atât de frumoase și teama să se apropie de un uriaș atât de cumplit, ea le spuse cu glas încet, dar cu însuflețire: „Coborâți numaidecât sau îl trezesc pe duh!" După chipul ei poruncitor și hotărât, ei înțeleseră că nu era vorba de o amenințare deșartă și că nu aveau de făcut nimic mai bun și mai plăcut în același timp decât să coboare. O făcură deci, cu băgare de seamă să nu-l trezească pe duh. Când ajunseră jos, femeia îi luă de mână și, după ce se îndepărtă puțin cu ei pe sub copaci, le dădu a înțelege că era gata să se dăruiască numaidecât și unuia, și celuilalt. Ei s-au învoit bucuros la asemenea toană și, cum erau bărbați viteji, teama nu le-a dăunat prea mult plăcerii. După ce a căpătat ceea ce râvnise, băgând de seamă că fiecare dintre ei avea în deget câte un inel, le-a cerut. Apoi, întorcându-se la lada în care găzduia, a scos din ea un șirag întreg de inele, pe care le arătă prinților.

„Știți voi, le spuse, ce înseamnă toate inelele acestea înșirate? Sunt inelele tuturor bărbaților cu care m-am purtat cu aceeași gingășie cu care m-am purtat cu domniile voastre. Sunt nouăzeci și opt, numărate bine, și le păstrez în amintirea lor. Vi le-am cerut și pe ale domniilor voastre pentru aceeași pricină și ca să împlinesc suta.

Iată, așadar, urmă ea, o sută de iubiți pe care i-am avut până în ziua de azi, cu toată strășnicia și grija acestui duh nesuferit, care nu mă scapă o clipă din ochi. Degeaba m-a ferecat el în această ladă de sticlă și mă ține ascunsă în fundul mării,

căci îl înşel de câte ori îmi vine pofta.” Această pildă iscusită, adăugă bunul meu dascăl, îţi arată că femeile sunt tot atât de şirete în răsărit, unde sunt ţinute ferecate sub zăvoare, pe cât sunt şi printre europeni, unde sunt slobode. Dacă una dintre ele şi-a pus ceva în gând, nu se află nici soţ, nici iubit, nici tată, nici unchi, nici epitrop, care să le poată împiedica să facă ceea ce vor. N-ar trebui deci să fii mirat, fiule, că n-a fost decât un joc să-i înşele osteneala bătrânului Mardocheu pentru Jahel asta, care împleteşte în duhul ei viclean dibăcia femeilor noastre uşuratice şi necredinţa răsăriteană. Ghicesc că este, fătul meu, tot atât de înflăcărată în plăceri pe cât de lacomă este de aur şi de argint, şi vrednică să fie din seminţia lui Olibah şi a lui Aolibah.

Frumuseţea ei este pătrunzătoare şi te răneşte, eu însumi mă cam simt atins, măcar că vârsta, cugetările înalte şi necazurile unei vieţi zbuciumate au amorţit mult în mine poftele pentru plăcerile trupeşti. După necazul pe care ţi-l pricinuieşte faptul că a putut să-şi ducă la bun sfârşit legătura cu domnul d’Anquetil, deslușesc, fiule, că simţi mult mai aprins decât mine dintele ascuţit al dorinţei şi că eşti sfâşiat de gelozie. Iată pentru care pricină osândeşti o faptă care, ca să spunem drept, nu-i prea legiuită şi-i potrivnică părerilor oamenilor de rând, dar care prin ea însăşi e fără de însemnătate şi nici nu adaugă mare lucru la răutatea omenirii. Mă osândeşti şi pe mine în sinea ta, pentru că am luat şi eu parte la ea, şi ţi se pare că te ridici întru apărarea moravurilor, deşi nu faci altceva decât să te laşi călăuzit de patimă. În chipul acesta, fiule, ne înfrumuseţăm în ochii noştri pornirile cele mai nevolnice. Morala omenească nici nu-şi are o altă obârşie. Mărturiseşte totuşi că ar fi fost păcat să laşi mai departe o făptură atât de frumoasă pe mâinile acelui bătrân lunatic. Dă-ţi seama că domnul d’Anquetil, tânăr şi frumos cum este, e mult mai potrivit cu o fiinţă atât de plăcută şi împacă-te cu o faptă pe care nu puteai s-o împiedici.

Anevoioasă este o asemenea înţelepciune. Dar mai greu ar fi dacă ţi-ar fi luat iubita. Atunci ai fi simţit nişte dinţi de fier cum îţi sfâşie carnea, şi mintea ta s-ar umple cu vedenii cumplite şi cu imagini limpezi. Socoteala aceasta, fiule, caută să-ţi îndulcească suferinţa pe care o ai acum. De altfel, viaţa este plină de munci şi de durere. Ceea ce ne îndeamnă să ne închipuim o nădejde dreaptă în fericirea cerească.

Astfel vorbea bunul meu dascăl, pe când ulmii de pe şoseaua regească alergau pe lângă noi. M-am ferit să-i răspund că îmi stârnea mai mult chinurile voind să le potolească şi că-mi pusese, fără să vrea, degetul pe rană.

Cel dintâi popas l-am făcut la Juvisy, unde am sosit dimineaţa, pe ploaie. Intrând în hanul de poştă, am găsit-o pe Jahel la colţul vetrei, în care cinci sau şase pui se învârteau pe trei frigări. Îşi încălzea picioarele şi lăsa să i se vadă câte puţin din ciorapii ei de mătase, care erau pentru mine o pricină de mare tulburare, căci mă făceau să mă gândesc la picioare, şi mi le închipuiam întocmai, cu boiul pielii,

cu puful lor şi cu tot felul de amănunte care mă scoteau din minţi. Domnul d'Anquetil stătea rezemat de spătarul jilţului în care era aşezată, cu obrazul sprijinit de mână. Îi spunea că-i sufletul şi viaţa lui; o întreba dacă nu-i era cumva foame; şi, fiindcă ea îi spuse că da, ieşi ca să dea porunci. Rămas singur cu necredincioasa, am privit-o drept în ochii în care se răsfrângea flacăra vetrei.

— Ah, Jahel! am strigat. Tare sunt nenorocit, m-ai înşelat şi nu mă mai iubeşti.

— Şi cine-ţi spune că nu te mai iubesc? răspunse ea, întorcându-şi spre mine o privire catifelată şi înflăcărată.

— Vai, domnişoară, se vede doar destul de bine după purtarea dumitale!

— Şi cum, Jacques! Ai fi în stare să mă pizmuieşti pentru rufăria din pânză de Olanda pe care trebuie să mi-o dăruiască gentilomul acesta? Nu-ţi cer altceva decât să păstrezi taina, până când îşi va ţine făgăduielile, şi vei vedea atunci că sunt pentru tine aceeaşi care eram şi la Croix-des-Sablons.

— Vai, Jahel, dar până atunci potrivnicul meu se va înfrupta din iubirea ta.

— Simt, urmă ea, că aceasta nu va avea mare însemnătate şi că nimic nu va putea şterge amintirea pe care mi-ai lăsat-o. Nu te necăji pentru asemenea fleacuri; ele nu-şi capătă preţul decât prin închipuirea pe care ţi-o faci despre ele.

— O, am strigat eu, închipuirea pe care mi-o fac este îngrozitoare şi mă tem că n-am să pot supravieţui vânzării tale!

M-a privit cu o iubire cam batjocoritoare şi mi-a spus zâmbind:

— Crede-mă, dragul meu, nu ni se trage moartea din asta, nici ţie, nici mie. Gândeşte-te, Jacques, că am nevoie de rufărie şi de văsărie. Fii cu luare-aminte; nu lăsa să se vadă nimic din patimile care te răscolesc, şi-ţi făgăduiesc că am să-ţi răsplătesc mai târziu păstrarea tainei.

Nădejdea aceasta mai îndulci puţin necazurile mele usturătoare. Hangiţa veni şi întinse o faţă de masă mirosind a levănţică, nişte farfurii de cositor, cupe şi oale. Mi-era tare foame şi, când domnul d'Anquetil, intrând în han împreună cu abatele, ne pofti să gustăm câte ceva, m-am aşezat cu dragă inimă între Jahel şi bunul meu dascăl. De teamă să nu fim urmăriţi, am plecat iute, după ce am îmbucat trei omlete şi doi pui fripţi. Am hotărât, în primejdia în care ne aflam, să nu mai facem alt popas până la Sens, unde urma să petrecem noaptea.

Mă gândeam cu groază la noaptea aceea, socotind că trebuia să încheie vânzarea Jahelei. Şi teama aceasta foarte firească mă tulbura într-atât, încât nu-mi prea plecam urechea la cuvântările bunului meu dascăl, căruia cele mai neînsemnate împrejurări ale călătoriei îi stârneau cugetări minunate.

Temerile mele nu erau fără temei. Coborând la Sens, într-un han prăpădit, La omul armat, abia luaserăm cina că domnul d'Anquetil o şi duse pe Jahel în odaia lui, care se nimerise să fie învecinată cu a mea, astfel că n-am putut să gust pic de odihnă. M-am trezit în zorii zilei şi, părăsind odaia aceea nesuferită, m-am

dus să mă aciuez, abătut, sub poarta pentru căruțe, printre surugiii care beau niște vin alb, hârjonindu-se cu slujnicele. Am rămas acolo vreo două ceasuri sau trei, chibzuind asupra necazurilor mele. Trăsura era gata de plecare când Jahel se ivi sub boltă, tremurând de frig sub mantia ei neagră. Neputându-i răbda privirea, mi-am întors ochii. S-a apropiat de mine, s-a așezat pe piatra pe care ședeam și mi-a spus cu blândețe că nu trebuie să mă mâhnesc, că fapta din care eu făceam o dihanie era, la drept vorbind, nimica toată, că trebuia să-mi vin în fire și că eram prea deștept ca să vreau să am o femeie numai pentru mine, fiindcă atunci n-aveam decât să-mi iau o gospodină lipsită de frumusețe și de duh, și că atunci ar fi fost primejdios să-mi încerc norocul.

— Trebuie să te părăsesc, adăugă ea. Aud pașii domnului d'Anquetil pe scări.

Și mă sărută pe gură, lung și apăsat, cu o voluptate pe care teama i-o sporea, căci cizmele iubitului ei făceau să scârțâie treptele de lemn, și flușturatica își primejduia rufăria de Olanda și castronul ei din argint cu chenar în relief.

Surugiul coborî scara cupeului, dar domnul d'Anquetil o întrebă pe Jahel dacă n-ar fi mai nostim să stăm cu toții pe banca mare din spate, și nu mi-a scăpat că aceasta era cea dintâi urmare a noii fețe a legăturii lui cu Jahel și că o deplină îndestulare a tuturor dorințelor îl făcea să nu mai găsească atâta farmec singurătății lui alături de ea. Bunul meu dascăl avusese grijă să ia cu împrumut din pivnița hanului cinci sau șase sticle de vin alb, pe care le așeză sub perne și pe care le-am băut ca să ne mai treacă de urât pe drum.

Am sosit la amiază la Joigny, oraș destul de frumos. Dându-mi seama că voi ajunge la capătul banilor până la sfârșitul călătoriei și neputând suferi gândul să-l las pe domnul d'Anquetil să plătească partea mea până nu voi fi rămas la cel din urmă gologan, m-am hotărât să vând un inel și un medalion pe care le aveam de la mama și am cutreierat orașul în căutarea unui giuvaiergiu. Am găsit unul în piața mare, peste drum de biserică; ținea o dugheană cu lănțișoare și cruci, sub firma Buna credință. Mare mi-a fost mirarea când am dat acolo de bunul meu dascăl, care, în fața tejghelei, scoțând dintr-o pungulița de hârtie vreo cinci sau șase diamante, pe care le-am recunoscut ca fiind acelea pe care ni le arătase domnul d'Astarac, îi ceru giuvaiergiului să-i spună ce preț s-ar gândi să-i dea pe pietrele acelea.

Giuvaiergiul le cercetă, apoi, privindu-l pe abate pe deasupra ochelarilor:

— Domnule, îi spuse, pietrele astea ar fi de mare preț dacă ar fi adevărate. Dar sunt false; nu-i nevoie să folosești piatra de încercare ca să te încredințezi de asta. Sunt niște mărgăritare de sticlă, bune numai să slujească de jucării pentru copii sau, cel mult, să împodobească vreo cunună a Maicii Domnului dintr-un sat, unde ar fi de mare minune.

După răspunsul acesta, domnul Coignard își strânse diamantele și-i

întoarse spatele giuvaiergiului. Făcând astfel, mă zări și păru a fi destul de stingherit că l-am întâlnit. Mi-am încheiat treaba pentru care venisem în scurtă vreme și, regăsindu-l pe bunul meu dascăl în pragul ușii, i-am arătat câtă pagubă ar putea aduce tovarășilor săi și lui însuși șterpelind niște pietre care, spre marea lui nenorocire, ar fi putut fi adevărate.

— Fătul meu, mi-a răspuns el, Dumnezeu, ca să-mi păstreze nevinovăția, a voit să nu fie decât închipuire și înșelătorie. Îți mărturisesc că am greșit atunci când le-am luat. Mă vezi cuprins de părere de rău și-i o pagină pe care aș voi s-o smulg din cartea vieții mele, în care nu toate, ca să spun drept, sunt atât de netede și de nepătate pe cât s-ar fi cuvenit. Simt foarte bine că purtarea mea este vrednică de osândă în privința asta. Dar omul caută să nu se lase prea abătut când s-a întâmplat să cadă în vreo greșeală; și am aici prilejul să-mi spun mie însumi ceea ce-și spunea un învățat vestit:

„fiine seama de marea ta slăbiciune, de care prea adesea dai dovadă în cele mai neînsemnate pricini; și totuși, lucrurile acestea sau altele asemănătoare pentru mântuirea ta ți se întâmplă. Nu-i totul pierdut pentru tine, dacă adesea te simți împovărat și ispitit cumplit, chiar dacă te lași pradă ispitei. Om ești, doar nu Dumnezeu; de carne ești, și nu un înger. Cum s-ar putea oare să rămâi mereu în aceeași stare de virtute, de vreme ce această statornicie le-a lipsit până și îngerilor cerului și celui dintâi dintre oameni în rai?

Iată, Tournebroche, fătul meu, singurele duhovnicești mângâieri și adevăratele cuvântări pe care trebuie să le aduci singur sufletului, în starea în care este acum. Dar nu ar fi oare vremea, după această încercare nenorocită, asupra căreia nu mai stăruiesc, să ne întoarcem la hanul nostru, ca să bem, în tovărășia surugiilor, care sunt oameni de treabă și fără mofturi, una sau două sticle de vin de prin ținutul ăsta?

Am fost și eu de părerea lui și ne-am întors la hanul de poștă, unde l-am găsit pe domnul d’Anquetil care, întorcându-se din oraș, ca și noi, cumpărase niște cărți de joc. A jucat pichet cu bunul meu dascăl și, când am pornit din nou la drum, au continuat să joace amândoi în trăsură. Patima aceasta a jocului care-l stăpânea pe potrivnicul meu mi-a îngăduit să schimb câteva cuvinte nestingherit cu Jahel, care sta de vorbă acum mai bucuroasă cu mine, de când începuse să se simtă părăsită. Găseam în aceste convorbiri o amară duioșie. Mustrând-o pentru fățărnicie și pentru necredință, îmi ostoiam necazul plângându-mă ei, când cu glas în șoaptă, când cu glas mânios.

— Vai, Jahel! spuneam. Amintirea și icoana dezmierdărilor noastre, care aveau pentru mine odinioară cea mai gingașă dulceață, au ajuns să-mi fie un adevărat chin cumplit, când mă gândesc că astăzi faci cu altul ceea ce ai făcut cu mine.

Ea răspundea:

— O femeie nu-i aceeași cu toată lumea.

Și când prelungeam prea din cale-afară plângerile și mustrările, spunea:

— Îmi dau seama că te-am făcut să suferi. Dar asta nu te îndreptățește să mă omori de douăzeci de ori pe zi cu gemetele tale fără rost.

Când pierdea, domnul d'Anquetil era foarte supărăcios. O cicălea cu orice prilej pe Jahel, și aceasta, nefiind prea răbdătoare, îl amenința că-i va scrie unchiului ei Mosaide să vină s-o ia. Certurile acestea făceau să mijească la început unele licăriri de bucurie și de nădejde; dar după ce s-au reînnoit de mai multe ori, le-am văzut ivindu-se, dimpotrivă, cu îngrijorare, căci băgasem de seamă că erau urmate de niște împăcări pătimașe, care izbucneau dintr-odată lângă urechile mele cu sărutări, șoapte și oftaturi drăgăstoase. Domnul d'Anquetil mă suporta destul de greu. Avea, dimpotrivă, o vie prietenie pentru bunul meu dascăl, care era vrednic de aceasta prin veselia lui de toate clipele și prin înălțimea fără seamăn a duhului său. Ei jucau cărți și beau împreună, cu o prietenie care sporea de la o zi la alta. Stând cu genunchii apropiați ca să sprijine scândurica pe care-și zvârleau cărțile, râdeau, glumeau, se sâcâiau și, măcar că li se întâmpla câteodată să-și azvârle cărțile în cap, schimbând niște înjurături care i-ar fi făcut să roșească până și pe hamalii din portul Saint-Nicolas sau pe luntrașii de pe Mail, măcar că domnul d'Anquetil se jura pe Dumnezeu, pe Sfânta Fecioară și pe toți sfinții că nu văzuse în viața lui, nici chiar la capătul unei funii, un pungaș mai josnic decât abatele Coignard, se vedea bine că-l iubea foarte mult pe bunul meu dascăl și era o adevărată plăcere să-l auzi o clipă mai pe urmă cum striga, râzând:

— Domnule abate, vei fi duhovnicul meu și ai să joci pichet cu mine! Se cuvine să iei parte și la vânătorile noastre. Am să pun să caute până în fundul ținutului Perche un cal destul de voinic ca să te țină și am să poruncesc să ți se croiască niște haine de vânătoare asemănătoare acelora pe care le-am văzut la episcopul din Uzés. Mare nevoie ai, de altminteri, să-ți faci straie noi: fiindcă, fără să te superi, domnule abate, nădragii nu ți se mai țin în spate.

Jahel se lăsa și ea cuprinsă de îndemnul de neînvins al tuturor sufletelor către bunul meu dascăl. S-a hotărât să-i dreagă, pe cât era cu putință, starea jalnică a îmbrăcămintii. Îșsi sfâșie una dintre rochii ca să-i peticească haina și nădragii cucernicului nostru prieten și îșsi jertfi o batistă de dantelă din care-i croi un guler. Bunul meu dascăl primea toate darurile acestea cu o demnitate plină de gingășie. Am avut prilejul să bag de seamă de multe ori că se purta foare politicos cu femeile. Le arăta multă grijă, fără să încerce să le afle tainele, le măgulea cu priceperea unui bun cunoscător și le da sfaturi trase dintr-o îndelungată înțelegere a vieții, revărsând asupra lor îngăduința nemărginită a unei inimi gata să ierte toate slăbiciunile; nu pierdea totuși nici un prilej să le facă să audă adevăruri temeinice și pline de folos.

Ajunși în cea de-a patra zi la Montbard, ne-am oprit pe o înălțime de unde

se putea descoperi întreg orașul, într-un unghi foarte mic, ca și cum ar fi fost zugrăvit pe pânză de un meșter iscusit și grijuliu să-i prindă toate amănuntele.

— Ia priviți, spuse bunul meu dascăl, la zidurile acelea, la turnuri, la clopotnițe, la acoperișurile acelea care răsar din frunziș. E un oraș, și, fără a-i mai cerceta povestea și numele, să cugetăm asupra lui ca asupra celui mai vrednic prilej de gândire din câte ne poate îmbia un loc de pe fața pământului. Într-adevăr, un oraș, oricare ar fi el, dă ghes ispitirilor minții. Surugiii ne spun doar: Iată Montbard! Necunoscute îmi sunt locurile. Cu toate astea, nu mă tem s-o spun, prin analogie, că locuitorii care trăiesc într-însul, semenii noștri, sunt răi, mișei, fățarnici, lacomi, desfrânați; altminteri n-ar fi oameni și nu s-ar coborî din Adam acela, în același timp nemernic și cuvios, din care-și trag izvorul slăvit toate pornirile noastre, de la cele mai nobile până la cele mai josnice. Singurul lucru cu putință să ne facă să stăm în cumpănă ar fi să știm dacă oamenii aceia sunt mai ispitiți către hrană sau către înmulțire. Și totuși îndoiala nu-i câtuși de puțin îngăduită; un filosof va chibzui cu judecată sănătoasă că foamea, pentru nenorociții aceștia, este o nevoie mai grabnică decât dragostea. Pe când eram în floarea tinereții socoteam că dobitocul omenesc ar fi ispitit mai ales către împreunarea trupurilor. Judecam după mine. Dar, dacă privim gloata, vedem că oamenii țin mai mult să-și păstreze viața decât s-o dea altora. Foamea îi cârmuiește; de altfel, cum fără rost este să chibzuim prea mult despre acestea, am să spun numai, dacă vreți, că viața muritorilor are două temeiuri: foamea și dragostea. Și aici căutați să vă deschideți urechile și sufletele! Făpturile acestea fioroase, care se încleștează numai ca să se sfâșie între ele sau să se iubească, viețuiesc laolaltă, supuse unor legi care le stânjenesc împlinirea acestei îndoite și temeinice năzuințe. Ele le împiedică să ia cu sila sau cu viclenie bunul aproapelui, ceea ce înseamnă o constrângere greu de răbdat, și să se desfete cu femeile lor, în ciuda poftei firești pe care o simt, mai ales dacă încă nu s-au împreunat cu ele, căci curiozitatea stârnește dorința încă mai mult decât amintirea unei desfătări trecute. Cum se face atunci că, stând în orașe laolaltă, rabdă asemenea legiuiri potrivnice imboldurilor lor? Nu se deslușește cum au putut să se înstăpânească asemenea legiuiri. Se spune că oamenii din vechime le-au primit ca să nu fie tulburați în stăpânirea femeilor lor și a bunurilor lor. Dar ei erau ispitiți fără-ndoială mult mai mult de bunurile și femeile altora, și gândul să le ia cu sila nu-i prea înspăimânta; aveau curaj, întrucât erau lipsiți de judecată. Nu ne putem închipui cum niște sălbatici ar fi statornicit asemenea legiuiri drepte. Iată pentru care pricină le caut izvorul și obârșia nu în om, ci în afara lui, și chibzuiesc că ele ar veni de la Dumnezeu, care a făurit cu tainicele lui mâini nu numai apa și pământul, buruienile și dobitoacele, dar încă și semințiile și societatea omenească. Oamenii n-au făcut altceva decât să le vatăme și să le strice. Dar să nu ne fie teamă s-o recunoaștem: cetatea este o alcătuire dumnezeiască. De unde rezultă că orice stăpânire caută să fie teocratică. Ar fi

nevoie să restabilim legiuirile omeneşti în curăţenia lor străveche.

Un episcop vestit pentru partea pe care a luat-o la *Declaraţia clerului* din 1682, domnul Bossuet, avea dreptate când voia să rânduiască temeiurile politicii după învăţăturile Scripturii, şi dacă a dat greş în chip atât de jalnic se cuvine să-i osândim pentru asta numai slăbiciunea duhului său, care s-a legat în chip nepotrivit numai de pildele trase din Judecători şi din Regi, fără să vadă că Dumnezeu, atunci când face ceva pe lumea aceasta, îşi potriveşte lucrul după veac şi după locuri şi ştie să facă deosebirea dintre francezi şi israeliţi. Cetatea care va fi reaşezată sub cârmuirea lui adevărată şi singură legiuită nu va fi cetatea lui Ioşua, a lui Saul sau a lui David, ci mai degrabă cetatea Evangheliei, cetatea săracului, în care meşteşugarul şi târfa nu vor mai fi umiliţi de fariseu. Hei, domnilor! Cum s-ar mai cuveni să tragem din Scriptură o învăţătură politică mai frumoasă şi mai sfântă decât aceea pe care a tras-o cu atâta râvnă acel atât de colţuros şi de sterp domn Bossuet! Şi ce cetate, mai armonioasă decât aceea pe care Amfion a făcut-o să se înalţe prin sunetele lirei sale, s-ar orândui după învăţăturile lui Iisus Hristos, în ziua în care preoţii lui, nemaifiind vânduţi împăratului şi regilor, s-ar arăta ca adevăraţii prinţi ai norodului!

Cam la trei poşte de Montbard ni s-a rupt un şleau şi, cum surugiii nu aveau funie să-l dreagă, iar locul unde ne oprisem era departe de orice locuinţă, am rămas în mare ananghie. Bunul meu dascăl şi domnul d’Anquetil şi-au mai omorât plictiseala acestui popas silit jucând cărţi cu acea prietenie certăreaţă din care-şi făcuseră o deprindere. În vreme ce tânărul senior se mira că potrivnicul lui scotea popa mai des decât ar fi cerut-o calculul probabilităţilor, Jahel, destul de tulburată, mă trase la o parte şi mă întrebă dacă nu băgasem de seamă o trăsură care se oprise în urma noastră la o cotitură a drumului. Privind către locul pe care mi-l arăta ea, am văzut într-adevăr un soi de caleaşcă gotică, de o formă caraghioasă şi neobişnuită.

— Trăsura aceea, adăugă Jahel, s-a oprit în acelaşi timp cu noi. Deci ne urmăreşte. Aş vrea grozav să pot desluşi chipurile care călătoresc în drăcia aia. Sunt îngrijorată. Nu-i acoperită cumva cu un coviltir strâmt şi înalt? Seamănă cu trăsura în care m-a adus, de mică, unchiul meu la Paris, după ce l-a omorât pe portughez. Ea rămăsese, după câte mi-aduc aminte, într-un şopron al castelului de la Sablons. Aceasta mi-o aminteşte întru totul şi e o vedenie cumplită, căci l-am zărit într-însa pe unchiul meu spumegând de mânie. Nici nu poţi să-ţi închipui, Jacques, cât este de cumplit la mânie. I-am simţit pe pielea mea mânia în ziua plecării mele. M-a zăvorât în odaia mea, revărsând asupra domnului abate Coignard nişte înjurături îngrozitoare. Mă înfior gândindu-mă la halul în care o fi fost când mi-a găsit odaia goală şi cearşafurile încă legate de fereastra pe unde am scăpat ca să mă întâlnesc cu tine şi să fugim împreună.

— Vrei să spui cu domnul d’Anquetil, Jahel.

— Prea le bagi de seamă pe toate! N-am plecat cu toții laolaltă? Dar caleașca aia mă îngrijorează, atât de mult seamănă cu cea a unchiului meu.

— Poți fi încredințată, Jahel, că nu-i decât trăsura vreunui burgund cumsecade care se duce să-și vadă de treabă fără să se sinchisească de noi.

— Habar n-ai, spuse Jahel. Mi-e frică.

— Doar nu poți să te temi, domnișoară, că unchiul dumitale, în halul de scofâlceală în care a ajuns, mai poate să cutreiere drumurile pe urmele dumitale. Nu-i mai este gândul decât la Cabală și la visurile lui evreiești.

— Nu-l cunoști, îmi răspunse ea oftând. Nu se gândește decât la mine. Mă iubește tot atât de mult pe cât urăște restul omenirii. Mă iubește într-un chip…

— Într-un chip?

— În toate chipurile… În sfârșit, mă iubește.

— Jahel, mă cutremur când te ascult. Doamne, Dumnezeule! Mosaide ăsta poate să te iubească fără uitarea aceea de sine care este de laudă la un bătrân și atât de potrivită cu un unchi? Spune-mi tot, Jahel!

— Păi o spui tu mai bine decât aș putea-o spune eu, Jacques.

— Rămân încremenit. La vârsta lui, se poate?

— Dragul meu, ești de-o curățenie sufletească aidoma curățeniei tale trupești. Totul te miră. Nevinovăția aceasta este tot farmecul tău. Te înșală oricine își dă osteneala s-o încerce. Te-au făcut să crezi că Mosaide ar fi în vârstă de o sută trezeci de ani, pe când el n-are mult mai mult de șaizeci; că a trăit în marea piramidă, pe când el avea, de fapt, o bancă la Lisabona. Și numai de mine atârna să trec în ochii tăi drept o salamandră.

— Cum? Spui adevărat, Jahel? Unchiul tău…

— Da, și aceasta este taina geloziei lui. Crede că potrivnicul lui ar fi abatele Coignard. L-a urât din adâncul sufletului de cum l-a văzut. Dar ce să mai spun când a tras cu urechea la câteva vorbe dintre cele pe care mi le-a spus bunul abate în mărăcini! Trebuie să-l urască acum ca fiind pricina fugii și a răpirii mele. Căci, la urma urmelor, am fost răpită, dragul meu, și asta trebuie să mă facă să fiu la preț în ochii tăi. O, am fost cumplit de nerecunoscătoare părăsind un unchi atât de bun. Dar nu mai puteam să rabd starea de robie în care mă ținea. Și, pe urmă, aveam o poftă grozavă să ajung bogată, și e lucru firesc, nu-i așa, să râvnești să ai multe bogății când ești tânără și frumoasă? O viață avem, și e atât de scurtă! Pe mine nu m-a învățat nimeni minciunile acelea frumoase despre nemurirea sufletului.

— Vai, Jahel! am strigat, cu o înflăcărare de dragoste pe care mi-o insufla chiar împietrirea ei. Vai, nimic nu-mi lipsea alături de tine la castelul de la Sablons! fiie ce-ți mai lipsea ca să fii fericită?

Îmi făcu semn că domnul d'Anquetil ne asculta. Șleaul fusese dres și berlina era gata să pornească printre dealurile acoperite cu vii.

Am poposit la Nuits, ca să cinăm și să ne odihnim. Bunul meu dascăl bău vreo jumătate de duzină de sticle cu vin din podgoriile ținutului, ceea ce-i înfierbântă grozav elocința. Domnul d'Anquetil îi ținu hangul, cu paharul în mână; dar, când era vorba să susțină o conversație, de așa ceva nu prea era în stare gentilomul.

Bucatele fuseseră gustoase, așternutul, prost. Domnul abate Coignard se culcă într-o cameră joasă, sub scară, pe un pat cu saltea de fulgi pe care-l împărți cu hangiul și cu nevasta lui și unde era să se înăbușe toți trei. Domnul d'Anquetil a luat cu Jahel odaia de sus, unde spânzurau de grinzi slănina și ceapa. M-am suit pe o scăriță în pod și m-am întins pe paie. După ce trăsesem un somn zdravăn, luna, a cărei licărire străbătea prin crăpăturile acoperișului, îmi strecură o rază între gene și le ridică la vreme ca s-o văd pe Jahel cu scufie de noapte pe cap cum apărea prin chepeng. La strigătul pe care l-am scos îșI duse un deget la buze.

— Șșt! spuse ea. Maurice e beat turtă. Doarme dedesubt somnul lui Noe.

— Cine-i ăla, Maurice, am întrebat-o frecându-mă la ochi.

— Anquetil. Cine-ai fi vrut să fie?

— Nimeni. Dar nu știam că-l cheamă Maurice.

— Nici eu nu știu de multă vreme. Dar n-are a face.

— Ai dreptate, Jahel, n-are a face.

Era în cămașă, și lumina lunii picura ca laptele pe umerii ei goi. S-a cuibărit lângă mine și-mi șopti o mulțime de vorbe, de la cele mai gingașe până la cele mai deșucheate, care-i lunecau pe buze ca niște șoapte duioase. Apoi tăcu și începu să-mi dea sărutări așa cum știa numai ea și pe lângă care toate îmbrățișările celorlalte femei păreau searbede.

Îngrijorarea și liniștea sporeau încleștarea mânioasă a nervilor mei. Uimirea, bucuria răzbunării și, poate, o pizmă desfrânată îmi sporeau dorințele. Mlădioasa împlinire a trupului ei și mângâierile pătimașe cu care mă învăluia cereau, făgăduiau și erau vrednice de dezmierdările cele mai înflăcărate. Am cunoscut, în noaptea aceea, niște desfătări care, prin culmea la care s-au ridicat, erau surorile durerii.

Coborând dimineața în curtea hanului, l-am găsit pe domnul d'Anquetil, care nu mi-a mai părut atât de nesuferit, acum că-l înșelam. La rândul lui mi s-a părut mai apropiat de mine decât fusese la începutul călătoriei. Mi-a vorbit cu prietenie, simpatie și încredere, ținându-mă de rău numai pentru că îi arătam prea puțină prietenie și cinstire Jahelei, și că nu mă învredniceam să am pentru ea grija pe care un om de lume trebuie s-o aibă pentru orice femeie.

— Se plânge, mi-a spus, de lipsa dumitale de cuviință. Bagă de seamă, dragă Tournebroche, mi-ar părea rău să fie vreo neînțelegere între dânsa și dumneata. E o fată frumoasă, care mă iubește la nebunie.

Berlina mergea de un ceas când Jahel, scoțând capul pe fereastră, îmi

spuse:

— Caleașca s-a ivit din nou. Tare aș vrea să pot deslușì chipurile celor doi bărbați dinăuntrul ei. Dar mi-e peste putință.

I-am răspuns că, de la așa o depărtare și prin negura dimineții, nu se putea vedea nimic.

Mi-a spus că avea văzul foarte ascuțit și că le-ar fi deslușit ea bine, cu toată negura și depărtarea, dacă ar fi fost cu adevărat chipuri.

— Dar, a adăugat ea, nici nu sunt chipuri.

— Dar ce vrei să fie? am întrebat-o, izbucnind în râs.

M-a întrebat la rândul ei ce gând năstrușnic mi-a venit ca de atât de prostește și a spus:

— Nu-s chipuri, ci măști. Acei doi bărbați ne urmăresc și sunt mascați.

L-am înștiințat pe domnul d'Anquetil că s-ar părea că suntem urmăriți de o caleașcă jerpelită. Dar m-a rugat să-l las în pace.

— De-ar fi pe urmele noastre o sută de mii de draci, strigă el, puțin mi-ar păsa, căci am destul de furcă să-l supraveghez pe abatele ăsta pântecos și bun de spânzurat, care trage cărțile de dedesubt cu multă îndemânare și-mi fură toate paralele. Dar nu m-ar prinde mirarea dacă, vârându-te cu caleașca aceia prăpădită în mijlocul jocului, Tournebroche, n-ai fi cumva înțeles cu pungașul ăsta bătrân. Nu poate oare vreo trăsură să meargă pe șosea fără să te sperie?

Jahel îmi spuse pe șoptite:

— Jacques, prevăd că din caleașca aceea ni se va trage o mare nenorocire. Așa am o presimțire, și presimțirile mele nu m-au înșelat niciodată.

— Vrei să mă faci să cred că ai avea darul prorocirii?

Îmi răspunse cu glas grav:

— Îl am.

— Ce, ești proroacă!? am strigat zâmbind. Ciudat lucru!

— Îți bați joc de mine, îmi spuse ea, și te îndoiești pentru că n-ai văzut niciodată, de aproape, o proroacă. Cum ai vrea să fie făcute?

— Credeam că se cădea să fie fecioare.

— Nu-i nevoie, răspunse ea fără să-și piardă cumpătul.

Caleașca vrăjmașă se făcuse nevăzută la cotitura drumului. Dar îngrijorarea Jahelei îl cuprinsese, fără să vrea s-o mărturisească, și pe domnul d'Anquetil, care dădu poruncă surugiilor să dea bice cailor și s-o ia la galop, făgăduindu-le să le plătească un bacșiș bun.

Ca să nu mai aibă atâta grijă, trecu fiecăruia dintre ei câte una dintre sticlele pe care abatele le pusese la păstrare în fundul trăsurii.

Surugiii împărtășiră cailor iuțeala pe care le-o dăruise vinul.

— Poți să te liniștești, Jahel, spuse el; în goana în care mergem, caleașca aceea străveche, trasă de caii apocalipsului, nu ne va mai ajunge din urmă.

— Alergăm ca niște pisici pe jăratic, spuse abatele.

— Măcar să-i ție! spuse Jahel.

Vedeam la dreapta noastră cum fugeau viile risipite pe dealuri. La stânga curgea molcom râul Saône. Am trecut, ca o vijelie, prin fața podului de la Tournus. Orașul se înălța pe celălalt mal al râului, pe un deal încununat cu zidurile unei mănăstiri mândre ca o cetate.

— Aceasta, spuse abatele, este una dintre acele nenumărate stăreții benedictine care sunt presărate ca niște giuvaieruri pe rochia Galiei creștine. Dacă ar fi fost pe placul lui Dumnezeu să-mi fie soarta potrivită firii, mi-aș fi petrecut într-unul dintre aceste lăcașuri o viață retrasă, veselă și plăcută. Nu-i tagmă pe care s-o prețuiesc mai mult, pentru învățătura ei și pentru obiceiurile ei, pe cât o prețuiesc pe aceea a benedictinilor. Au niște biblioteci vrednice de laudă. Fericit acela care poartă rasa tagmei lor și le urmează sfânta orânduire! Fie datorită neplăcerii pe care o simt în clipa de față, ca urmare a zdruncinului grozav al trăsurii, care nu va întârzia să se răstoarne în curând într-unul dintre șanțurile săpate lângă șosea, fie mai degrabă ca urmare a vârstei mele, care este aceea a reculegerii și a cugetărilor sfătoase, râvnesc mai aprig ca niciodată să mă așez înaintea unei mese, în vreo venerabilă galerie, în care numeroase și felurite cărți vor fi fost adunate laolaltă în liniște. Prețuiesc mai mult convorbirile cu ele decât pe acelea cu oamenii, și năzuința mea cea mai scumpă este să pot aștepta, în strădaniile minții, ceasul în care Dumnezeu mă va răpi pământului acestuia. Aș scrie istorisirea faptelor mărețe, și mai cu seamă a acelora ale romanilor spre sfârșitul Republicii. Căci plină este de fapte mărețe și de învățăminte. Mi-aș împărți râvna între Cicero, Sfântul Ioan Hrisostomul și Boetius, iar viața mea retrasă și rodnică s-ar asemăna cu grădina bătrânului din Tarent.

Am cunoscut felurite chipuri de trai și socotesc că cel mai prielnic este ca, îndeletnicindu-te cu învățătura, să fii martor pașnic al zbuciumărilor oamenilor și să-ți lungești, prin privelиștea veacurilor și a împărățiilor, scurtimea zilelor noastre. Dar cuvine-se să ai în aceasta șir și legătură. Iată ceea ce mi-a lipsit mai ales în viața mea. Dacă, așa cum nădăjduiesc, voi izbuti să scap din ponosul în care mă aflu, mă voi strădui să găsesc un loc de adăpost cinstit și temeinic în vreo stăreție plină de învățătură, unde scrierile să fie la mare cinste și o obișnuință. Mă și văd de pe-acum, gustând din slăvita pace a învățăturii. Dacă aș putea să ajung la ceea ce-mi râvnesc cu ajutorul acelor silfi de care vorbește bătrânul smintit de d'Astarac, și care se arată, zice-se, când îi chemi sub numele cabalistic de *agla.*…

În clipa în care bunul meu dascăl rostea numele acela, o izbitură năprasnică ne prăvăli pe toți sub o ploaie de cioburi, într-o atât de mare învălmășeală, încât m-am aflat dintr-odată orbit și înăbușit sub fustele Jahelei, în vreme ce domnul Coignard învinuia cu glas încet sabia domnului Anquetil, care i-ar fi rupt și dinții câți îi mai rămăseseră în gură, iar Jahel, pe capul meu, scotea

nişte ţipete de-ai fi socotit că vrea să sfâşie văzduhul văilor burgunde. Domnul d'Anquetil făgăduia surugiilor, cu vorbe ca la cazarmă, că are să pună să-i spânzure. Când am izbutit să mă descurc, el şi sărise din trăsură printr-o fereastră spartă. L-am urmat, eu şi bunul meu dascăl, pe aceeaşi cale, şi apoi am scos-o toţi trei pe Jahel din trăsura răsturnată. Nu păţise nimic, şi prima ei grijă a fost să-şi potrivească şuviţele de păr.

— Har Domnului, spuse bunul meu dascăl, m-am ales numai cu un dinte rupt, şi pe deasupra nu era nici întreg, nici tocmai alb. Vremea, tot rozându-l, îi pregătise pieirea.

Domnul d'Anquetil, cu picioarele desfăcute şi cu mâinile în şolduri, cerceta berlina răsturnată.

— În ce hal au adus-o ticăloşii! spuse el. Dacă ridicăm caii vine peste cap. Nu mai e bună, domnule abate, decât să faci din ea surcele cu care să se joace copiii.

Caii, căzuţi unul peste altul, se loveau între ei cu copitele. Unul dintre surugii era îngropat într-un vălmăşag nedesluşit de greabăne, de coame, de coapse şi de pântecuri fumegânde, cu cizmele în aer. Celălalt scuipa sânge în şanţul unde fusese zvârlit. Şi domnul d'Anquetil le tot striga:

— Ticăloşilor! Nu ştiu ce mă opreşte să vă străpung cu sabia!

— Domnule, spuse abatele, nu s-ar cădea mai întâi să-l scoatem pe nenorocitul acela dintre caii unde este îngropat?

Ne-am pus cu toţii pe treabă şi, când caii au fost deshămaţi şi săltaţi în picioare, ne-am putut da seama de toată întinderea pagubei. Trăsura avea un arc rupt, o roată sfărâmată, iar unul dintre cai era şchiop.

— Chemaţi un rotar, spuse domnul d'Anquetil surugiilor, şi vedeţi să fie totul gata într-un ceas.

— Nu-i nici un rotar aici, răspunseră surugiii.

— Atunci un fierar.

— Nu-i nici fierar.

— Un şelar.

— Nici şelar nu e.

Am privit în jurul nostru. Spre asfinţit, coastele cu vii îşi aruncau spre zare cutele alungite şi liniştite. Pe creastă, ieşea fum dintr-un coş, lângă o clopotniţă. De partea cealaltă, Saôna, învăluită cu neguri uşoare, îşi ştergea încet dâra unei luntrii mari care tocmai o străbătuse. Umbrele plopilor se lungeau pe ţărm. fiipătul ascuţit al unei păsări străbătea tăcerea nesfârşită.

— Unde ne aflăm? întrebă domnul d'Anquetil.

— La două poşte bune de Tournus, răspunse, scuipând sânge, surugiul care căzuse în şanţ, şi cel puţin la trei poşte de Mâcon. Şi, ridicându-şi braţul către hornul care scotea fum pe creastă: Satul acela de sus trebuie să fie Vallars. Nu ne

poate da mare ajutor.

— Arde-v-ar focul! spuse domnul d'Anquetil. În vreme ce caii alăturați se mușcau de gât, ne-am apropiat de trăsura care zăcea jalnic trântită pe o parte.

Surugiul mititel care fusese scos dintre mădularele cailor spuse:

— Cât privește arcul, am mai putea să-l dregem băgând o blană sub cureaua trăsurii. Numai că va zdruncina oleacă. Dar ce facem cu roata ruptă! Și ce-i mai rău e că și pălăria mea e sub dânsa.

— Puțin îmi pasă de pălăria ta! strigă domnul d'Anquetil.

— Măria ta poate nu știe că era nouă, spuse micul surugiu.

— Și geamurile care s-au spart! oftă Jahel, stând pe lada ei de haine la marginea drumului.

— Dacă n-ar fi decât geamurile, spuse bunul meu dascăl, le-am putea noi înlocui dacă am trage perdelele, dar și sticlele trebuie să fie în aceeași stare ca geamurile. De asta trebuie să mă încredințez de-ndată ce vom pune berlina pe roate. Sunt îngrijorat și de Boetius al meu, pe care l-am lăsat sub perne, împreună cu alte câteva lucrări de preț.

— N-are a face! spuse domnul d'Anquetil. Am cărțile în buzunarul hainei. Dar ce, nu ne așezăm la cină?

— Tocmai mă gândeam la asta, spuse abatele. Nu degeaba i-a dat Dumnezeu omului, spre folosință, dobitoacele care mișună pe pământ, prin cer și prin apă. Sunt un pescar foarte dibaci, grija de a pândi peștii se potrivește de minune cu duhul meu aplecat spre cugetare; și Orna m-a văzut întinzând undița vicleană și cugetând la adevărurile veșnice. Nu vă îngrijiți de masa de seară. Dacă domnișoara Jahel binevoiește să-mi dea unul dintre boldurile care-i prind veșmintele, voi face numaidecât un cârlig ca să pescuiesc în râu, și sunt încredințat că am să vă aduc, până ce se va lăsa noaptea, doi sau trei crăpceni pe care îi vom frige pe foc de vreascuri.

— Văd așadar, spuse Jahel, că am ajuns în starea sălbaticilor. Dar nu pot să-ți dau un bold, domnule abate, dacă nu-mi dai altceva în schimb; altminteri, prietenia noastră s-ar putea să se strice. Și n-aș voi asta.

— Voi face dar, spuse bunul meu dascăl, un schimb cu folos. Îți voi răsplăti boldul cu o sărutare, domnișoară.

Și numaidecât, luând acul, își întipări buzele pe obrajii Jahelei, cu o politețe, o gingășie și o cuviință de neînchipuit.

După ce pierdurăm destulă vreme, am hotărât, în sfârșit, să facem ce era mai nimerit. L-am trimis pe surugiul mai voinic, care nu mai scuipa sânge, la Tournus, călare, ca să aducă un rotar, în vreme ce tovarășul său urma să aprindă focul la adăpost; căci vremea începea să se răcorească și se stârnise vântul.

Am găsit pe șosea, la vreo sută de pași înaintea locului unde ne răsturnasem, o înălțime dintr-o piatră sfărâmicioasă, la poalele căreia erau mai

multe crăpături destul de mari. Într-una dintre acestea ne-am hotărât să aşteptăm, încălzindu-ne la foc, întoarcerea surugiului trimis ca ştafetă la Tournus. Al doilea surugiu priponi caii care ne mai rămăseseră, dintre care unul şchiop, de trunchiul unui copac, aproape de peştera unde ne aciuasem. Abatele, care izbutise să-şi facă o undiţă din nişte crengi de salcie, o sfoară, un dop şi un ac, se duse să pescuiască, atât din îndemn filosofic şi înţelepţesc, cât şi cu gândul să ne aducă ceva peşte. Domnul d'Anquetil, rămas cu Jahel şi cu mine în peşteră, ne îmbie să facem o partidă de hombre, care se joacă în trei şi care, spunea el, fiind de obârşie spaniolă, se potrivea de minune cu nişte fiinţe atât de zvânturate cum eram noi atunci. Şi adevărul este că, în pietrăria aceea, la lăsarea nopţii, pe şoseaua pustie, mica noastră ceată n-ar fi arătat nevrednică să fie pomenită în vreuna dintre întâlnirile lui Don Quigeot sau don Quichotte, de care fac mare haz slujnicile. Am jucat deci hombre. E un joc care cere de la jucători să fie atenţi. Am făcut multe greşeli, şi tovarăşul meu de joc, puţin răbdător din fire, începea să se supere, când chipul ales şi râzător al bunului meu dascăl ni se înfăţişă în pâlpâirea focului. Desfăcându-şi năframa, domnul abate Coignard scoase din ea patru sau cinci peştişori pe care îi despică cu cuţitul său împodobit cu chipul răposatului rege în straie de împărat roman, pe o coloană triumfală, şi-i goli de maţe cu atâta uşurinţă, de parcă n-ar fi trăit decât printre pescăresele din piaţă, aşa de iscusit era în orice făcea, în treburi mici, ca şi în treburi de mare însemnătate. Potrivind plevuşca aceea pe jar:

— Am să vă destăinuiesc, ne zise, că, mergând în josul apei, în căutarea unui loc prielnic pentru pescuit, am zărit caleaşca apocaliptică ce o înspăimântă pe domnişoara Jahel. S-a oprit la o mică depărtare în urma berlinei noastre. Cred că aţi văzut-o trecând pe aici, în vreme ce pescuiam în râu, şi sufletul domnişoarei trebuie că s-a liniştit odată.

— N-am văzut-o, zise Jahel.

— Trebuie atunci, urmă abatele, să fi pornit din nou la drum când s-a întunecat de-a binelea. Atunci măcar aţi auzit-o.

— N-am auzit-o, spuse Jahel.

— Înseamnă atunci, făcu abatele, că noaptea asta e oarbă şi surdă. Căci nu-i de crezut să fi rămas în drum caleaşca aceea, care n-avea nici o roată ruptă, nici un cal şchiop. Ce-ar putea să facă pe drum?

— Da, ce-ar avea de făcut? spuse Jahel.

— Cina aceasta, spuse bunul meu dascăl, aminteşte prin cumpătarea ei ospeţele acelea din Biblie, în care călătorul cucernic împărţea cu un înger, pe malul râului, peştii Tigrului. Dar ne lipseşte pâinea, sarea şi vinul. Am să încerc să trag din berlină merindele care sunt închise acolo şi să văd dacă, printr-un mare noroc, n-a scăpat teafără măcar o sticlă. Căci sunt şi împrejurări în care sticla nu se sparge sub lovitura care ar frânge şi oţelul. Tournebroche, fătul meu, dă-mi, rogu-te, amnarul tău; şi dumneata, domnişoară, să nu uiţi să întorci peştii pe jăratic. Mă

înapoiez numaidecât.

Plecă. Paşii săi cam greoi s-au pierdut puţin câte puţin pe pământul şoselei şi curând n-am mai auzit nimic.

— Noaptea asta, spuse domnul d'Anquetil, mi-o aminteşte pe aceea din ajunul bătăliei de la Parma. Căci ştiţi doar bine că am slujit sub Villars şi că am luat parte la războiul pentru succesiune. Eram printre cercetaşi. Nu vedeam nimic. Asta-i una dintre marile dibăcii ale războiului. Se trimit să-l recunoască pe vrăjmaş nişte oameni care se întorc fără să fi văzut sau recunoscut nimic. Dar despre asta se scriu dări de seamă, după bătălie, şi prin asta dobândesc mare renume căpitanii iscusiţi. Aşadar, către ceasurile nouă ale serii, am fost trimis ca ştafetă cu doisprezece ostaşi…

Şi ne povesti războiul pentru succesiune şi aventurile lui amoroase prin Italia; povestirea lui ţinu mai bine de un sfert de ceas, după care strigă:

— Spânzuratul ăla de abate nu mai vine. Pun rămăşag că stă acolo şi bea tot vinul care mai rămăsese în cufăr.

Socotind atunci că i se va fi întâmplat ceva bunului meu dascăl, m-am ridicat ca să mă duc în ajutorul lui. Era o noapte fără lună, şi pe când cerul strălucea de stele, pământul rămânea învăluit într-o beznă pe care ochii mei, orbiţi de văpaia flăcării, nu puteau s-o străpungă.

După ce am făcut pe şosea cel mult cincizeci de paşi, am auzit înaintea mea un strigăt groaznic, care nu părea să iasă din vreun piept omenesc, un strigăt altfel decât toate strigătele pe care le mai auzisem şi care mă făcu să îngheţ de groază. Am alergat spre locul de unde venise ţipătul acela, în care tremura deznădejdea morţii. Dar frica şi bezna îmi împleticeau paşii. Ajuns în cele din urmă la locul unde trăsura noastră zăcea în neorânduială, părând şi mai mare în umbra nopţii, l-am găsit pe bunul meu dascăl pe marginea şanţului, încovoiat de mijloc. N-am putut să-i desluşesc obrazul. L-am întrebat tremurând:

— Ce ai? De ce-ai strigat?

— Da, de ce-oi fi strigat? spuse el cu glas schimbat, parcă străin. Nici nu ştiam să fi strigat. N-ai văzut un om, Tournebroche? M-a lovit prin beznă destul de tare. Mi-a dat un pumn.

— Vino, i-am spus, ridică-te, bunul meu dascăl.

Dar abia a izbutit să se ridice puţin şi a căzut iar, greoi, la pământ.

Am încercat să-l ridic, şi mâinile mi s-au umezit atingându-i pieptul.

— Sângerezi?

— Sângerez? Sunt un om mort. M-a omorât. Am crezut mai întâi că n-a fost decât o lovitură foarte puternică. Dar e o rană de pe urma căreia simt că n-am să mai trăiesc.

— Dar cine te-a lovit, bunul meu dascăl?

— Evreul. Nu l-am văzut, dar ştiu că el este. Cum de pot să ştiu că el a

fost, de vreme ce nu l-am văzut? Da, cum se poate una ca asta? Câte lucruri ciudate! E de necrezut, nu-i așa, Tournebroche? Am în gură amărăciunea morții, nici nu pot să spun cum e… Trebuia să se întâmple, Doamne! Dar de ce aici, mai degrabă decât acolo? Iată taina! *Adiutorium nostrum in nomine Domini… Domine, exaudi orationem meam…*

Se rugă câtăva vreme cu glas șoptit, apoi:

— Tournebroche, fătul meu, îmi spuse, ia cele două sticle de vin pe care le-am scos din trăsură și le-am pus alături. Nu mai pot, Tournebroche, unde crezi că se află rana? În spate mă doare mai rău, și mi se pare că mi se scurge viața de-a lungul pulpelor. Mi se întunecă mintea.

Șoptind vorbele acestea, a leșinat în brațele mele. Am încercat să-l duc, dar n-am avut putere decât să-l întind în mijlocul drumului. Desfăcându-i cămașa, am dat de rană; era la piept, mică și sângera puțin. Mi-am sfâșiat mânecile și am oblojit rana cu fâșii din ele; am strigat după ajutor. Curând mi s-a părut că aud cum venea cineva dinspre Tournus, și l-am recunoscut pe domnul d'Astarac. Oricât de neașteptată ar fi fost această întâlnire, nici măcar nu am avut vremea să mă minunez, atât de cufundat eram în durere când vedeam cum îl țineam în brațele mele pe cel mai bun dintre dascăli, gata să-și dea duhul.

— Ce s-a întâmplat, fiule? întrebă alchimistul.

— Vino-mi în ajutor, domnule, i-am răspuns. Abatele Coignard moare. Mosaide l-a omorât.

— I-adevărat, urmă domnul d'Astarac, că Mosaide a venit aici într-o caleașcă veche, pe urmele nepoatei lui, și că l-am întovărășit ca să te îndemn, fiule, să-ți reiei slujba în casa mea. De ieri ne-am ținut destul de aproape de berlina voastră, pe care am văzut-o mai adineauri ducându-se de râpă. În clipa aceea, Mosaide s-a dat jos din caleașcă și, fie că a făcut o mică plimbare, fie mai degrabă că s-a făcut nevăzut, lucru care-i stă în puteri, n-am mai dat de el. Se poate să se fi înfățișat nepoatei lui, ca s-o afurisească; căci acesta îi era gândul. Dar nu l-a omorât pe abatele Coignard. Elfii, fătul meu, sunt cei care l-au omorât pe dascălul tău, ca să-l pedepsească pentru că le-a dat tainele în vileag. Nimic nu este mai neîndoielnic.

— Ah, domnule, am strigat, ce-are a face dacă l-a omorât evreul sau elfii! Trebuie să-i venim într-ajutor.

— E de mare însemnătate, dimpotrivă, răspunse domnul d'Astarac. Căci, dacă ar fi fost lovit de-un braț omenesc, mi-ar fi lesne să-l vindec printr-o vrajă, pe când, dacă și-a tras asupră-și dușmănia elfilor, nu-i cu putință să scape de răzbunarea lor necruțătoare.

În timp ce schimbam aceste vorbe, domnul d'Anquetil și Jahel, atrași de strigăte, se apropiară de noi, cu surugiul care purta un felinar.

— Ce, spuse Jahel, îi e rău domnului Coignard?

Și, îngenunchind lângă bunul meu dascăl, îi ridică fruntea și-l făcu să tragă pe nas niște săruri.

— Domnișoară, i-am spus, ești pricina pierzaniei lui. Moartea lui e răzbunarea răpirii dumitale. Mosaide l-a omorât…

Ea își ridică de lângă bunul meu dascăl chipul îngălbenit de groază și scânteind de lacrimi.

— Crezi așadar, spuse ea, că e atât de ușor să fii fată frumoasă fără să pricinuiești nenorociri?

— Vai, i-am răspuns, cât e de adevărat ceea ce spui! Dar l-am pierdut pe cel mai bun om de pe lume.

În clipa aceea, domnul abate Coignard scoase un geamăt adânc, redeschise ochii înălbiți, ceru să i se dea cartea lui Boetius și căzu iar în nesimțire.

Surugiul fu de părere să-l ducem pe rănit în satul Vallars, așezat la o jumătate de poștă, pe râpă.

— Eu mă duc, zise el, să-l caut pe cel mai blând dintre cei trei cai care ne-au rămas. Îl vom lega de el temeinic pe bietul domn și-l vom duce la pas. Mi se pare că e tare bolnav. Seamănă aidoma cu un curier care a fost omorât în ziua Sfântului Mihail, pe șoseaua asta, la patru poște de aici, lângă Senecy, unde stă logodnica mea. Sărmanul de el, clipea tare din pleoape și dădea ochii peste cap ca o deșucheată, fie-mi iertat s-o spun, domnilor. Și abatele domniilor voastre a făcut la fel, când i-a gâdilat nasul domnișoara cu sticluța ei. Semn rău pentru un rănit; cât despre fetele deșucheate, ele nu mor când dau ochii peste cap în felul ăsta. Înălțimile Voastre o știu doar bine. Și-i mare depărtarea, slavă Domnului, de la moartea cea mică la moartea cea mare. Dar tot așa dai ochii peste cap… Rămâneți aici, domnilor, mă duc să aduc calul.

— Bădăranul ăsta are haz, spuse domnul d'Anquetil, cu ochii lui dați peste cap și cu târfa lui sleită de patimă. Am văzut în Italia soldați care mureau cu privirea ațintită și cu ochii afară din cap. Nu-i aceeași rânduială pentru toți să moară dintr-o rană, nici măcar în tagma ostășească, în care disciplina e împinsă până la ultimele ei margini. Dar binevoiește, Tournebroche, în lipsa altuia mai de seamă, și prezintă-mă acestui gentilom în negru, care poartă nasturi de diamant la haină și care bănuiesc că este domnul d'Astarac.

— Ah, domnule, i-am răspuns, socotește cunoștința făcută! N-am altă grijă decât să-l ajut pe bunul meu dascăl.

— Fie! zise domnul d'Anquetil.

Și, apropiindu-se de domnul d'Astarac:

— Domnule, îi spuse, v-am luat iubita; sunt gata să vă dau socoteală.

— Domnule, răspunse domnul d'Astarac, n-am, slavă Domnului, nici o legătură cu nici o femeie, și nu știu ce voiți să spuneți.

În clipa aceea, surugiul se întoarse cu un cal. Bunul meu dascăl își mai

venise în simțiri. L-am ridicat toți patru și am izbutit cu mare greutate să-l așezăm pe cal, de care l-am legat. Apoi am pornit-o la drum. Eu îl sprijineam de o parte, domnul d'Anquetil de cealaltă. Surugiul trăgea calul de frâu și ducea felinarul. Jahel venea pe urmă, plângând. Domnul d'Astarac se întorsese la caleașca lui. Înaintam încet. Totul merse bine cât timp am fost pe șosea. Dar când a trebuit să urcăm pe cărarea strâmbă dintre vii, bunul meu dascăl, alunecând la fiece mișcare a calului, își pierdu puținele puteri care-i mai rămăseseră și leșină din nou. Am socotit că-i mai nimerit să-l dăm jos de pe cal și să-l purtăm pe brațe. Surugiul îl apucase de subsuori și eu îl țineam de picioare. Urcușul a fost greu și am fost gata să mă prăbușesc pe pietrele drumului de mai bine de patru ori, cu crucea mea vie. În sfârșit, povârnișul se mai îndulci. Ne-am înșirat pe o potecă împrejmuită cu garduri, care străbătea dealul, și curând am descoperit la stânga noastră cele dintâi acoperișuri din Vallars. La vederea lor, ne-am lăsat jos nenorocita povară și ne-am oprit o clipă să răsuflăm. Apoi, ridicând-o din nou, am pornit spre sat.

O licărire trandafirie mijea la răsărit, deasupra zărilor, și luceafărul dimineții se trezea din somn pe cerul palid. Păsările începură să ciripească: bunul meu dascăl scoase un oftat.

Jahel alerga înaintea noastră, bătând la porți, în căutarea unui pat și a unui felcer. Încărcați cu coșuri și cu traiste, vierii se duceau la cules. Unul dintre ei îi spuse Jahelei că un anume Gaulard, în piață, găzduiește și oameni, și cai.

— Cât despre chirurgul Coquebert, adăugă el, puteți să-l vedeți acolo, sub strachina de bărbierit care-i slujește de firmă. Tocmai iese din casă ca să se ducă la vie.

Era un omuleț foarte cuviincios. Ne spuse că, întrucât își măritase fata de curând, avea un pat în care să-l punem pe rănit.

La porunca lui, nevastă-sa, o femeie grasă purtând pe cap o scufie albă, deasupra căreia mai avea și o pălărie de postav, întinse cearșafuri pe pat, în odaia de jos. Ea ne-a ajutat să-l dezbrăcăm pe domnul abate Coignard și să-l culcăm. Apoi s-a dus să-l caute pe preot.

În vremea aceasta, domnul Coquebert cerceta rana.

— Vezi, i-am spus, că e destul de mică și sângerează puțin.

— Nu-i bine deloc, răspunse el, și nu-mi prea place asta, tânărul meu domn. Mie-mi plac rănile mari și care sângerează.

— Văd, îi spuse domnul d'Anquetil că ești destul de priceput pentru un felcer și un bărbier de țară. Nimic mai rău decât rănile acestea mici și adânci, care par că nu-s mare lucru. Ei, dacă ar fi o crestătură zdravănă pe obraz! Așa ceva îți face plăcere să vezi și se vindecă într-o clipă. Dar află, prietene, că rănitul ăsta este duhovnicul meu și că joacă pichet cu mine. Ești tu om să mi-l pui pe picioare, în ciuda mutrei tale, care este mai degrabă aceea a unuia care pune numai clisme?

— La porunca domniei voastre, răspunse, ploconindu-se, chirurgul bărbier.

Dar mai îndrept și mădularele frânte și oblojesc rănile. Vreau s-o cercetez pe aceasta.

— Iute, domnule, i-am spus.

— Răbdare! făcu el. Trebuie mai întâi s-o spălăm, și aștept să fiarbă apa în oală.

Bunul meu dascăl, care-și mai venise puțin în fire, spuse încet, dar cu glas destul de puternic:

— Cu lampa în mână va cerceta toate colțurile Ierusalimului, și ceea ce ascuns în beznă era la lumina zilei se va arăta.

— Ce spui, bunul meu dascăl?

— Lasă, fiule, răspunse el, stau de vorbă cu mine însumi despre niște lucruri potrivite cu starea mea.

— S-a încălzit apa, îmi spuse bărbierul. fiineți ligheanul acesta lângă pat. Am să spăl rana.

În vreme ce trecea pe pieptul bunului meu dascăl un burete plin cu apă călduță, intră în încăpere preotul însoțit de doamna Coquebert. Preotul ținea în mână un coș și niște foarfeci.

— Iată-l așadar pe sărmanul acesta, spuse el. Mă duceam la via mea, dar caut s-o îngrijesc înainte de toate pe aceea a Domnului. Fiule, adăugă el apropiindu-se de pat, juruiește-ți durerea Domnului. Poate că nu-i chiar atât de mare cum se socotește a fi. Altminteri, cuvine-se să se împlinească voia Domnului.

Apoi, întorcându-se către bărbier:

— Domnule Coquebert, îl întrebă, e mare grabă sau aș putea să mă duc la vie? Strugurii albi pot să mai aștepte și nu-i rău chiar dacă ajung să se stafidească, ba chiar o ploicică ar face să fie vinul mai din belșug și mai bun. Dar strugurii negri trebuie să fie culeși numaidecât.

— Bine zici, părinte, răspunse Coquebert; am în via mea niște ciorchini care au început să prindă mucegai și care n-au scăpat de soare decât ca să piară de ploaie.

— Vai, spuse preotul, umezeala și uscăciunea sunt cele două pacoste ale podgoreanului.

— Nimic mai adevărat, spuse bărbierul, dar vreau să văd cât de adâncă e rana.

Spunând astfel, își vârî forțat un deget în rană.

— Ah, călăule! strigă rănitul.

— Adu-ți aminte, spuse preotul, că Mântuitorul i-a iertat pe călăii lui.

— Dar ăia nu erau bărbieri, spuse abatele.

— Proastă vorbă, spuse preotul.

— Nu se cuvine să-l țineți de rău pe un om care-și dă duhul că face o glumă proastă, spuse bunul meu dascăl. Dar sufăr cumplit; omul ăsta m-a omorât,

și mor de două ori. Prima dată a fost de mâna unui evreu.

— Ce vrea să spună? întrebă preotul.

— Cel mai bun lucru de făcut, părinte, spuse bărbierul, este să nu-l iei în seamă. Nu trebuie niciodată să cauți să pricepi ce spun bolnavii. Nu-s altceva decât aiureli.

— Coquebert, spuse preotul, nu vorbești cum se cuvine. Trebuie să-i auzim și pe bolnavi la spovedanie, și cutare creștin, care n-a făcut nimica bun în viața lui, rostește în cele din urmă vorbele care îi deschid porțile raiului.

— Nu vorbeam decât despre partea lumească, spuse bărbierul.

— Părinte, am spus la rândul meu, domnul abate Coignard, bunul meu dascăl, nu aiurează și din păcate este adevărat că a fost omorât de un evreu, cu numele de Mosaide.

— Dacă-i așa, răspunse preotul, trebuie să fie la mijloc vreo milostivire osebită a lui Dumnezeu, care a vrut să piară de mâna unui nepot al celor care l-au răstignit pe fiul lui. Căile proniei cerești pe lume vrednice sunt totdeauna de laudă. Domnule Coquebert, pot să mă duc la vie?

— Poți să te duci, părinte, răspunse bărbierul. Rana nu arată bine; dar nici nu este astfel încât să mori numaidecât de pe urma ei. Este, părinte, una dintre rănile acelea care se joacă cu bolnavul cum se joacă pisica cu șoarecii, și cu jocul ăsta poți să-ți treci zilele multă vreme.

— Atunci toate-s bune, spuse preotul. Să-i mulțumim Domnului, fiule, că-ți lasă viața; dar vremelnică este și trecătoare. Caută să te afli totdeauna pregătit s-o părăsești.

Bunul meu dascăl răspunse sfătos:

— Să fii pe pământ ca și când nici n-ai fi; să stăpânești nestăpânind, căci chipul lumii acesteia piere.

Luându-și foarfecile și coșul, preotul zise:

— Mai bine decât după veșmintele și nădragii domniei tale, pe care le văd întinse pe scăunelul acesta, cunosc după vorbele domniei tale, fiule, că ești față bisericească și că ai dus o viață pilduitoare. Ai primit sfânta hirotonie?

— Este preot, am spus eu, doctor în teologie și profesor de elocință.

— Din ce eparhie?

— Din Séez, în Normandia, episcopie care ține de Rouen.

— Vrednică de laudă diecezã, spuse preotul, dar care nu are, nici pe departe, vechimea și faima diecezei Reimsului, unde m-am hirotonisit eu.

Și ieși. Domnul Jérôme Coignard petrecu o zi liniștită. Jahel a vrut să-l vegheze noaptea pe bolnav. Am părăsit, către ceasurile unsprezece din noapte, casa domnului Coquebert, și m-am dus să aflu găzduire la hanul domnului Gaulard. L-am găsit pe domnul d’Astarac stând în piața a cărei întindere aproape că o acoperea cu umbra lui. Mi-a pus mâna pe umăr, așa cum avea obiceiul, și mi-a

spus sfătos:

— E vremea să te liniștești, fiule; de altfel, nu l-am întovărășit pe Mosaide decât ca să te liniștesc. Te văd chinuit cumplit de spiriduși. Duhurile acestea mititele ale pământului te-au năpădit, te-au amăgit cu tot felul de vedenii, te-au ispitit cu mii de minciuni și, în cele din urmă, te-au îndemnat să fugi din casa mea.

— Vai, domnule, i-am răspuns, adevărat este că am părăsit locuința domniei tale cu nerecunoștința pentru care îți cer iertare. Dar eram urmărit de străjeri, nu de spiriduși. Și bunul meu dascăl a fost omorât. Nu-i nici o închipuire.

— De aceasta să nici nu te îndoiești, urmă marele om, nefericitul acesta de abate a fost lovit de moarte de către silfii ale căror taine le-a dat în vileag. A furat dintr-un dulap niște pietre pe care le făuriseră silfii și pe care aceștia le lăsaseră nedesăvârșite, și încă foarte deosebite de diamant în privința strălucirii și a curăției.

Lăcomia aceasta și cuvântul *agla* rostit cu nesocotință i-a mâniat cel mai mult. Află dar, fătul meu, că nu le este cu putință filosofilor să împiedice răzbunarea neamului acestuia foarte mânios. Am aflat pe o cale mai presus de fire, ca și prin cele spuse de Criton, de nelegiuitul furt al domnului Coignard, care se semețea fără cumpănire să prindă meșteșugul prin care salamandrele, silfii și piticii coc roua dimineții și o fac să se prefacă pe nevăzute în cleștar și în diamante.

— Vai, domnule, vă încredințez că nici nu se gândea la asemenea lucruri și că numai groaznicul Mosaide l-a lovit cu stiletul, pe drum.

Aceste vorbe n-au fost deloc pe placul domnului d'Astarac, care mă pofti cu multă stăruință să nu mai spun asemenea lucruri.

— Mosaide, adăugă el, este un cabalist destul de bun ca să-și ajungă dușmanii fără să-și mai dea osteneala să alerge pe urmele lor. Află, fătul meu, că dacă ar fi voit să-l omoare pe domnul Coignard, ar fi făcut-o cu ușurință din odaia lui, prin vrăjitorie. Văd că nici nu cunoști încă primele temeiuri ale științei. Adevărul este că acest om învățat, aflând de la credinciosul Criton de fuga nepoatei sale, a luat o trăsură de poștă ca s-o găsească și s-o aducă înapoi, la nevoie, în casa lui. Și ar fi și făcut-o, negreșit, dacă ar fi putut desluși în sufletul acelei nenorocite măcar o licărire de părere de rău sau de pocăință. Dar, văzând că e pătrunsă cu totul de desfrânare, s-a gândit mai bine s-o afurisească și s-o blesteme în numele globurilor, roților și fiarelor lui Elisei. Iată ceea ce tocmai a făcut sub ochii mei, în caleașca în care trăiește singuratic, ca să nu împărtășească culcușul și masa creștinilor.

Tăceam, uimit de asemenea aiurări; dar omul acesta cu totul neobișnuit îmi vorbi cu o elocință înaintea căreia n-am putut rămâne netulburat.

— De ce oare, spunea, nu te lași luminat de sfaturile unui filosof? În numele cărei înțelepciuni, fiule, mi te împotrivești? Dă-ți bine seama că filosofia ta este mai puțin cuprinzătoare, dar fără a fi deosebită prin temeiul ei de a mea. În ochii tăi ca și într-ai mei, firea se înfățișează ca o nemărginire de semne, pe care

trebuie să știi să le recunoști și să le orânduiești și care alcătuiesc un șirag de hieroglife. Îți este lesne să deslușești unele dintre aceste semne, cărora le poți da un înțeles; dar prea ești ispitit să te mulțumești cu înțelesul lor obișnuit și după slovă, și nu-ți dai osteneală prea multă să cauți înțelesul lor ideal și pe cel simbolic. Cu toate acestea, lumea nu poate fi închipuită decât ca un simbol, și tot ce se vede în univers nu este nimic altceva decât un scris închipuit, pe care oamenii de rând încearcă să-l buchisească fără a-l înțelege. Păzește-te, fătul meu, să gângăvești și să ragi limba aceasta obștească, după asemănarea cărturarilor care umplu academiile. Ci mai degrabă primește de la mine cheia oricărei științe.

Se opri o clipă și-și urmă cuvântarea cu un glas mai prietenos:

— Ești urmărit, scumpul meu fiu, de niște dușmani mai puțin cumpliți decât silfii. Și salamandrei tale nu-i va fi prea anevoie să te descotorosească de spiriduși, de îndată ce-i vei cere s-o facă. Îți spun o dată că n-am venit până aici, împreună cu Mosaide, decât ca să te sfătuiesc de bine și să te înduplec să te întorci la mine și să mergi mai departe cu lucrările noastre. Înțeleg că ai vrea să rămâi până la capăt alături de nenorocitul tău dascăl. Te las să faci cum vrei, ești slobod. Dar să nu uiți să te întorci pe urmă acasă la mine. Rămâi cu bine! Mă întorc chiar în noaptea asta la Paris, cu marele Mosaide, pe care l-ai bănuit atât de pe nedrept.

I-am făgăduit tot ce poftea și m-am târât până la patul meu prăpădit din han, pe care m-am trântit, zdrobit de oboseală și de durere.

XX

A doua zi, dis-de-dimineață, m-am întors la chirurg și am regăsit-o pe Jahel la căpătâiul bunului meu dascăl, stând dreaptă pe un scaun de paie, cu capul înfășurat în mantia ei neagră, îndatoritoare, cuminte și ascultătoare ca o soră milostivă. Domnul Coignard, foarte roșu la față, moțăia.

— Nu i-a fost bine noaptea asta, mi-a spus ea pe șoptite. A ținut cuvântări, a cântat, mi-a spus „soră Germaine” și m-a îmbiat cu vorba la dragoste. Nu mă simt jignită, dar aceasta dovedește cât e de tulburat.

— Vai, am strigat eu, dacă nu m-ai fi vândut, Jahel, ca să alergi pe drumuri cu gentilomul acela, bunul meu dascăl n-ar zăcea acum aici în pat, înjunghiat!

— Tocmai nenorocirea prietenului nostru, mi-a răspuns ea, îmi pricinuiește usturătoare păreri de rău. Cât despre celelalte, nici nu face să te oprești asupra lor și nici nu-mi pot închipui, Jacques, cum de te gândești la asta în asemenea clipe.

— Mă gândesc întruna, i-am răspuns.

— Eu, spuse ea, nici nu mă mai gândesc. Îți provoci singur mai mult de trei sferturi din necazuri.

— Ce vrei să spui, Jahel?

— Vreau să spun, dragul meu, că dacă eu am pus stofa la bătaie, apoi

dantelele le-ai adăugat tu, și închipuirea ta încarcă prea mult ceea ce a fost aievea. Îți jur că în clipa asta nu-mi amintesc nici un sfert măcar din ceea ce te amărăște; și cugeți cu atâta îndărătnicie asupra acestor lucruri, încât potrivnicul tău îți este mai bine întipărit ție în minte decât îmi este mie. Nu te mai gândi la asta și lasă-mă să-i dau un ceai abatelui care se trezește.

În clipa aceea, domnul Coquebert se apropie de pat cu geanta lui, schimbă fașa, spuse cu glas tare că rana e pe calea cea bună și că se vindecă. Apoi, trăgându-mă deoparte:

— Te pot încredința, domnule, îmi spuse, că bunul abate nu va muri de pe urma loviturii pe care a primit-o. Dar, ca să spun adevărul, mă tem că nu va scăpa unei vătămări la plămâni pricinuite de rană. În clipa de față îl muncește o fierbințeală mare. Dar iată că vine cuvioșia sa.

Bunul meu dascăl îl recunoscu foarte bine și-l întrebă cuviincios cum o duce.

— O duc mai bine decât via, răspunse preotul. Căci e mâncată toată de gândaci și de păduchi, măcar că toată preoțimea din Dijon a făcut o frumoasă procesiune, cu cruci și prapuri, chiar anul acesta. Dar la anul va trebui să facem una și mai frumoasă, și va trebui să ardem ceva mai multă ceară. Și cuvine-se ca și judecătorul eparhiei să afurisească din nou muștele care nimicesc strugurii.

— Părinte, spuse bunul meu dascăl, se zice că te cam hârjonești cu fetele prin viile Sfinției Tale. Ptiu! Nu mai e de vârsta Sfinției Tale. În tinerețea mea eram și eu, ca Sfinția Ta, îmboldit spre femei. Dar timpul m-a potolit mult, și chiar adineauri am lăsat o călugăriță să treacă fără să-i spun nimic. Sfinția ta se poartă altfel cu fetele și cu sticlele, părinte. Dar mai rău faci încă atunci când nu slujești liturghiile care ți s-au plătit și când faci negoț cu bunurile bisericești. Ești un bigam și un simoniac.

Auzind asemenea vorbe, preotul părea cuprins de o dureroasă mirare; gura-i rămăsese deschisă și fălcile i se lăsaseră în jos, amărâte, de cele două părți ale feței lui rotunde.

— Ce nevrednice ocări împotriva harului cu care sunt înzestrat! izbuti el să ofteze în sfârșit, cu ochii în pământ. Ce vorbe spune, când e atât de aproape de judecata Domnului! Vai, domnule abate, cum se poate ca Sfinția Ta să vorbească astfel, Sfinția Ta care ai dus o viață pilduitoare și care ai învățat din atâtea cărți?

Bunul meu dascăl se ridică într-un cot. Fierbințeala îi dădea iarăși, în chip atât de jalnic însă și de nepotrivit, înfățișarea aceea voioasă pe care ne făcea plăcere să i-o vedem odinioară.

— Drept este, spuse el, că am învățat din cărțile scriitorilor vechi. Dar n-am nici pe departe atâtea cunoștințe cât are cel de-al doilea vicar al domnului episcop de Séez. Măcar că arăta a dobitoc și pe dinăuntru, și pe dinafară, a citit mai mult decât mine, căci era sașiu și, uitându-se cruciș, putea să citească două pagini

dintr-odată. Ce spui despre asta, popă pungaș și nemernic, crai bătrân care umbli după fete la lumina lunii? Măi popo, drăguța ta seamănă cu o vrăjitoare. Îi crește barbă: e nevasta chirurgului bărbier. E încornorat din belșug și așa-i trebuie acestui homunculus pentru care toată știința doftoricească se mărginește la punerea unei clisme.

— Doamne, Dumnezeule! Ce tot spune? strigă doamna Coquebert. Trebuie că-l are pe dracul în el.

— Mulți bolnavi am auzit aiurând, spuse domnul Coquebert, dar nici unul nu rostea vorbe atât de deșucheate.

— Bag de seamă, spuse preotul, că ne va fi mai anevoie decât credeam să-l îndrumăm pe bolnavul acesta spre un sfârșit creștinesc. Are în firea lui o pornire acră spre necuviințe de care nu-mi dădusem seama mai la început. fiine niște cuvântări care nu se potrivesc unei fețe bisericești și unui bolnav.

— E urmarea fierbințelii, spuse chirurgul bărbier.

— Dar, urmă preotul, fierbințeala aceasta dacă nu contenește, se prea poate să-l ducă drept în iad. S-a purtat foarte necuviincios cu un preot. Voi mai veni cu toate acestea să-l îndrum pe calea cea bună, căci îi datorez, după pilda Domnului nostru, o nemărginită îngăduință. Dar și în privința aceasta sunt tare îngrijorat. Din nenorocire, am o spărtură în teascul meu, și toți lucrătorii sunt la vie. Să nu uiți, Coquebert, să-i spui dulgherului să vină la mine și să mă chemi la căpătâiul bolnavului acesta, dacă starea lui se înrăutățește pe neașteptate. Multe griji mai am și eu, Coquebert!

Ziua următoare, domnul Coignard arăta atât de bine încât a început să mijească în noi nădejdea că va scăpa. A băut o supă și a putut să se ridice în pat. Îi vorbea fiecăruia dintre noi cu gingășie și cu blândețea lui obișnuită. Domnul d'Anquetil, care găzduia la Gaulard, a venit să-l vadă și i-a cerut, cu oarecare lipsă de cuviință, să joace cu el un pichet. Bunul meu dascăl i-a făgăduit, zâmbind, să joace săptămâna viitoare. Dar fierbințeala l-a cuprins iarăși în amurg. Palid, cu ochii înecați într-o spaimă care nu se putea descrie, tremurând și clănțănind din dinți:

— Uite-l, striga, uite-l pe ovreiul ăla bătrân. E copilul pe care i l-a făcut Iuda Iscariotul unei drăcoaice cu chip de capră. Dar va fi spânzurat de smochinul părintesc, și măruntaiele i se vor împrăștia pe pământ. Opriți-l… Mă omoară! Mi-e frig!

Apoi, numaidecât, zvârlindu-și păturile, se plânse că-i era prea cald.

— Mi-e grozav de sete, spunea. Dați-mi vin! Și să fie rece. Doamnă Coquebert, grăbește-te să-l pui să se răcească în fântână, căci astăzi va fi o zăpușeală cumplită.

Era noapte, clar încurca ceasurile în mintea lui.

— Repede, repede, îi mai spuse doamnei Coquebert; dar să nu fii atât de

neghioabă cum a fost clopotarul catedralei din Séez, care, ducându-se să scoată din puț sticlele pe care le pusese, își văzu umbra în apă și începu să strige: „Hei, domnilor, veniți repede în ajutor! Căci sunt niște antipozi care vor să ne bea vinul, dacă nu luăm aminte”.

— E mucalit, spuse doamna Coquebert. Dar adineauri a spus pe socoteala mea niște vorbe tare de rușine. Dacă l-aș fi înșelat pe Coquebert, doar n-aș fi făcut-o cu sfinția sa preotul, ținând seama de rasa și de vârsta lui.

Preotul intră tocmai în clipa aceea:

— Ei, domnule abate, îl întrebă el pe dascălul meu, astăzi cum îți mai este? Ce mai nou?

— Mulțumesc lui Dumnezeu, răspunse domnul Coignard, nu-i nimic nou în mintea mea. Căci, după cum a spus Sfântul Hrisostom, să vă feriți de lucrurile noi. Nu vă porniți pe căi pe care n-a umblat încă nimenea; te rătăcești tot mai tare, când ai început o dată să te rătăcești. Am făcut eu însumi această tristă încercare. Și m-am pierdut vrând să urmez cărări nestrăbătute. Am dat ascultare propriilor mele sfaturi și m-au călăuzit spre prăpastie. Părinte, sunt un biet păcătos; numărul nelegiuirilor mele mă copleșește.

— Iată niște vorbe creștinești, spuse preotul. Dumnezeu însuși te îndeamnă să le rostești. Recunosc în ele felul lui de a vorbi, care cu nimic nu se poate asemui. N-ai vrea să grăbim puțin mântuirea sufletului Sfinției Tale?

— Cu dragă inimă, spuse domnul Coignard. Căci necurățeniile mele se ridică împotriva mea. Le văd stârnite și pe cele mari, și pe cele mici. Văd și unele mititele care călăresc pe câini și pe purcei, și mai văd și altele, grase și despuiate, cu niște țâțe cât burdufurile, cu niște pântecuri care fac cute mari când cad și cu niște buci uriașe.

— Este cu putință, spuse preotul, să le vezi pe toate atât de limpede? Dar, dacă greșelile ți-au fost așa cum spui, fiule, e bine să nu le mai pomenești și să te mulțumești să le înfierezi înlăuntrul sufletului Sfinției Tale.

— Ai vrea, prin urmare, cuvioase părinte, urmă abatele, să-mi fie toate păcatele cum era Adonis? Dar să lăsăm acestea. Și tu, bărbierule, dă-mi să beau. Îl cunoașteți pe domnul de la Musardière?

— Nu, după câte știu, spuse domnul Coquebert.

— Află dar, urmă bunul meu dascăl, că-i plăceau tare mult femeile.

— Prin latura aceasta, spuse preotul, ajunge diavolul să pună bine stăpânire pe om. Dar unde vrei să ajungi, fiule?

— Ai să vezi numaidecât, spuse bunul meu dascăl. Domnul de la Musardière i-a dat întâlnire unei fete mari într-un grajd. Ea s-a dus, și el a lăsat-o să iasă tot așa cum venise. Știți pentru ce?

— Habar n-am, spuse preotul, dar să lăsăm asta.

— Ba nu, urmă domnul Coignard. Aflați dar că s-a păzit să se atingă de ea,

de teamă să nu zămislească un cal, căci pentru aceasta ar fi fost târât în judecată criminalicească.

— Ah, spuse bărbierul, mai degrabă ar fi trebuit să-i fie frică să nu zămislească un măgar!

— Fără îndoială, spuse preotul. Dar toate acestea nu ne fac deloc să înaintăm pe calea raiului. Cuvine-se dar să ne întoarcem pe drumul cel bun. Adineauri tocmai rosteai niște vorbe foarte creștinești!

În loc să-i răspundă, bunul meu dascăl începu să cânte cu glas destul de puternic:

Avut-a craiul Ludovic,
Opt bucătari și-un ucenic,
Landerinetă.
Dar, împănat cu usturoi,
I-au pus pe foc un măturoi,
Landeriri.

— Dacă ai poftă să cânți, fiule, spuse preotul, cântă mai degrabă vreun cântec de Crăciun din Burgundia, sunt tare frumoase. Îți vei desfăta sufletul, sfințindu-l.

— Cu dragă inimă, răspunse bunul meu dascăl. Sunt unele scrise de Guy Barozai pe care le socotesc, deși par a fi țărănești, mai șlefuite ca diamantul și mai de preț decât aurul. Æsta, de pildă:

Când pământu-a înghețat,
A venit Hristos cu harul,
Și-atunci boul și măgarul,
Într-un staul l-au vegheat.
Știu măgari și boi destui,
Într-al Galiei regat,
Știu măgari și boi destui
Și mai proști, și mai fudui.

Chirurgul, nevasta lui și preotul cântară cu toții:

Știu măgari și boi destui,
Într-al Galiei regat,
Știu măgari și boi destui
Și mai proști, și mai fudui.

Și bunul meu dascăl urmă cu glas mai stins:

Dar să nu vă minunați.
Noaptea, boul și măgarul,
Au rămas, veghiind sugarul,
Nebăuți și nemâncați.
Știu măgari și boi destui,
În mătăsuri îmbrăcați,
Știu măgari și boi destui,
Și mai proști, și mai fudui.

Apoi își lăsă capul să-i cadă pe pernă și nu mai cântă.

— Există și ceva bun în sufletul creștinului acestuia, ne spuse preotul, ceva foarte bun, și chiar adineauri îmi dădea și mie povețe cu înțelepte cugetări. Și totuși mă neliniștește, căci totul atârnă de felul în care-i va fi sfârșitul, și nu se știe ce va rămâne în fundul sacului. Dumnezeu, în milostivirea lui, a hotărât că și o singură clipă poate să ne aducă mântuirea; dar cuvine-se ca această clipă să fie cea de pe urmă, încât totul atârnă de o singură clipă, pe lângă care întreg restul vieții nu atârnă nimic. Iată ceea ce mă face să mă cutremur la bolnavul acesta, pentru care îngerii și diavolii se ceartă cu atâta patimă. Dar nu trebuie să pierdem nădejdea în milostenia dumnezeiască.

XXI

Mai trecură două zile de frământări dureroase. După care bunul meu dascăl fu cuprins de o slăbiciune cumplită.

— Nu mai e nici o nădejde, îmi spuse încet domnul Coquebert. Vezi cum i se adânceşte capul între perne și cum i s-a subțiat nasul.

Într-adevăr, nasul bunului meu dascăl, odinioară gros și roșu, nu mai era decât un vârf încovoiat, vânăt cum e plumbul.

— Tournebroche, fătul meu, îmi spuse cu un glas încă plin și puternic, dar al cărui timbru încă nu-l mai auzisem, simt că mi-a rămas puțin de trăit. Du-te să mi-l aduci pe preotul acela cumsecade, ca să-mi asculte spovedania.

Preotul era la vie și am alergat într-acolo.

— Am mântuit culesul, mi-a spus, și a fost mai mare belșug decât nădăjduiam; hai să mergem să-l împărtășesc pe sărmanul acela.

L-am adus la căpătâiul bunului meu dascăl și l-am lăsat singur cu muribundul. A ieșit după un ceas și ne-a spus:

— Vă pot încredința că domnul Jérôme Coignard moare cu simțăminte de cucernicie și de umilință vrednice de laudă. La rugămintea lui și luându-i în seamă râvna, îi voi da sfânta împărtășanie. În vreme ce voi îmbrăca sutana și etola, binevoiește, doamnă Coquebert, să-mi trimiți în altar copilul care-mi ajută în

fiecare dimineață la citirea Evangheliei și să deretici prin încăpere ca să-l primim pe Domnul.

Doamna Coquebert mătură odaia, puse o plapumă curată pe pat, trase la căpătâi o măsuță pe care întinse o față de masă și apoi așeză două sfeșnice cu lumânări pe care le aprinse și o farfurie de faianță cu o ramură de merișor muiată în apă sfințită.

Curând am auzit clopoțelul pe care-l suna pe drum ministrantul și am văzut intrând crucea purtată în mâini de un copil și apoi preotul, îmbrăcat în alb și ducând sfânta cuminecătură, eu, Jahel, domnul d'Anquetil, domnul și doamna Coquebert căzurăm în genunchi.

— *Pax huic domui*,[21] spuse preotul.

— *Et omnibus habitantibus in ea*,[22] răspunse ministrantul.

Apoi preotul luă apă sfințită și-l stropi pe bolnav și patul.

Se reculese o clipă, după care rosti cu glas solemn:

— Fiule, nu mai ai nimic de spus?

— Ba da, părinte, spuse abatele Coignard fără șovăire. Îl iert pe ucigașul meu.

Atunci ministrantul, scoțând din potir sfânta împărtășanie:

— *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi*.[23]

Bunul meu dascăl răspunse oftând:

— Cum să-i vorbesc Domnului meu, eu care nu sunt decât țărână și cenușă? Cum să cutez să vin la tine, eu care nu simt în mine nimic bun să-mi dea atâta îndrăzneală? Cum să te las să pătrunzi în mine, după ce atât de adesea ți-am rănit ochii plini de bunătate?

Și domnul abate Coignard primi sfânta împărtășanie într-o liniște adâncă, sfâșiată numai de bocetele noastre și de zgomotul pe care-l făcea doamna Coquebert suflându-și nasul.

După ce a fost împărtășit, bunul meu dascăl mi-a făcut semn să mă apropii de patul său și mi-a spus cu un glas slab, dar deslușit:

— Jacques Tournebroche, fiul meu, să dai departe, după pilda mea, cugetările cu care te-am îmbiat în timpul nebuniei mele, care a dăinuit, vai, tot atât cât și viața mea! Să te temi de femei și de cărți, pentru moliciunea și trufia pe care ți le insuflă. Fii cu umilință în inimă și în minte. Dumnezeu hărăzește celor mărunți o înțelegere mai limpede decât aceea pe care ar putea-o împărtăși cărturarii. Numai el dă altora toată știința. Să nu-i asculți, fiule, pe aceia care, asemenea mie, vor să vorbească iscusit și despre bine, și despre rău. Nu te lăsa înduplecat de frumusețea și de măiestria cuvântărilor lor. Căci împărăția lui Dumnezeu nu pe vorbe se sprijină, ci pe virtute.

Tăcu, sleit de puteri. I-am prins mâna care se odihnea pe cearșaf, am acoperit-o de sărutări și am stropit-o cu lacrimi. I-am spus că era dascălul nostru,

prietenul nostru, părintele nostru, și că nu-mi va fi cu putință să trăiesc fără el.

Și am rămas ceasuri de-a rândul copleșit de durere la picioarele patului său.

Petrecu o noapte atât de liniștită, încât începu să-mi mijească în suflet nădejdea disperării. Starea aceasta mai dăinui și în ziua următoare. Dar, către faptul serii, începu să se frământe și să rostească vorbe atât de nelămurite, încât vor rămâne toate, pe vecie, o taină între Dumnezeu și el.

La miezul nopții, recăzu într-o prostrație adâncă și nu se mai auzea decât zgomotul ușor pe care-l făceau unghiile lui zgâriind cearșaful. Nu ne mai recunoștea.

Către ceasurile două a început să horcăie; răsuflarea aspră și repezită care-i ieșea din piept era atât de zgomotoasă, încât puteai s-o auzi de departe, din ulița satului, și atât de mult îmi împuiase urechile, încât credeam c-o mai aud încă în zilele care au urmat zilei aceleia nenorocite. La revărsatul zorilor, a făcut cu mâna un semn pe care nu l-am putut înțelege și a scos un oftat adînc. A fost cel de pe urmă. Chipul lui a luat, în moarte, o înfățișare măreață, vrednică de duhul înalt care-l însufleți se și a cărui pierdere nu va putea fi înlocuită niciodată.

XXII

Preotul din Vallars îi făcu domnului Jérôme Coignard o înmormântare grandioasă. Îi cântă slujba pentru morți și dădu dezlegarea păcatelor.

Bunul meu dascăl fu dus în cimitirul bisericii. Și domnul d'Anquetil dădu de mâncare la Gaulard tuturor oamenilor care luaseră parte la slujbă. S-a băut vin din cel nou și s-au cântat cântece burgunde.

A doua zi m-am dus cu domnul d'Anquetil să-i mulțumesc preotului pentru cucernica lui îngrijire.

— Ah, spuse preacuviosul, mare mângâiere ne-a mai dat preotul acela prin sfârșitul lui creștinesc! Puțini creștini am văzut eu să moară cu asemenea simțăminte vrednice de laudă, și cuvine-se să-i statornicim amintirea pe mormânt, cu frumoase slove săpate. Sunteți amândoi, domnilor, destul de învățați ca să izbutiți s-o faceți, și mă însărcinez să pun să se sape pe o lespede mare albă epitaful răposatului, după chipul și înșiruirea în care-l veți alcătui. Dar luați aminte, atunci când veți da glas pietrei, să n-o puneți să rostească decât laude Domnului.

L-am rugat să fie încredințat că-mi voi pune toată râvna ca să fie astfel, iar domnul d'Anquetil făgădui și el să-i dea epitafului o întorsătură aleasă și duioasă.

— Vreau, spuse el, să încerc să alcătuiesc niște stihuri franțuzești, călăuzindu-mă după acelea pe care le-a făcut domnul Chapelle.

— Foarte nimerit, spuse preotul. Dar n-ați voi oare să-mi vedeți teascurile? Vinul va fi bun anul acesta, și am scos destul de mult, pentru folosința mea și

pentru aceea a slujnicei mele. Vai, dacă n-ar fi fost păduchii, am fi avut mult mai mult!

După cină, domnul d'Anquetil ceru călimara şi începu să alcătuiască stihuri franţuzeşti. Apoi, pierzându-şi răbdarea, îşi zvârli cât colo pana, cerneala şi hârtia.

— Tournebroche, îmi spuse el, n-am făcut decât două stihuri, şi nici de acelea nu sunt încredinţat că ar fi bune. Iată-le, aşa cum le-am găsit:

Aicea zace domnul Coignard, într-un sicriu.
Tot trebuia să moară, acum sau mai târziu.

I-am răspuns că acestea două erau atât de bune, că nu mai era nevoie şi de un al treilea.

Şi mi-am petrecut noaptea ca să întocmesc un epitaf în latineşte, în chipul următor:

D. O. M.
HIC JACET
IN SPE BEATAE AETERNITATIS DOMINUS
HIERONYMUS COIGNARD PRESBYTER
QUONDAM IN BELLOVACENSI COLLEGIO
ELOQUENTIAE MAGISTER ELOQUENTISSIMUS
SAGIENSIS EPISCOPI BIBLIOTHECARIUS
SOLERTISSIMUS
ZOSIMI PANOPOLITANI INGENIOSISSIMUS
TRANSLATOR OPERE TAMEN IMMATURATA MORTE
INTERCEPTO PERIIT ENIM CUM LUGDUNUM
PETERET JUDEA MANU NEFANDISSIMA ID EST A
NEPOTE CHRISTI CARNIFICUM IN VIA TRUCIDATUS
ANNO AET. LIIO.
COMITATE FUIT OPTIMA DOCTISSIMO CONVITU
INGENIO SUBLIMI FACETIIS JUCUNDUS SENTENTIIS
PLENUS DONORUM DEI LAUDATOR FIDE
DEVOTISSIMA PER MULTAS TEMPESTATES
CONSTANTER MUNITUS HUMILITATE SANCTISSIMA
ORNATUS SALUTI SUAE MAGIS INTENTUS QUAM
VANO ET FALLACI HOMINUM JUDICIO SIC
HONORIBUS MUNDANIS NUNQUAM QUAESITIS SIBI
GLORIAM SEMPITERNAM MERUIT

Ceea ce vrea să spună în limba noastră:

AICI ODIHNEȘTE
ÎN NĂDEJDEA PREAFERICITEI VEȘNICII
DOMNUL Jérôme COIGNARD
PREOT
ODINIOARĂ PREAELOCVENT PROFESOR
DE ELOCINfiĂ LA COLEGIUL DE LA BEAUVAIS
PREAZELOS BIBLIOTECAR AL EPISCOPULUI DE SÉEZ
AUTOR AL UNEI FRUMOASE TĂLMĂCIRI A LUI
ZOSIM PANOPOLITUL PE CARE A LĂSAT-O DIN
NEFERICIRE
NEÎNCHEIATĂ, Când I S-A ÎNTâmplAT NĂPRASNICA
MOARTE.
A FOST LOVIT PE DRUMUL LYONULUI,
ÎN AL CINCIZECI ȘI DOILEA AN AL VÂRSTEI LUI, DE
BRAfiUL FOARTE NELEGIUIT AL UNUI EVREU, ȘI A
PIERIT ASTFEL JERTFĂ A UNUI NEPOT AL CĂLĂILOR
LUI IISUS HRISTOS.
ERA UN OM FOARTE PRIETENOS,
PLĂCUT LA VORBIRE, CU MINTEA ALEASĂ,
ÎMBELȘUGAT ÎN VORBE DE DUH
ȘI CUGETĂRI ÎNALTE, PREAMĂREA ȘI-L LĂUDA PE
DOMNUL ÎN OPERELE LUI. ȘI-A PĂSTRAT DE-A
LUNGUL FURTUNILOR VIEfiII O CREDINfiĂ
NEZDRUNCINATĂ. ÎN UMILINfiA LUI CU ADEVĂRAT
CREȘTINEASCĂ,
MAI ÎNGRIJORAT DE mântUIREA SUFLETULUI DECât
DE PĂREREA DEȘARTĂ ȘI AMĂGITOARE A
OAMENILOR TRĂIND ÎN LUMEA ACEASTA FĂRĂ
MARI CINSTIRI S-A ÎNDREPTAT SPRE SLAVA CEA
VEȘNICĂ.

XXIII

Trei zile după ce bunul meu dascăl își dădu sufletul, domnul d'Anquetil se hotărî să pornească iarăși la drum. Trăsura era dreasă. A poruncit surugiilor să fie gata pentru a doua zi dimineața. Tovărășia lui nu-mi fusese plăcută niciodată. În starea jalnică în care mă aflam ajunsese să-mi fie nesuferită. Nu puteam îndura gândul să-l urmez știindu-l împreună cu Jahel. M-am hotărât să găsesc vreo slujbă la Tournus sau la Mâcon și să trăiesc ascuns acolo, până în ziua în care furtuna se va fi potolit și îmi va fi cu putință să mă întorc la Paris, unde știam că părinții mei

mă vor primi cu brațele deschise. I-am împărtășit gândurile mele domnului d'Anquetil, cerându-i iertare că nu-l puteam însoți mai departe. S-a străduit mai întâi să mă înduplece să vin cu el, cu o bunăvoință cu care nu mă obișnuise până atunci, dar pe urmă îmi dădu voie cu dragă inimă să-l părăsesc. Lui Jahel i-a fost mai greu să se despartă; dar, fiind cumpănită din fire, înțelese lesne motivele pe care le aveam s-o părăsesc.

În noaptea dinaintea plecării mele, în vreme ce domnul d'Anquetil bea și juca împreună cu chirurgul bărbier cărți, ne-am dus în piață, eu și Jahel, să luăm aer. Mirosea a iarnă proaspătă și seara era plină de țârâitul greierilor.

— Ce noapte frumoasă! i-am spus Jahelei. Anul acesta nici nu va mai fi alta asemănătoare; și poate în toată viața mea n-am să văd una mai blândă.

Cimitirul înflorit al satului își întindea în fața noastră valurile lui nemișcate de iarbă, și lumina lunii albea mormintele risipite pe pajiștea neagră. Ne-a venit gândul, în același timp la amândoi, să ne ducem să ne luăm rămas-bun de la prietenul nostru. Locul unde se odihnea era însemnat cu o cruce stropită cu lacrimi, al cărui țăruș se afunda în pământul moale. Lespedea pe care urma să fie săpat epitaful nu fusese încă pusă. Ne-am așezat lângă mormânt, pe iarbă, și acolo, dintr-o înclinare firească, pe nesimțite, am căzut unul în brațele celuilalt, fără să ne fie teamă că am fi putut supăra prin sărutările noastre amintirea unui prieten pe care adânca lui înțelepciune îl făcea să fie înțelegător față de slăbiciunile omenești.

Deodată, Jahel îmi spuse la ureche, unde tocmai îi ajunseseră buzele:

— Îl văd pe domnul d'Anquetil care, pe zidul cimitirului, se uită cu luare-aminte spre locul unde suntem.

— Poate să ne vadă prin bezna aceasta? am întrebat-o.

— Vede, fără îndoială, fusta mea albă, îmi răspunse. Și e destul, îmi închipui, ca să-i dea pofta să vadă și mai multe.

Tocmai mă gândeam să trag sabia și eram foarte hotărât să apăr două vieți care, în clipa aceea, erau cu totul – sau aproape cu totul – contopite. Faptul că Jahel era atât de liniștită mă uimea; nimic, nici în mișcările ei, nici în glasul ei, nu trăda vreo urmă de teamă.

— Du-te, îmi spuse, fugi, și nu te teme pentru mine. Doream întru câtva să fim surprinși în felul acesta. Începea să se sature de mine, și aceasta-i va trezi de minune dorul și-i va stârni iarăși iubirea. Du-te și lasă-mă. Cea dintâi clipă va fi destul de grea, căci e pornit din fire. Are să mă bată, dar pe urmă am să-i fiu și mai dragă. Du-te sănătos.

— Vai, am strigat eu, prin urmare, te-ai slujit de mine, Jahel, numai ca să-i ațâți dorințele potrivnicului meu?!

— Acuma vrei să mă certi și tu? Du-te, îți spun.

— Și cum să te părăsesc în felul acesta?

— Trebuie, du-te cu bine! Să nu te găsească aici. Vreau să-l fac gelos, dar

cu oarecare gingășie. Du-te, du-te cu bine.

De-abia apucasem să fac câțiva pași prin labirintul mormintelor, că domnul d'Anquetil, după ce se apropiase destul ca să-și recunoască iubita, începu să strige și să înjure de i-ar fi putut trezi pe toți morții satului. Eram nerăbdător s-o smulg pe Jahel turbării lui. Îmi închipuiam că avea s-o omoare și mă pregăteam să mă reped în ajutorul ei, prin umbra lespezilor. Dar, după câteva clipe, în timpul cărora i-am observat cu multă luare-aminte, l-am văzut pe domnul d'Anquetil împingând-o afară din cimitir și ducând-o iarăși la hanul lui Gaulard, cu o răbdare de mânie pe care Jahel era în stare s-o potolească și singură.

M-am înapoiat în odaia mea, după ce ei s-au dus într-a lor. N-am dormit toată noaptea și, pândindu-i dimineața printre perdele, i-am văzut cum străbăteau curtea hanului, părând că se înțeleg cum nu se poate mai bine.

Plecarea Jahelei mi-a sporit tristețea. M-am întins pe burtă în mijlocul încăperii și, cu fața în mâini, am plâns până s-a lăsat seara.

XXIV

De-acum înainte, viața mea își pierde însemnătatea pe care o căpătase de la împrejurările deosebite pe care vi le-am povestit și destinul meu, ajungând iarăși să fie aidoma cu firea mea, nu mai înfățișează decât întâmplări obișnuite. Dacă i-aș mai însemna faptele, povestirea mea s-ar arăta foarte curând searbădă. O voi încheia în puține cuvinte. Preotul din Vallars mi-a dat o scrisoare pentru un negustător de vinuri din Mâcon, în slujba căruia am stat două luni. La capătul lor, tata mi-a scris că-mi pusese treburile în bună rânduială și că mă puteam înapoia fără teamă la Paris.

Numaidecât am luat poștalionul și am călătorit împreună cu niște recruți. Inima îmi bătea să-mi spargă pieptul când am văzut iarăși strada Saint-Jacques, orologiul bisericii Saint-Benoît-le-Bétourné, firma La trei fecioare și Sfânta Ecaterina a domnului Blaizot.

Mama a izbucnit în plâns când m-a văzut; am plâns și eu, ne-am îmbrățișat și am mai plâns încă multă vreme. Tata, venind în grabă de la Micul Bacchus, îmi spuse cu sfătoșenie înduioșată:

— Jacquot, fiule, nu-ți voi ascunde că am fost tare supărat pe tine când i-am văzut pe străjeri intrând la Regina Pédauque ca să te ridice sau, în lipsa ta, să mă ridice pe mine în locul tău. Nu voiau să înțeleagă nimic, tot spunând că-mi va fi lesne să lămuresc ce se cuvenea în închisoare. Te căutau în urma unei plângeri făcute de domnul de la Guéritaude. Mi-am închipuit atunci niște lucruri îngrozitoare pe socoteala ta. Dar, aflând din scrisorile tale că toate nu erau decât niște fleacuri, nu mi-a mai fost gândul decât la cum să fac să te mai văd. L-am cercetat de nenumărate ori pe cârciumarul de la Micul Bacchus asupra mijloacelor

de a-ți înăbuși încurcătura. El îmi răspundea tot mereu: „Jupâne Léonard, du-te să-l găsești pe judecător cu o pungă plină cu scuzi, și are să-ți dea flăcăul înapoi alb ca zăpada”. Dar scuzii sunt rari pe-aici și n-avem în casă la noi nici o găină, nici o gâscă și nici o rață care să facă ouă de aur. De-abia dacă-mi pot plăti din păsări lemnele pentru încălzit vatra. Din fericire, sfânta și vrednica ta mamă s-a gândit să se ducă la mama domnului d’Anquetil, despre care știam că-și dă mare osteneală să-și mântuie fiul, pe care-l căutau în același timp ca și pe tine și pentru aceeași pricină. Căci trebuie să recunosc, dragul meu Jacquot, că ți-ai făcut de cap în tovărășia unui gentilom, și am un suflet prea ales ca să nu-mi dau seama de marea cinste care se trage din asta pentru întregul nostru neam. Mama ta i-a cerut deci doamnei d’Anquetil s-o primească în palatul ei din foburgul Saint-Antoine. Se îmbrăcase curat, de parcă s-ar fi dus la slujbă; și doamna d’Anquetil a primit-o cu bunăvoință. Mama ta e o femeie sfântă, Jacquot, dar nu prea e deprinsă cu lumea mare, și a vorbit mai întâi cam nepotrivit și fără legătură. I-a spus: „Doamnă, la vârsta noastră, nu ne-au mai rămas, după Dumnezeu, decât copiii noștri”. Asta nu se cuvenea să-i spună doamnei aceleia de neam mare, care mai are încă iubiți.

— Ia taci din gură, Léonard, strigă mama. Habar n-ai cum se poartă doamna d’Anquetil și trebuie că i-am vorbit eu cum se cuvenea doamnei aceleia, de vreme ce mi-a răspuns: „Fii liniștită, doamnă Ménétrier; am să intervin pentru băiatul dumitale, ca și pentru al meu; poți să te bizui pe zelul meu”. Și doar știi, Léonard, că primirăm, nici două luni după asta, încredințarea că Jacquot al nostru putea să se înapoieze la Paris fără de teamă.

Cinarăm cu multă poftă. Tata mă întrebă dacă mai socoteam să rămân în slujba domnului d’Astarac. I-am răspuns că, după moartea pe veci de plâns a bunului meu dascăl, nu mai râvneam să mă regăsesc alături de cumplitul Mosaide, la un gentilom care nu-și plătea slujitorii decât cu frumoase cuvântări. Tata mă pofti cu bunăvoință să încep iarăși să-nvârt frigarea, ca mai înainte.

— În vremea de pe urmă, Jacquot, îmi spuse el, îi dădusem îndeletnicirea aceasta fratelui Ange; dar învârtea mai prost decât Miraut, ba chiar decât tine. N-ai vrea, fiule, să-ți iei iarăși locul pe scăunel, în colțul vetrei?

Mama, căreia, așa neînvățată cum era, nu-i lipsea judecata, ridică din umeri și-mi spuse:

— Domnul Blaizot, care este librar la Icoana Sfintei Ecaterina, are nevoie de un ucenic. Slujba asta, Jacquot dragă, ți se va potrivi de minune. Ai o fire blândă și purtări alese. Nimic mai potrivit ca să poți vinde cărți cu Sfântă Scriptură.

M-am dus numaidecât să mă înfățișez domnului Blaizot, care mă luă în slujba lui.

Nenorocirile prin care trecusem mă cuminți seră. Nu mi-a fost silă de nevrednicia slujbei mele și am îndeplinit-o așa cum se cuvenea, mânuind mătura și

măturicea, spre marea mulțumire a stăpânului meu.

Era de datoria mea să mă duc să-l văd pe domnul d'Astarac. M-am dus deci la marele alchimist, în ultima duminică a lui noiembrie, după masa de prânz. Drumul e lung din strada Saint-Jacques până la Croix-des-Sablons, și calendarul nu mințea când te vestea că zilele sunt scurte în luna lui noiembrie. Când am ajuns la Roule, se lăsase noaptea, și o ceață întunecată acoperea drumul pustiu. Mă gândeam cu tristețe, prin beznă:

— Vai, se va împlini în curând un an de când am făcut drumul ăsta pentru prima oară, în tovărășia bunului meu dascăl, care odihnește acuma într-un sat din Burgundia, pe un deal cu vii! A adormit în nădejdea vieţuirii veșnice. Și nădejdea aceasta se cuvine s-o împărtășești cu un bărbat atât de învățat și de înțelept. Să mă păzească Dumnezeu să ajung să mă îndoiesc vreodată de nemurirea sufletului! Dar trebuie totuși să ne mărturisim nouă înșine că tot ceea ce atârnă de o viață viitoare și de lumea cealaltă face parte din acele adevăruri necunoscute prin simțuri și în care crezi fără să fii mișcat de ele, căci n-au nici un gust și nici saț, astfel încât le înghiți fără măcar să-ți dai seama. Despre partea mea, nu mă mângâie gândul să-l văd iarăși într-o bună zi pe domnul abate Coignard în rai. Fără îndoială că atunci va fi de nerecunoscut, iar cuvântările lui nu vor mai avea gustul plăcut pe care îl dobândeau de la împrejurări aievea.

Pe când eram cufundat în asemenea gânduri, am văzut deodată înaintea mea o lumină mare care cuprinsese jumătate cerul; negura se înroșise până deasupra capului meu și lumina aceasta pâlpâia în mijlocul cetei. Un fum gros se amesteca printre aburii nopții. Numaidecât m-a cuprins teama să nu fie cumva în flăcări castelul Astarac. Am grăbit pasul și mi-am dat seama curând că temerile mele erau chiar foarte îndreptățite. Am descoperit calvarul de la Sablons, de un negru întunecat, pe o pulbere de flăcări, și apoi am văzut aproape numaidecât și castelul, ale cărui ferestre erau toate luminate, de parcă ar fi fost vreo serbare înfiorătoare. Portița verde se prăbușise. Niște umbre se frământau prin parc și murmurau cu groază. Erau locuitorii orășelului Neuilly, care alergaseră să vadă ce se întâmplase și să dea ajutor. Unii împroșcau dintr-o tulumbă apă care, în vatra înflăcărată, se prefăcea numaidecât în aburi. O coloană groasă de fum se ridica deasupra castelului și o ploaie de scântei și de funingine cădea în jurul meu. Am băgat de seamă curând că mi se înnegriseră și veșmintele, și mâinile. M-am gândit cu deznădejde că acest praf care umplea văzduhul era tot ce mai rămânea din atâtea cărți frumoase și din atâtea manuscrise de preț, care fuseseră desfătarea bunului meu abate, și poate chiar și rămășițele traducerii din Zosim Panapolitul, la care trudisem împreună în ceasurile cele mai alese ale vieții mele.

Îl văzusem murind pe domnul abate Jérôme Coignard. Dar de data aceasta vedeam cum i se preface în cenușă chiar sufletul, sufletul său strălucitor și blând, odată cu regina bibliotecilor. Simțeam cum, în același timp, se sfarmă o parte din

mine însumi. Vântul care se stârnise aţâţa focul, şi flăcările făceau un zgomot ca de gâtlejuri lacome.

Zărind un localnic din Neuilly, încă mai negru decât mine şi care-şi scosese haina, l-am întrebat dacă-l scăpaseră pe domnul d'Astarac şi pe slugile lui.

— Nimeni, mi-a răspuns, n-a putut ieşi din castel, în afara unui evreu bătrân care a fost văzut luând-o la fugă, cu nişte boccele în mână, înspre mlaştini. Locuia în pavilionul paznicului, pe malul râului, şi era urât din pricina obârşiei lui şi a fărădelegilor de care era bănuit. Nişte copii l-au urmărit. Pe când alerga, a căzut în Sena. L-au pescuit mort, strângând la piept o carte de vrăji şi şase farfurioare de aur. Îl poţi vedea pe mal, în caftanul lui galben. Îţi face groază să-l priveşti, are ochii deschişi.

— Ah, am răspuns eu, sfârşitul acesta era plata nelegiuirilor pe care le făcuse. Dar moartea lui nu mi-l înapoiază pe cel mai bun dintre dascăli, pe care l-a înjunghiat! Dar mai spune-mi, rogu-te, pe domnul d'Astarac nu l-a văzut nimeni?

Chiar în clipa în care puneam această întrebare, am auzit lângă mine că una dintre umbrele care se frământau scoate un strigăt de spaimă:

— Se prăbuşeşte acoperişul!

Şi atunci am recunoscut cu groază statura înaltă şi întunecată a domnului d'Astarac care alerga pe streşini. Alchimistul striga cu un glas răsunător:

— Mă înalţ pe aripile flăcărilor, spre lăcaşul vieţii dumnezeieşti!

Deodată, acoperişul se prăbuşi cu un zgomot înspăimântător, şi nişte limbi de flăcări înalte cât munţii îl învăluiră pe prietenul salamandrelor.

XXV

Nu s-a pomenit dragoste care să înfrunte lipsa iubitei. Amintirea Jahelei, mai întâi dureroasă, se linişti puţin câte puţin şi nu mi-a mai rămas, de pe urma ei, decât un fel de mânie nelămurită, fără măcar ca ea să-i fie singura pricină.

Domnul Blaizot îmbătrânea. S-a retras la Montrouge, într-o căsuţă pe câmpie, şi mi-a vândut dugheana lui în schimbul unei rente pe viaţă. Ajuns în locul lui librar la Icoana sfintei Ecaterina, i-am luat cu mine pe tata şi pe mama, a căror ospătărie nu mai pâlpâia de câtva timp. Prinsesem dragoste de prăvălioara mea umilă şi mi-am dat osteneala s-o împodobesc. Am prins în cârlige, de uşi, nişte vechi hărţi veneţiene şi nişte teze împodobite cu poze alegorice, care sunt podoabe vechi şi ciudate, fără îndoială, dar care sunt pe placul prietenilor învăţăturilor alese. Cunoştinţele mele, pe care mă străduiam să le tăinuiesc cu multă grijă, nu-mi fură potrivnice negustoriei. Mi-ar fi fost mai vătămătoare însă dacă aş fi fost şi librar, şi tipograf, ca Marc-Michel Rey, şi aş fi fost silit, ca dânsul, să-mi câştig viaţa pe socoteala prostiei obşteşti.

fiin în prăvălie, cum se spune, autori clasici, şi-i o marfă care are căutare în

această învățată stradă Saint-Jacques, despre ale cărei antichități și lucruri însemnate mi-ar face plăcere să scriu într-o bună zi. Cel dintâi tipograf parizian și-a așezat aici cuvioasele-i tiparnițe. Alde Cramoisy[24], pe care Guy Patin[25] îi numește regii străzii Saint-Jacques, au tipărit acolo șiragul istoricilor noștri. Mai înainte să fie ridicat Colegiul Franței[26], lectorii regelui, Pierre Danès[27], François Vatable[28] și Ramus[29], au ținut cursuri aici într-un șopron de unde se auzeau certurile dintre hamali și spălătorese. Și cum să-l uităm pe Jean de Meung, care, într-o căsuță de pe strada asta, a alcătuit *Romanul trandafirului*?

Am în folosință întreaga casă, care-i bătrână și dăinuiește cel puțin de pe vremea goților, așa cum se poate vedea după grinzile de lemn care se încrucișează pe fațada strâmtă, după cele două caturi aplecate în afară și după acoperișul înclinat, cu țigle înfășurate în mușchi. Nu are decât o fereastră la fiecare cat. Aceea de la catul întâi este înflorită în orice anotimp și e împodobită cu sfori pe care se ridică, primăvara, zorelele și colțunașii. Buna mea mamă le răsădește și le stropește.

Fereastra aceea este a odăii mamei. Pe ea o poți vedea de pe uliță, cum își citește rugăciunile dintr-o carte tipărită cu slove mari, mai sus de Icoana sfintei Ecaterina. Vârsta, evlavia și mândria de mamă i-au dat o înfățișare demnă și, văzându-i obrazul de ceară sub scufia înaltă și albă, ai putea să juri că-i o târgoveață bogată.

Tata, de când a îmbătrânit, a căpătat și el oarecare măreție. Cum îi place să stea pe afară și să tot umble, îl pun să-mi ducă prin oraș cărțile. Mai înainte îl trimiteam pe fratele Ange, dar cerea de pomană mușteriilor mei, îi punea să sărute niște moaște, le fura din vin, le mângâia slujnicele și lăsa jumătate dintre cărțile mele prin toate șanțurile mahalalei. M-am lipsit foarte curând de ajutorul lui. Dar buna mea mamă, pe care o face să creadă că are niște taine care-i îngăduie să ajungă în cer, îi dă câte o farfurie de supă și puțin vin. Căci doar nu-i un om rău și a sfârșit prin a mă face să mă simt întru câtva legat de el.

Mai mulți învățați și câțiva oameni de duh îmi cercetează prăvălia. Și-i de mare folos pentru meseria mea să am legături zilnice cu asemenea oameni de vază. Printre cei care vin mai des să răsfoiască la mine cărțile noi și să stea de vorbă între ei sunt unii istorici tot atât de învățați ca Tillemont[30], oratori ai bisericii care se aseamănă în elocință cu Bossuet și cu Bourdaloue, autori de piese de teatru comice sau tragice, teologi la care curățenia moravurilor se îmbină cu trăinicia învățăturii creștine, autori foarte bine văzuți de romane spaniole[31], geometri și filosofi care sunt în stare, ca domnul Descartes, să măsoare și să cântărească universul. Îi prețuiesc și le sorb cele mai neînsemnate vorbe. Dar nici unul dintre ei, după părerea mea, nu se poate asemăna, în ce privește geniul, cu bunul meu dascăl pe care am avut nenorocirea să-l pierd pe drumul Lyonului; nici unul nu-mi amintește acea gândire fără seamăn de aleasă, acea blândă înălțime de cugetări, acea

uimitoare bogăție a unui suflet care întotdeauna se deschidea și lăsa să i se reverse în valuri bogăția, întocmai ca statuile sugerând belșugul pe care le poți vedea închipuite în marmură prin grădini; nici unul nu-mi redă acel izvor nesecat de știință și de morală la care am avut fericirea să-mi adap tinerețea; nici unul nu-mi reamintește măcar umbra acelei gingășii, a acelei puteri de gândire care strălucea în domnul Jérôme Coignard. Căci pe acela îl socotesc a fi fost duhul cel mai fermecător care a înflorit vreodată pe pământ.

17 Și le-a împlinit lor rugămintea (în limba latină, în original)

18 *Aventurile lui Telemac*, celebru roman educativ, scris de Fénelon (1651–1715) pentru elevul său, ducele de Bourgogne, nepotul regelui Ludovic al XIV-lea (n.tr.)

19 Rahela, personaj biblic. Întruchipează credința conjugală și curățenia sufletească. (n.tr.)

20 Antoine Galland (1646–1715), orientalist remarcabil, a adaptat *O mie și una de nopți* în versiune franceză completă. Traducerea lui a apărut la Paris, în douăsprezece volume, din 1704 până în 1717, deci cam în epoca în care se desfășoară acțiunea romanului lui France. (n.tr.)

21 Pace casei acesteia (în limba latină, în original)

22 Și tuturor celor care locuiesc în ea (în limba latină, în original)

23 Iată mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatele lumii (în limba latină, în original)

24 Cramoisy, vestită familie de tipografi parizieni. Cel dintâi dintre ei, Sébastian, a fost primit în breasla librarilor în 1589. Fiul lui, Sébastian (al doilea) (1585–1669), a fost cel mai mare editor de cărți în limba greacă, latină și franceză din vremea lui. A fost numit director al Tipografiei regale a Luvrului, la întemeierea acesteia, în 1640. Frații săi, Claude și Gabriel, și nepotul său, Sébastian Marbre-Cramoisy, au fost și ei tipografi și editori vestiți (n.tr.)

25 Guy Patin, medic și scriitor francez (1601–1672), savant bibliograf, de pe urma căruia au rămas culegeri de scrisori satirice, cuprinzând date prețioase asupra societății contemporane lui (n.tr.)

26 Collège de France, instituție de învățământ superior întemeiată la Paris în 1530. Cursurile sunt publice și nu se dau examene, fiind în afara universității, ale căror prelegeri le completează.

27 Pierre Danès (1497–1577) elenist francez, profesor de la întemeierea Colegiului Franței, trimis la conciliul trudentin în 1545, a fost preceptor al Delfinului (viitorul Francisc al II-lea) și episcop de Lavaur; a editat operele lui Iustinus, Florus, Sextius Rufus și Plinius, sub numele de P. Bellocirius. (n.tr.)

28 François Vatable, exeget francez, a efectuat valoroase cercetări asupra Bibliei pe care a și editat-o (1539–1545) (n.tr.)

29 de la Ramée Ramus Pierre (1515–1572), savant, filosof și elenist francez, de autoritate europeană (n.tr.)

30 Sebastien Le Nain de Tillemont (1637–1698), istoric, francez, autor al unei vestite *Istorii a împăraților romani* (n.tr.)

31 Romane de aventuri picarești care erau la modă în Franța de când Le Sage (1668–1747) tradusese capodopera genului, *Don Guzman de Alfarache*, a sevilianului Mateo Aleman, și

scrisese și două romane în aceeași manieră, *Gil Blas de Santillane* și *Diavolul șchiop* (n.tr.)